ДИМО КИСЬОВ

Събрани съчинения

Том 12

Книга 1

Романи за обществото и индустрията

Сборник

Щастието не идва само

София, 2018

ДИМО КИСЬОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

Том 12

РОМАНИ ЗА ОБЩЕСТВОТО И ИНДУСТРИЯТА

КНИГА 12(1)

ЩАСТИЕТО НЕ ИДВА САМО

- София - 2018

Том/Книга	Наименование на произведението	Жанр	Тематика	Бр.стр/А4	Забележки
ЧАСТ I	**©ДИМО КИСЬОВ - СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ**				Стр. А4, средно 1800 зн.
1	**Козирог**	Автоб.	Мемоар.	677	в 2 Тома, 3 Части
1А	**Автобиографична книга**	Автоб.	Мемоар.	65	1987
2	**Сребърната чешма**	Роман	Съвр.-ист.	300	
3	**Да убием енотовидно куче!**	Роман	Съврем.	238	
4	**Сънят на професор Техникус**	**Повест**	**Фантаст./**	107	**/Фейлетонна**
5	**Долината на авлигите/**	Роман	Съврем.	236	**Скици от едно лято/**
6	**Светилището на Залмоксис/ /Долината на божурите/**	Повест	Дет.юн.	104	**Книга за деца и старци/**
7	**Магическият конник** /За кан Тервел/	Роман	Историч.	176	**CD- проф.В.Бешевлиев, 1966**
8	**Севастът от Урвич**	Повест	Историч.	107	ц.И.Шишман/севаст Огнян
9	**Борисин/ - Древно-съвременна смехория**	Комедия	Фарс	64	**/Залмоксис**
10	**Тъй вярно!**	Роман	Воен.мем	200	
11	**Офлаг-8**	Сборник	Воен.мем		**CD-Реценз., Откъс,1958-1959**
11_1	Пленникът от Дам-1	Роман		227	Печат.изд. 1958; 1966
11_2	Отливът	Роман		215	Печат.изд. 1959
11_3	Офицер на Негово Величество	Автоб.	Мемоар.	109	Печат.изд. 2001
12	**Романи за обществото и индустрията**	Сборник	Съврем.		/1943-1974/
12_1	Щастието не идва само	Роман		355	Печат.изд. 1960
12_2	Времената се менят от нас	Роман		204	1974
13	**Алиген** /И ние спортувахме/	Роман	Дет.юнош.	183	Печат.изд. 1968; 1974
14	**Романи за спорта**	Сборник			
14_1	Никола Петров-Най силният човек на века	Роман	Биограф.	181	Печат.изд. 1972; 1978
14_2	Тежки юмруци	Роман	Съврем.	230	Печат.изд. 1971
15	**Сценарии и пиеси - Военно-мемоарни**				
	Офлаг - 8	Лит. сцен.		67	
	Тъй вярно!	Сценар.		54	
	Пленници	Пиеса		70	
16	**Пиеси - "Богомили"**	Пиеси	Историч.		
	Апокрифна хроника за императора...	Пиеса		85	Алекси и Василий врача
	Василий - Драматична новела	Рад.-пиес.		22	
	Василий - Радио-пиеса /45 мин./	**Аудио-CD**			БНР, Радио-театър, 1986
17	**Пиеси - Исторически**	Сборник			
	Борил	Пиеса		68	
	Князът на Карвуна	Пиеса		64	
	Призраци в старата баня	Пиеса	Легенда	64	
	Амира	Пиеса	Рецитал	49	За Каварн. въстание-1877
	Дучов кръст	Радио	Пиеса	20	
18	**Откраднването на Дионис**	Роман	Съвр.-ист.	241	Печат.изд. 1977
19	**Еретици**	Роман	Историч.	212	Печат.изд. 1996
20	**Писателят в Каварна**	Сборник	Съвр.-ист.		
	Хижа над морския бряг	Очерк		41	
	Добротица		Историч.	9	Незавършено произведение
	Каварна	Очерк	Съвр.-ист.	40	Печат.изд. 1979
	Карвунска Хора	Очерк	Съвр.-ист.	68	Печат.изд. 1981
	Из "История на град Каварна"	Сборник	История	58	Печат.изд. 1984
	Научна сесия за Каварн. въстание	Изследв.	Историч.	11	Печат.изд. 1977 /Скан./
	Чиракман-Карвуна-Каварна	Сборник	Историч.	20	Печат.изд. 1982 /Скан./
	Археолог	Докум.	Археол.	52	1976-1977 /Скан./

Том/Книга	Наименование на произведението		Жанр	Тематика	Бр.стр/А4	Забележки
ЧАСТ II	**©ДИМО КИСЬОВ - СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ**					**РАННА РЕДАКЦИЯ**
21	**Адмирал Ушаков/**		Роман	Историч.	208	**/Битката при Калиакра**
22	**Кладата**		Роман	Богомили	169	
23	**Нашата махала**		Роман	Воен.мем	262	
24	**Необикновена екскурзия**		Роман	Съвр.-ист.	247	Печат.изд. 1969
25	**Лирика 1941-1947г.**				62	/Скан./
26	**Сребърната чешма**		Сборник	Морски	90	9-Разказа и една новела
27	**Другата диплома**	Пиеси-сц.	Сборник	Съврем.		За строителство
	Замъкът на нашите мечти		Пиеса		82	
	Божурите ще цъфнат отново		Сценарий		85	
	Дворец на слънцето		Пиеса		73	
28	**Богомили**	Пиеси	Сборник	Историч.		
	Еретици		Пиеса		47	
	Еретикът		Пиеса		48	
ВСИЧКО: СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 29 ТОМА /33 КНИГИ/						

Съставители: Райна Стефанова Кисьова (1921-2013); Веселин Димов Кисьов

ПЪРВА ЧАСТ

I

Инженер Асен Беров нервно загаси току–що запалената цигара, измъкна схванатите си крака изпод неудобната маса и с разперени пръсти пристъпи към прозореца, където една зелена муха се блъскаше в мръсното стъкло. Бръмченето сякаш засилваше необикновената за този мартенски следобед горещина и дразнеше младия инженер, с разхлабена около потния си врат връзка. Почувствала опасност, мухата лудо се заблъска, още по-силно забръмча и внезапно млъкна размазана върху мътнеещото стъкло, което я бе подмамило към свободата.

Беров огледа бедната канцелария, приседна върху края на масата и взе календара с репродукции от миналогодишна художествена изложба.

"Дни, които нищо не казват... – помисли отегчено, обърна няколко листа и спря на един пейзаж от Охрид. – Охрид е наш, Беломорието – също. А тези дни на кого са?" – скептично се усмихна той. Захвърли календара, стегна вратовръзката и стъпките му заскърцаха по разсъхналото дюшеме.

Мрачната канцелария го потискаше и той заслиза по стръмната дървена стълба. Навън го посрещна сладникавият дъх на карбид и измъченото скимтене на стържещите метала стругове в бараката. Погледът му пробяга по заспалия на слънцето портиер, по зажаднялото поле и изсъхналия двор на фабриката, прорязан с дълбока бразда от камионна гума.

Вече две години работеше в железарската фабрика на Тодор Беслеменов, която, според годишните времена, или се давеше в кал, или се задъхваше в прах.

Нито разсъхнатите бараки, нито остарелите машини, нито разклатената ограда показваха, че това е сериозно предприятие. Само тенекяната фирма, окачена над дворната врата, нахалстваше с надписа си: «*ФАБРИКА "БЪДЕЩЕ*" – ТОДОР БЕСЛЕМЕНОВ и С–ие»

Както Беров, така и всеки от работещите, знаеха че това "С-ие" е дъщерята на Беслеменов – хубавата госпожица Жана.

Инженерът се упъти към навеса, където мустакатия Щерьо и оксиженист Фердо се мъчеха да изтъркалят току-що завършена цистерна. Мършав чирак с ошарено от лунички лице клечеше на сянка край оградата, вреше нос във вентила на една кислородна бутилка и жадно гълташе свежата струя.

– Стефане, не си играй, а иди да помагаш! – смъмри го Беров и се наведе да разгледа шевовете на цистерната.

– Какво ги гледаш, прави са като тегели! – избоботи мустакатият и с опакото на ръката обърса челото си, по което остана мътна диря от пот.

– Хвалиш се – без да повдигне глава, отвърна инженерът.

– Е, при тропоските, може да има нещо пропуснато; ще прокапе малко олио, колкото някоя сиромахиня да си запържи боба.

Фердо попривдигна широкия си дочен панталон, закопчан с безопасна игла.

– Не се бой, ония сто пъти ще ги проверят, докато ги напълнят – намеси се той.

– Ти уж си Фердинанд, а говориш против германците! – присмя се мустакатият и с крак започна да търкаля цистерната.

Русият сви устни, дръпна ги назад, и през предния си счупен зъб изцърка дълга храчка.

– Пък де да знаеш, може и царска кръв да се разхожда из жилите ти – продължи да се заяжда Щерьо и ритна цистерната, която, напипала наклон, сама започна да се търкаля. – Разправяли са ми, че Фердинанд обичал домашен хляб, та някога, когато обикалял царщината си, може би и във вашето село... нали ме разбираш?...

– Нищо не разбирам – намръщи се Фердо.

Щерьо зачеса с нокти отдавна небръснатата си брада:

– Смени си името с някое по-човешко!... Нито си цар, нито си немец!

– Аз съм си Фердо, а не Фердинанд...

– Какъвто си ми рижав, ако те пъхна в швабска униформа, ще заприличаш на Гьоринг... Погледни българска кожа! – и Щерьо поднесе към носа му изпечената си космата лапа.

Беров разтвори кутията си с цигари, Фердо присегна и Щерьо тупна ръката му.

– Нали си е шваба, нахален е...

– Къде е Рангел? – попита Беров.

– Отиде да търси болтове – бързо отвърна Щерьо.

– Защо не ми се е обадил? И за какво ни са тези болтове? – намръщи се Беров.

– Ами ако е отишъл за нещо друго?

Беров замълча. Не един път работниците му подхвърляха такива въпроси, на които той никога не отговаряше. Сещаше се за какво често излиза майстор Рангел Лазов, но не му искаше обяснение, като сам се убеждаваше, че това не го засяга.

– Работата не върви. Пропуснахме сроковете и пак ще имаме неприятности с приемната комисия – промени разговора той.

– Карай да върви! Нали си получаваш заплатата, какво те интересува, че цистерните не са готови. Пък откъде да знаеш, ако ги изработим навреме, може би няма да оцелеят...

– Какво? – попита Беров.

– Някоя катастрофа, и хоп в пропастта...

– Каква катастрофа? Каква пропаст?

Мустакатият внимателно огледа цигарата си.

– Хайде, не се прави на дете! Познаваме се. Стига си се дърпал...

Фердо погледна Щерьо и предупредително се изкашли.

– Нищо не разбирам – измънка Беров и тръгна.

– Чакай! Нека да си поговорим открито – прегради пътя му Щерьо.

– Казвай, че ме чакат чертежите – неохотно се спря Беров.

– Сега чертежите не са толкова важни. Има пò други неща...

Беров сви вежди и придаде на лицето си строг вид. Думите на Щерьо като досадна муха кацнаха в ушите му.

– Щерьо, пусни го да си гледа работата и... стига си се шегувал – мрачно каза Фердо, хвърли угарката и упорито я заразтрива с дебелата си пета.

– Ти, си гледай работата! Няма какво да ме учиш – смъмри го Щерьо. – Исках само инженера да ми каже, кога най-сетне немците ще победят?

– Не ме интересува! – рязко отвърна Беров.

– Ти да не си турчин, та не се интересуваш какво става в България, бе? Я си отвори сърцето! Кажи какво мислиш, и ние ще кажем какво ни тежи на душата, и ето ти приятелство...

– Чуден човек си, бай Щерьо? Не искаш да разбереш, че освен техниката нищо друго не ме интересува.

– Техниката! Техника ли е да правиш чертежи на някакви си тенекета, рамки за прозорци и врати за противовъздушни скривалища? Та това и без тебе можем да го измайсторим. Ама го рече... България и техника...

– Говори, без да го усукваш! – сви устни Беров и се облегна на дъсчения навес.

– Добре. Ела довечера у нас. Ще си поговорим, ще...

– Комунист не ставам – прекъсна го Беров.

– Сети се значи?

– Как смееш да ми говориш така?...

– ... като знаеш, че брат ми работи в РО–то – допълни Щерьо и се изсмя.

С лъснато от пот лице инженерът тръгна към дворната чешма.

– Нали ти казах да не се захващаш с това буржоазно копеле – изръмжа Фердо.

– Нищо... Пъхнах му мухата...

– Ти – мухата, а той ако ни пъхне на друго място...

– Ако искаше, отдавна можеше да ни изпрати там.

– Още не е късно.

– Я си свивай езика, че виждаш ли! – ядоса се Щерьо и му показа юмрука си. – Имаме с хиляди такива като мене и тебе, които по десет пъти плюнчат молива, докато се подпишат. Трябват ни и учени...

– Изтрябвали са ни! – изропта Фердо.

Беров наплиска лицето си и когато извади носна кърпа да се избърше, дворната врата се открехна и пазачът пропусна сестрата на Рангел и приятелката й Рилка.

От няколко месеца Беров не беше виждал Виолета и се изненада, че за толкова късо време дългокракото пъпчиво момиче се бе превърнало в красива жена. Без да скрива изненадата си той я опипа с поглед.

– Много си пораснала. Разхубавила си се...

Виолета наведе глава и Беров забеляза, че под нежния мъх на тънкия й мургав врат пропълзя руменина и малкото й, почти прозрачно ухо пламна. Усетило мъжкия поглед, момичето нервно започна да чупи тънките си ръце.

– Къде се изгуби? Отдавна не съм те виждал?

– Бях в провинцията, учих... Нали матурата... – и момичето плахо погледна към Рилка, която пиеше вода. – Търся бате.

– В града е.

– Бяхме решили да тръгнем за село, а на кака Латинка й стана лошо. Не зная какво да правя – бързо заговори тя, погледна Беров и наново се изчерви.

Чиракът Стефан нехайно се приближи до чешмата и продължително започна да се мие. На Беров му се стори, че Рилка мърда устни, нещо му шепне, но не им обърна внимание, защото се възхищаваше от очите на Виолета.

Такива очи имаше една млада светица в Дрезденската галерия. Очи, неестествено големи и тежки за нежно моминско лице. Невинни, учудени и същевременно обещаващи очи, задължаващи мъжът да се спре и да ги гледа. Тогава Беров дълго време стоя захласнат пред портрета на младата светица, но изведнъж се засрами...

Беров подхвана брадичката на Виолета и я повдигна.

– Защо не съм художник. Ти имаш вълшебни очи!

– Шегувате се...

– През такива очи светът навярно изглежда по-красив!

– Дали бате скоро ще се завърне?

– Какви неестествено хубави очи!

– Аз си отивам... – смутено промълви Виолета.

Ръцете й трепереха, гърдите й бързо се повдигаха. Засрами се, че думите му й доставят радост и изтича към приятелката си.

Канцеларията му се стори по-светла, подсвирна, ритна кошчето с чертежи и се приближи към прозореца. Момичетата още не бяха си отишли. Рилка говореше с друг работник и на Беров му се стори, че този стои твърде чинно пред нея... Виолета се наведе да върже изплетените си от лико сандали и по басмяната рокля се изписаха съблазнителните й форми.

– Ех, ако го облечеш в скъпа рокля и го заведеш в "България", всички сноби ще полудеят – с подобрено настроение подвикна той, но изведнъж помръкна. По заоблачената от прах шосе се зададе черният мерцедес на брат му.

Двете момичета неспокойно се шмугнаха край спрялата пред вратата кола, брат му ги изгледа продължително и с вирната глава влезе в двора.

От малък Асен Беров се чувстваше онеправдан вкъщи, а след като се завърна от Германия, съвсем се отчужди от майка си, която нескрито проявяваше слабост към прероденият Валентин. На Асен му се струваше, че както тя, така и вторият му баща, с радост го изпратиха далеч от България и съвсем леко се съгласиха да следва машинно инженерство – професия, към която изпитваха презрение. Заразени от някакъв мним аристократизъм, те смятаха че единствено юридическото образование води до високи постове. Валентин се съгласи с родителите си и завърши право, но навреме разбра, че това не е достатъчно...

"*Животът е куртизанка и майстор е само този мъж, който може да я обладае*" – често обичаше да казва той, прочете "Майн кампф", речите на Гьобелс и закачи в кабинета си до портрета на цар Борис и този на Хитлер...

Валентин Чардаклиев се досети, че за да се получи синекурния дипломатически пост е необходимо да се извърши нещо в полза на тези, които ще го дадат. Именно затова, когато го мобилизираха в щаба на войската, той намери за най-удобно да се промъкне във вътрешното разузнаване, на което в продължение само на една година стана сърцето и умът.

– Какво е това затишие към вас? – провикна се Валентин, като влезе в канцеларията, разкопча куртката си и показа снежнобяла копринена риза. – Няма ли го още старият? Обеща да дойде... Кажи нещо, де! Добре ли си?

– Знаеш кои са добре.

На Валентин не се хареса отговора и шумно отвори табакерата си.

– Смятам, че всеки трябва да бъде добре, според заслугите си – провлечено каза той през пламъка на кибритената клечка. – Едно време ми помагаше да си реша задачите по математика, сега може би аз ще трябва да ти помогна в живота...

– Къде скиташ? Живеем в една къща и не се виждаме. И от старите няма известие: живи ли са, умряли ли са? – отклони разговора Беров.

– За да спят спокойно такива като тебе, други трябва да не спят – без да сваля цигарата от устата си отвърна Валентин. – Откакто падна Сталинград, другарчетата си показаха рогцата. От Москва им обещават плячка, и те, голтаците, вярват, и хайде... Криво ще им излезе сметката.

Беров вееше лицето си с един целулоиден триъгълник.

– Има ли във фабриката другарчета?

– Хората гледат по някакъв начин да си изкарат хляба, а ти...

– Така ли смяташ? – духна дим към него Валентин. – А майстор Рангел с отрязаните пръсти, само за хляба ли си мисли? Мярна ми се името му някъде в списъците... Само нещо да кръшне и веднага ще отиде при баща си.

– Защо се интересуваш от чуждата фабрика – каза Беров и се загледа в триъгълника.

Валентин се усмихна и щракна с пръсти.

– Впрочем, ти си ми брат и трябва да знаеш, че и аз ще участвам в новото предприятие на Беслеменов.

Беров пусна триъгълника.

– А капитал?

– Нима постът, който заемам, и връзките ми с германците не са капитал?

– Чудно! – стана и започна да се разхожда Беров. – Старият ми възложи да изготвя чертежи и документация на голям завод, а сега не иска и да ги погледне... Е, какво ще се произвежда в новото предприятие? Надявам се, че няма да леем топове...

Валентин натисна цигарата в пепелника и с насмешка погледна брат си.

– Много искаш да знаеш. Засега работи и по-често слизай между ония въшкари...

– Аз съм инженер, а не стражар – сепна се Беров.

– А трябва да бъдеш и инженер и стражар, защото трябва да бдиш над това, което си изработил. Комунистите са получили директива да саботират. Ако ти прочета последния полицейски бюлетин, косата ще ти настръхне. Такива золумлуци са започнали да вършат, че...

– А запитваш ли се защо ги вършат?

– Не за моите и твоите интереси! – кресна Валентин, който беше свикнал да задава въпроси, но не и да го разпитват.

Беров се ядоса от новината, че брат му ще участва в новото предприятие. Той знаеше, че хитрия Беслеменов няма да го приеме като съдружник без да вложи пари, усъмни се, че брат му е подмамил баща си да заложи къщата, и се озлоби.

– Моите и твоите интереси? Интересите на германците, на руснаците, но не и на българите – изсъска той. – Нима комунистите са по-лоши от хитлеристите? Ти залагаш на германците – бедняците на руснаците. Такава е била и ще бъде съдбата на нашата родина. Едни да превиват гръб пред една чужда сила, други – пред друга... Партии, партийки: леви, десни, тесни, широки; земеделци, радикали, социалисти, демократи и още колко... И на всичките им пъхат шиша отвън... А българската интелигенция е заприличала на дърво, което смуче соковете на отечеството, а плодовете му берат в чужди страни... Упрекваш комунистите, че гледат на изток, а ти защо правиш метани на запад?

– Луд! Ти си луд! – подскочи Валентин. – Как смееш да говориш така! Днес не се води обикновена война, а война на идеи. Война за нов ред... Нашият народ се е присъединил към германците, за да спре хунския поток. Трябва да се поучим от историята и да бъдем сплотени. Ще

дойде новият Атила и всичко онова, което Европа е градила с векове – култура, цивилизация – ще рухне...

– Убеден ли си?

– Напълно.

– Аз, не!

– Струва ми се, откакто влезе в тази фабрика, започна да симпатизираш на червените?

– Ако им симпатизирам, няма да ме спреш ти.

– Закълни се в бога, че не си с тях!

– И ти, и аз не вярваме в бога...

– "*Има нещо гнило в Дания*". Внимавай, принце!

– Смешно е, когато някой започне да играе ролята на важен... Историята е капризна. Тя без нас ще реши какво да бъде.

Беров прекоси канцеларията и се спря пред брат си.

– По-приятно е да си зрител! – каза той. – Да гледаш трагедии или да се смееш – светът е най-интересния театър... Едни мечтаят да бъдат режисьори на неговата сцена, други – артисти, а аз – обикновен зрител. Приятно ми е да гледам как в първо действие на пиесата героят се заканва. Във второ действие, как същият герой се бие, и в трето действие – как умира. А някои герои искат да направят гладния сит, чрез проливане на кръв. Това е нелепо...

– Глупави разсъждения – с презрение подхвърли Валентин

– Този, който не разсъждава, винаги губи; той е комарджия и разчита само на случайността. А колко малко са щастливците!? Тях народът трябва да изнамери и направи свои водачи или поне свои хитреци, които да смачкат глада... Днес ние не воюваме за постигане на щастие, а за животинско задоволяване, за съществуване; не воюваме за култура, а за кокъл...

– И сигурно техниката ще предложиш за цяр?

– Защо не – съгласи се Беров. – По-право – равномерно разпределени блага, получени от техниката, ще успокоят страстите. Нима е лошо това? Само през тази война колко милиона се изразходват за торпили, самолети, танкове и бомби? Колко празни дни отиват в окопите и в "ура"? Създадоха се бързи самолети, да носят смърт, а аз още не съм се качвал на самолет. Нямам дори велосипед!

– Болни разсъждения на загубил вярата в себе си интелигент – процеди Валентин Чардаклиев.

– Нищо не ме интересува, защото както майстор Рангел, в когото се съмняваш че е комунист, така и ти, който си фашист, мислите само за едно – утре да бъдете по-добре. Ако германците спечелят войната, ти ще се отдадеш на пиянство и охолен живот, а ако руснаците спечелят – Рангел ще се помъчи да стане такъв, какъвто си ти. Разликата е само там, че ако ти презираш гроздовата ракия и търсиш по-особени усещания в различните ликьори и коктейли, Рангел ще се задоволи с по-големи количества пуканица.

– Глупости! Стига си дрънкал глупости! Такива като тебе, гдето не възприемат никакви идеи, такива като тебе, които се страхуват да вземат страна, нито раят, нито адът ги приема – рязко се обърна Валентин. – Светът не е някаква театрална сцена, а опасна джунгла. Разбери, че да живееш, трябва да бъдеш лъв! Природата е създала лъвове и тигри, и наред с тях – биволи и антилопи. А ти си някакво животно, което пасе отровна трева и никой не желае да го напада и яде, защото месото му горчи... Лесно е така, брат, да наблюдаваш живота отстрани. Аз съм за лъвския скок – винаги слабият е бил жертва на силния. Това е природен закон...

– Не ти ли се струва, че говориш със средновековен език? – и без да дочака отговор, Беров допълни: – Не обичам силните, защото обикновено не са прави, а не можеш да им възразяваш...

II

По нивите стърчаха хилавите стебла на посевите, между които пъплеха тъмнозелените листа на кучешкото грозде и паламида. Тук–там се мяркаха изсъхналите миналогодишни таралежови топки на татул. Из пукнатините на зажаднялата за влага земя уморено скърцаха щурци и няколко изгладнели врабеца подскачаха и ги търсеха.

Двете момичета вървяха по напуканата пътека, която сечеше полето и извеждаше до малките неизмазани къщурки на софийското предградие.

Рилка беше минала двадесетте, но с присвитите си напред остри рамене, с тънките си крака и прозрачни уши приличаше на голямо рахитично дете. Само гърдите й, големи и топчести, напомняха на преждевременно узряли плодове.

– Имаш ли известие? – запита я Виолета.

Рилка трепна, ритна една бучка пръст и поклати глава.

С Киро бяха израснали на една улица и по-късно заедно започнаха работа в тъкачната фабрика "Фортуна". Чак когато избяга в планината, тя разбра че го обича и единственото писмо, което получи от него, пазеше като светиня.

Двете стигнаха до къщите и навлязоха в прорязана от коловози уличка.

– Сега ще се покаже кучето на Димитър каруцаря – каза Виолета и потърси камък.

– Вече го няма. Хората могат да ядат картофи и ряпа, но кучето си иска своето, иначе става хайдук... Изяло кокошка на Пенка шивачката. Димитър го отровил.

– Интересно!

– На тебе всичко ти е интересно, или пък харесваш тази дума? – изсмя се Рилка. – Буржоазията се угоява, а ние нямаме парче хляб на кучето си да дадем. Не само кокошките, а и децата ни ще изяде...

– Колко ги имаш?

– Колкото и ти! – троснато отвърна Рилка.

Двете приятелки свиха по друга уличка, зад стоборите на която надничаха прашни люлякови храсти.

Виолета отвори малка дървена порта.

– Ще влезеш ли?

Без да отговори, Рилка се вмъкна в двора и зачука с дървените си подметки по обраслия с троскот калдъръм, но изведнъж се спря. От сгушилата се под две черници едноетажна къщичка излезе непознат, добре облечен мъж, придружен от Рангел.

– Повечко храна и почивка – като видя момичетата високо каза непознатият.

– Добре, докторе. Добре, докторе – пресилено отвръщаше Рангел и се оглеждаше...

– Във фабриката пристигна Чардаклиев – каза Виолета, след като изчака брат си да изпрати непознатия.

– Дявол да го вземе! – изръмжа Рангел, забърза и взе оставената на стълбите торба с болтове.

От кухнята излезе Латинка, преждевременно състарена жена с бледо лице и хлътнали гърди.

– Тръгвам за фабриката... Ако някой ме потърси, обясни му, че е идвал доктора и че рецептата е дадена – каза й Рангел и метна торбата на рамо...

– Ох, божичко, докога! – изпъшка Латинка, когато остана с двете момичета. – Все срещи, все тайни работи. Кога ще дойде края...

Рилка и я погали по косата.

– Няма да дочакам – въздъхна Латинка и по трескавите й очи пробяга влажна мъгла. Живот ли е това по цели дни и нощи да мислиш за Рангел, за Горан, пък и за вас. Да трепериш като мине синя униформа... Да се съмняваш във всеки, който се загледа, и отгоре на това... – тя тупна хлътналите си гърди. – Да опустеят тия дробове, дето не ми дават да си върша работата...

– И на бате не е лесно – обади се Виолета.

– Ти мене не ме учи! Кога пораснахте, пилци такива, та на кака си акъл ще давате...

Двете момичета влязоха в стаята на Виолета. Те знаеха, че Латинка е по-твърда и от Рангел, но обича да се пооплаче, за да й олекне.

– Болестта я стопи – изпъшка Виолета.

– Каква беше, а сега... – поклати глава Рилка.

Седна на кревата и се загледа в игленика, – сърцевиден, тапициран с избелял червен плюш – увиснал на виолетов шнур на стената. След това погледът й потършува из лавичката с книги и се спря на плетената покривка, чиито провиснали краища не успяваха да закрият олющените крака на масата.

– Ех, Вили! Колко сме мечтали на тази маса...

– Спомняш ли си, когато решихме да станем киноартистки и си шиехме рокли от вестници?

– Глупави деца – въздъхна Рилка. – Чакахме да дойде принцът от приказката, да ни целуне и отведе... Смятахме, че отровната ябълка, която бе застанала на гърлото ни, някога ще излезе... Само в приказките идват принцове при бедните момичета и ги отвеждат в дворци. А ние трябва да убием принцовете, за да намерим щастието си.

Тя сви малките си костеливи юмручета и ги стовари на масата.

– Кучешки живот!... Поне ти си хубава, някой може да ти хвърли око, ще си поживееш, а след това ще подпираш стълбовете на "Сердика", за да молиш пияниците... А аз и за това не ставам...

– Защо? Ти не си...

Рилка снизходително я потупа по страната.

– Милата, искаш да ме убедиш, че не съм грозна, и че мога да стана проститутка ли?

– Не исках да кажа това.

– Вили, няма защо да се глезим... Само борба! Или ще спечелим, или ще изгаснем... Мразя живота. Мразя всички тези, които са го направили такъв.

Рилка грабна единствената възглавница от леглото, бутна я зад себе си и се облегна на нея.

– Кака Латинка е сварила ошав. Искаш ли? – попита я Виолета и оправи косите си пред закаченото на стената огледало.

– Остави го за малкия... Стига си се гледала! Не ми се иска да станеш като ония...

– Като кои? – отметна глава Виолета.

– Вчера минах край "България" и надзърнах през витрините. Цяло стадо натруфени кокошки – при последната дума Рилка раздвижи раменета си и проточи врат. – Пушат, а около тях – надути петли с черни костюми и бели връзки нещо им шепнат... А, представи си, старец, с окапала коса, целуна едно момиче по врата. Помислих, че веднага ще последва плесник... Момичето се изви, повея с дългите си клепки и нежно му се усмихна... Хъ! – преметна крака си Рилка. – Дъртият има парички и оная, изглежда, му се умилква.

– Хубава ли беше? – попита Виолета.

– Една такава, олизана котка... Е, хубава беше... А на масата – чаши, чашлета, чинии, чинийчици, вилици, лъжички – главата да ти се замае. А кокошките с два пръста държат вилички и току – боц, набодат някаква троха и бавно–бавно я поднасят към наплесканите си с червило устни. След това извадят огледалце, пудриерка, и пуф-пуф – вземат, та се напудрят... И между тях се пъчи твоичкия инженер Беров.

Сякаш някой духна усмивката от устните на Виолета. Страните й пламнаха и на челото й изби пот.

– Ревнуваш го, а? Той не се и сеща, а ти...

– Зная, че не се сеща – прехапа устни Виолета. – Достатъчно ми е, че понякога го виждам. Искам да мечтая... Ти не мислиш ли за Киро?

– С Киро сме от една класа...

– От класата без пари, без власт; от класата, която псува, пие и се бие?

– Я гледай ти, буржоазна госпожица! Забрави ли кой уби баща ти? Кой е брат ти? Къде са другарите ти...

В стаята влезе Латинка с детето на ръце.

– Какво става с марките? – делово попита тя.

– Половината са продадени. Утре ще ти донеса парите – отвърна Рилка.

Латинка Рангелова беше касиер на махленската организация. Тя раздаваше и марки на младежите, за да ги пласират между работниците от индустриалния квартал.

– А събранието?

– Смятам, в събота. Ще направим жур във Велян хлебаря.

Латинка сбърчи нос.

– Кога ли ще ви спипат на тези журове... в стаичките. Миналия път имаше няколко непознати младежи. Бяха дошли само да се натискат с момичетата.

– Всичките са проверени и за всеки има гарант – отвърна раздразнено Рилка.

– Гаранти... Като им ударят по един шамар и ще започнат да пеят като грамофон... Я се поразмърдайте и събранието да се проведе извън София. Пък онова, което ще им кажеш, по-добре е да го научиш наизуст. Да не стане като миналата седмица: започна, обърка се, замънка

и току извади от пазвата си листчето. Младежите бяха пийнали и нищо не разбраха. Така че, никакво вино и никаква ракия!

– Не е от това. Смятат ме за малка и не ми вярват – помъчи да се оправдае Рилка.

– Малка! – присмя се Латинка. – На времето такива като вас са имали вече по три деца. Мама ме е родила на шестнайсет...

От бързото говорене Латинка се задъха, сложи ръка на гърдите, като че ли искаше да разбере какво става там, пое няколко пъти тежко въздух и познатата кашлица я задави.

– Да му се не види и мехът – през сълзи изпъшка тя. – Пак се е пробил... Хайде, Горане, че бобът ще изври!

Тя дръпна заиграло то се на чергата дете и скоро кашлицата й се чу от кухнята.

Виолета едва изчака Рилка да си отиде и се захлупи на кревата. За пръв път нейния любим я спря и говори с нея като с истинска жена. По думите му, по погледа му, тя разбра, че я харесва; припомни си точно онова, което й каза и наново изпита някакво особено, почти физическо, удоволствие.

Тя повдигна дюшека и извади куп номерирани писма. Вече година му пишеше и никога не пускаше писмата...

Виолета прочете последното писмо. В първите, тя се обръщаше към него с "*непознати господине*", или пък "*любезни господин инженер*", а напоследък бе станала съвсем интимна и започваше с "*мили Асене*".

– Мили Асене – прошепна тя, отпусна се на леглото и затвори очи. – Не си прав, като твърдиш, че животът е подреден добре... Да, зная, ти нищо не си ми казал, но ти не можеш да мислиш по друг начин... Бате те уважава, въпреки че те смята за "глупаво-хуманен интелигент, клъвнал нещичко от гнилата западна култура". Не му се сърди, защото той те гледа с други очи... А ако знаеш, че баща ми е загинал от полицията, преди аз да съм била родена, и видиш най-големия ми брат – селянина, пак ли ще ми кажеш, че съм хубава и че имам вълшебни очи?

Виолета скочи и стисна юмруци.

– Глупости! – почти извика тя. – Асен Беров! Какво представляваш ти? Заслужаваш ли да те обичам? Имаш ли душа, която да ме разбере?...

Навън се здрачаваше. Малките неизмазани къщички се спотаиха и над крайния столичен квартал легна тревожна тишина.

III

Тодор Беслеменов шумно влезе в канцеларията, подаде малката си пухкава ръка на Чардаклиев и на Беров, и преди да седне зад бюрото опита с пръст дали има прах по стола.

– Е, сега? – удари с две ръце по ръкохватките на стола той и се изви към двамата братя.

Беров гледаше пълните му гърди, от които висеше златен ланец, завършващ с изплезило се лъвче.

– Работата върви. Утре ще предадем цистерните – каза той.

Беслеменов бръкна във вътрешния си джоб и извади плик.

– Още сто цистерни! – самодоволно подхвърли плика на бюрото.

– А ламарина? – запита Беров.

– Тръгнала е от Германия... Младо, само внимавай да не се изложим. Преди да експедираш цистерните, изпробвай ги с вода, защото печалбата може да ни излезе солена.

– Бъдете спокоен! Изпробваме ги под налягане – отвърна Беров.

Беслеменов изпука по навик десетте си пръста, метна насам–натам глава, за да изпращят и прешлените на врата, и след като разтри до посиняване лицето си, започна да барабани по бюрото.

– Чардаклиев, как е политиката? Нали вриш в нея...

– *Алес гут* – размърда се на стола Валентин.

– Дали е "алес гут", бог знае – духна през носа си Беслеменов. – Войската ви е в ръцете, полицията – също; създадохте жандармерия – и пак нищо. Тук акция, там акция – ставате за смях. Вдигнете армията бе, пахта–пухта и отрежете язвата, докато още не е късно!

– Защо не кажете това на военния министър?

– Военен министър? Баба! В тия времена само Кочо[1] е за тази работа. Ербап мъжага, не си поплюва...

Беслеменов се облегна назад и пъхна палци в жилетката си.

– Хитруват. Хитруват нашите. И тàка, и вàка – мислят, че правят политика, а плачат пред Хитлер:

"Моля ти се, фюрере, само не ни искай армия за Източния фронт... – Беслеменов направи смешна гримаса и гласът му се източи като на жена. – Обещаваме ти да се занимаваме с окупацията на Югославия, ще гледаме да уредим Беломорието, пък и трябва да осигуряваме спокойствие в страната."

– А какво осигуряват? – изрева Беслеменов. – Да не смееш да минеш през Балкана с колата си, ами да се тикаш в миризливите влакове...

– Още малко и всичко ще утихне – категорично каза Чардаклиев. – Шумкарството е временно явление. Част е от скачените съдове на Източния фронт. Щом болшевиките печелят, и хоп, и шумкарите се изкатерят по балкана. Щом фронтът се застои, и те, огладнели, се прибират по селата. Но тая игра, заявявам!, няма задълго да продължи! Германците не спят.

Той стана и се приближи до увисналата зад бюрото голяма карта на Европа.

– Според вчерашните съобщения... – Чардаклиев започна да обяснява новите операции, които германците щели да предприемат. Спомена имената на известни генерали, на група армии, чертаеше с пръст въображаеми чували и клещи върху увисналата на една страна от нервните му движения карта. Победоносно се обърна, сякаш беше наистина командвал армии, и доволно изгледа Беслеменов.

– Може и да е така. Не разбирам от военни работи – призна Беслеменов. – Но право да ти кажа, позагубих вяра...

– Грешите! Съвсем грешите! Досега светът не е познавал такава военна машина с такъв боен дух...

– И за нас разправят, че сме били прусаци на Балканите, ама нà, какво правим?... Познавам германците още от Първата световна. Пак

[1] *Генерал Кочо Стоянов, командир на I-ва дивизия преди 9 септември.*

така се кокорчиха, а след войната децата викаха на всеки дрипльо "изпаднал германец от Франция дошъл". Парàта, младо, парàта! На този свят само парàта командва парада... – Беслеменов поучително вдигна ръка и показалецът му затрептя във въздуха. – Глупаците се трепят, а американците и англичаните се търкат по корема и си броят парич-ките... Така ли е инженере?

– Брат ми ги разбира тия работи. Аз зная едно: че когато народът се вълнува, значи, нещата не са в ред.

– Това е вярно – каза тежко Беслеменов. – Помня септемврийски-те събития. И войниците от Добро поле, когато тръгнаха към София. Каква паплач, косите да ти настръхнат...

– Сякаш сме се венчали за германците – обади се Беров. – Виж турците! Смятаме ги за будали, а излязоха най-хитри: и с руснаците са добре, и с англичаните, и на фон Папен дават приеми.

– Те, хитреците... – опита се да каже нещо Чардаклиев, но Беслеменов го прекъсна:

– Нека да видим какво ще стане с Русия и после хоп, откачаме вагончето от влакчето на Оста и го прикачаме към друго...

– На комунистическия влак ли? – озъби се Чардаклиев.

– На по-солиден. Стига сме правили ортаклък с голтаци, нека и ние нещо да намажем от лиричките и доларчетата – изду бузи Бесле-менов и намигна.

Чардаклиев стана и кой знае защо дръпна куртката си.

– Ако не знаех, че се шегувате, бих сметнал, че не сте добър българин – с наставнически тон издекламира той.

– Я сядай и не ми ги подмятай такива! – издаде чене напред Беслеменов. – Няма да ме учиш на българщина. Нека германците победят, нека Македония и Тракия си останат наши, пък тогава ще ти целуна ръцете... Асене, иди до колата и вземи чантата ми. Срещнах Тевекелиев[2], та ми даде две бутилчици с коняк.

Когато Беров излезе, брат му се приближи към бюрото и подпря лакът.

[2] *Известен производител на коняк преди Девети.*

– Асен отдавна е изготвил плановете за новата фабрика и ми се оплака, че не се интересувате от тях?... Вчера получих пълномощно от родителите, съгласни са да заложа къщата. Ще получа пет милиона, Българо–немската банка ще ме кредитира с още пет и смятам, че ще можем да почнем.

– За да направим още един обект за бомбардировки ли? – запита Беслеменов, като си играеше с лъвчето на ланеца.

– Чехите са умни. Не се страхуват да създават заводи, които германците субсидират...

– Субсидираха, когато бяха дълбоко в тила. А сега – нà!

– Съгласен съм, че тука е опасно, но нека да го построим в провинцията.

– За да плачем за ток и вода ли? – направи гримаса Беслеменов. – Ако строим, само тука, но нека поизчакаме. Глупаво е да правиш строежи, да хвърляш капитали, без някой да ти гарантира, че утре... Търговията е благословено нещо. Няма бетони, няма комини, няма с диваци да се разправяш – сделчици между четири очи и паричките в касата. Всичко обръщаш в злато, прибираш го на сигурно място и си спокоен – нито иска да яде, нито да пие, нито пък стачки дига... Като гледам нашите глупаци какви инвестиции влагат за строежи в Македония и Беломорието, хваща ме яд. Рибата още в морето, а те й готвят тиган. Имам едно лошо предчувствие, че сърбите и гърците ще се търкат по кормаците, когато ние си оберем крушите оттам.

– Вие сте непоправим скептик!

– Не съм авантюрист.

Беров донесе коняка и наля в чашките, които Беслеменов извади от бюрото си.

– Нектар! – с възхищение вдигна чашата срещу прозореца Беслеменов. – Благодатна е нашата страна, но тия гламави политици не си разбират от работата. Използвай бе! – афектира се старият. – Използвай военното положение и си стой настрана.

– Ако си стояхме настрана, щяхме да пострадаме като сърбите – обади се Чардаклиев.

– Защо не ми дадеш за пример шведите, чехите, белгийците, ами сърбите? Нали бяха в Антантата, нали се таралежиха... И те не си видят простотията и голия задник, ами... Щели да минават през нас войски – нека си минават, ние ще си траем и ще развяваме белия байрак. Ще струпаме манлихерките на един куп, ще разпуснем войничетата да си гледат работата на село, а ние ще си въртим търговийката...

– Ами комунистите? Да не мислите, че ще стоят със скръстени ръце?

– Да си ги трепят германците, а не ние. Те са си виновни! Когато Сталин и Рибентроп си друсаха ръцете – мълчаха, а като германците тръгнаха на изток, сякаш някой ги бъзикна...

– Странна философия! – изкриви уста Чардаклиев.

– Това не е философия, а акъл – и Беслеменов си наля втора чаша. – Да не мислиш, че обичам комунистите?... Влезли са ви в акъла. Пуснете ги да участват в едни избори и ще им видим силата – продължи той и доля коняк в другите две чаши. – Само да се промени едно членче на конституцията и готово: дайте право да гласува войската, полицията, поповете и жените, пък ще видиш какво става... Управници! Сами се скопяват. Сто души има в гората, а на тях им се струва, че са хиляди... Пуснете ги в Народното събрание, бе! Нека да ги чуем какво искат. Пък им дайте и някой министерски пост, та да разберат как се управлява.

Беслеменов наведнъж изпи коняка и премляска с устни.

– Нали единият от регентите има вила до моята, та вчера...

Чардаклиев се наклони напред и внимателно се заслуша.

– ... дошъл да ми се оплаква, че му било тежко. Като му е тежко да си даде оставката...

– Да ви донеса ли плановете за новата фабрика? – използва доброто настроение на шефа си Беров.

– Сложи ги в колата. Ще ги разгледам у нас – махна с ръка Беслеменов и се наведе към Чардаклиев, който нещо му пошепна.

– Това не го вярвам! – скочи фабрикантът. – При мене не може да има комунисти. Плащам добре. Давам по една извънредна заплата на Нова година. Осигурявам им безплатно топливо. Какво повече искат?

– Искат да станат чорбаджии, а ние да работим вместо тях – каза Чардаклиев.

– Нà чорбаджии! – удари свития си лакът Беслеменов и за по-голяма образност показа пръста си. – Лесно не се става чорбаджия. Иска се не само мускули, а и пипе – той почука с пръст по оголелия си череп и се замисли.

– Аз ви казвам, че само за това мечтаят – каза заговорнически Чардаклиев. – Да пипнат властта и всичко да разграбят и опапат...

Беслеменов изпсува. Разговорът не му беше приятен.

– Например Рангел Лазов – продължи Чардаклиев. – Вие го смятате за честен и работлив, а виж, излязъл змия в пазва: баща му убит през 1925 година; брат му – под наблюдение на село; сестра му – на два пъти е рецитирала Смирненски на махленски вечеринки. Да не мислите, че аз не се интересувам какви хора са се наврели в предприятието, което работи за нашите съюзници? Вие идвате от дъжд на вятър, гледате си спокойствието, а аз трябва да се грижа за вашите работи.

– Че защо се грижиш – апатично каза Беслеменов.

– Как защо! – подскочи Чардаклиев. – Предприятие, в което... разбирате, искам всичко да бъде чисто. Рангел трябва да се уволни от фабриката. Ще разложи и другите. Когато идвам тука, виждам неприязнени погледи...

– Фантазираш.

– Аз ли фантазирам? – истерично извика Чардаклиев. – Смятате ли, че Рангел Лазов някога ще забрави кой е убил баща му?

– Да не съм го убил аз, я?

– Във всеки един от нас той вижда убиеца на своя баща.

– Усложняваш нещата – отвърна отегчен Беслеменов и се обърна към влизащия Беров, който бе оставил чертежите в колата на фабриканта. – Я кажи, младо, как се проявява Рангел Лазов?

– Добър майстор. Той е дясната ми ръка...

– Дясна ръка с леви идеи – подметна Чардаклиев. – А за това, че разлага работниците, не казваш.

– Не съм забелязал – отвърна спокойно Беров. – Естествено е, че работниците не ни обичат; и да кажем, няма да умрат за господин Беслеменов, нито за мене...

– Ако искаш да знаеш, и аз за нищо не бих си дал живота – прекъсна го Беслеменов. – Нито за властта, която днес ни управлява, нито

за България, нито пък за някаква идея. Всичко е фантасмагории. Измишльотини на този или онзи. Аз водя борба, но легална, човешка борба.

Беслеменов подпря юмруци на бюрото и гордо се изпъчи.

– Да се пребориш с конкуренцията, да надхитриш някой доставчик, да използваш човешката глупост и да излъжеш държавата – това е борба безкръвна и същевременно мъжествена. Но... – той вдигна нагоре пръст – за това не се иска да напъваш мускули като дини, нито да пълниш пушки и топове, а да си размърдаш пипето...

– Много право – изръкопляска Чардаклиев.

– Вярно, я! – продължи разпалено Беслеменов и вратът му почервеня. – Я вземи някой си Рангел и го тури за министър. Ще промени ли нещата? Не! Като му позвъни Бекерле[3] и го попита:

"Господин министре, какво смятате да правите днес?" – Рангел, хък-мък – няма да знае какво да отговори. А Бекерле ще му се усмихне, ще му извади един лист и ще му го пъхне под носа.

"Зная, че нищо не знаете – ще му каже той. – Ами аз съм се погрижил да ви напиша какво днес трябва да знаете..."

Беров не можа да се сдържи и се изсмя.

– Ами я си представи, че този министър случайно реши самостоятелно да действа и рече на Бекерле, да си обира крушите!? Тогава? – Беслеменов със светнали миши очички изгледа двамата и резна с ръка дебелата си гуша. – Тогава? Орландовци. Алея еди-коя си. Парцел еди-кой си. Погребение на държавни разноски...

– Бай Тодоре, ти нали си демократ? Твоята партия май е в опозиция – фамилиарно попита Чардаклиев.

– В опозиция! – отвърна Беслеменов. – В опозиция, та затова от половин година ме канят да стана министър... Обаче, това само между нас да си остане.

– Министър! – разтвори зеници Чардаклиев.

– Та какво от това? Да не съм луд да приемам! Разумен човек в тия времена не става министър, че може бензинът на колата му да замирише на тамян.

---

[3] *Германски пълномощен министър.*

Чардаклиев се зарадва от новината. Освен че искаше да стане съдружник в едно от предприятията на стария, но той дълбоко в себе си мечтаеше да спечели и сърцето на единствената му дъщеря Жана.

"Тъст фабрикант и министър – никак не е лошо" – помисли той и лукава усмивка загрози лицето му.

– Да тръгваме! – каза Беслеменов и се накани да стане.

– Но ние още не сме поговорили за работата – учуди се Беров и извади бележник, с набелязани въпроси, които не търпяха отлагане и трябваше да бъдат разрешени от шефа.

– Остави! Ти сам ще се справиш – каза небрежно Беслеменов.

– Но…

– Сигурно пари, а? Върна ли се счетоводителят?

– Другата седмица му изтича отпуската.

Беслеменов извади чекова книжка, драсна подписа си, откъсна чека и го подаде на Беров.

– Ето ти и ключа на касата. Осребри чека и прибери парите. Като пристигнат струговете, намери им място. Нали брат ти има връзки с германците, да отклони една нарядна барака!

– Разбира се. Дребна работа – каза Чардаклиев, протегнал врат, за да види сумата на чека.

– А довечера сте канени от Жана у нас на вечеря. Ако искате, ще ви пратя колата.

– Благодаря – бързо прие поканата Чардаклиев – ще дойдем с моята кола.

Беслеменов се отправи към вратата, но се сети за нещо и се върна.

– Асене, я извикай Рангел да поговоря с него!

– Чакай, аз съм по-млад – прегради пътя на брат си Чардаклиев и бързо изскочи.

– Така е, в тия времена, брат в брата си няма доверие – каза Беслеменов и потупа смутения Беров.

Рангел Лазов беше брадясал и под омасления му каскет се подаваше кичур черна коса. Едва доловимо смущение мина по лицето му, когато Чардаклиев хлопна зад него вратата.

– Какво става? – попита Беслеменов неопределено, както обикновено започваше всеки разговор.

Рангел повдигна рамена.

– Още сто цистерни. Ще ги направите ли?

– Както кажете – отвърна Рангел.

– А как е жена ти? Мори ли я още кашлицата?

– Същата работа – отвърна Рангел, в очакване да му се зададе въпросът, за който го бяха викнали.

Когато преди малко пристигна във фабриката, той размени няколко думи с Фердо и разбра, че Щерьо се е поотпуснал пред Беров. Не вярваше, че инженерът може да го наклевети, но все пак се страхуваше.

– А как е политиката? – изведнъж подхвърли Беслеменов и погледна картата.

Чардаклиев наля в една чаша коняк и я поднесе на Рангел, без да престава да го опипва с остър поглед.

"Също като на разпит – помисли Рангел и пое чашата. – Първо гледат да те предразположат, а след това..."

Изпи коняка на един дъх и остави чашата на бюрото.

– Нашите ще бият или ще ги бият? – двусмислено допълни Чардаклиев.

– Щом са наши, трябва да бият – отвърна по същия начин Рангел и потърси в джоба си цигари.

– Вземи от моите! – подаде сребърната си табакера Беслеменов. – Има най-различни роби. Роби на германците, на англичаните... Роби на труда, а аз съм роб на тютюна... Та ти казваш, че нашите ще бият. А кои ли са пък нашите?

– Българите – отвърна Рангел, без да сваля погледа си.

– Да, българите – отвърна като ехо Беслеменов. – Умната, момче! Гледай си добре работата. Остави на други да мислят за политика. Внимавай и при нас да не се размирише, както се размириса във фабриката на Иванов...

– Какво ви дава основание да мислите така? – попита Рангел. – Във фабриката на Иванов не зная какво е станало, но във фабриката на Беслеменов всичко върви, както трябва. Момчетата си гледат работата,

само дето малко с материалите куцаме, но навярно инженерът вече ви е докладвал за това.

– Така... – промърмори Беслеменов. – Обичам те като свой син. Толкова години работим заедно. Разбирали сме се и занапред ще се разбираме. Обаче трябва да знаеш, че ако някое момче попадне в ръцете на полицията, няма да си мръдна и пръста за него.

Беслеменов разтвори портфейла си и извади едра банкнота.

– Вземи и раздай на момчетата. Нека се почерпят за мое здраве. А ти заслужаваш и нещо повече. От днес ти увеличавам заплатата с още хиляда лева. За жена ти...

– Благодаря. Парите никога не са в повече – отвърна Рангел.

Когато майсторът излезе, Чардаклиев с недоволен израз каза:

– Мислех, че ще зачекнете другия въпрос и ще го сплашите. Стори ми се смутен...

– Караш я като германците – изсмя се Беслеменов. – Сега не заплашване, а коткане трябва. Каква полза, като установим, че Рангел е комунист? Най-лесното е да вкараш човек в затвора... А кой ще работи? Ти ли ще дойдеш да въртиш чука?

– Ех, това коткане! – изръмжа Чардаклиев. – Военният министър котка, индустриалците коткат, докато котката стане толкова голяма, че ни налапа като мишки.

– Абе, ти не можеш ли да разбереш, че ако обвиним всички работници, че са комунисти, няма да стигнат затворите...

– Затворите ли? – стрелна го с поглед Чардаклиев. – Не затвори, а така! – и той стисна с две ръце гушата си...

IV

Всички учреждения се евакуираха и София замря. Честите въздушни тревоги и няколкото бомбардировки изплашиха гражданите и те набързо потърсиха връзка с почти забравените си роднини в провинцията. Сутрин и вечер препълнени влакове напускаха двете софийски гари... Голяма част от мъжете мобилизираха и изпратиха да охраняват разширените граници на България и мостовете на Югославия.

Нещо тъжно, предупредително лежеше над страната.

Старите Чардаклиеви отдавна бяха заминали. След като и учителката по френски се евакуира с гимназията и освободи сутерена, в който живееше от десет години, къщата на улица "Амбарица" 5 остана празна. Дълго време на фасадата й стоя обявление "*Дава се под наем*", но никой не се заинтересува от влажния сутерен, вятърът си поигра с обявлението, запрати го между чимширите в двора, където пожълтя и изгни. Нямаше кой да се погрижи и за градината на Чардаклиеви. Латинките вече два пъти цъфваха, пукаха цвят, а между обраслите с димитровчета лехи нахално пропълзяха мъхавите листа на някакви тикви.

Двамата братя излязоха от колата, минаха през запустелия двор и затопуркаха по прашната стълба.

– Старите не се обаждат – надзърна в пощенската кутия Асен.

– Какво им липсва! Живеят си добре – отвърна Валентин.

В хола ги лъхна миризма от застоял въздух.

– Как ще се облечеш? – попита Валентин и извади от джоба секретния ключ на стаята си. Той никога не забравяше да я заключва, въпреки че освен брат му, никой не влизаше в къщата.

– Обикновено. Да не искаш да сложа фрак? – отвърна Асен, като хвърли сакото си на един стол.

– Ще облека новата си униформа.

– Няма да сгрешиш. Жените обичат униформите – рече Асен и прокара ръка по брадата си. – Сигурно Жана се е наскучала и ни вика да потанцува.

– Не бери грижа за нея – обади се от стаята си Валентин. – В съседната вила са настанени германци, сигурно й правят компания.

– Сигурно... – отвърна безразлично Асен и отвори гардероба си.

– Смяташ ли, че с някой германец, а? – показа се на вратата Валентин с четка и самобръсначка в ръка.

– В това съм уверен – каза Асен.

Валентин направи кисела гримаса и се отправи за банята, но звънът на телефона го върна. Той пое слушалката, обърна гръб и започна да шепне.

"Във фабриката шушукат, брат ми шушука, толкова ли е страшна истината?..." – помисли Беров.

– Върви сам! Викат ме в министерството – с рязък тон каза Валентин и хлопна слушалката.

– Ще те почакам – отвърна мързеливо Асен. – Ако много закъснееш, и аз няма да отида и ще се наспя. Доста съм уморен.

Валентин не възрази и с по-спокоен тон обеща, че ще гледа да не се бави. Набързо се обръсна и след малко Асен чу мотора на колата му.

Беров потърси къщните пантофи. Още от ученик обичаше да остава сам вкъщи. Обиколи стаята, по стените на която се виждаха тъмни правоъгълни петна от свалените при евакуацията картини, разтреби неоправеното от сутринта легло, избърса изпрашеното бюро и седна върху него. През прозореца на стаята се виждаше Витоша. Слънцето още не бе залязло, но сгушените в полите й селца вече се губеха във виолетов мрак. Прииска му се да бъде там, горе. Да потича по торфеното било, да чуе тътена на собствените си стъпки.

Стресна го телефонът. В слушалката се чу смутен женски глас.

– Ти ли си Жана? – попита той.

– Не, не е Жана.

– Кого търсите?

– Вас, Асен Беров – отвърна тихо гласът.

– Говорете! Беров е на телефона.

– Погледнете залеза! Нали е много красив?

– Коя се обажда?

– Исках да ви попитам дали и вие наблюдавате залеза, или инженерите се интересуват само от цифри.

– Лили, ти ли си?

– Не е Лили... Харесвате ли зората? Аз намирам, че зората е по-красива от залеза. Дори ми се струва, че тя има някакъв вкус. Признайте, че пролетната зора има вкус на малини, а лятната – на вишни!

– Не ме измъчвайте. Щом сте избрали номера на телефона, сигурно знаете и къде живея. Скучая...

– И аз скучая.

– Тогава елате!

– Не! Продължавайте да гледате залеза...

– Ало! Ало! – няколко пъти извика Асен и чувстваше че слушалката още не е поставена върху вилката, но гласът повече не се обади.

Беров заоглежда прозорците на отсрещните къщи, за да открие непознатата от телефона. Някъде бяха спуснати черни пердета, а там където бомбите бяха избили дограмата, зееха тъмни дупки.. Между гранитните павета на запустялата улица зеленееха жилавите стебла на троскота, а край бордюрите й лъщяха счупени стъкла, пожълтели от слънцето книжки и празни цигарени кутии. А само преди няколко месеца на тази улица бликаше живот...

Беров си припомни оня студен и ясен януарски ден, когато те дойдоха. Сирените пищяха и той излезе на двора на фабриката. Никой не отиде в замаскирания със сухи клони окоп. Първо се появи един самолет. Беше двутел и любопитно надзърна откъм Витоша. В двете сребърни вретена на тялото му блещяха студените слънчеви лъчи. Самолетът изви, скри се зад побелелия лоб на Черни връх и остави на небето тебеширена ивица. След малко откъм Владая с бумтеж се показаха четиримоторниците. Бели облачета ги обкръжиха и батареята на Слатина изгрухтя. Нервно затракаха картечници и първите бомби се откъснаха. Отдалеч те приличаха на големи черни яйца, които смешно се премятаха и пищяха. Беров не можеше да си обясни защо беше спокоен, наблюдаваше мълчаливо и работниците също наблюдаваха мълчаливо. Самолетите се насочиха към тях.

“В скривалището!” – извика някой. А Щерьо отвърна:

“Те си снесоха яйцата и си отиват. Този път улучиха пъпа. Досега биеха по бедняците; нека почувстват войната и думбазите.”

Тогава паднаха няколко бомби близо до фабриката и вдигнаха гейзери от замразена пръст. Когато бе даден отбой, работниците отидоха да видят големите дупки и си взеха по някое стоманено парче за спомен.

След отбоя Беров хукна към дома си. Под краката му скърцаха разчупени стъкла. От прозорците на къщите се развяваха пердета, а усукалите се трамвайни жици спираха движението. Забрадени жени с панталони и в кожени палта трепереха и плачеха. Тогава той видя първия познат. Това беше гостилничарят от ъгъла. Хората го прескачаха и

кръвта му още не беше изтекла... Млада жена го спря и заведе до една разрушена къща.

"Вижте – каза тя с неподвижни очи. – Тука, под този камък, се е скрило моето дете. Бихте ли ми помогнали да го отместим?"

Беров чак тогава забеляза, че жената е опръскана с кръв и държи откъсната детска ръка. Побягна и задъхан се спря пред тях. Къщата беше цяла, а около нея почти всички други бяха разрушени.

"Имате късмет" – завистливо му каза един брадат съсед.

Вечерта те пак дойдоха, но този път вместо сирени, биеше някаква камбана и когато на небето светна, камбаната млъкна. Десетки сини, червени и блестящо-бели лампиони увиснаха като големи полилеи и осветиха града. Батареите страхливо мълчаха. Засвириха нови бомби и Беров изтича в съседната кооперация.

Във влажното мазе завари двама мъже и една баба, която шепнеше "Отче наш". Мъжете пушеха. Единият от тях каза: "Идва краят." Нещо остро подпря стомаха на Беров и не му даде да диша. Наблизо тресна и въздушната струя ги събори. След това чакаха новата бомба...

Когато Беров се съвзе, бабата не шепнеше. Миришеше на изгоряло. Не се чуваха трясъци и входът беше запушен... Пръв димът намери изход и тогава започнаха да ровят с пръсти. Когато излязоха беше нощ и София гореше в алено сияние.

"Къде ходиш? – извика му брадатият съсед. – Къщата на Михайлови гори и ще подпали и нашите къщи."

Асен започна да разчиства горящите греди. Миришеше на печено... Когато Валентин дойде, съседната къща вече тлееше. В нея бяха изгорели жена с три деца – семейството на германски офицер.

Германският офицер пристигна с няколко войници, които извадиха големи, по-малки и най-малки кости, събраха ги и ги поставиха в дървено сандъче. Германецът изкозирува и си отиде.

– Какъв мъж! – възхити се Валентин. – Това се казва нация!

– Какъв скот! Безчувствен скот! – каза Асен и се сети за бабичката, която бяха забравили в мазето. Той спря един от противовъздушната отбрана и му посочи къщата.

– Колко? – попита мъжът.

– Една бабичка.

– Не си заслужава. На онази улица се пекат десет души и не можем да им помогнем!

Тогава му се доспа и влезе в бащината си къща, която с излющена фасада, счупени стъкла и разкривен покрив приличаше на някакъв търкалял се в калта пияница...

Стресна се. Беше задрямъл. По улицата мина стражар; беше настъпил полицейският час. Според заповедта на министъра на вътрешните работи, никой вече нямаше право да се движи по улиците без открит лист. И все пак, по улиците вървяха хора без открити листове. Те се страхуваха от полицията и полицията се страхуваше от тях. Понякога се срещаха и мълчаливо се разминаваха. В града беше тъмно и мъчно можеше да се различи кой какъв е...

V

Рангел угрижен напусна канцеларията на Беслеменов. Познаваше хитрия си чорбаджия, който нямаше интерес да се разпространява, че във фабриката му работят комунисти, но се безпокоеше от присъствието на Чардаклиев. И то особено сега, когато Янков, като лекар, беше дошъл у тях да му съобщи страшната новина, че в пехотния полк е станал провал. Войниците били заловени, когато изнасяли оръжие. Янков се съмняваше в твърдостта им, и се страхуваше, че могат да издадат организаторите на акцията. Сега арестуваните се намираха във военното комендантство и неминуемо щяха да минат през Чардаклиев.

Рангел мълчаливо обиколи бараките, спря се пред вал-машината и упорито заби поглед в нейните стоманени валове, които бавно се въртяха, поемаха ламаринения лист и го свиваха на цилиндър. Мина покрай шлосерите и влезе в заградената с шперплат стаичка. По навик взе тефтера със списъка на работниците за отбелязване на надниците и така замря.

Янков му беше поставил ясна задача – да ликвидира Валентин Чардаклиев. Разтърка чело и несъзнателно прелисти няколко страници от тефтера.

Прехвърли всички имена на работниците, въпреки че знаеше, кой ще бъде. Още когато Янков му възложи задачата, пред Рангел изпъкна червендалестата глава на Фердо, но все пак му се искаше отново да го сравни с другите.

Остави списъка и се упъти към навеса, където работеше оксиженистът. Завари го да заварява капака на една цистерна. Фердо захвърли нажеженото окъсяло парче тел, загаси горелката, бутна тъмните очила на челото си и започна да разглежда какво е свършил. Зад него мълчаливо стоеше Рангел и от вълнение адамовата му ябълка подскачаше.

Фердо го погледна през рамо.

– Има ли нещо да ми кажеш?

– Има... Жена ти на село ли е?

– Да.

– Довечера ще дойда у вас.

– Добре – каза оксиженистът, взе цигарата на Рангел и я допря до горелката, която пукна и засъска.

Когато портиерът удари парчето релса, служещо за камбана, Фердо изскочи от фабриката и с бързи крачки се отправи към квартирата си, за да я почисти. Той живееше в една схлупена стая в почти запустелия дом на дърводелеца Филип. След като наблизо паднаха бомби, той и дърводелецът изпратиха семействата си на село.

Фердо тихо отвори дворната врата, искаше незабелязано да мине покрай бараката, където Филип работеше, но дърводелецът го забеляза:

– Много рано се връщаш – каза той и извади от рендето златист боров талаш.

– Ще ми дойде гостенин, та реших да поразтребя кочината – отвърна Фердо и натика в джоба купеното шише с ракия.

– Гостенин или гостенка? – намигна дърводелецът.

– Може и да е гостенка.

Филип – прегърбен четиридесетгодишен мъж, с тясно клиновидно лице и възпалени клепки – остави рендето и седна на прага на бараката. Свали кръглите си телени очила, извади торбичка с тютюн и с трепереща палец започна да пълни извитата си лула.

– Какво става по света?

– Мръсотия – отвърна малко раздразнен Фердо; знаеше, че вече е жертва и докато дърводелецът не си изкаже онова, което е намислил, няма да го пусне.

– Чиракът се уплаши от аеропланите и избяга – каза дърводелецът и на пресекулки засмука лулата, за да се разпали. – Остави ме, синковецът. Всички се изметоха от махалата, та няма с кого човек да си продума.

Въпреки че вече три години живееше при Филип и никога не си бяха разменили лоша дума, все пак Фердо не го обичаше. Струваше му се, че прегърбеният занаятчия има твърде "консервативни" разбирания: той мечтаеше да си отвори дюкян в центъра на града, да увеличи тезгяхите и да започне да изработва хубави мебели, каквито някога работел неговият майстор–чех. Филип не губеше надеждата, че някога в работилницата му ще дойде богат клиент и ще си поръча фурнирована мебел. Разбира се, никой не идваше, защото мебелировката на неговите клиенти се състоеше от железни кревати и чамови маси...

– Какво става по гората? Нашите момчета ядат ли кашкавал по мандрите?

– Не ме интересува – обърна се да си тръгне Фердо.

– Чакай де! Как не те интересува? Това интересува и тебе, и мене. А бе какво могат да направят срещу ламята... Франция падна, Полша, Сърбия, та и с нашите ли момчета няма да се справят? То каквото става, ще си стане и без лапешки работи. И без петля ще съмне...

– Не си прав – хвана се Фердо. – На вълка му е дебел вратът...

– То един дебел врат – конец... – дърводелецът смукна от лулата. – Пропада ли занаятчийството, и България пропада – замислено каза той. – Навъдиха се мошеници, само капаро взимат и никаква работа не вършат. Ех, някога имаше занаятчии, например моят майстор...

– Зная. Разправял си ми – нетърпеливо го прекъсна Фердо.

– Видиш ли? – затърка зачервените си клепки дърводелецът. – Такива бяха майсторите, а сега всички го ударихa на политика и чакат нещо да стане. Какво ще стане? – зададе той въпрос и веднага си отговори: – Който си е учен, утре пак ще бъде добре; който има пари – пак

ще има, а такива като тебе и мене, дето освен чука и рендето нищо друго не познават, ще си останат на същото дередже.

Фердо не искаше да възразява на бъбривия си хазаин. Гледаше как по-скоро да се измъкне.

– Ето, във вестниците пише за някакво ново оръжие – продължаваше дърводелецът. – Тия синковци кроят нещо, ама де да видим. Нищо не се знае...

– Новото им оръжие се нарича капитулация, бай Филипе – махна с ръка Фердо, с което искаше да покаже, че разговорът е свършен и бързо тръгна към къщата.

Той изу обувките си с подметки от автомобилна гума и се намъкна в ниско коридорче, което служеше и за кухня. Върху тенекиената печка, покрита с вестници, бяха натрупани мръсни чинии. Фердо се спря пред тях, сякаш размисляше откъде да почне да чисти, изведнъж ги грабна и натика във фурната, след което взе метлата. Докато шъташе, сети се за жена си и малкия Боре и му стана мъчно за тях.

След като почисти, постла нов вестник на масата, изглади го с длан и постави шишето с ракия и две чаши. Откъм бараката на дърводелеца се чуваше съскане на ренде и тих мъжки говор. Не се учуди, защото знаеше, че когато бъбривият Филип няма с кого да говори, разговаря с дъските и псува чеповете.

Рангел се забави. Може би чакаше добре да се стъмни. Фердо стоеше до прозореца без да светне лампата, защото трябваше да спусне черните затъмнителни книги.

Филип затвори работилницата, изми се на дворната чешма, погледна към тъмния прозорец, хлопна градинската врата и излезе.

"Отива в кръчмата – помисли Фердо. – Цял ден е мълчал, поне там ще се наприказва."

Беше се свечерило, когато сянката на Рангел се промъкна в градината.

– Нарочно позакъснях... Затвори прозореца, но не смъквай хартията. Не ни трябва светлина – бързо зашепна той и дръпна един стол.

Фердо седна срещу него и в очакване подпря глава на едрите си юмруци.

– Дойде време и ние да се поразтъпчем.

– Ще тръгваме ли? – трепна Фердо и хвана шишето.

– И това ще стане, но първо има да изпълним друга задача.

Рангел присегна към чашата.

– Станал е провал в пехотния полк. Ако момчетата проговорят, свършено е с нас. Трябва да се ликвидира Чардаклиев...

– Какво общо има Чардаклиев с това? – потръпна Фердо.

В стаята беше тъмно. И двете лица приличаха на две светли петна.

– Всички следователи вече са се уплашили и гледат някак отгоре–отгоре на работата си, само Чардаклиев още се задълбочава. Опитен е и ако войниците попаднат в ръцете му, работата ни е спукана. Някои от арестуваните са от нашия квартал...

Замълчаха.

Рангел измъкна от чанта два пистолета и ги постави на масата.

– Избери си, който ти хареса – каза той и бузата му мръдна.

Фердо взе единия, подържа го в ръката си, сякаш искаше да го премери колко тежи, и попита дали е пълен.

– Пълен е, но не е зареден – каза Рангел и му подаде още един пълнител.

– Е, как ще стане тази работа? – след малко попита Фердо.

Тъмнината му помагаше да не се издаде, че се вълнува, че е смутен.

– Дошъл съм заедно да обмислим. Зная къде живее Чардаклиев. Улицата е безлюдна и смятам, там да бъде...

– Вечер ли? – престорено делово попита Фердо.

– По-добре вечер...

Изведнъж Рангел развълнувано грабна ръката на Фердо:

– Брат, ние трябва да изпълним тази задача! Другарите са мислили и се спират на нас... После, ние познаваме този тип...

– Няма нужда да ме агитираш. Ще го убием! – мрачно отвърна Фердо.

Двамата мъже силно стиснаха ръце и през тях почувстваха ударите на кръвта си.

VI

– Папà, нали и двамата покани? – за трети път попита Жана баща си, който четеше вечерния вестник до камината...

Старият изпрати дъщеря си да погостува на свой приятел и преди месец Жана се завърна от Германия. Тя очакваше, че там ще види оня весел живот, който й бе познат от немските филми, а срещна хора с подпухнали от плач очи. В Германия нямаше къща, в която да не бе пристигнала съболезнователна телеграма...

Наистина, германецът се показа любезен, мъчеше се да й създаде развлечения, но за колата му нямаше бензин и те бяха принудени да пътуват в претъпкани и често бомбардирвани влакове. При това Жана знаеше малко немски, а германецът не разбираше английски...

Жана се огледа още един път в кристалното, инкрустирано със златни орнаменти огледало и доволна от вида си, бавно се приближи към камината.

– Стига си чел! – измърка тя гальовно и дръпна вестника от ръцете на баща си. – Кажи ми, кога ще се свърши тази проклета война? От нея момичетата не могат да се омъжат...

– Дай ми вестника! – помъчи се да бъде строг бащата.

Жана седна на облегалката на фотьойла и му разроши редките коси.

– Ах, папа, колко приличаш на Чърчил! Същият нос, същите очи, същото коремче, само ти липсва пура.

– Побесняла си, че ще дойдат братята.

– Може би е за това – призна Жана. – Папа, кой е по-хубав от тях? Но искам правилно да прецениш...

– Жена се гледа дали е хубава, а мъж – дали е умен – отвърна Беслеменов и прихвана дъщеря си през кръста. – Намирам, че и двамата са симпатични, но нито един от тях не искам да ми става зет.

– Смяташ, че мисля за женитба!? Те са ми просто приятели – глезено издаде устни Жана.

– Добре ми е известно за какво мисли едно момиче и за какво – едно момче – поклати глава Беслеменов и безпричинно се изкашля. – После, братята знаят, че си единствена дъщеря на Беслеменов...

– Вие, старите, винаги си въобразявате такива работи...

– Аз не си въобразявам, а предвиждам.

– Но защо още не идват? – и тя погледна стенния часовник. – Леля Любка отдавна е приготвила масата и навярно се ядосва, че не я освобождаваме да си легне. Цял ден е търсила из селото продукти и ме предупреди вече никого да не каня на вечеря, защото с всеки прием съм й съкращавала живота с една година.

– Нека това да й са грижите – рече Беслеменов и се размърда на фотьойла. – Знаеш ли, моя малка, какво изживява светът? И сигурно не, защото младостта е безгрижна. По всичко личи, че на германците ще превият врата, и тогава?...

– Какво пък тогава? Ще дойдат американците и ще бъдем още по-добре!

– Да, ако дойдат американците – бавно прошепна Беслеменов. – Съмнявам се дали ще се вредят. Шумкарите не си дават живота за американците, нито за англичаните, а за руснаците...

– Добър е бог – отегчено въздъхна Жана и погледна наново часовника. – Ще се обадя по телефона, да разбера защо се бавят? – тя скочи и се приближи до малка барокова масичка с бял апарат.

– Чакай, лудетино! Не е прилично момиче да се обажда на мъж – надигна се Беслеменов. – Аз ще се обадя... Или са по път, или вече спят – след малко каза той, като се готвеше да остави слушалката, но внезапно се оживи. – Ти ли си, Асене? Мислим, че сте тръгнали, а още се мотаете в София! Да не би да сте жени, та толкова се издокарвате... А, така ли? Е, кога ще се върне? – Беслеменов затисна с ръка микрофона на слушалката и съобщи на дъщеря си, че Чардаклиев е възпрепятван да дойде.

– Нека дойде Асен! Нека дойде Асен! – заподскача около баща си Жана.

– Ало! Ало! Почакай малко! – Беслеменов постави слушалката на масата и наклони глава към дъщеря си. – Валентин е излязъл с колата

си, а Асен да тръгне с нередовните трамваи, това значи да пристигне посред нощ...

– Папа, аз ще отида да го доведа – със светнали очи и поруменели уши извика Жана.

– Не! – махна с ръка бащата. – Ако беше тук Велко, тогава можеше да пратя колата, но ти сама?... Не! Забравяш ли, че има полицейски час?

– Папа, папа! – зачука с токчетата Жана по паркета. – Кажи му да тръгне с трамвая. Ще го чакам на Руския паметник. Дотам мога да се движа с половин фарове... Папа, не забравяй колко труд употреби леля Любка за тази вечеря. Хайде, кажи му да тръгва...

Бащата се поинати, но накрай продиктува по телефона нарежданията на дъщеря си... После недоволно хлопна слушалката и изпъшка: "Ех, младост!"... Той не беше отговорил на въпроса на дъщеря си кой е по-хубав, но скрито в себе си мислеше, че ако е един от двамата братя, то трябва да е Асен.

Жана метна тренчкота си и бързо се запъти към гаража. След малко с пълна скорост летеше по шосето към Руския паметник.

Намери Асен, облегнат на стъклената трамвайна спирка, с вдигната яка на пардесюто.

– Доста ли ме чака?

– Мислех за тебе и не ми беше скучно.

Познаваха се от една година, от традиционния "бал на медиците". Тогава София още не мислеше, че ще бъде ранена, и жените се надпреварваха да шият бални рокли, без да подозират че след година ще ходят с панталони и танците ще бъдат забранени.

Беслеменов го запозна с дъщеря си и изчезна, както обикновено изчезват в такъв случай бащите. Или беше намерил някой свой приятел и разискваше политиката, или се беше качил в хотела, където в една тапицирана с червен плюш стая се играеше покер... Двамата седнаха на една изпълнена с младежи и девойки маса и тя му се стори феерична. Всички станаха да танцуват. Той пушеше и я гледаше, без да я покани. При втория танц тя скочи, нервно прибра полите на тюлената си рокля и избяга. Не знаеше, че той не може да танцува валс.

По-късно я намери в бара да танцува с някакъв наперен офицер. Тук беше по-спокойно. Само от един ъгъл се обаждаха пиано и контрабас.

Беров се доближи до бюфета и си поръча болѐ, но дочу, че офицерът я кани в някаква си вила, където щяло да бъде "ужасно приятно". Приближи ги и щом танцът свърши, хвана Жана под ръка.

– Ще изтанцуваме това танго и да си отиваме – каза й той.

Момичето не възрази, извини се на офицера и след като достатъчно се отдалечиха от него, попита:

– Невъзпитан ли сте, или сте пиян?

– И едното, и другото – отвърна Асен. – Харесваш ми...

Отнякъде се мярна бащата и заяви, че вече е късно.

– Папа, аз имам кавалер. Да остана още малко – ще се прибера пеш – помоли го Жана.

Валеше. Сребърните обувки на Жана затъваха във влажния сняг и краищата на роклята й увиснаха. Тогава Беров я вдигна и я понесе. Тя ритна няколко пъти с малките си крачета и се примири; сгуши се към него и обви с ръце шията му.

Нощта бе избледняла, когато, покрити със снежен пух, пристигнаха пред вратата на Беслеменов. Беров отпусна краката й и, преди те още да са стъпили на земята, я целуна. Тя искаше нещо да каже, но той силно притискаше устните й... После я видя на именния й ден. А когато замина за Германия, изпрати я на гарата.

Беров влезе в колата. Жана отметна косите си и натисна педала за газта.

– Как си? Какво прави курникът на баща ми? Слушат ли те момчетата?

– Курникът си е пак курник, – протегна краката си Асен – а момчетата са станали немирни... Баща ти се е уплашил и не иска да строи истинска фабрика.

– Може би е размислил?

– Може би – отвърна Асен.

– А защо момчетата са немирни?

– Защото и те искат да се возят в коли и да имат хубави жени.

– А, така ли?

– Предполагам...

Бяха минали кръстопътя, от който трябваше да се отделят за вилата.

– Няма ли да отидем у вас? – попита той и се понадигна, за да се увери, че не е сбъркал.

– Да се поразходим...

– Може би ще дойде Валентин...

– Какво от това?

– Нима ти е безразлично?

– Не ме ли ревнуваш от него?

– Аз никоя не ревнувам.

– Що за байронщина... Обичам да ме ревнуват – изсмя се неестествено Жана.

– Къде отиваме? – попита Асен.

– Ще спрем след моста. Там има една кръчма.

Влязоха в голяма опушена стая, с две дълги маси, за местните жители, и две стаички за столичани. Посрещна ги дебел, с обръсната глава и рижи мустаци, кръчмар. Край масите седяха шопи, които с допрени калпаци тихо шепнеха. В ъгъла до печката, подпрян на пушката си, дремеше селският стражар. Стражарят погледна с едно око, обърса потеклата си лига и скочи. И той не знаеше защо скочи, но щом видя, че мъжът е цивилен, наново седна и шумно се прозя. Селяните млъкнаха и главите им се завъртяха подир жената. Когато Асен и Жана влязоха в отделна стаичка и кръчмарят хлопна след себе си вратата, шопите се посбутаха и очите им засветулкаха.

– Ха наздраве!... – каза един от тях.

В най-оскъдните военни дни се намираха най-хубави работи за хапване, стига човек да има парички. Това Асен добре знаеше и направо поръча пържено пиле, бял хляб и старо вино, като предварително плати.

Кръчмарят раболепно се усмихна и каза:

– За вас, господине, винаги... Обаче, да знаете, че имаме картофен ден. Та ако, санким, тъй да се каже, случайно някой дойде, кажете

му, че сами сте си донесли храната... Аз за всеки случай ще сервирам и една картофена яхния.

– Добре – каза Асен и когато кръчмарят излезе прегърна Жана.

– Остави! – глезено каза тя и прибра краката си под стола.

– Станала си съблазнителна.

– Всички ли инженери са груби? Щом човек се занимава с машини, изглежда, не може да бъде нежен.

– Откакто постъпих при баща ти, престанах да мисля, че съм инженер. От нерационално използване ръждясвам.

– Но мечтаеш да построиш голям завод.

– Да се построи завод не е мъчно – каза замислено той. – Истински инженер ще бъде този, който създаде едно голямо сърце, което винаги вярно да тупти...

– И хората да си сверяват сърцата по него...

Осветлението изгасна. Кръчмарят влезе с натъкната в шише свещ и тайнствено съобщи, че има въздушна тревога. След малко в стаята се разнесе приятният аромат на пържено пиле и пламъчето на свещта заигра по чашите с вино.

– Баща ти ще се тревожи – каза Асен, като мълчаливо разчупваше пилето.

– Напротив. Тази въздушна тревога ме извинява...

Набързо се нахраниха и тръгнаха по пътеката, която започваше от кръчмата. От височината можеха да наблюдават какво става в София. Градът страхливо мълчеше и над него, като огнени шпаги, се кръстосваха светлините на прожекторите, жилеха тъмния небосклон, в който нещо буботеше.

– Много са нависоко и няма да бомбардират.

Жана се отпусна на още неизстиналата от деня поляна и погали ситната трева.

– Какво ли правят сега хората в София? Как ли треперят в окопите и мазетата? Колко ли молитви се издигат към бога? Аз съм само на двадесетина километра от опасността, а чуждата тревога ми е така далечна! Може би, ако ти беше там... Ако не беше дошъл при мене...

Асен се наведе над нея.

Един прожектор се спусна ниско, опипа върховете на боровете, прекоси поляната и сякаш засрамен отскочи към мрачното небе.

Асен почувства тръпнещото й тяло и до него долетя дъх на здравец...

Ръката на Жана бавно се разтвори и тревата, която бе отскубнала, се разпиля между замиращите й пръсти.

Откъм селото се чу провлеченият вой на отбоя. Прожекторите угаснаха. Вечерницата кокетливо заигра над Люлин...

VII

Когато Валентин Чардаклиев пристъпи входа на комендантството, за пръв почувства, че службата му е противна. Винаги, когато го викаха по спешност, закъсняваше, и сега предчувстваше, че няма да отиде у Беслеменов. Утешаваше се, че и брат му няма да бъде с Жана – нали затова взе колата, въпреки че тристата метра до комендантството можеше да извърви и пеш.

Комендантът го нямаше. Чардаклиев и не очакваше да го види. Този хитър полковник избягваше да надниква в мазето на комендантството. Интересуваше се дали в гарнизона офицерите носят ръкавици, дали фуражките им са добре опънати и дали войниците, които неговите патрули срещаха по улиците, имат подписани за отпуск билети. Останалото предоставяше на своите помощници: мобилизираните "специалисти" от 1923 година – капитан Вълков и фелдфебела Ташков.

– Пак ти развалихме спокойствието – каза Вълков, когато Чардаклиев влезе в канцеларията му.

– Здраве желаем! – обади се с необикновено тънък глас Ташков и оголи развалените си зъби.

Чардаклиев хвърли шапката си на закачалката.

– Този път сме напипали твърдо орехче, на което трябва да му се счупи черупчицата – продължи Вълков, взе от кантонерката празна чаша и наля коняк.

– Не можете ли сами да я счупите, та ме викате?

– Шефът ти направи тая чест – ухили се капитанът и му подаде една папка. – Чети и се просвещавай! Отбор момчета от "желязната дивизия".

Докато Чардаклиев прелистваше папката, Вълков грижливо изрязваше ноктите си с джобно ножче и отвреме навреме откъсваше някоя кожичка със зъби.

Фелдфебелът Ташков, с движение на неврастеник, закопчаваше и разкопчаваше едно и също копче на куртката си. С издадената си муцуна и клепнали уши, той приличаше на хрътка.

Чардаклиев затвори папката и я подхвърли на капитана.

– Има достатъчно данни в показанията, за да ги пратим на прокурора – каза той и погледна към закачалката, където висеше шапката му.

– Само това ли? – отвърна Вълков и по широкото му престо лице пробягна тръпка.

Ташков наново закопча копчето на куртката си, понадигна се от стола и учудено повдигна вежди.

– Нали сте ги разпитвали? – каза Чардаклиев, който за пръв път пожела да се измъкне от гнусната си работа.

– Разпитали! Само за аперитив – засмя се капитанът и намигна на Ташков. – А ти, ако имаш някаква срещичка, можеш да повикаш момичето да ти прави компания в другата стая.

Чардаклиев се намръщи.

– Хайде по-бързо! – кресна той. – Как се казваше оня ефрейтор? Да почнем с него.

– Така те искам! – захили се Вълков, натисна бутона на звънеца и на вратата се появи уплашеното лице на войник.

– Юнак, доведи оня посерко, ефрейтора! – заповяда капитанът и когато войника чукна фортовете на ботушите си, го спря: – Чакай! Като го водиш по стълбите, му кажи:

"Слушай, братле, няма смисъл да се противиш. Само който не е влязъл тук, само той не е изказал майчиното си мляко. Капитанът – кажи – е военен човек. Обича откровеността... – И му кажи: – иначе в линейката – и на Орландовци..." Разбра ли, говедо! Какво гледаш като изтърван заек? Марш!

Когато докараха арестанта, никой не го погледна и той, с увиснали бричове, застана пред бюрото на капитана. Беше двадесет годишен, с подуто, посиняло от бой лице... Мъчно човек може да запомни физиономията на жестоко бития човек. Всички бити, сякаш си приличат... Ефрейторът се мъчеше да стои изправен и колената му трепереха.

Валентин Чардаклиев, седнал в старо кожено кресло, закрит от светлината, играеше със сребърната си табакера. Знаеше, че капитанът иска да го въведе в обстановката, и добре познаваше неговата увертюра.

"Всичко е направено по шаблона – мислеше той. – Светлината пада само върху виновния. Останалите са в сянка и той не може да види лицата им, а тези, които разпитват, могат да се виждат, защото са в полумрак. Сега – продължаваше да мисли Чардаклиев – капитанът ще мълчи около десет минути и след това ще се разиграе първо действие. Впрочем, първото вече е минало. Ще се разиграва второ действие."

Той разтвори табакерата и започна да си избира по-мека цигара. Запали я и силно дръпна от дима.

Вратата се отвори и касата й се запълни от туловището на бившия борец Крумов, който измери с поглед ефрейтора, извъртя дебел врат и започна да се взира в тъмните ъгли.

– Рибка, а? Много ми се ядат рибки – каза той и хвана врата на ефрейтора с два пръста.

Арестантът пребледня, зяпна и откри изпочупените си зъби.

– Мълчаливичко ли е? – обърна се Крумов към тъмнината, продължавайки да стиска младежа за врата.

– Само този мълчи – каза шепнешком Вълков, но достатъчно силно, за да чуе ефрейторът думите му. – Останалите изчуруликаха всичко, което знаеха.

– Може да се е вразумил и сега да си облегчи положението – обади се доста силно Ташков.

– А другите къде са? – попита Крумов, като разтри с космата ръка врата си.

– Ще ги пратим в затвора. Момчетата си признаха. Повече не ни трябват – отвърна Ташков.

– Е, размисли ли? – обърна се Вълков към ефрейтора, сякаш не се отнасяше за него; той чувстваше само пръстите, които се впиваха във врата му.

Капитанът наново повтори въпроса си и ефрейторът пак трепна.

– Нищо повече не зная... Нищо не зная – като че ли да си даде кураж, повтори той.

Ефрейторът видя празните очи на бореца и се дръпна.

Крумов стисна ръката му и усети, как кокалчетата на дланта изскачат от ставите и се чукат едно в друго. Ефрейторът мълчеше и счупените зъби се забиваха в подутите му устни. Крумов неочаквано приклекна и дръпна ръката, която се откачи от рамото и безпомощно увисна. Ефрейторът изрева.

– Е, дръвник, няма ли да говориш? – обади се Вълков.

Ефрейторът продължаваше да мълчи. Тогава Ташков стана, заби нокти в ухото му и започна да го пори.

– Стига! – изкрещя Чардаклиев. – Зверове!... Оставете момчето на мира! Ако искате да го убиете, застреляйте го, но не го измъчвайте. Той е войник...

Младежът унесено слушаше крясъците на непознатия, който се появи на светлината.

Тримата бавно напуснаха стаята. Чардаклиев помогна на ефрейтора да седне.

– Пушиш ли? – попита го и подаде табакерата си.

Ефрейторът пресегна и с треперещата си здрава ръка взе една цигара. Чардаклиев му поднесе огън.

– Добре... Откраднал си оръжие и затова ще си получиш наказанието, но тия господа изглежда не се помъчиха да разберат защо си направил това? На човек понякога му идва до гуша... Ти, момко, женен ли си?

Ефрейторът с мъка държеше главата си да не клюмне.

– Пийни! – каза Чардаклиев и наля във водна чаша коняк.

– Не пия – за пръв път проговори ефрейторът. – Благодаря за цигарата. Безполезно е да ме питате. Нищо не зная...

Чардаклиев рязко се дръпна, но се овладя:

– Не мисли, че искам да те предразположа. Обаче... твоите другари са казали повече, отколкото предполагаш. Искам да ти помогна, защото зная какво ще последва... Ти си млад, животът е пред тебе, а за какво трябва да умираш мърцина? Утре и онези, които са те подвели да крадеш държавно оръжие, ще бъдат хванати... Какво могат да направят те? Нищо! На всички главите им ще бъдат отрязани... А сега си стоят на топличко, пият си винцето и се тупат по гърдите, че са завербували дураци да се бият вместо тях.

Ефрейторът допушваше цигарата и продължаваше да мълчи. Ръката му го болеше непоносимо.

– Няма защо да се лъжем – продължи Чардаклиев. – Тия, дето те изтезаваха, са германски агенти, а ония, които са те вкарали в белята, са руски агенти. Аз съм българин, и ти ако си българин, ще се разберем...

– Няма за какво да се разбираме – едва отвърна ефрейторът. – Щом твърдите, че сте българин, не разбирате ли български: не съм виновен!

– Приятелю, недей да усложняваш положението си. Ти си държал връзка с Рилка...

Без да иска, ефрейторът трепна.

– Нали доста неща зная? – каза Чардаклиев и потупа по рамото войника. – Безсмислено е да криеш...

– Господине, аз нищо не крия. По-добре е да ме убиете, за да не се мъча.

Чардаклиев натисна звънеца и в стаята влязоха Ташков и Крумов.

– В мазето! Да се подложи на ток. Докато не проговори, да не се вестява. Почакайте! Крумов, я го приспи за малко.

Крумов грабна ефрейтора и го хвърли към стената. Момъкът безжизнен се струполи на земята.

– Викни следващия! Този, дето най-много е казал! – изкряска Чардаклиев, ядосан, че разпитът го забавя.

Ташков изтича и доведе прегърбено войниче с подуто око. Чардаклиев стана и с бързи стъпки се упъти към него.

– Слушай! – извика на ухото му той. – Всичките ти другари са избити. Ето последния. Ако не говориш, и твоята съдба ще бъде такава.

Разбрахме, че само ти си българин и тия мерзавци те държат в ръцете си, за да те използват. Те са мъртви… Говори!

– Никой ли няма да узнае, че аз... Обещавате ли?

– Никой – твърдо отвърна Чардаклиев. – Отсега нататък спокойно можеш да разкажеш какви задачи са възлагани на това говедо...

Чардаклиев ритна припадналия ефрейтор и предложи стол на младежа.

В стаята влезе капитан Вълков, улови погледа на Чардаклиев, тихо седна зад бюрото си и започна да записва показанията на войника.

Нощта си отиваше, когато Чардаклиев напусна комендантството. Навън беше глухо и тъмно. Той отвори вратата на колата и изведнъж почувства страх. Понечи да се върне и да поиска от Вълков някой човек да го придружи, но мисълта, че капитанът ще го помисли за страхливец, го възпря и той запали мотора. Чардаклиев погледна часовника си и се поколеба къде да отиде. С отвращение си представи войнишкия креват, дочените чаршафи и каната с вода в канцеларията на министерството, сутрешния шепот на чистачите, и зави към улица "Амбарица".

Винаги влизаше в улицата за дома си по различни пресечки. Сега той мина по най-отдалечената и внимателно заоглежда разрушената срещу тях къща, където следваше да бди часовоят, когото след убийството на един висш полицейски началник му отпусна министърът. Набитото му око зърна в тъмнината часовоя, и се успокои.

Чардаклиев беше уверен, че брат му спи. Но когато прочете бележката, че е отишъл у Беслеменов, прибледня.

"Какво прави там досега? – питаше се той, като още държеше бележката и нервно крачеше из стаята. – Асене, криво си правиш сметките. Внимавай, братко, да не ме настъпиш. Настъпиш ли ме, мисли му!" – закани се полугласно той, влезе в банята, плисна няколко шепи вода върху лицето си и остави водата да се стича по гърдите му. След това изу панталоните си и останал по долни гащи, с ярост се залови да разтяга четирите пружини с пирографиран надпис на дървените им дръжки "*Здрав дух в здраво тяло*".

VIII

Скърцането на вратата я събуди, тя се надигна и дръпна завивката към разголените си рамена.

Беше брат й. Прясно обръснатата му брада синееше, очите му бяха хлътнали и някак си особено блестяха.

– Събудих ли те? – попита тихо той и седна на кревата до нея.

– Не! – отвърна изненадана Виолета.

– Рано е – каза Рангел и надникна през прозореца. – Бях на двора. Гледам, люлякът вече се готви да цъфне, по чимширите роса и въздухът мирише на хубаво... Ех, пролет!

Виолета никога не беше чула брат си да говори за роса и за пролет... Отвреме навреме я питаше за уроците й и всяка седмица й даваше пари за кино.

Рангел погледна дебелите си пръсти с добре изрязани нокти, сакатата си, превързана с чист бинт ръка, и я погали.

– Е, Виолетке, от твоето заявление в комисарството за работа нищо не излезе. Здраве да има, не се тревожи. Парите още стигат... – Рангел говореше със запъване. – Ами знаеш ли за какво те събудих? Може да получа някаква задача и малко да се позабавя... – отметна поглед от разтревожените очи на сестра си и бързо добави: – То аз само казвам така, но ако се наложи, помагай на кака си. Нали е болнава, пък и Горан...

Виолета отхвърли одеалото, грабна ръката му и я долепи до страната си.

Очите на Рангел овлажняха

– Ако дойдат фантетата, бъдете спокойни – нищо няма в къщата. Нека ровят. Вие само казвайте: "Не знаем къде е, господ да го убие..."

– Бате! Нека да избягаме при Кирчо! Рилка е готова, чака знак... – тревожно започна да шепне Виолета.

– Рилка е арестувана. – Ако имаш нещо от нея, изгори го. Станал е провал...

Откъм кухнята се чу детски плач. Рангел стана, потупа с ръка Виолета по страната, кимна с глава и излезе.

В стаята се втурна Латинка, хвърли се върху Виолета и захапа одеалото, за да не се чуе плача й.

Както обикновено, Рангел отиде на работа по-рано, поздрави портиера, съблече дрехите си в шперплатената стаичка, зави ги с вестник, за да не се цапат, и излезе на двора. Работниците идваха един по един. Щерьо се упъти към чешмата и подложи уста под студената струя вода, вдигна глава и обърса с длан капките по големите си мустаци.

– Гасиш ли? – подхвърли му Рангел.

– Гася! Пущината сякаш от вар я правят, изгори ми червата... Как е хавата?

– Добре е – отвърна Рангел и тръгна към ковачницата.

В тъмното помещение чиракът Стефан със зачервени от пушека очи разпалваше огнището. Той видя Рангел, смънка "добрутро" и продължи да разпалва въглищата.

Рангел бутна шперплатената вратичка и се озова в шлосерната. Тука беше по-просторно и светло. Шлосерите бяха разтребили тезгяхите и по глинения под не се виждаха стърготини и разхвърляни предмети, както под навеса на оксиженистите и нитовчиците. Двама работници мълчаливо се преобличаха.

– Какво става? – приближи се по-младият към Рангел.

– Опичайте си акълите – и двамата сте включени в бойната група и ако се наложи, ще бъдете повикани.

По лицето на по-възрастния премина сянка.

– Ти, бай Спасе, да не би нещо пишманлък, а?

– Няма такова нещо, бе Рангеле – опита се да се усмихне бай Спас. – Ами много я задълбочаваме. Получи се съобщение, че племенникът Киро, някъде към Арабаконак...

– Това не е сигурно – нервно го прекъсна Рангел.

– Сигурно е то, сигурно... – въздъхна шлосерът. – Снощи арестуваха комшийката Рилка. Те, знаеш, се имаха с племенника, а тя, нали е млада, като се развика, цялата улица кънти: "Фашистки кучета, убийте

ме!" А ние, уж мъже, пък си чешем вратовете и се усмихваме на фантетата...

Спас млъкна. Настана тягостна тишина.

– Нещо тука ми се къса – удари с юмрук гърдите си шлосерът. – Идва ми да скоча и да отида в планината. По цяла нощ не мога да спя, и струва ми се, че вкъщи съм като в капан.

– Никой няма да напуска работилницата без разрешение! – отсече Рангел. – Станало каквото станало, пък ти недей да хленчиш. И каква е ползата от крясъците на оная пикла? Още не са я хванали, и се издава...

Рангел се обърна и тръгна към навеса на оксиженистите.

Завари Фердо, че прочиства горелката на апарата с тел. Винаги зачервените му от оксижена очи тази сутрин изглеждаха възпалени.

– Готов ли си? – попита той и проточи врат над цистерната, да види дали няма някого наблизо.

– Да – отвърна кратко Фердо и продължи да тика телта в горелката.

Рангел искаше да каже още нещо, но самият той не знаеше какво. Искаше му се да седне край Фердо и още един път да уточни начина на действие, но почувства, че гърлото му изсъхва, нервно покашля и се упъти към канцеларията.

Пазачът удари желязното парче и работата във фабриката започна.

Към осем часа пристигна Асен Беров, весело подсвирквайки с уста. Бързо, през няколко стъпала изкачи дървената стълба и шумно нахълта в стаята. Изненада се, когато видя, че Рангел седи на неговото бюро. На майсторите беше забранено да влизат без разрешение в канцелариите, но тази сутрин младият инженер беше весел и му подаде ръка.

– Позакъснях – каза той, като навличаше работната си престилка. – Да не се е случило нещо, та така си посърнал?...

– Аз ли съм посърнал? Нищо подобно – измънка Рангел.

– Така ми се струва – продължи да подсвирква някакъв шлагер Беров и ненадейно хвана Рангел за раменета: Искаш ли да видиш

проекта за новата фабрика? Гледай! – и той извади от кошчето руло с чертежи.

Рангел наведе глава над чертежите, но нищо не виждаше. Мисълта му бягаше като крадец и не можеше да я улови.

– Ето основния цех – показа с пръст Асен. – Едно двадесет-метрово помещение с широки оберлихти. Тука е складът за материали; от склада до подготвителния участък ще има вагонетки за материала. След като материалът се накрои, пак с вагонетки ще отиде в монтажния участък, където ще се разделя на две. Предназначеният за болтова конструкция ще отиде в този цех, а тук ще бъдат компресорите и огнищата за нажежаване на нитовете...

– Хубаво. Много хубаво. А кога ще се построи това? – попита Рангел и пред очите му заиграха начертаните с туш линии.

– В най-скоро време... Няма да мине година, и постройките ще изникнат... Как ти се струва, а? Рангел Лазов – началник-производство...

"Колко е наивен! – помисли Рангел. – До една година ние смятаме да смъкнем всички фабриканти, а той замислил да строи фабрика."

– Е, нали ще бъде хубаво? – продължи въбудено инженерът. – В новата фабрика няма да има течение, отоплението ще бъде централно, инструментите ще се подменят с нови и даже съм предвидил и баня. Работниците ще се хранят на маси, по човешки, а не както сега...

– Ще има ли вино и ракия? – подметна Рангел.

– Не! Сигурно господин началникът на производството знае, че е забранено.

– Началник на производство?! Къде ми е дипломата?

– Няма да искаме дипломи, а умения. Аз не те давам за двадесет техници. А ако искаш, можеш да продължиш образованието си...

– Благодаря, господин инженер – каза тежко Рангел и се полюшна от крак на крак. – Нека да ти обясня за какво съм дошъл. От известно време жена ми е болна, сестра ми е без работа, та искам няколко дни отпуск, да отида на село да подредя квартирата и да ги настаня там. От тези бомбардировки жените се тревожат и вече не зная какво да ги правя.

– Кога искаш да заминеш? – Беров смени тона със служебен.

– Ами, ако може още днес следобед – дошли са нашенци с каруци да продават картофи и с тях ще се прибера, таман няма да давам пари за рейса.

– Свърши си работата и гледай по-скоро да се върнеш! – каза Беров. – А сестра ти, търсила ли е някъде работа?

– Подаде заявление в комисарството по труда, но я отрязаха.

– Ако още държи да бъде назначена, мога да поговоря с брат си, той има връзки...

Рангел тръгна към вратата, без да отговори.

Беров седна и се облегна на бюрото. Въпреки че не беше спал цяла нощ, чувстваше се бодър и в добро настроение. И все пак, не му се работеше. Искаше му се отново да е с Жана, да отидат някъде в провинцията и там сами да се любуват на разцъфващата се пролет.

Беше му казала, че ще говори с баща си за фабриката, и той с нетърпение очакваше отговора на стария.

Взе от бюрото кутийка с кламери и разсеян от щастие започна да ги прехвърля от шепа в шепа. Звънът на телефона го сепна, разпиля кламерите и повдигна слушалката.

– Здравей, братле! Как прекара у Беслеменов? Имаше ли хапване и пийване? Потанцувахте ли си? – занарежда припряно гласът на Валентин.

– Защо не дойде? – със сух глас запита Беров.

– Служба... Как е Жана?

Беров замълча.

– Ало! Ало! Кой дурак прекъсва! Братле, Жана интересуваше ли се защо не съм дошъл? Поне сети ли се да ме извиниш?

– Извиних те.

– Защо се прибра късно? Какво има толкова да стоиш у Беслеменов?

– Разпитваш ме като следовател – повиши глас Беров. – По-малък си от мене и следва аз да те питам къде си хайманувал тази нощ?

Оттатък жицата се разнесе неприятен смях.

– Къде съм хайманувал, а? Прави си чертежите и не се безпокой за мене...

Разговорът свърши и Беров замислен натисна вилката на телефона. Усети, че брат му се обажда, за да разбере дали е на работа или е останал при Жана.

Денят във фабриката започна. Хората пристигнаха навреме, но започнаха да работят някак си неспокойно, спънато, сякаш очакваха да се случи нещо особено. Чираците сновяха из двора и страхливо поглеждаха към небето дали няма да се появят познатите тебеширени ивици от неизгорели самолетни газове. Нощната въздушна тревога беше им отнела съня и те търкаха несвикналите си на бодърстване очи. Шлосерите удряха с омраза чуковете и пилите им злобно свистяха. Ядно съскаха оксиженните горелки... Майстор Щерьо нервно дъвчеше мустаците си.

Фердо, привидно спокоен, работеше механично, но в главата му щракаха хиляди мисли. Нищо не казваше на своя приятел, но Щерьо се досещаше, че червенобузестия крие в себе си нещо важно и мъчително... Скъперник на цигарите, Щерьо на няколко пъти му поднесе кутията си "трето" със съчувствена въздишка...

Рангел обикаляше работниците и разсеяно отвръщаше на техните въпроси. Забравил, че вече ги е проверил, няколко пъти отиде до готовите цистерни, оглеждаше ги продължително, без да ги вижда.

Край дървената ограда се гушеха тънките стебла на люляците с вретенили, неразпъпили се още къделки. Две-три лилавожълти перуники спускаха дрипави цветове над мечовидните си листа, между които надничаха остри като копия сини, още неразпукнати пъпки.

Рангел се приближи до цветята. В прашния двор, само те напомняха, че вече е дошла пролет. Наведе се и вдъхна тръпчивия им едва доловим аромат. Чу шум от мотор и се ослуша.

Фердо загаси оксижена и подаде глава над една цистерна.

В този момент и двамата мислеха, че идва Чардаклиев, и двамата започнаха да пресмятат дали тук някъде няма да се създаде удобен момент. Паважният град ги плашеше, чувстваха го чужд и знаеха, че в случай на нужда никой не би посмял да им се притече на помощ.

Портиерът отвори вратата и един стар форд, с пружиниращ над багажника си газ-генератор, нахълта в двора. От колата се измъкна плещест мъж с отпуснато лице и гъсти черни вежди.

– Ей, майсторе! Къде се намира дирекцията ви? – извика той и гласът му, силен и дебел, заглуши боботенето на мотора.

Рангел посочи с ръка към постройката.

– Как е в столицата? – изгърмя наново гласът.

– Както винаги – отвърна Рангел.

– Както винаги ли? – засмя се непознатият. – Откакто влязохме в София, шофьорът само ме пита кога ще си тръгваме. Евакуираните здравата са го уплашили...

Непознатият взе от колата кожена чанта и изкачи дървените стълби. Спря на площадката, от където се виждаха три врати, прочете надписите "Директор", "Счетоводство", "Технология" и почука на последната.

– Инженер Мечков от Дирекция на електрификацията – извика той и протегна ръка. – А вие сте?

– Ваш колега – измъкна се от бюрото си Асен.

– Сигурно, инженер Беров? Чували сме се по телефона и преди да се познаваме, вече сме се карали. Ако е вярна пословицата, че човек трябва да се скара, за да стане приятел, то ние вече можем да се смятаме за такива.

Мечков седна и столът изскърца от тежестта му.

– На бланките ви пише, че тези бараки са фабрика. Аз не виждам фабриката, или това тук е само камуфлаж? Àма хитрец е този Беслеменов! Офертите дава на луксозна хартия, с изобразен завод, а всъщност гледай ти – кочина! Само ако знаех...

Беров слушаше полу-усмихнат гръмливия глас на гостенина, който пълнеше стаята и раздрусваше стъклата. Познаваше инженер Мечков само по име и сега се увери, че името му подхожда.

– Виждам цистерни, а къде са стълбовете, обтегачите?

– Тия дни ще ги започнем.

– Тия дни?! Момко, много си самонадеян. Можеш ли да гарантираш за който и да било идващ ден?

– Досега нямахме подходящ винкел – заоправдава се Беров, – но ще гледаме в най-скоро време...

Мечков извади от чантата си две папки с чертежи и ги подхвърли на бюрото.

– По пет парчета от всеки тип стълб. Няма как, ще електрифицираме страната – тази година пет стълба, догодина още пет и след двадесет века – готово! Ще светне и последната паланка и тогава да му мисли ”Белфа”[4] на кого ще продава лампените си шишета...

– Ще произвежда електрически крушки – изсмя се Беров.

– С идеализма отдавна съм се простил – каза Мечков и метна ръка през рамо, да посочи къде го е хвърлил. – Още когато следвах, мислех че щом се върна в България, ще ме поканят да разработя планове за централи, а то, като почаках малко и никой не ми се обади, подадох заявление в пощите за техник по поддържането.

– Вие сте електро, нали? – полюбопитства Беров.

– И електро, и машинен. Дубъл мистър инженер, както се казва...

– Във война не може да се разгръща строителство – измънка Беров, колкото да поддържа разговора.

– И сто години да има мир, пак ще си садим – домати, чушки, тикви... Но известно е, че нито краставиците, нито тиквите имат нужда от инженери.

– Така е – потвърди Беров.

– Да... а сега сериозно ми отговорете: ще имам ли първата пратка през идващия месец?

– Ако дойде винкел.

– Както идват ламарините за цистерни, така следва да дойде и винкел. Немска поръчка ли изпълнявате?

Беров кимна с глава.

– За петрол или за олио?

Беров повдигна рамене. Не знаеше предназначението им.

– Разбирам, и стените имат уши; не бива да се любопитства повече, отколкото е позволено... Ей, разрушиха хубавия град и не им дожаля на сърцето!

– Какво да се прави, война!

– Тъй – съгласи се Мечков, наведе се над чертежа и започна да обяснява някои подробности, които трябва да се спазят. Когато свърши, погледна през прозореца и тихичко попита:

---

[4] *Стъкларска фабрика в Сливен.*

– А момчетата как са? При мене трима хванаха гората. Единият ми писа: "*Господин инженер, ако стане нещо с мене, не оставяй жената и децата гладни. Утре ще има кой да ти се отплати заради мене.*"

Бре, да му се не види и хлапак, колко е уверен! И писмото знаеш ли как завършва? Просто да умреш от смях: "*Горното написа партизанинът Методи Иванов – Чугун и ако инженер Мечков наистина се отнесе добре с моето семейство, настоящото да му послужи пред народната власт за смегчаване на провиненията му.*"

А накрай добавил: "*Подписът ми е валиден, ако същият е приподписан от моята другарка Петрана, която да прецени.*"

Беров слушаше с внимание думите на Мечков.

– Нали е много смешно? – попита Мечков и се приготви да загърми отново с гласа си.

– Не намирам да е смешно – отвърна Беров.

– Как?... – остана с отворена уста Мечков.

– Увереността на човека в делото е половин свършено дело...

– На не и на фантазьорите.

– Фантазьорите са понякога необходими. А щом този човек мисли да раздава справедливост и след смъртта си, той не е фантазьор, а има нещо реално предвид...

– Но доста наивно е написано... Вие, впрочем, техен съмишленик ли сте?

– Много демократичен въпрос? – изсмя се Беров. – Но за да ви задоволя любопитството, ще ви отговоря с не! Понякога ми се иска да се побунтувам...

– Млад сте, прилича ви...

– А всъщност вися. Главата ми е някъде към облаците, а краката ми искат да стъпят на земята и никога не могат да я достигнат... А вие, къде сте?

– В Дирекция на електрификацията...

– Личи си, че сте опитен чиновник.

Мечков го погледна с открит, незлоблив поглед, извади шарена кърпа и изтри челото си.

– Казват, че тази година лятото ще бъде много горещо.

Беров кимна с глава.

– Вече сме края на март, а нито капчица дъжд... – допълни Мечков и се обърна към прашните стъклени клетки на прозореца. – За реколтата ще бъде лошо. Щом почне и природата да саботира...

– Когато направим новата фабрика, ще имаме възможност да изпълняваме поръчките в срок.

– Фабрика!? – въздъхна Мечков. – Модерни машини, голяма продукция... сън. Да не говорим за това, което няма да бъде.

– Защо да не бъде? Нима в Сопот и Казанлък нямаме модерни фабрики с квалифициран кадър? – попита Беров.

– Държавни, военни. Майсторят приклади на пушки, ремонтират стари оръдия и пълнят снаряди.

Мечков стана и с обтегнати юмруци на бюрото извика:

– Драги колега, България си е занаятчийска и такава ще си остане! Нямаме суровини... Ето най-простото нещо – нашите стълбове. Ако германците откажат да ни пращат винкел, какви стълбове ще правим? Ако този винкел го произвеждаме у нас, то тогава въпросът е друг. Дявол да го вземе, можем да направим такова нещо...

Мечков въздъхна.

– Вятър можем – възрази сам на себе си той. – Ако на нас желязото ни излезе по 5 лева килото, то германците ще го дадат по 2 лева и индустрията ни ще фалира. Не си ли спомняш дъмпинга на японците? Дойдоха на Бургаското пристанище и предложиха велосипеди по сто лева и електрически крушки по два лева. Евтина работна ръка и производствена наситеност...

– Вярно е, че ние не бива да се мерим с големите индустриални страни, но смятам, че можем да създадем една индустрия, която поне ще ни задоволява. Тогава ще бъдем и политически по-независими.

– Хубаво, но кой ще ти разреши! Индустриалните страни имат интерес да се намират повечко селскостопански страни... Хайде да си тръгвам – скочи ненадейно Мечков и подаде ръката си. – Щом пристигне винкела, веднага започнете работата. Иначе, колега, не можем да крепим нашата електрификация, а лошо е, че вече и газ няма и народът си ляга с кокошките.

Мечков натисна бравата на вратата, но не я отвори.

– Колега Беров, не са времена за много говорене...

Той посочи с пръст закачения плакат, с изрисувани двама приятели, които разговарят "на чашка", а на стената до тях личеше едно голямо ухо и под него надпис: "*Внимавай, и стените имат уши!*"

Тези плакати красяха стените на всяка канцелария.

Беров дръпна и скъса плаката.

– Власт, която се страхува и от стените, не е власт! Защото мълчим, затова сме дошли до това положение – извика той и хвърли смачканата книжна топка.

– На млад човек прилича невъздържаност. Дори и да не е бръснат, пак е хубав...

– Сигурно искате да кажете, че въздържаността е сестра на мъдростта и патент на старостта? Лъжете се, колега Мечков. Сега от възрастните не може да се очаква мъдрост, те съвсем са оглупели...

Мечков хлопна вратата и стълбата се разскърца под тежкото му тяло.

"Докато излезем от този проклет град, дано няма бомбардировка! А това младо ще си пострада..." – помисли си той.

IX

Двамата мълчаливо крачеха край изпразнените витрини, зад помътнелите стъкла на които се мъдреха дървени налъми, обувки от въже и тенекиени играчки. Движеха се бавно, защото искаха да стигнат дома на Чардаклиев по здрач. На един ъгъл се мярна стражар; Рангел бръкна в джоба си, където лежеше стопления от тялото му пистолет. Фердо не го забеляза; мислеше си, че не е получил заплатата. Искаше му се да се отложи поне с два дни тая работа, да вземе парите и да ги изпрати на село.

– Ако се усъмни и не излезе от колата – първо стъклото с дръжката на пистолета и тогава... Иначе куршумът може да рикушира – каза тихо Рангел.

– Зная – отвърна кратко Фердо и продължаваше да пресмята колко лева му остават да вземе за месец март.

– Ако са двама, тогава ти – Чардаклиев, а аз – другия – продължи Рангел.

– Добре – отвърна Фердо.

Беше го яд, че счетоводителят точно сега беше в отпуск, иначе щеше да му плати... Тежкият пистолет дърпаше надолу панталоните му, той приклекна и ги повдигна.

Здрачаваше се. Двамата прекосиха "Граф Игнатиев" и се спряха пред побита в паважа трамвайна релса. Самолетната бомба се беше пошегувала. Когато завиха в улица "Амбарица", видяха колата на Чардаклиев.

– Значи е в къщи – каза Рангел и забави крачките си.

После минаха на отсрещния тротоар и продължително изгледаха входа и каменните стъпала на къщата.

– Ще го чакаме – с неподвижни устни прошепна Рангел.

Започна да се смрачава. В края на улицата надзърна тънкият сърп на луната, с немощни лъчи близна покривите и пусна дълги сенки по тротоара.

Те се прислониха до едно дърво и зачакаха. Минутите течеха бавно, те стискаха пистолетите и чуваха ударите на сърцата си.

Между два комина надникна вечерницата, кацна на една радио-антена и затрепка по нея. Някакъв прилеп се запремята над улицата и безшумно изчезна в тъмнината. Котка предпазливо излезе от двора на Чардаклиев и спокойно се упъти към двамата, но когато ги усети, врътна опашка и стремглаво се върна обратно. В съседната постройка някой се изкашля и за миг светна жълто пламъче.

– Има хора – прошепна разтревожен Рангел.

– Трябваше да разузнаем – глухо отвърна Фердо.

Пак настана тишина и пак чуха сърцата си.

– Аз ще стрелям, а ти ще охраняваш – каза Фердо.

Рангел извади две клечки кибрит и счупи едната. След това им нагласи равно главичките.

– У когото остане по-дългата клечка, той ще атакува.

Фердо мълчаливо опипа двете главички и издърпа едната. Беше цялата, отцепи единия й край и нервно започна да чисти зъбите си с нея.

Чу се щракане от ключалка и след малко по стълбището се плъзна бледа светлина. Двамата ясно видяха високата фигура на Чардаклиев.

Фердо измъкна пистолета и отмести предпазителя с палеца си. Сниши се, вратът му се източи.

Рангел се облегна на дървото с разширени зеници. Фердо се примъкна към колата и клекна зад нея.

Чардаклиев даде гръб и затвори желязната дворна врата.

"Ето удобният момент!" – помисли Фердо и вдигна пистолета.

Чардаклиев се обърна и направи една крачка.

Зад колата изкочи набитата фигура на Фердо. Блесна изстрел... Още един... Чардаклиев извика и се строполи.

От развалините на отсрещната къща затрака шмайзер.

Фердо хукна, но когато наближи ъгъла, сякаш някой го препъна, подгъна коляно, помъчи се да направи нова крачка и падна.

Рангел видя надвесилия се от един балкон стражар, прицели се и го улучи. След това изтича при Фердо, който лежеше по корем, със забити в камъните нокти, захапал гранитния бордюр. Помъчи се да го повдигне, но Фердо се изплъзна и падна по гръб с две големи изцъклени очи. От носа му рукна кръв и яката на ризата му потъмня.

Изстрелите бяха привлекли конната стража и от края на улицата зачаткаха копита.

Фердо гледаше небето, лежеше с неестествено прегънати крака, обути в подпетени обувки.

Рангел изчака конните стражари да приближат, постави пистолета на сакатата си ръка и натисна спусъка. Конете безразборно затопуркаха и отскочиха на тротоара. Един от стражарите падна от коня и запищя, другият легна на седлото, стрелна се край Рангел и изчезна в тъмнината.

Рангел грабна пистолета на Фердо и хукна по една тъмна уличка, която го изведе до Перловската река. Спусна се по стръмния й бряг, потича по каменното корито и спря да си отдъхне в сянката на Орловия мост. Напълни пистолетите, изкатери се по брега и хлътна в Борисовата

градина. Стигна до зашумено от храсти място и се простря на тревата. Пред очите му ново изпъкна онова, което преди половин час беше преживял.

Обърна се по корем и скрито, в пазвата си, запали цигара. Главата му бучеше, някакъв животински страх не му позволяваше да мисли, дръпна два пъти от цигарата и скочи.

Въпреки че бронираният полк отдавна беше евакуиран, Рангел заобиколи казармата му, мина през някакви боклуци, видя тъмния силует на Редута и се спусна към дома на Янков.

Предпазливо открехна дървената дворна врата, плъзна се в сянката на ниската паянтова къща и похлопа на сутеренния прозорец. Почака малко. Стисна пистолета и потропа още веднъж.

От стълбищния прозорец се подаде Янков. След малко го въведе в малка разтурена стая.

– Свършихме. Другарят ми е убит. Не очаквахме, че Чардаклиев има часовой. Това трябваше да ми кажеш!

– Говори по-подробно!

Рангел разправи как е протекла акцията.

– Не ме интересува дали са убити стражарите. Очистихте ли Чардаклиев?

– Да – несигурно отвърна Рангел. – Той извика и падна.

– Извика? Падна!? Защо не му пусна още един, а си се занимавал със сантименталности?

– Но Фердо... Пък трябваше да взема и пистолета му. Сега какво да правя? – прехапа устни Рангел.

– Щом си казал, че отиваш на село... Имаш ли верен човек?

– Брат ми.

– Добре. А утре във фабриката ще се получи мобилизационно. Ще заминеш на турската граница... Допълнително ще се свържа с тебе.

– Откъде знаеш, че ще ме мобилизират?

– Повиквателното ти е написано! – отсече Янков. – Когато го получиш, ще отидеш при подпоручик Велчев и ще протестираш. Занеси и удостоверение от фабриката, че си необходим за производството. Велчев няма да се съгласи да те освободи и може даже да те наругае. Дръж се естествено... Вземи този пропуск! Ако те спрат, покажи го. Ето

ти и лична карта. Работиш в железниците и си отиваш на село – от Лозен си, запомни!

Янков излезе и след малко вкара в стаята колело с ощърбена боя.

– Бързай за село. Не е зле някой от общината да разбере, че там си от по-рано.

Наведен над кормилото, с опънат напред врат, Рангел тръгна по шосето за Враня. Вечерният хлад се промъкваше под сакото и щипеше гърдите му. Стигна караулката на Четвърти километър, прехвърли колелото през рамо и нагази в нивите. Въпреки, че имаше пропуск, страхуваше се да среща стражари. Чувстваше се по-спокоен далеч от шосето, и въпреки тежестта на колелото бързо крачеше на изток, там, където на хоризонта се тъмнееше планината – в която се беше родил...

Чардаклиев изчака престрелката да спре и се надигна. Неговият вик и театралното му падане го бяха спасили. Нещо пареше над лакътя на лявата му ръка, но той знаеше, че не е опасно.

Беров изтича по стълбите и се втурна към него.

– Ранен ли си?

– Някаква драскотина... Да видим онова куче, което се опита...

Беров остана на мястото си.

– Ела – подкани го брат му.

– Не мога да гледам трупове.

Чардаклиев отиде до убития.

– Тъпа, лумпенска муцуна – изсъска той и ритна главата му.

Улицата се изпълни с униформени и цивилни полицаи. Едни се спряха около Чардаклиев и чинно го поздравяваха, други разглеждаха убитите. Седнал на тротоара конният стражар проклинаше, че още не идва лекар. Рангел го беше улучил в стомаха.

От разрушената къща изнесоха полицая, който беше убил Фердо.

– Този е моят спасител! – тържествено заяви Чардаклиев, застана мирно, и се поклони.

Униформените полицаи изкозируваха, а цивилните свалиха шапки.

След десетина минути изпищя санитарна кола. Млад лекар раз-бута хората.

– Първо превържете господина! – каза един цивилен полицай и го поведе към Чардаклиев.

Той небрежно свали сакото, извади златните копчета от ръкавелите си и възпретна ръкави. Лекарят попипа раната и се наведе към коженото си куфарче.

– Докторе, помощ! Умирам! – викаше конният стражар и някой го смъмра да не вдига шум.

След като раната беше превързана, лекарят се упъти към викащия полицай, видя че куртката и панталоните му са обгизнали в кръв и нареди да го качат в колата.

Шофьорът прихвана ранения за гърдите и се опита да го изправи, но той наново запищя. Тогава се спуснаха още няколко души и го натикаха в санитарната линейка заедно с убития полицай.

Един старши стражар постави караул, който да пази тялото на Фердо.

Чардаклиев погледна часовника си и облече сакото.

– Закъснях... Какво ли ще си помисли Волф? – каза той на Беров.

– Остани! Ще му обясниш по телефона...

Чардаклиев снизходително го потупа.

– Не познаваш германците, драги. Тази рана ще ме издигне в очите им. Всяко зло за добро...

Линейката замина и на нейно място спря мотоциклет с кош. От него слезе малко човече с бележник в ръка и като невестулка заснова около мястото на произшествието.

– Пишете за героя, на когото и аз не зная името! – с престорен патос каза Валентин на журналиста. – Бих желал да се помогне на вдовицата и децата на убития полицай. Това го искат човешкото право и нашата общественост.

Пристигна и колата на комендантството, с капитан Вълков. Той приближи до Чардаклиев и го прегърна:

– За родината!

– За царя! – извика Чардаклиев.

– Трябва да черпиш.

– Непременно... Другарчетата ще разберат кой е Валентин Чардаклиев! и ... – той не се доизказа, запали мотора и натисна педала за газ. Колата изрева, клекна на задните колела и със скок изхвърча.

Полицаите се разотидоха. Само двамата часови страхливо оглеждаха проснатия на тротоара Фердо, който с широко отворени зеници гледаше небето и с разперени ръце сякаш искаше да прегърне всички звезди.

X

Виолета скочи от леглото, издърпа чекмеджето на масата и започна да прелиства тетрадките си. Откъсна няколко листа и ги натъпка в печката. Прибра тетрадките и прегледа лавицата с книги. Тука, обвити със синя хартия, бяха трите томчета на Смирненски и "*Моторни песни*" на Вапцаров. Взе книгите, долепи ги до гърдите и се заоглежда къде да ги скрие. Взе изтърканата си ученическа чанта, сложи книгите в нея и видя Латинка.

Виолета последва снаха си. Латинка слезе в мазето, разчисти праха от въглища, чукна един камък от основите на стената и го измъкна. Показа се дупка, облицована с дъсчици.

– Слагай чантата! – каза тя и внимателно пъхна камъка така, че да не падне втвърдения хоросан от него. След това нахвърли дребни въглища и изпотена, погледна стената. Работата, колкото и да беше малка, я измори и тя се подпря на лопатата. Червени петна избиха на страните й.

– Така не може, трябва да отидеш на лекар – прегърна я Виолета.

– Не е време за лекуване... – отвърна Латинка и с мъка пое въздух.

Виолета й помогна да изкачи няколкото стъпала.

Пролетното слънце галеше клоните на люляка, въртеше дребни сребристи прашинки и играеше по шарената черга в коридора. Край прозореца бяха насадени в дървено сандъче латинки.

– Горкичките! И те като мене вехнат. Два дни не съм ги поливала.

Латинка, взе кана и се отправи към дворната чешма. Когато я наближи, дъхът й спря. През вратата я гледаха двама мъже.

– Добър ден, другарко – иронизира я по-високият и преметна ръка да отмести резето на вратата. – Тук ли живее Рангел Лазов?

Латинка замря. Думата "другарко", която мъжът каза с чужда уста, не й хареса.

– Какво обичате?

– Тука ли е твоят хубостник? – прекрачи към нея ниският.

– Няма го – помъчи се да отговори спокойно тя.

А високият грубо я тласна и се упъти към къщата.

Латинка се завлачи след агентите.

– Къде е? Тебе питам! – спря се в коридора високият, без да изважда ръка от джоба.

– Отиде на село да урежда евакуирането ни – каза Латинка и постави каната на прозореца.

Ниският остана на стълбите и очите му зашариха по прозорците на схлупената къщурка.

– Кой шумоли в оная стая? – настръхна той. – Отвори я!

– В нея живее зълва ми, другата стая е нашата. Там е детето...

Виолета се показа бледа, с уплашени очи.

– О! Какво цвете в каква счупена саксия! – възкликна агентът и тънкия му мустак мръдна.

Виолета мина край него и се облегна на сандъчето с цветя.

– Кога ще си дойде? – попита агентът от втората стая.

– Очаквам го. Има два дни отпуск... Там е кухнята... От тази дупка се качва на тавана, а оттук се слиза към мазето. И ако къртите дюшемето, внимавайте, защото дъските са изгнили и после няма да можем да ги заковем...

Латинка бързо каза тези думи и започна да полива цветята.

– В името на негово величество цар Симеон и по нареждане на прокурора, ние ще потърсим нелегални книжа, оръжие, злато, позиви и

всички други съмнителни предмети и документи. Сашо, иди да викнеш някой съсед, за да изпълним протокола!... Вие – той посочи към Латинка и Виолета – няма да мърдате от този коридор и няма да говорите помежду си.

– Господине, мога ли да попитам защо се прави обиск в къщата на един, в нищо не уличен, честен гражданин?

– Не е твоя работа! – кресна високият на Виолета.

Другият пристигна с един старец, когото накара да седне на стълбите пред вратата.

– Дядо! – извика високият. – Ние ще правим обиск, ти ще гледаш да не би нещо да откраднем, или пък да излъжем. Разбра ли?

– Какво каеш? – погледна със сълзливи очички старецът.

Агентът махна с ръка и не му обясни.

Латинка прегърна Горан и се облегна на стената. Детето сякаш чувстваше какво става, притискаше глава до гърдите на майка си и уплашено гледаше.

– Гадове! На всяка крачка цвъкат комунистчета – извика високият и със злоба започна да изхвърля от скрина бельо, чорапи и много пъти кърпени спални чаршафи.

Когато всичко беше разпиляно, пред дворната врата спря войник с колело. Той погледна номера на къщата, извади едно листче от преметнатата си през рамо чанта, и влезе в двора. Войникът мина край задрямалия на слънце старец и бутна по рамото ниския агент, който къртеше прага на една от вратите.

Агентът подскочи.

– Кой си ти?

– Както виждаш, войник.

– Дай си документите! – заповяда той и обърна ревера на сакото си, където лъсна кръгла полицейска значка с трикольор и лъвче.

– Не съм длъжен да ти давам каквито и да било документи! Тук ли живее Рангел Лазов? Има повиквателна.

Ниският дръпна листчето, прочете го и го пъхна в ръката на Латинка.

Тя пусна Горан на земята да се подпише, но уплашеното дете изпищя и прегърна краката й.

– Не се страхувай, юначе – каза войникът и го помилва по главата.

– Повиквателна! Мобилизират нашия обесник... – с насмешка подвикна ниския на колегата си.

– Нека само се мерне, не от военните, а от свети Петър ще получи повиквателна! – оголи зъби високият агент.

Войникът прибра разписката в чантата си, изкозирува и излезе.

Още при отварянето на дворната врата Рангел разбра, че има обиск. Сърцето му се разтупка, поколеба се дали да влезе, но съобрази, че може би вече са го забелязали и решително бутна вратата.

Агентите извадиха пистолетите си.

– Неканени гости! Жено, сигурно не си ги почерпила, та затова са така невнимателни – каза Рангел.

Агентите мълчеха.

– Горе ръцете! – заекна високият. – Горе ръцете или ще стрелям...

Рангел вдигна ръце и ниският започна да го претърсва. Извади кутия с цигари, кибрит, носна кърпа, няколко банкноти по сто лева, тефтерче. Пресегна и взе торбата, която Рангел бе оставил до вратата, и започна да тършува в нея. Измъкна обрашнената си ръка и я избърса в пердето на вратата.

– Къде си бил? – попита високият.

– Ще отговарям, когато се научите да бъдете по-внимателни – отвърна Рангел, взе от цигарите, които агентът беше хвърлил на един стол, и запали. – Жена ми не ви ли каза, че съм на село? Сигурно ваши-те семейства отдавна са евакуирани... Същото искам да направя и аз.

– Имаш повиквателна – каза успокоена Латинка и я подаде на мъжа си.

– Само това ми трябваше! Малко е работата във фабриката, та сега и мобилизация...

– Къде ли ще те запилеят? – проплака Латинка.

– Беров и Чардаклиев няма да разрешат да ме мобилизират – решително каза Рангел. – Кой ще изработи немските цистерни? Това да

не е шега работа... Момчета, по-бързичко свършвайте, защото трябва да отида във фабриката...

– Не си глупав – каза високият, който остана да пази, а ниският продължи претърсването.

– Глупавите ги избиха...

– Не е разрешено да се приказва! – кресна агентът.

– Не ми се е случвало други път такова нещо и затова не зная как да се държа – отвърна Рангел. – Едно само ми е ясно, че ако продължавате така да тормозите мирните граждани, насила ще ги накарате да станат комунисти.

– Ще ги избием като въшки!

– Избийте ги, но поне нас оставете.

– Господине, това е заповед на прокурора. Ние сме само изпълнители...

Агентът очакваше, че Рангел Лазов е някой одърпан работник, който още при първите въпроси ще се смути. Неговият спретнат вид и спокоен тон бързо го накараха да промени държанието си.

– Какво ви е на ръката? – попита го той.

Рангел повдигна ръката си и развърза бинта. Пред очите на агента щръкнаха два пръста. На мястото на липсващите пръсти се показа топка червено месо с бели ивици.

– Машината... И на стопанския фронт се дават жертви. Мобилизират ме, а не знаят, че вече не мога да държа пушка. Комисията веднага ще ме демобилизира... Не са ме викали от две години. Тогава още имах пръсти – и Рангел подаде ръката си на Виолета да я превърже.

Фабриката беше блокирана от цивилни и униформени полицаи. Претърсваха строените на двора работници. Пред всеки един от тях бяха извадени намерените в джобовете им неща. Агентите тършуваха из всички кьошета на работилниците.

Зачервен, с наметнато палто, Беслеменов нервно обикаляше из двора. Облегнат на стълбите, Беров разговаряше с един полицейски майор.

Когато Рангел се появи, придружен от агентите, работниците се оживиха, а лицето на Щерьо пребледня. Той дръпна със зъби мустака си и главата му потъна между раменета.

– Здравейте момчета! – весело поздрави Рангел.

Високият агент свали шапка и зашепна нещо на майора, който се обърна и изпитателно изгледа Рангел. Беслеменов за миг се спря и сухо го поздрави. Тези проверки и обиски, които често ставаха в другите фабрики, не му харесваха, защото му намаляваха авторитета пред германците. Рекламациите, че цистерните не са добре заварявани и имали скрити шупли, още повече утежняваха положението му и той със злоба гледаше работниците.

Рангел не му беше симпатичен, но го държеше, защото беше добър майстор, добър организатор и, най-важното, работниците го слушаха. Не му беше правил политически бели, но все пак се страхуваше от неговия студен поглед, от неговия въздържан тон и от още нещо, което не можеше да проумее.

"Дали е знаел за покушението? И за този турлак Фердо? За този простак, убиец!" – викаше на себе си Беслеменов и риташе всяко срещнато камъче с черните си лачени обувки.

Майорът повика Рангел.

– Откъде идваш? – попита той и сви вежди, за да придаде на лицето си по-суров вид.

– От село. Имах отпуск...

– Точно сега отпуск! – подсмя се майорът.

– Защо точно сега? – изненадано попита Рангел и погледна към Беров.

– Направено е покушение срещу брат ми – отвърна Беров и майорът недоволно го изгледа.

– Брат ви! Господин Чардаклиев? – затюхка се Рангел, като опипваше с поглед реверите му, за траурната лентичка.

Когато не я откри, лицето му се разстрои и това още повече подсили неговата изненада.

Беров го гледаше особено, следеше всяка отсенка на израза му, докато майорът го разпитваше разсеяно, защото още когато пристъпи във фабриката, беше поканен на вечеря от Беслеменов.

– Тази глупост е направена от нашия Фердо – каза Беров.

– Фердо! – неестествено извика Рангел.

Беслеменов повика майора.

– Съмняват се, да не би ти да си вторият, който е направил покушението. Отпуската ти беше съмнителна – каза Беров, когато полицейския офицер се отдалечи.

– Глупости! Неприятно стечение на обстоятелствата...

– Провериха в селската община и се увериха, че вчера си бил там...

– Как е брат ви? – попита Рангел.

– Чер гологан не се губи... Уверен съм, че ти нямаш нищо общо с тази акция, защото добре можах да видя от прозореца помагача на убиеца. Той не приличаше на тебе... Такива са ми показанията.

Пот полази по гърдите на Рангел. Уплаши се, несъзнателно бръкна в джоба, за да потърси цигарите си, но напипа повиквателната и я извади.

– Мобилизират ме...

Беров изкриви устни.

Рангел заби поглед в очите на инженера, сякаш искаше да ги пробие, за да изтече всичко, което криеха...

– Имаш страшен поглед... – Беров тихо заговори и Рангел едва ловеше думите му. – Има фашистка теория, има марксическа теория, но има ли човешка теория, която да ни научи да станем по-добри?

От квартала зловещо зави противовъздушна сирена. Работниците се размърдаха и дигнаха глави към надрасканото с тебеширени бразди небе. Портиерът с всичка сила заудря увисналата релса.

– Стига! Имаме уши и очи – изкрещя Беслеменов.

Майорът се приближи към Рангел

– Арестуван си! Не се опитвай да използваш тревогата за бягство, защото ще те застрелям! Може да си невинен – може да си виновен. Това ще се разбере утре.

Когато работниците и полицаите влязоха в тесните окопи, откъм Божурище се зададоха първите ята самолети. Около тях се пукаха

снарядите, но самолетите невъзмутимо боботеха и със сребърно сияние трептяха по студеното небе.

Чу се шум, сякаш някой изсипваше орехи, след миг шумът се превърна в пищене, въздухът се сгъсти и трясна първата бомба. Земята изкънтя, пръст и камъни посипаха окопа.

– Господ да ги убие! – извика Беслеменов и се прекръсти.

Нова бомба падна върху навеса на оксиженистите и ламаринени парчета засвириха над окопа. Някой извика, и другите още по-силно се притиснаха към земята.

За фабриката може би бяха определени само толкова. Самолетите отминаха и бомбите запъшкаха в града.

Майорът освободи работниците и отведе със себе си Рангел.

– Отвън и отвътре ни нападат. Лоша работа... Да отидем към града и да видим какви поразии са направили американците – като изтръсквaше дрехите си от пръстта, каза Беслеменов на Беров.

Те се качиха в колата и настигнаха работниците, които с без-кръвни лица тичаха към своите домове.

Фабриката опустя. Само портиерът остана, седна пред вратата и запали цигара. Той не беше тукашен и нямаше за какво да се без-покои.

Още София не беше си отдъхнала от дневната бомбардировка и през нощта самолетите пак пристигнаха. Този път те запалиха града.

Латинка и Виолета гледаха как догаря къщата им. Горан спеше със свити юмручета и по страните му играеха отблясъци от пожара. През падащите огнени греди те можаха да спасят само малко дрехи и сега, с опърлени клепачи и коси, мълчаха. Край тях минаваха червени сенки, носеха брадви и кирки. Някаква жена виеше. От време на време гласът затихваше и след това още по-ясен и тъжен се носеше в нощта. Мъж с издрано лице съобщи, че дърводелецът Филип е убит.

Двете жени чуваха всичко, седяха неподвижни и мълчаха.

Босоного момче зовеше с прегракнало гласче майка си и сочеше една горяща развалина. Куц старец се приближи към него, дръпна го и двамата изчезнаха в тъмнината.

Носеше се дим и този дим миришеше на изгорели парцали.

Двете безсмислено гледаха весело подскачащите искри и дочакаха утринта с изсъхнали от пожара лица. А тази сутрин беше студена и през дима слънцето приличаше на голямо учудено око.

От селата пристигнаха каруци. Жените хвърлиха багажа на една от тях и сгушени, потеглиха за селото на Рангел. Горан се радваше на коня и махаше с камшика. Каруцарят поглеждаше към жените и покашляше... По шосето се влачеха хора с денкове и деца на раменета. Те вървяха мълчаливо, обръщаха глави към още пушещия квартал, и продължаваха да вървят със стиснати устни.

XI

Валентин Чардаклиев изпита дълбоко разочарование, когато узна че брат му Асен е на път да се ожени за Жана Беслеменова. Той никога не можеше да допусне, че една хайлайфна госпожица може да се влюби в неговия брат, в един занаятчия; той обичаше да нарича всички инженери, лекари, архитекти – занаятчии... Жана беше едно стъпало към издигането му в живота и на това стъпало подло искаше да стъпи друг.

Чардаклиев беше човек на делото и реши да действа: отзова се на застъпничеството на Беслеменов да освободи Рангел и той замина за частта си. И без това улики против него нямаше...

"А защо не и Асен?... Човек, който не познава хората и позволява разни Фердовци да стрелят по рождения му брат, не заслужава доверие. Беров трябва да се отстрани от производството, а същевремено и от Жана!"

Никаква трудност не представляваше за него да нареди брат му да бъде мобилизиран и изпратен някъде към турската граница; като запасен офицер и той трябваше да изпълни дълга си към родината... Обеща пред себе си да отделя повече време за ухажване на красивата жена и добре да следи работите във фабриката.

Повиквателната вече беше връчена на Беров, когато Валентин отиде във вилата на Беслеменов.

– Това не може да бъде! След майсторът, и инженерът мобилизиран, а кой ще ръководи работата? – крещеше Беслеменов.

– Всичко ще се нареди – успокои го Чардаклиев.

– Ще се нареди! Да не мислиш, че аз ще ида да се завра във фабриката... – продължаваше да крещи Беслеменов.

– Ако не вие, то има други, които желаят преуспяването на вашето предприятие. Това не един път е доказвано от моя страна – отвърна Чардаклиев.

– Човече, разбери, че без технически персонал, нищо не може да стане, а имаме поръчки за милиони...

– Това зная, и това също ме радва – каза Чардаклиев. – Аз приемам вашето дело като мое. Впрочем, не сте ли разбрали, че аз изпитвам към вас синовни чувства?

Беслеменов престана да крещи и глупаво погледна младия мъж, който спокойно прокарваше длан по напоената си с брилянтин черна коса.

– Имате ли предвид, че фабриката се изложи? Никой не говори, че Беров или Рангел са виновни, а казват:

"Беслеменов е сляп и не вижда, че при него се люпят убийци!"

– Кой казва това? – засегнат, подскочи Беслеменов.

– Фон Краузе. Смятам, че добре познавате господин генералния директор по стопанските въпроси.

– Познавам го – обезоръжен, изръмжа Беслеменов. – Та чак до него ли стигна това?...

– ... и всичко, свързано с рекламациите за некачествените цистерни; смята, че материалите трябва да се доставят на инженер Иванов, който, изглежда, вече е спечелил доверието му.

– Инженер Иванов! – подскочи Беслеменов. – Този мошеник, който срещу три бурета ракия си купи дипломата... Никога!

– Обаче това "никога", за да има действителна стойност, следва да понесе кръста на прегрешенията...

– Не те разбирам. Говори човешки! – сърдито каза Беслеменов и се тръшна на дебел кожен фотьойл.

– Именно това, което казах пò преди: фон Краузе ще даде способен майстор, а докато моя брат изпълнява дълга си към родината, инженер Мечков ще поеме длъжността му.

– Оня от електрификацията ли? – опули се Беслеменов.

– *Явол*! – тракна токове Чардаклиев и пъхна ръце в джобовете на панталона си. – От днес вашата фабрика е стопански мобилизирана и е под покровителството на държавата... Макар и да ми е неприятно, но ще ви кажа под секрет, че някои отговорни лица нямат доверие на брат ми. Може би, защото е млад, или... Контролен орган и ръководител става инженер Мечков. Навярно той вече е получил заповедта си...

– Ха–ха–ха, инженер Мечков! Та той ми се чуди как съм живеел в София и само като чуе сирените, ще се напикае от страх.

Беслеменов успокои с ръце раздрусалия се от смях корем, метна крак върху крак и се замисли. Бързо пресмяташе дали ще има полза от това стопанско мобилизиране.

– Смятам, че всичко е направено майсторски? – помогна му Чардаклиев. – Стопанското мобилизиране е параван, зад който не е разрешено законите да надникват; сделки, кредит и малко рискове. Но и дисциплина и здрава работа... *Фершеен зи*?

– Ще видим! – неопределено каза Беслеменов.

На вратата във вечерна рокля се появи Жана.

– А, ето и нашия герой – с протегнати ръце извика тя. – Знаеш ли, че изрязах всички репортажи, в които се описва за сражението ти. Приятелката ми Анета е във възторг от тебе и непременно иска да ти я представя.

– Благодаря – поклони се Чардаклиев. – Само изпълних своя дълг. Но има други убийци, с които не мога да се справя – каза с пò друг тон той и ласкаво я изгледа.

– Да ги узнаем кои са!

– Той, впрочем, е тя, и куршумите й вече са попаднали...

Жана изду устни, погледна към тавана и даде вид, че се мъчи да се сети за този убиец.

– Ахил е бил силен човек, но е имал слабо място...

– Петата – каза Жана.

– Да – кимна Чардаклиев. – Зигфрид също е бил неуязвим, обаче когато се къпел в драконовата кръв, едно листо паднало на тялото му...

– И точно там впоследствие преминало копието на Хаген.

– Браво! А моето слабо място е...

– Да не би главата?

– Сърцето! – побърза да затисне подигравката Чардаклиев и повдигна красиво извитите си черни вежди.

– *Родриго, смел ли си*? – с театрален жест посочи гърдите му Жана.

– *Явол*! – застана мирно Чардаклиев, пое ръката й и я целуна.

– Що за комедия разигравате? Хората мрат, а вие се кълчите – изнедоволства Беслеменов.

– Какво да кажа на леля Любка да донесе? – попита Жана.

– Ще почнем с мастика – отвърна Беслеменов без да изчака желанието на Чардаклиев. – Тази вечер ще дойде генерал Молчев, съученик от гимназията. Горкият, доста годинки го държаха в глуха линия. Добре че се отвори война, та и той да стане генерал.

– А Асен кога ще дойде? – с привидно безразличие попита Жана.

– Сигурно няма да закъснее. Но има малка неприятност... Мобилизират го.

– Станала е някаква грешка! – стъписа се Жана.

– И аз така смятах – престори се на тъжен Чардаклиев. – Обаче не е станала никаква грешка. В армията са необходими здрави, способни офицери. Опитах се да изтъкна, че той е необходим за производството, но нали знаеш военните – тези работи малко ги интересуват.

– И прави са: ако аз не отида, ако Валентин не отиде, ако Асен не отиде, кой ще пази границите на нашето отечество? – обади се Беслеменов.

Жана приседна на дивана, извади от ръкава си дантелена кърпичка и избърса сълзите си.

– Това е подло! – заби поглед във Валентин тя.

– Може би искаш да кажеш – патриотично! – издържа погледа й Валентин и се опита да седне до нея, но тя скочи и избяга в стаята си.

Беслеменов проследи дъщеря си, присви очи и сякаш се прицели

към подпрелия се на камината Валентин. Стори му се, че някъде, в някой музей, беше виждал такава красива и студена статуя на мъж.

"Дали беше статуя или портрет?" – мислеше той и пипнешком потърси по масата табакерата с цигари.

Генерал Борислав Молчев пристигна с адютанта си. Генералът беше сух като рожков и имаше гола сплескана на тила глава. Тържествено, както подобава на чина му, той се ръкува с Беслеменов и Чардаклиев, докато адютантът му – русокос капитан с издута от вата куртка, стоеше на три крачки зад него.

– Е, стари приятелю – обърна се към Беслеменов генералът. – От колко години не сме се виждали? От много – сам си отговори той и продължи: – Ерген ли си? Сигурно не! И навярно имаш един левент момък, който е достоен син на своя баща!

Беслеменов неволно се мъчеше да придобие войнишката фигура на генерала; прибра корема и се понадигна на пръсти.

– Браво! Браво! Така трябва! – неизвестно защо каза генералът и взе цигара.

В този миг адютантът направи няколко енергични стъпки и му подаде огън със запалката си.

– Благодаря – каза генералът и адютантът чукна шпори.

Молчев беше новопроизведен и адютантът му новоназначен.

– Ние, докато свикнем на навиците си, трябва да се учим – каза покровителствено Молчев на адютанта. – Когато поднасяш огън на мъже, това можеш да сториш със запалка, но когато поднасяш огън на дама, само с кибрит – разбрано, нали?

– Тъй вярно, господин генерал! – извика капитанът и пак тракна с шпорите си.

– Млади. Нищо не разбират – наново се обърна генералът към домакина и по лицето му се изписа загриженост. – Мъжките носове са груби – особено военните; миришем на конска пот, и барут, и бензин – но, дамският нос... е друго нещо. Етикетът изисква да се щади... Например, никога не се драска кибритената клечка така, напред. Това е просташко, а, напротив – навътре към себе си, та ако изскочат искри, то

да отидат към този, който иска да услужи с огън, а не евентуално към дамата, на която се поднася.

Генералът седна на дивана, тупна с длани сухите си колене и показа жълти, големи за устата му зъби.

– Неща, на глед дребни, но всъщност имат голямо значение за възпитанието. Ето, по аналогия с кибрита... Как се яде, например, супа? Никога не се гребе с лъжицата към себе си, защото това напомня за алчност и глад, а леко се изнася напред – генералът повдигна с два пръста един кристален пепелник и с другата ръка показа как се гребе с лъжица. – Тука естествено възниква втор въпрос: как ще се поднесе лъжицата към устата. За сърбане не бива и да се говори, всеки знае, че при яденето устните трябва да остават спокойни, обаче мисълта ми е за ъгъла, който лъжицата трябва да сключи с тях. Под прав ъгъл? – той насочи пръст към устата си. – Не! Никога!... Само така. Лъжицата трябва да върви към устата под ъгъл четиридесет и три до четиридесет и пет градуса... Господа, аз бях преподавател и възпитател във Военното на негово величество училище! Може би ще се учудите, но между впрочем, там постъпват и разни дървеняци, разни селяндури, синове на заслужили фелдфебели, синове на инвалиди и както и да е... Когато бивах дежурен в столовата, при яденето се свещенодействаше. Лъжиците отиваха към устата, като по ресли. Обаче, интересно е как постигнах това... Преди ядене заповядвах на юнкерите да правят упражнение само с лъжици, а отдельонните им командири с артилерийския транспортир да коригират ъгъла на движението.

Генералът тържествено изгледа присъстващите.

– Капитане, седни! – извика той към стърчащия до него офицер, който мигновено сви крак и приклекна на една табуретка.

– Не! Седни спокойно. Няма защо да се измъчваш. Забранено е само кръстосването на краката, защото не е красиво... – генералът сложи ръка върху рамото на Беслеменов и продължително го изгледа.

– Значи, драги мой съученико, ти имаш един левент. Жалко, че аз, залисан в службата, не можах да свърша тази работа... Но Молтке е казал: "*Или казармата, или семейството.*" И е прав. Военните не бива да се женят. Те трябва да бъдат самостоятелни в живота и за нищо друго да не мислят, освен за своя дълг към царя и отечеството.

– Нещо като калугерите ли? – наивно попита Беслеменов.

– Да! Калугерите са войници на бога, а офицерите – не само на бога, но и на царя... Възпитанието! Доброто възпитание е най-важен проблем. Докато нашият народ мляска като прасе и се оригва като стар турчин, никога не може да се нарече културен... Капитане, ти чел ли си моята книжка "*Как да импонираме на обществото*"?

– Тъй вярно, господин...

– Седни! – махна кротко с ръка генерал Молчев. – В тази малка книжка много е казано, но и дълги години съм я подготвял... Апропò! Например главата "*Как трябва да ядем риба*". Всеки що-годе интелигентен човек знае как се яде риба, обаче аз искам да ви разправя един случай, за да се посмеете. Пак като дежурен в столовата забелязвам, че един дурак реже риба с нож. Ей тука ми стана нещо, под лъжичката. Идваше ми да извадя сабята и да го пронижа. Спрях се пред него, а той продължава да реже рибата с ножа и дори смята, че като си е разперил малкото пръстче, е много елегантен... Заповядах на тръбача да свири "Внимание!"

Генералът скочи, опъна се и изкомандва с всичка сила:

– Стани! Мирно!

На вратата се появи готвачката Любка. Тя погледна изцъклените очи на гостенина и се поколеба да влезе ли, или да побегне. Беслеменов я запъди с ръкомахания.

Генералът скръсти ръце отзад и започна да се движи с големи крачки из стаята.

– Крача от единия край на столовата до другия, без да кажа нещо, а юнкерите стърчат като гора. "Позор! Риба с нож!" – извиках аз.

Чак тогава стана ясно на дръвниците какво искам да им кажа. Юнкерът, който режеше рибата с нож, припадна. Двама се спуснаха да го вдигнат, но аз:

"Назад! По един месец без отпуск! Естествено е войникът да умре на война, обаче нека някой да умре от срам, че да кажат началствата: "Да, майор Молчев е провел правилно обяда"... – тогава бях майор...

Готвачката се престраши и донесе мастика и салата.

– Руска салата! – отмести чинията генералът. – Само като чуя името, ми се повдига. Моля, госпожо, приберете този руски буламач!

Объркана, готвачката измърмори нещо и излезе от стаята.

– Така. Сега да пийнем и може да възникнат нови полезни въпроси. Наздраве!... Не! Чашата не се държи така – посочи генералът към Чардаклиев – *Чаша и жена се ловят долу, за да могат да звънят*... Хи, хи, хи...

Преди Асен Беров да влезе при гостите, готвачката Любка му съобщи, че госпожицата го вика...

След като научи неприятната новина, Жана се хвърли на дивана. Тя беше навлязла в оня женски период, когато половата страст изблъсква срама и с цялата си наглост изскача напред, подиграва се с изградения от приличие момински мир и алчно зове. Нито сълзите, нито помощта на волята можеха да вразумят събудилата се за живот плът. Жана се чувстваше като измамено дете, на което е обещана играчка, а вместо нея получава уверение, че тази играчка ще я притежава по-късно, ако слуша.

– Не! Не! – викаше през сълзи тя и удряше с юмручета сините дамаскени ромбове.

Бяха й противни както баща й, който прояви малодушие, така и Валентин, от когото се и страхуваше, защото долавяше подлите му намерения.

"Никога! Никога!" – през сълзи му се закани тя и в този миг пристигна Асен. Тя изтри сълзите и пусна съвсем слаба светлина, за да не се виждат зачервените й очи.

Асен седна до нея и сложи ръка на бедрото й.

– Вярно ли е? – поривисто го привлече към себе си тя.

– Щом се налага... Нали съм мъж – сдържано отвърна той.

– И точно сега. Не може ли брат ти да помогне? – проплака Жана.

Лицето на Асен се изкриви в иронична усмивка:

– Обеща, че след десетина дни ще ме демобилизират...

– Ще се помоля на генерал Молчев. Той е съученик на папа и, вярвам, няма да ми откаже – просветнаха очите на Жана.

– Безсмислено е! – отвърна твърдо Асен. – Трябва да напусна за известно време фабриката. Знаеш, че там станаха неприятни работи.

– Какъв си мъж? Веднага капитулирваш! Ти трябва да се бориш за нашето щастие... – изведнъж промени тона си момичето.

Беров отмести ръка от бедрото й и погледът му потъна в гълъбовите завеси, спуснати от двете страни на прозореца.

– Може би така ще бъде по-добре. Уверен съм, че войната скоро ще свърши и ние с тебе ще изскочим от това змийско гнездо.

– В Швейцария! – оживи се Жана.

– Не. Швейцария е много швейцарска, за да ми хареса.

– Тогава Германия?

– Скоро Германия няма да съществува.

Тя така го изгледа, сякаш беше направил престъпление.

Асен прибра едно паднало на челото й кичурче коси. Привлече я към себе си и я целуна.

– Зная, мъчно ти е. И аз искам да те имам при себе си. Да милвам тези коси, да пия щастие от тези устни, да потъвам в дълбините на твоите тъмни очи... Жана, аз трябва да изпълня своя дълг. Скоро ще се върна...

Той превъртя ключа на стаята и започна да разкопчава роклята й.

Когато влязоха в столовата, лицата им бяха зачервени и отпуснати. Не искаха да прекъснат ентусиазирания генерал и тихо приседнаха на масата. Валентин упорито валяше с пръст топче от хляб върху ленената покривка.

– Това е моята дъщеря – използва една пауза Беслеменов.

– Но ти имаш и дъщеря?! – Молчев се приведе и щракна шпори.

– Аз нямам син – отвърна Беслеменов.

– Как така нямаш син? – строго го погледна генералът. – Нали преди час ми каза, че имаш син, един такъв левент, юнак.

– Така си помислил.

– Аз всичко помня… – обиди се генералът.

– Извинявай, Бориславе, но аз нямам син!

– Кой знае... – смънка генералът и челото му се набръчка. – Та докъде стигнахме? М... да. Значи, този мой познат (името му няма да кажа) започна да реже рака с нож. Аз скрито го наблюдавах и предчувствах неминуемия скандал. Негово величество на няколко пъти го

погледна, но той така се беше улисал в операцията на рака, че дори капчици пот избиха по челото му. И изведнъж, представете си, ракът се подхлъзна и полетя към отсрещната дама, закачи се на деколтето й и тя изпищя. Скандал!... А той, простакът, протегна ръка към деколтето на дамата, като че ли си иска рака...

– Значи, в деколтето, а? – смееше се Беслеменов, който използва момента да напълни устата си с грах и голямо парче месо.

– Да, рака – каза някак си замислено генералът. – Драги мой приятелю от ученическата скамейка! Ти си индустриалец, високопоставено лице в нашия стопански живот... Ще ми позволиш ли да ти направя една малка приятелска забележка?

С издути бузи Беслеменов измуча.

– Грозно е да се смееш с пълна уста!...

– Ех, Бориславе! Не даваш на човек да се нахрани – преглътна Беслеменов.

– За да се храниш по човешки, първо, трябва да станеш човек – мъдро заключи Молчев и продължи: – И представете си, господа, този субект, който не знае елементарни правила при храненето, поиска да стане адютант на Негово величество! Адютант на царя, длъжност, за която аз не смеех и да помисля. А сравнете: мене и него... Та същият този господин (няма да му кажа името), за да замаже случая с рака, обърна се към домакинята, посочи един портрет и попита:

"Госпожо, това навярно е вашата баба?"

– Моля ви се, баба! – изцвили генералът. – От портрета ни гледаше Бетховен.

Генералът се закиска, извади бяла кърпа и избърса появилите се от смях сълзи:

– Ето и такива офицери има. Рапони!

– А какво е вашето отношение към шумкарите? – опита се да промени разговора Чардаклиев.

– Вие познавате ли генерал Стоянов? – отвърна с въпрос Молчев и докато Чардаклиев не кимна, не продължи. – Въпреки, че с него не съм съгласен по някои етикетни въпроси и чисто административно–строеви такива, аз напълно одобрявам политиката му...

– Твърдят, че офицерите са аполитични – обади се Беров. – С това изказване, вие се ориентирате към известна политика?

Генералът изгледа инженера, след това – Беслеменов, и погали сребърната си табакера.

– Млади момко, в правилника за военната служба пише, че войската се употребява за външни и вътрешни врагове, но не войската, а Негово величество и правителството определят кои са тези врагове. Войската е инструмент в техните ръце. Ние сме, тъй да се каже, куче, на което казват "Дръж!" И това куче трябва действително добре да хапе, иначе няма да му дават хляб.

– Що за пример? – иронично подхвърли Чардаклиев.

– Не ме разбирайте зле. Това е формалната страна на въпроса. Естествено всеки офицер има свое мнение и това негово мнение се изковава от традициите на нашата политика... хм!... – генералът сякаш се забърка, отвори табакерата и взе цигара.

Адютантът скочи, запали цигарата и наново седна.

– Е ли всеки комунист с удоволствие би убил Негово величество?

– Тъй вярно! – отвърна адютантът.

– Е ли Негово величество е представител на най-висшата власт в отечеството?

– Тъй вярно! – отвърна адютантът.

– Е ли убиецът враг?

– Разбира се – побърза да отговори Беслеменов.

– Е ли войската този орган, който трябва да пази Отечеството от врагове?

– Това се знае – отвърнаха в хор Беслеменов и Чардаклиев.

– Следователно... – изгледа победоносно генералът. – Следователно, комунистите са врагове и ние трябва да ги изтребим! *Прозит*![5]

Ордените му дръннаха и той протегна суха ръка към Жана.

– Ще му кажа – прошепна тя.

– Не! – притисна коляното си до нейното Асен. – Щом досега баща ти не му е казал, значи са се разбрали с Валентин... Не ти ли е достатъчно, че те обичам?

Асен стисна ръката й.

---

[5] */нем./ Наздраве! (най-вече в Бавария)*

С вдигната чаша, генералът чакаше да се чукне с Жана и когато срещна нейния объркан поглед той неудовлетворено повтори: "Прозит!"

XII

Полкът се мобилизираше в едно софийско селце, в подножието на Люлин. Войниците разквартируваха по къщите, конете вързаха в малка горичка, а картечниците, минохвъргачките и оръдията, покрити с платнища и камуфлажни мрежи, подредиха на мегдана. Мобилизираните отправяха към селското училище, където ги отмяташе по списъците черен, с дебели подстригани мустаци капитан. Топчест фелдфебел ги отвеждаше до склада и им подхвърляше протрито военно облекло и груби, наподобяващи саксии, юфтени ботуши.

Одърпани работници и брадясали селяни мълчаливо чакаха реда си пред стаята на капитана.

– Беров Асен – изправи се пред масата инженерът.

– Чин?

– Подпоручик.

Капитанът почеса с пръст мустаците си.

– Образование?

– Висше.

– Командир на Първа рота!

– Командир на рота?! – учуди се Беров. – Аз съм взводен...

– И аз съм ротен.

– Е, да, но вие...

– Каква философия има да командваш рота? Ще гледаш момчетата да са нахранени, конете да не умират и оръжието да не ръждясва. Потърси фелдфебела Цветков, той ще ти обясни какво да правиш!

В склада миришеше на юфт, на просмукани от конска пот седла и долнокачествен тютюн, безплатно изпращан от патриотични индустриалци за войниците.

Беров намъкна военната униформа и се огледа. Дрехите бяха измачкани, но сравнително нови. Ботушите му прилегнаха.

Излезе от склада и пред очите му лъсна голото било на Люлин, към което пълзеше раззеленилата се млада гора. Оттатък хребета се извисяваше виолетовият масив на Витоша. Планината бе отърсила зимната си дреха и само между два върха, като дифтеритна ципа, висеше още нестопила се преспа сняг.

Селцето се гушеше между два глинести бряга, набодени с хилави диви круши. Стръмен коларски път се провираше през оплетените клони на трънки и къпини, режеше ръжените ниви с дълбокия си коловоз и се губеше из червените оврази.

Беров завари фелдфебела Цветков да се кара с конската комисия.

– Само магарета ми дадохте! – викаше той, без да спазва чинопочитанието. – И миналата година, пак такива дръгливи ми пробутаха, та едва откараха багажа до позицията.

– Не е вярно! – крещеше друг фелдфебел. – Моите кранти са направо за лъвовете!

Спорът се водеше за две мулета. Цветков на всяка цена държеше да отидат в неговата рота, защото знаеше, че мулетата хем теглят, хем не са претенциозни към храната.

– Кой е фелдфебелът на Първа рота? – попита Беров.

– Аз съм, а ти кой си? – обади се Цветков.

– Ротният. Казвай какво да правим!

– Още по първите думи ми хареса – небрежно изкозирува фелдфебелът. – Ще я наредим... Най-важното е да спечелим битката за конете, че без добитък, накъде?

Той викна един войник, предаде мулетата и му поръча да ги скрие от завистливите погледи във върбалака.

– Аз съм по катърчетата и мулетата. Конете са салтанатлии, ама са капризни като софийски кокони. Още две парчета, и конският щат се попълва. Този път имаме късмет, само крантите да не излязат болни, че дýша да ни е яка! Предпочитам да умре взвод войници, отколкото един кон! Такива са разправиите, че ако сбъркаш смъртния акт, ще плащаш, докато те пенсионират.

Фелдфебелът попита Беров дали друг път е бил мобилизирван.

– Само веднъж, и то за месец.

– И веднага командир на рота?

– И аз се учудих, но какво да правя.

– Какво ще правиш? Нищо! Аз ще раздам дрехите и амуницията, ще разпределя хората на равни параграфи, а ти ще им дръпнеш една реч... Най-добрите войници ще оставим в обоза, защото "*празна раница не пази граница*". Другите не са важни, работата им е лека: да ядат и да стрелят.

Беров научи от Цветков, че животът във войската би бил хубав, ако командир на дружината не е капитан Талигаров.

Половин час стояха мирно пред капитан Талигаров. Бяха четирима – трима запасни офицери и един артилерист от кариерата.

Командирът на дружината разясни в какво ще се състои тяхната работа и накрая им съобщи, че на другия ден ротите трябва да бъдат готови за поход.

– Досега бяхме войници, а сега ще бъдем мъже! – заключи той и измъкна шише с ракия. – Който където намери, да сяда! И повече за служба да не се говори!

Беров седна на нисък походен куфар и започна да оглежда своите нови колеги. Дребни чиновници в цивилния живот, те се радваха, че ще получават големи, офицерски заплати, почтително се усмихваха и вече бяха успели да изгладят бричовете си.

– Трети път отивам на тази граница – каза капитанът и смело надигна шишето. – Дивотия! Турците са толкова страхливи, че даже не предприемат и разузнаване. Ще има да скучаем! Ако някой от вас не знае покер, давам му десет дни срок да го научи! Наздраве!

Дружинният командир имаше развити плещи, четвъртита челюст и як, изпечен врат. Остри кичурчета черни косми излизаха от ръкавите на куртката му, къдреха се по пръстите и стигаха до пожълтелите от никотин нокти. На дългите си крака носеше прекомерно високи ботуши с големи назъбени шпори. Дори и когато пиеше, той не се отделяше от един дебел, усукан от биволски жили камшик... Нещо диво, хунско, лъхаше от този мъж, който на един дъх изпи половината от съдържанието на шишето.

– Свободни сте! – когато допиха ракията каза капитанът и се прозя.

Беров вдъхна вечерния хлад. Стори му се, че небето е слязло съвсем ниско и че звездите допират до Витоша. Никаква светлина не се мяркаше по земята. Беше тихо и само гласът на улулицата, проточен и тъжен, нарушаваше тишината.

Прибра се в селската стая и легна на неудобното походно легло. От съседния двор се чуваха откъслечни войнишки гласове. Някъде изпръхтя кон и от много далече долетя пъшкане на локомотив.

Войниците лежаха в плевнята и с отворени очи мислеха за своите близки. И Беров не можеше да заспи. Напипа в тъмнината брича си и извади цигари. Жана беше само на двадесет километра от него, а утре щеше да бъде на стотици. Времето, разстоянието, близостта й с брат му...

Беров беше убеден, че Валентин измисли тази игра. Почувства се безпомощен и изоставен. Пътищата, които се отвориха пред него, не му харесваха. Един от тях бе утъпкан още от краката на римляните и векове човечеството с наведен врат се влачеше по него. Другият път – стръмен, непознат – минаваше над пропасти. Нямаше сили да го извърви. Избра третия – по вода. Вода широка и кротка. По нея и вълните го носеха леко и без сътресение.

"Къде ме влече тази река? – стресна се той и не можа да повярва, че лежи на брезентеното походно легло. – Защо съм тук?... Капитанът каза: "*Поговорихме като войници, сега следва да пийнем като мъже*" Влагаше ли той някакъв смисъл в тези думи? Или така му дойдоха на устата? И можеше ли да разсъждава този хун?"

Преди да заспи, Асен помисли, че няма да е зле Жана да го види в офицерската униформа...

XIII

Щабът на полка се установи на доминиращ хълм, от който добре се наблюдаваше цялото Одринско поле. Дружината на капитан Талигаров беше изпратена в предна охрана и челните й постове се намираха само на няколкостотин метра от турската граница. Главното ядро на дружината се установи в северната покрайнина на село М. Тук войниците направиха своите палатки, оградиха ги с чимове, замаскираха ги с трева и шума, а офицерите заеха няколко заварени, кирпичени бараки.

Подпоручик Беров, заедно с отделението си за командване, се настани в селска къща. Неговите окопи бяха непосредствено до турския граничен пост, който се издигаше на стръмен скат южно от селото. Постът имаше тухлена кула, и на кулата – артилерийска тръба, зад която непрекъснато стърчеше войник.

Зает с организиране на позицията, с продоволствието и настаняването, Беров не забелязваше как минава времето. Когато сметна, че всичко е готово, той съобщи на дружинния командир да провери позицията. Капитанът пристигна с командира на придадената към дружината батарея.

– Скучаеш ли? Я се представи на поручик Илков! Ако стане война, него ще псуваш, че снарядите му падат в твоите окопи.

– Мислите ли? – с превъзходството си на артилерийски офицер възрази командира на батареята. – Моите оръдия стрелят само в противникова цел...

– Искаш да кажеш по мишени? От пет години се мотая по разни граници и нито един път не съм гръмнал по жив човек – засече го капитанът и очите му станаха замислени, сякаш жадуваха да стрелят по хора.

Беров се качи на своя кон, и тримата, придружени от един войник, тръгнаха да обиколят позициите.

– Турчолята са страхливи и никога няма да ни нападнат... Никак не им се иска да цопнат в локвата, в която киснем ние – каза капитанът, когато напуснаха селото.

– Тази цел е №1 – обясни артилеристът и посочи с нагайката си кичесто дърво.

– А ако врагът отреже дървото, къде ще бъде цел №1? – попита с насмешка капитанът.

Поручикът не сметна за нужно да му обясни и посочи този път към каменната постройка на турския пост.

– Цел №2 , а...

– Добре – пресече го капитанът. – Ще ми изготвиш своя огневи план, а сега добре наблюдавай къде са нашите части.

Талигаров вървеше напред и преглеждаше позициите. На няколко пъти слиза от коня, лягаше зад някоя картечница или бронеизтребителна пушка, въртеше цевта наляво и надясно, скачаше младежки и поздравяваше: "Отлично юнаци!", на което войниците отговаряха: "Ще се стараем!"

Тримата вървяха по един скат с недорасла и вече пожълтяла трева.

– Чували ли сте за тукашния поп? – обърна се капитанът към Беров и артилериста.

– Съвсем не – отвърна кратко поручикът и Беров наостри уши.

– Хитър беше този поп – започна капитанът. – Дни наред пълзял под пода на офицерската столова, за да слуша какво се говори, а вечер давал сигнали по морза с фенер, който криел под един оджак. Войниците забелязали, че нощем откъм селото премигва светлина. Правим обиск – нищо! Минаха се няколко дни – и пак сигнали.

“Чакай да те науча!” – казах си аз и хей оттука поставих една картечница и през цевта погледнах към светлината. Заключих механизмите й, отидох на отсрещния хълм – и оттам направих същото. Сутринта погледнах през цевта и видях комин. Отивам и поглеждам през другата цев – пак попския комин. Мръсникът направил цяла сигнална станция в оджака...

Като го обесихме, занесох килимявката му на турския пост и им казах: "Вземете тази калимявка за спомен. Отваряме си вече очите, защото помним Левски..."

Капитанът заби шпори в корема на коня.

Беров наблюдаваше широкия му гръб, провесения на лявата му ръка бич и този бич му припомни един неприятен случай. Това стана преди две седмици в Елхово.

Беше дъждовен ден. Ешелонът пристигна на гарата и започнаха да го разтоварват по калната и осеяна с локви рампа. Преди тях беше пристигнал влак с някакъв резервен полк. Войниците, изглежда, отдавна чакаха и бяха премръзнали. Със стиснати между краката пушки, те седяха на влажната земя и недоволно гледаха. Запасен офицер се мъчеше да ги успокои, но те предизвикателно потракваха със затворите на пушките.

– Не искаме да ни влачите по границите. Върнете ни по къщите! – мърмореха запасняците.

– Юнаци, така не може! Ние сме дошли да пазим границите на нашата скъпа родина – викаше запасният офицер.

– На тебе може да ти е скъпа, защото не ти искат наряди и си получаваш редовно заплатата, но на нас не е вече скъпа – ръмжеше един войник.

– Спомнете си великите подвизи на вашите бащи при Одрин...

– При Одрин баща ми загина от холера и още му плащам дълговете – обади се друг войник.

Войниците се бяха окуражили и продължаваха да негодуват.

– Който още говори, ще го дам под съд! – с удължено лице извика офицерът и след думите му последва смях.

Офицерът пребледня от яд.

– Строй се!

– Оттук не мърдам! – озъби се един и нахално застана пред офицера, който, объркан, не знаеше какво да предприеме.

Войниците от дружината на Талигаров усмихнати слушаха задевките на запасняците от другия полк. Тогава отнякъде се появи капитанът. Той се спря, хвърли цигарата, прескочи един коневръз и се намери между насядалите на раниците си запасняци.

– Стани! – изкомандва той със страшен глас.

По войниците мина тревожна тръпка, но никой не стана.

– Ти! – посочи той един войник, хвана го за рамото и го повдигна.

Войникът се изправи вяло, раздвижи устни да каже нещо, но бичът изсъска и остави следа по бузата му. Със стиснати челюсти капитанът продължи да нанася удари, докато войникът се строполи в краката му. Запасняците се надигнаха, стиснаха пушки и заеха войнишки стоеж.

– Мирно! – изкомандва капитанът, без да обръща внимание на враждебните им погледи. – Баби! Не пушки, а хурки трябва да ви дадат... Ей, ти там, сополивият, обърши си носа и здраво хвани пушката!

Капитанът се отдели на две крачки и наново изкомандва:

– В две редици, строй се!

Войниците чевръсто се разтичаха.

– Лошо!... Последните двама да махнат тази мърша – капитанът посочи към пребития войник, – а вие всичките бегом до онази къща и обратно. Който остане последен, да му мисли!

Запасняците зашляпаха по калта, след малко се върнаха и задъхани, се строиха. По лицата им се стичаха мътни струйки от кал.

– Мирно! – закова ги капитанът. – По четири, преброй се!

Заповедта беше изпълнена светкавично и за миг колоната се оформи.

– Ако преди малко ви бяха видели турците, щяха да си кажат:

"Аман, тия баби не заслужават да имат свобода, трябваше още да ги яхаме! Гяури бяха и гяури си останаха..."

– Кой е гяур, тяхната мамка! – проточи високо глас капитанът. – Българският войник ли е гяур? – разгорещяваше се сам той. – Нека само да ни паднат! Подофицер, дай тон за "*Велик е нашият войник*".

Ботушите зацопаха в калта и по гарата се разнесоха бодрите тактове на познатия марш.

Беров запита капитана защо е набил войник, който според него не бе виновен.

– Какво значение има кого съм пребил! – отвърна нахално капитанът. – Той беше най-близко до мене, него набих. Ако почнех да разпитвам и да убеждавам, тогава щях да изпадна в положението на оная

запасна гарга и можеше да се стигне и до куршум. Работата се оправи само с бой.

Бяха стигнали до вдадената част на границата.

Капитанът извади бинокъл и го насочи към полето, където в маранята проблясваше Тунджа и с мътни води ближеше зеленясалите стени на стария Одрин. През прещипнатия кръг на бинокъла се виждаха тънките минарета на "Султан Селим" и кривите улици на града.

– Преди години беше стохиляден, а сега няма и десет хиляди – каза капитанът и пусна бинокъла на гърдите си. – Вижте! – направи полукръг с ръка. – Угари, пустеещи земи... Тук–таме някое схлупено селце и един град, който умира.

Конят проточи шия и отскубна няколко стръка трева. Талигаров мълчаливо гледаше на юг.

– Ето там, където се синеят горите на Странджа, е селцето, в което са се родили моите деди, родителите ми и аз...

От острите шпори, конят подскочи на задните си крака, оголи зъби, предъвка железния мундщук и литна в неравен галоп по хребета край границата.

Беров и Илчев не можаха да удържат своите коне, които полетяха след коня на капитана.

Вятър, примесен с остри косми от грива, шибаше лицето на Беров и той чуваше ударите на конското сърце. Пред него лъщеше задницата на капитанския кон, мускулестите му крака се свиваха, разпускаха и отхвърляха питки от кал.

Потънали в потна пяна конете се спряха при Тунджа. Капитанът преметна крак през гривата, скочи, бързо разсъблече дрехите си и се хвърли в студената вода. Оттатък реката, на брега някакъв турчин пасеше магаре. Беров и Илков изумени следяха капитана, който с няколко силни замаха излезе от водата пред смаяния турчин. Беднякът се опита да избяга, но след като не успя, падна на земята и започна да се моли.

Капитанът седна до турчина. След малко двамата приятелски говореха и пушеха.

След час капитанът наново преплава реката, обра капките от тялото си и мълчаливо се облече.

– Мръсна политика – каза той и се метна на коня.

До селото Талигаров вървеше напред и нищо не проговори. Отнякъде долетя звук на войнишка тръба и конете наостриха уши.

Изпъчила гърди, Дервиш могила гледаше към полето, където блестяха три сребърни ивици на три реки, чиито води се целуваха под Одрин и прегърнати се отправяха на юг.

* * *

Дружината, заедно с батареята, бронеизтребителния взвод и всички причислени към нея поделения, се строи на поляната извън селото. Командирът на дивизията – генерал Молчев – щеше да направи преглед на частите и да обиколи сектора, който командваше. Когато Беров се отправи със своята рота към поляната, в първата редица на батареята видя Рангел Лазов.

– Здраве желая! – каза Рангел и изкозирува с двата си пръста. – Какво съвпадение! Инженерът и майсторът на фабрика "Беслеменов" да се срещнат на границата!

– Така може би изискват националните интереси – отвърна Беров.

– Или интересите на господин Чарадклиев?

Беров не отговори. Беше му неприятно, че Рангел се опитва да разбере мислите му. Той промени започнатия разговор и изказа съжаление, че къщата му е изгоряла.

– Ние да сме живи! Дано с изгарянето на колибата изгорят и бълхите – подсмя се Рангел.

Двамата се радваха, че се виждат, и същевременно нямаше какво повече да си кажат.

Чу се командата на капитан Талигаров. Откъм Дервиш могила се зададе колата на генерала. Войниците се спуснаха към направените на пирамиди пушки, грабнаха ги и бързо се строиха. Когато колата наближи и можеше да се различи триъгълното дивизионно флагче, капитан Талигаров изкомандва "за среща" и с твърди крачки затупа към колата, която спря на края на редиците. Филчев – русият дивизионен адютант, чевръсто скочи и отвори вратата на колата, от която като смок се източи генерал Молчев. Генералът опъна куртката си, оправи дебелите си

жълти акселбанти и зачака капитана, който с вдигната към каската ръка продължаваше да тупа по поляната.

– А, вие сте капитан Талигаров, моят ученик? – каза генералът и погледът му зашари из войнишките редици. – Всичко ли е в ред?

– Пометохме – отвърна капитанът.

– Така, браво! – каза генералът, но изведнъж се сепна. – Как така пометохте?

– Наредих да пометат около палатките. Нали ни идва гост!

Генералът се изпъчи и отвисоко изгледа капитана.

– Вие да не мислите, че аз идвам да видя как е пометено?...

– Досега пет пъти съм бил на прикриващия фронт и най-малко сто пъти са ми правили инспекции, и всички началства накрая ми казваха, че не е добре почистен районът и че на войниците не са лъснати ботушите.

Генералът вече навлизаше пред редиците на Първа рота.

– Здравейте лъвове! – изкряска той и войниците излаяха някакви неразбрани скандирани слова.

Той прегледа ротите и заповяда да се строят в каре, след което произнесе реч. Като обясни, че границата, на която се намират, е турско–българска и че наблизо е Одрин, той се впусна в описание на Одринската битка, след което изясни, че турците са мохамедани, а българите – християни.

– Аз искам да виждам войниците от моята дивизия остригани нула номер и с кепета, накривени надясно – издигна глас генералът. – Строго ще наказвам ония, които носят кепетата си наляво. Господа офицерите също ще се подстригват с нула номер, три пръсти над ушите, а под кепето могат да носят коса дълга седем, седем и половина сантиметра – и генералът показа с пръст колко е седем сантиметра.

– В тия времена, когато нашите съюзници се бият по сибирските полета – продължи той – и с кръвта си чертаят новия ред, ние тук трябва да неутрализираме многобройната турска армия и в случай да я бием и отхвърлим зад Босфора. Обаче аз никак не обичам да се чете вестник "Заря" – този парцал не бива да влиза в редовете на нашата войска... Аз също забранявам във войнишките канчета да се прави попара от хляб, чай и сирене. Попарата е нещо, което се дава на прасета, а истин-

ският, културният войник, яде сиренето и хляба отделно и без да сърба, на малки глътки поема чай. Да се пие направо от канчето също не е редно, но тъй като досега не са доставени чаши за войската, разрешавам чаят да се консумира неправилно.

Генералът настъпи в любимата си тема.

– Войник от дивизията на генерал Молчев трябва да се отличава от другите гащници и затова заповядвам! Първо: Бричовете да се гладят през ден. Второ: Ботушите да се почистват след учение. Трето: Само фитилчето им да излиза от снежнобелите якички на куртките. По отношение на снаряжението и конете заповядвам: Първо...

Генералът още дълго време говори как трябва да изглежда конското снаряжение, по какъв начин да се сплитат конските опашки и гриви, след което извика: "Да живее царят и България!", и капитан Талигаров вдигна ръка, което значеше да се извика непреривно и мощно "ура".

– Изложих ви най-съществените работи и смятам, че ще вземете необходимите мерки – обърна се генералът към Талигаров, докато войниците с песен се разотиваха. – Не се съмнявам – продължи той, – че позициите са добри. Аз си спомням, че вие бяхте способен юнкер, въпреки че нямахте достатъчно домашно възпитание...

След малко генералската кола отнасяше дивизионера към друга позиция, където трябваше да произнесе същото слово...

Капитан Филчев, с остри като бръснач ръбове на брича, с три пръста остригана над ушите коса и с безукорно лъснати ботуши, се друсаше чинно до генерала. Когато колата стъпи на шосето за Любимец, той каза:

– Господин генерал, когато днес ви слушах, не можах да се стърпя да не стенографирам речта ви. Мислех си колко много вашите слова приличат на словата на великите пълководци Молтке и Цезар. Позволете ми, господин генерал, и занапред да стенографирам речите ви и да ги издам...

Генералът за миг замълча, поизкашля се и каза:

– Издайте ги, обаче внимавайте да не би да съдържат някоя военна тайна... – и след малко допълни: – С такъв буден ум и изискано държание вие ще се издигнете.

– Ще се старая! – извика капитанът и заби поглед в хоризонта, където тополите пронизваха небето с острите си върхове.

Колата подскачаше по неравния път и триъгълният генерален флаг юнашки плющеше.

* * *

Дружинната колона се спусна към селото. Талигаров и Беров препуснаха напред, за да не й гълтат праха.

– Познавам тази кофа още от Военното училище – каза капитанът и потупа по шията нетърпеливо бързащия към торбата със зоб кон. – Винаги съм съжалявал Молчев, а той стана генерал... Преди години го бяха запилели някъде към Даръдере, там, където гърми, но не вали, и той изчезна от Софийския гарнизон. Някакъв шегобиец пусна, че е умрял и то при корабокрушение.

Капитан Талигаров с весел тон заразправя случая:

– Молчев бил командирован от двореца, в Китай, за да проучи тамошния етикет. По пътя станало корабокрушение и всички пасажери загинали. Само Молчев успял да се добере до някаква греда, но една акула го нападнала. Молчев извадил сабята си да я прободе и в този миг акулата проговорила с човешки глас: "*Майор Молчев, риба с нож?!*" Засрамен, Молчев хвърлил сабята и акулата го изяла.

Беров беше слушал този анекдот за някакъв французин, но се присъедини към смеха на капитана.

– Обаче майор Молчев бил жив, служел в Даръдере и неговият буден ум не спял. Сетил се, че царят е естественик, че се занимава със сбирки на буболечки, пеперуди и разни други гадини и в продължение на две години експедирал стотици змии, костенурки, прилепи и гъсеници в София и към всяка гад прилагал писмо за вярност към височайшата особа. Царят се трогнал и гълъбовата пелерина на Молчев пак се развяла по "Царя"... Природата си знае работата – слабите дарява с хитрост, а некадърните – с раболепие...

Пътят минаваше покрай запустели ниви, по които бяха орали само войнишки ботуши.

– А видя ли онова русо прасе, адютанта му? – продължи капитанът. – Този плазмодий има красива жена и тя го крепи на служба. Иди кажи, че жената на офицера не е служебно лице...

– Познавам и генерала, и адютанта – каза Беров.

– Какво щастие! Къде се запозна с тия екземпляри?

– Веднъж бяхме на вечеря у Беслеменов.

– У кой Беслеменов? Да не би дебелият фабрикант, бащата на Жана? – оживи се капитанът.

Беров кимна с глава.

– Ех, че жена! – въздъхна Талигаров. – Още като беше в американския колеж, така беше изучила всички нюанси на любовчицата, че да й се ненадяваш... Цяла парижка уроспия...

В ушите на Беров прогърмяха хиляди камбани и пред очите му се спусна мъгла.

Капитан Талигаров леко подмушна коня и продължи:

– Братче, едни крачета – като мрени, а задникът й – любеничка. А как го...

– Мръсник! – изрева Беров и лепна ръка на кобура. Лицето му позеленя, брадата му трепереше.

– Искаш да ме застреляш? – учудено попита капитанът и снисходително се изсмя. – За Жана Беслеменова ли? Не пипай оръжието, младо, тя не заслужава това...

– Мръсен самохвалко! Всички офицери сте такива.

– Такива сме – призна Талигаров. – Щом ни падне не прощаваме – извади пистолета си, протегна ръка към един телефонен стълб и пръсна една изолационна чашка.

– Когато любя жените, винаги имам пред вид, че мога да бъда изправен на дуел – каза спокойно капитан Талигаров. – И съм убеден, че никога съперникът ми няма да остане жив.

Беров пришпори коня и с увиснали рамена се задруса към селото. Замаян спря пред квартирата си с единствено желание да легне и да умре.

Дървеният таван, нашарен от неопитна ръка с груби цветя и криви кръгове, заигра пред очите му. Дишаше тежко и ноктите му се

чупеха в дъските на леглото. Струваше му се, че в гърдите му се трупа гореща пепел.

Талигаров спря пред къщата на Беров, хвърли поводите на мотаещия се из двора ординарец и похлопа. Не последва отговор. Ритна вратата и тя отхвръкна.

С издути от стискане челюсти Беров грабна пистолета, но бичът на капитана го изби от ръката му.

– Дойдох да потвърдя, че всичко, което казах, е истина. Жена ли ти е?...

Капитанът следеше внимателно израза на Беров.

– Годеница? – попита наново Талигаров и му подаде снимка на Жана.

Беров я погледна и се свлече на леглото.

– Можеш и да прочетеш по какъв случай ми е подарена.

И на него бе подарила същата снимка със същия текст.

– Изглежда обича да бъде годеница... Ти си четвъртият й, когото откривам... Когато Жана е била моя, навярно не си я познавал... Ти си инженер, а сега – офицер. Това, което направи днес, е може би простено за инженер, но не и за един офицер. Седни!

Той бутна Беров към един стол и извади от джоба си бутилка с ракия.

– Какво е любовта? Някакъв сбор от бедра, гърди, коси, очи, полети с фантазията на мъжа. Любовта е нелепа мисъл, която ние, мъжете, създаваме в глупавите си глави. Ти трябва да знаеш, че всеки мъж е поет, а жената е само читател. Лъжеш се, ако смяташ, че жената може истински да люби. Тя е егоистка и нейното сърце не е изпълнено с любов, а само с желания... Пий!

Жана, Мария, Катерина – всички се надпреварват коя да се облече по-екстравагантно, коя как да си нацапа косата, за да бъде – според мъжкия вкус – руса или чернокоса. Да бъде ярко цвете, за да привлече пчелата. Мъжете са глупави и послушни пчели... Жената е цвете, розов храст – ухае... Откъснеш ли една роза от този храст, друга напъпва. Друга – друг да я откъсне... Беров, ти си мъж – и мъжки пий!

– И ти ли я обичаше?

– И аз... и съжалявах, че не е бедна... – пошепна Талигаров. – Обичах я не само аз, а още двама. Тя и тримата направи за миг щастливи и ни скара за цял живот. Нима сега с четвърти трябва да се намразя!

Беров надигна бутилката и ракията неприятно опари глътката му.

– Ти искаше да ме застреляш? По-добре застреляй фалшивата любов, разсей мъглата, и ще видиш жената такава, каквато е в действителност. Тогава можеш да отиваш при нея с апетит, както сядаш пред всяко хубаво ядене. Ти ще се нахраниш и няма да те боли главата от това лошо вино, което се нарича любов.

– Стига с тези просташки разсъждения! – изрева Беров.

– Нима ракията не те направи по-мъдър?

Беров измъчено се усмихна.

– Аз съм твой началник и ти забранявам да си губиш времето с илюзии! Нима не знаеш, че и без любов една жена може да роди?... Ей, юнак! – той кресна на войника отвън. – Доведи коня ми!

Капитанът шибна въздуха с бича си и излезе.

Селцето бе кротко заспало в пазвите на топлата южна нощ. Луната, кръгла и едра, се показа от Сакар и хвърли сребърни мрежи в реката. Чу се далечен изстрел, кучетата излаяха и тишината наново легна на границата.

XIV

По случай назначаването на нов ръководен персонал, Беслеменов нареди всички да бъдат почерпени. На дълга маса на двора наредиха бутилки с ракия и изтърколиха буре с бира. Когато момчетата хапнаха и пийнаха, между тях слезе Беслеменов. Той собственоръчно покани всички работници с цигари и им представи новите ръководители.

Лицето на инженер Мечков бе добило жълтозелен цвят. Личеше си, че насила е принуден да стане директор на фабриката. Не искаше, защото го беше страх от бомбардировките, а и се отделяше от семейството си, което бе евакуирал в Плевен.

Заместникът на Рангел Лазов – ниско подстриган петдесет-годишен мъж с месест гръклян – се наричаше Шмид.

– Няма ли български майстори, та ни слагат шваба? – боботеше Щерьо и триеше навлажнените си от бира мустаци.

– Това пиене ще ни излезе из носа – каза един шлосер и задърпа със зъби жилавата обвивка на парче салам.

– Откъде старият е взел толкова купони за салам и хляб? – учудваше се сухичък оксиженист.

– Който има пари, всичко може. Ти да не мислиш, че фабрикантите купуват месото с купони? Дай ми пари, и цяла чарда с телета ще ти докарам...

– Господ здраве да дава на добрия чорбаджия! – с мътни очи и раболепна усмивка благославяше портиерът.

– На него господ е дал и здраве, и парички, а на тебе, мършо, какво е дал? – попита мустакатият и блъсна чашата му.

– Ей, Щерьо, внимавай! Изцапа ме...

– Аз внимавам, а ти внимаваш ли? Кучи син!

Мечков гледаше разсеяно към работниците. Нито му се пиеше, нито му се ядеше. Само от време на време поглеждаше към небето и при мисълта, че може да има бомбардировка, червата му започваха да куркат.

Шмид изпи две чаши бира и започна да обикаля помещенията на фабриката, като записваше нещо в зелен бележник. Като всеки новоназначен шеф и той смяташе да предприеме реформи. Не го интересуваха толкова машините, колкото хората, и затова се изправи зад един прозорец и внимателно заогледа развеселените работници. Опипа всеки с воднявите си очички и неподвижното му лице сякаш се превърна на късче червено месо.

С неизпита чаша Мечков седна на дървената стълба.

"Каква демагогия! Също като Тервел и византийците" – мислеше той; Беслеменов, с разкопчана яка и разтегната връзка наперено сновеше между работниците и престорено говореше с тях. До Мечков достигаха откъслечни думи: “добро производство”, “България”, “нашите съюзници”...

"За разлика от другите индустриалци, този е и артист!" – заключи Мечков.

Щерьо си беше пийнал и настояваше да се чукне с Беслеменов. Той блъсна силно чашата му, както направи с портиера, и бирата се разля по поплинената риза на фабриканта.

– Извинявай! Извинявай, чорбаджи! – затюхка се Щерьо. – Нали е биричка – ще се изпере! Кръв мъчно се изпира...

– Нищо, нищо, стават такива работи – кисело каза Беслеменов.

Работниците се бутаха с лакти и одобрително поглеждаха другаря си, който добре играеше ролята на пиян.

Щерьо видя, че към групата се приближава Шмид.

– *Прозит*, господин майсторе! Не се знае утре какво ще се случи...

– *Вас? Вас?* – с глупава гримаса попита Шмид.

– Да пийнем за победата! – провикна се Щерьо и разкрачи двата си пръста като знака на победата, но бързо ги обърна и с тях натисна врата си.

Работниците високо се разсмяха.

– *Их фершее нихт* – продължаваше престорено да се усмихва германецът.

– Ей, чакайте, бе – забравих да се чукна с новия инженер – упъти се Щерьо към Мечков. – Наздраве, господин инженере! Дано работата ви върви леко, та да отидете надалеко...

– Не се прави на палячо! Такива на мене не ми минават. Виждаш ли я? – и Мечков показа дебелата си месеста лапа. – Като те цапна ще има да си събираш зъбите! Нито съм Беслеменов, нито съм Шмид...

Лицето на Щерьо изглупавя. Той се подвоуми какво да отговори и прибра чашата към себе си; метна бирата между мустаците си и се обърна...

Не беше минал и час, когато всичко беше изядено и изпито. Работниците на групички се разотидоха.

Беслеменов, инженерът и Шмид се прибраха в канцеларията.

– Смятам, че е необходимо да се направят солидни скривалищата. Когато работниците са спокойни, по-добре ще работят – каза Мечков.

– До края на месеца има да изкараме сто цистерни и десет стълба. Няма време да се занимаваме със скривалища... – отвърна Беслеменов.

– Да, цистерни – намеси се Шмид. – Цистерни мнохо вашни нас. Мен работници не харесват. Те мнохо говори и ние бадем фнимателен.

– Това е твоя работа – каза Беслеменов.

– Аз моля не казва, че булгарски разбира, и аз добре им науча кой майстор Шмид!

Беслеменов поклати глава.

Мечков взе списъка на продукцията за месеца, видя държавен печат върху два подписа и му стана неприятно. Знаеше, че ако не изпълни плана, ще отговаря пред Министерството на вътрешните работи.

Беслеменов и Шмид тихо разговаряха, а Мечков мислеше как по-добре да организира работата си. Първо, смяташе да отдели двама души за монтаж на новопристигналите стругове, предназначени да изработват липсващите на пазара болтове. Трябваше да намери още оксижении, да осигури редовния подвоз на кислород и ремонтира първобитната валмашина. Необходим беше и кредит за закупуване на нови инструменти.

Мечков извади молив и започна да нахвърля върху един лист плана си за работа. Когато стигна до хората, се намръщи. Машините и инструментите – можеха да се поправят и купят, но хората?... Пред очите му изпъкна мустакатото лице на Щерьо.

"Настъпва краят и стават нахални" – помисли той. Не изпитваше особена любов към немците, но се възхищаваше от напредналата им техника.

Мечков в мизерия завърши образованието си. Но веднъж преминал периода на лишенията, заел добре платен пост в държавния апарат, той сякаш се примири и вече не се интересуваше от социалните неправди. Настъпващият край не го смущаваше толкова с политическия си обрат, колкото с неизвестността за бъдещата му служба.

До вчера той бе сигурен, че ще бъде назначен за началник отдел, а изведнъж го изпратиха за ръководител на някаква си железарска работилница в неспокойната столица. Това беше удар за него, но той не

намери сили да протестира, а реши с работата си да докаже, че е онеправдан.

"Ще им докажа! – мислено се закани той. – Ще им докажа кой е инженер Мечков!"

Още на другия ден разбра, че не може да очаква помощ от майстор Шмид, верен човек на Чардаклиев, но не и техник. Инженерът разузна, че Шмид е бил тенекеджия, правил надгробни фенери и кръстове, но след като цинковата ламарина изчезнала и по гробовете щръкнали букови кръстове, трябвало да си търси нова работа. С пристигането на германците в България и с малкото български думи, които знаел, Шмид станал сътрудник на Гестапо. С чистата си арийска кръв, той получаваше много повече пари, отколкото от надгробните фенери, защото вземаше две заплати – една от Беслеменов, а другата – от зданието на булевард "Патриарх Евтимий".[6]

На Шмид не се хареса шперплатената кабина в шлосерното отделение – бивша канцелария на Рангел. Поиска от инженера да се премести в една малка стая на дирекцията, която по-рано служеше за архив, и на вратата й постави секретна брава. След като счетоводителят Тенчев се завърна от отпуск, не остана доволен от тази промяна, но Шмид му се озъби и той трябваше да прибере архива в своята стая.

Счетоводителят Тенчев беше човек на средна възраст, с хитро лице и умен поглед. За различни цели и разстояния той употребяваше три вида очила, които в разноцветни калъфчета стърчаха от джоба на работната му сатенена рубашка. Беслеменов се отнасяше към него с особено уважение, защото беше единственото лице, което най-добре разбираше всички машинации на предприятието. Затова Тенчев получаваше и допълнително възнаграждение. Беслеменов неведнъж беше казвал между приятелите си, че със счетоводител като Тенчев човек спокойно може да стане министър на финансите, което със сигурност Беслеменов не желаеше. Предпочиташе да бъде министър–председател на своето царство и да има верен министър на финансите, като Тенчев.

[6] *Сградата на германската легация преди Девети. Доскоро - Софийския нотариат.*

Мълчалив и затворен, Тенчев всеки месец докладваше на собственика за състоянието на фабриката, след което старият го черпеше с коняк, поднасяше му кутия с цигари и предварително приготвения плик с пари. Тенчев отваряше плика, преброяваше парите и ги прибираше, без да благодари, но и без да направи някакво възражение. В старанието си да прави икономии на предприятието, счетоводителят беше съкратил касиера и книговодителя, обаче напоследък с увеличение на производството работата му се утежни и той се замисли да намери човек за водене на официалните книжа.

Въпреки че беше нов, Мечков бързо се справи с работата. Той идваше сутрин преди работниците и вечер си отиваше късно.

– Много се престаравате, господин инженер – подметна веднъж Щерьо, когато Мечков откри шупли в оксиженния шев.

– Ако не се престаравам, ще почнете да лепите ламарината с плюнка.

– Щом ние не сме способни, защо германците не си ги правят?

Мечков се опря на цистерната и внимателно изгледа работника.

– Имаш мустаци, а ума ти е на хлапак... Нещата няма да се променят, ако лошо изработиш цистерната. Половин килограм олио е, което ще се процеди през шуплите, и няма да те направи герой, а само ще покаже, че си лош майстор.

Щерьо не очакваше, че инженерът ще му говори така открито.

– Не исках да кажа това. Стори ми се само, че напоследък се много престаравате... – предпазливо измънка той.

– Аз ще се престаравам, защото съм инженер и не мога да допусна лошокачествена продукция. Не съм учил да разрушавам и саботирам, а да създавам... Уверен съм – посочи той с пръст цистерната, – че некачествените шевове, че лошите резби на болтовете, не се правят поради саботаж, както иска да ми внуши Шмид, а грешките са допуснати от некадърност. Вие не сте никакви майстори! Това е моето мнение и затова няма да ви предупреждавам да не правите саботажи, нито ще ви се подмазвам като Беслеменов, а в най-скоро време ще проведа изпит, в който да проличи кой какво може...

Щерьо тихичко подсвирна.

– Четири пръста дебели мустаци си пуснал, а какво можеш? – дозаяде се Мечков. – С оксижена ли се гордееш? Я си завършил, я не си завършил четвърто отделение, за петнадесет дни си изучил занаята и имаш претенции, че си майстор. Майстор? – подигравателно извика той. – Един шев не можеш да направиш, а завчера се перчиш пред работниците и ставаш шут пред фабриканта.

– Ако ти си имал условия и си станал инженер, аз съм нямал – озъби се Щерьо.

– Ти не се извинявай с условията! Бил си тъпичък и мързелив... – отвърна с равен глас Мечков. – Да не мислиш, че с празни приказки съм станал инженер? Или пък смяташ, че съм някакъв мамин син?... Условия? Глупости! Баща ми искаше да му паса биволите, а той да бистри политиката и си пие ракийката. По цял ден стоеше пред "*Папагала*" и се смееше на дългия нос на нарисувания турчин.

"Ние – казваше той, – ако се наложи, не до Цариград, а до Анадола ще го гоним и на Босфора ще си накиснем опинците..."

Без да иска, Щерьо беше навеял на инженера стари спомени: нито приятни, нито, както обикновено, скъпи.

– Я го гледай ти него! – измърмори Щерьо и си тръгна.

– Ей, майсторе! – извика му Мечков. – Говорим си като нашенци, но имай пред вид, че Шмид знае български...

Щерьо зяпна, челото му се нагърчи и от устата му като камшик изплющя псувня...

* * *

Настаниха се в къщата на брата на Виолета – Христо.

– Сполетяло ги зло, какво да ги правя? – извиняваше се той пред жена си.

– То, Христо, първите дни гостите миришат на здравец, а после замирисват на бъз... – опъна се тя и набръчка чипия си нос. – Де стига хляб за нас, та и за тях?...

– Снахата получава заплатата на Рангел – опитваше се да удържи фронта Христо.

– Опустели им парите! – продължаваше атаката жена му. – Пари не се ядат. От наряди не можем да се куртулисаме, та и те ни се тропнаха на главата... А сестра ти какво чака? Докога ще носи цветето нагоре? Време й е да се задоми. Гледам я, по цял ден с котката в скута и с книжка в ръка. Не се сети да ни умеси квасника, малко да ме отмени, а все наготово чака да седна на софрата. Не си ли знае чергата, та се е накокошинила, като че ли е принцеса!...

Латинка и Виолета чувстваха че тежат, но нямаше какво да правят. Най-сетне можаха да си издействат купони за брашно, но снахата започна да ги следи колко съчки взимат за пещта.

– Ще отида в града. Чиновниците избягаха от София, може би ще си намеря работа. Ще олекна на батьо, пък и на теб ще пращам нещо... – каза Виолета на снаха си.

Латинка не я раздума. Напоследък все по-често и по-често кашляше и лицето й се опарваше от болезнена руменина. Тревожеше се и за Горан. Стомахчето не му беше в ред и в този оскъден пролетен период непрекъснато трябваше да се грижи да му търси прясна храна.

"Ех, само веднъж да си дойде Рангел!" – често въздишаше тя и почваше да кълне и живота и орисията си.

* * *

Един понеделник Виолета облече нарядната си басмена рокля, нашарена с големи розови цветя, взе чантата си и се качи на влака.

Първо се отби във фабриката. Научи от портиера, че непознатият едър мъж със синя престилка, който мина през двора, е заместникът на Асен Беров и сърцето й се сви.

Когато попита къде се намира инженер Беров, портиерът изкозирува и сухо се изсмя.

– Мобилизация!

Виолета плахо почука и влезе в стаята на счетоводителя. Тя обясни коя е и помоли да получи парите на брат си.

– Пълномощно! – каза Тенчев с наведена глава над разпилените по масата картони.

– Не знаех, че трябва – отвърна Виолета.

– Щом няма пълномощно, няма и пари! – отсече Тенчев.

– Но аз идвам отдалече и с тези пари се издържат трима души – умолително прошепна тя...

Тенчев свали едните очила, постави други и погледна момичето.

"Хубава е" – помисли той, но се сети за двете си дъщери и мислите му се прекъснаха.

– Седнете! Ще дойде шефът, помолете него.

Тенчев наново се задълбочи в картоните. Той издаваше устни напред и Виолета помисли, че смуче бонбон, но след малко се увери, че това е навик.

Ненадейно Тенчев вдигна глава, смукна с устни и наново смени очилата си.

– Работите ли?

– Не.

– Образование?

– Миналата година завърших гимназия.

– Жалко. Ако имахте търговско...

– Защо? – заинтересува се Виолета.

– Търся книговодител – безстрастно каза той.

– Но аз ще се науча – скочи от стола Виолета. – Господине, аз веднага ще се науча...

– Не съм учител. Докато се научиш, аз сам ще си свърша работата.

– Моля ви се, аз няма да ви безпокоя. Ще купя ръководство...

Тенчев замълча. "Защо ли ми трябва човек с търговско образование? Да си вре носа навсякъде."

– Нека дойде Беслеменов и ще видим – гласно продължи счетоводителят и топна писалката в мастилницата.

Виолета на всяка цена искаше да спечели благоволението на този оплешивял човек, но не знаеше как. Да му разправи, че винаги е получавала "отличен" в гимназията – щеше да излезе като самохвалство. Да му каже, че пише стихове и че всички в квартала много ги харесват – това надали щеше да й помогне. Тя обгърна с поглед стаята и забеляза разпилените папки, които Шмид беше изхвърлил от архивата, взе една, отвори прозореца и издуха праха.

– Докато чакам, може ли да ви подредя книжата? – попита тя.

Тенчев кимна и смукна с устни.

Още не беше избърсала папките и колата на Беслеменов се плъзна в двора. Тенчев чу шума на мотора и проточи врат към прозореца. Виолета усещаше тежките стъпки на фабриканта и при всяко скръцване на дървените стълби сърцето й започваше да бие по-силно, докато в очакване да се отвори вратата дъхът й спря.

В канцеларията се изтърколи топчестата фигура на Беслеменов. Тенчев се понадигна и направи поклон.

– Какво става? – запита Беслеменов фамилиарно и погледна любопитно към момичето.

– Нищо, господин Беслеменов. Всичко е в ред.

Тези думи "всичко е в ред" фабрикантът чуваше години наред, но и знаеше, че понякога зад тях се крият много изненади.

– Свикнаха ли новаците? – попита Беслеменов, отпусна се на един стол и преметна къс крак върху дебелото си бедро.

– Свикнаха – отвърна кратко Тенчев.

– А тази госпожица? – любезно се усмихна старият и погледът му бавно заслиза към краката на Виолета.

– Дошла е да получи заплатата на брат си...

– На кой брат?

– На майстор Рангел.

– Тъй ли? – оживи се Беслеменов. – И да не зная, че Рангел има такава хубава сестра! Как се казвате, госпожице?

Виолета каза името си, сведе глава под опипващия му поглед и лека руменина обагри лицето й.

– Да й дадем ли парите без пълномощно? – попита счетоводителят.

– Ех, Тенчев! Може ли да не дадеш пари на такова хубаво момиче? Че даже и да те излъже, ти си длъжен... – каза с упрек Беслеменов.

Тенчев наново си спомни за своите две дъщери и се намръщи.

– Тя, нашата е минала – свали очилата той.

– Минали са на баща ти воловете! Като говориш за такива работи, говори само за себе си... – пресилено се засмя Беслеменов и наново

спря малките си живи очи на момичето, по-подробно да разгледа извивките под деколтето, които видимо се вълнуваха.

– И още нещо – каза глухо Тенчев. – На мене ми трябва една книговодителка. Работата се увеличи и вече не мога да смогвам... Момичето е без работа.

Беслеменов дръпна ръба на панталоните си, облегна се назад и столът скръцна.

– А опитна ли е? – попита той, привидно спокоен.

– Ще се научи – отвърна Тенчев.

"Сигурно и на този плешив пръч хареса момичето" – помисли Беслеменов и сложи палец в джобчето на жилетката.

– Ще се науча – каза Виолета, уплашена от дългото мълчание на фабриканта. – Вярвам, че сте доволен от моя брат. И аз няма да се изложа.

– Колко съм доволен от брат ти, само аз си зная. Но с тебе може да опитаме...

Виолета искаше да благодари и не знаеше как. Мечтата й да работи се сбъдваше. Нямаше вече да понася скритите укори на снаха си. Тя вече щеше да бъде независима, ще печели.

– Благодаря ви. Няма да се посрамя – извика момичето, но изведнъж гласът й завибрира. – Но, къде ще живея? Къщата ни изгоря...

Тенчев тупна с молива по масата. Беслеменов вмъкна и другия палец в жилетката си и започна да барабани по опънатия си корем.

– Освен, ако тука има някакво помещение?... – плахо продължи Виолета.

– Глупости! – отсече Беслеменов. – Няма да спите във фабриката... Чакайте! Чакайте! – той скочи необикновено живо за тлъстото си тяло и заждрапа по стаята. – Има един изход. Аз и дъщерята живеем във вилата, апартаментът в града е свободен. Мога да ви отстъпя стаята за прислугата, но вие да не се обидите?

Тенчев погледна към Беслеменов който, уплашен от собствените си мисли, бързо додаде:

– Впрочем, ако ви е удобно. Ще видите, ще прецените... Сама в апартамент...

– Благодаря ви! Какво ще ми стане? Нали вечер ще се заключвам? Сигурно живеят и други хора в къщата?

– Да. На втория етаж живее едно немско семейство. Наложиха ми го от квартирната комисия... Иване, – обърна се Беслеменов към счетоводителя – уреди сметката на Рангел и смятай госпожицата от утре за назначена. А вие почакайте! Имам малко работа с инженер Мечков и заедно ще отидем – да разгледате стаята.

Виолета седна на стола с разтреперани крака. Мислеше, че сънува, толкова неочаквано се подредиха работите.

"Брат ми не е прав, като твърди, че фабрикантът е лош" – помисли тя и се усмихна на Тенчев, но усмивката й се разпиля от строгия му поглед.

Виолета седна до фабриканта. Тя никога не се беше возила на лека кола и изпитваше непознато чувство от допира на плюшената тапицировка. Едва въздържайки радостта си, погледна през прозореца, забеляза Щерьо и му се усмихна, но той отмести поглед, сякаш не я позна.

Беслеменов говореше нещо, но за момичето по-интересни бяха кожените ръкохватки, огледалото над главата на шофьора, лъскавите копчета и светещи лампички на таблото пред кормилото. Колата фучеше, оставяше след себе си широки прашни следи, а Виолета поглеждаше през стъклото на прозореца с надежда, че някой познат ще я види...

Автомобилът излезе от неравния прашен път, подскочи на железопътния прелез и кротко пое по каменния мост за към града. Пред погледа на Виолета се мяркаха къщи, прошумяваха дървета и тя, замаяна, се носеше в един нов свят, без да чувства дебелото бедро на Беслеменов, което при всеки завой по-плътно и по-плътно се притискаше към нейния крак.

Спряха пред желязна ограда, зад която се белееше алея настлана с мраморни камъчета. Беслеменов галантно подаде ръка на момичето, отключи тежката дворна порта и камъчетата заскърцаха под обувките му.

– Оттук е главния вход – поясни той, младежки изкачи няколкото каменни стъпала и пъхна ключа в масивната дъбова врата.

Виолета плахо влезе в богатия дом и се спря пред голямо, поставено в златна рамка, огледало. Такова огледало с амурчета и златни цветя беше виждала само във филмите. Мраморните стълби бяха голи и по тях блестяха месингови пръчки. Червените персийски пътеки с широки черни раета по края бяха отдавна вдигнати, но и без тях входът изглеждаше тържествен. Беслеменов мина напред, завъртя електрическия ключ и обилна светлина плисна широкия хол, чийто прозорци бяха закрити с дебели плюшени завеси. По камината, по кожените кресла и по дългия бароков бюфет лежеше тънък слой прах.

– Ако ти се наложи да дадеш някакъв прием, можеш да ползваш хола – каза иронично Беслеменов и за да смегчи шегата си, потупа момичето по гърба. – А сега, твоята стая – и той отвори една тясна, боядисана с блажна боя врата.

Това беше малко продълговато помещение с дървено легло и гардероб. С мивката, малката зидана печка и дървената маса с два стола, приличаше на стая в хотел.

– Надявам се, че ще я наредиш по свой вкус. Ето ключовете и бъди щастлива! Още тая вечер можеш да спиш тука – каза Беслеменов.

– Не съм предупредила кака – уплаши се Виолета. – Трябва да си отида на село.

– Лесна работа – след обяд ще те отведат с колата – разреши въпроса Беслеменов.

Виолета попипа столовете, порцелановия свещник, прокара ръка по дървената дантелена резба на бюфета и седна на кожения диван. Струваше й се, че се намира в дворец, а не в частен дом.

"Как живеят! – въздъхна тя и погледът й се спря на портрета на млада жена. – Хубава е! Сигурно е дъщерята" – помисли тя.

Сети се за голямото огледало; завъртя се пред него, роклята й се повдигна и откри нежната извивка на краката й. Обърна се, отметна глава и хвърли поглед през рамо.

– Дали огледалото е направено да изглеждат хората по-красиви, или наистина съм толкова хубава? – прошепна Виолета и зелените й,

изпъстрени със златни точици очи блеснаха. Издаде устни, бавно ги приближи към кристалното стъкло, но щом срещна хладината му, бързо се отдръпна...

Позвъни се. Виолета изтича до вратата, но там нямаше никого. Наново звънецът настойчиво издрънка и чак сега тя забеляза, че на малката масичка до огледалото има телефон. Вдигна слушалката и без да проговори, се заслуша.

"Ало! Ало! – гърмеше по жицата мъжки глас. – Пращам ти колата. Може да отидеш до село и да си докараш багажа. Шофьорът ще ти помогне..."

След малко пред голямата къща спря колата на Беслеменов.

– Това е за вас – каза шофьорът и й подаде кутия с бонбони

Стори й се, че я гледа иронично. Отвори кутията и взе един шоколадов бонбон.

– Заповядай – каза тя приятелски на шофьора. – Много са хубави...

– Като тебе. Хайде да тръгваме! Тази вечер искам да се прибера по-рано – отвърна шофьорът.

XV

Мобилизираните лежаха в средата на вагона, между два възжени коневръза, зад които трополяха конете. Разговаряха, че руснаците наближават границите на Румъния. Двамата от тях бяха селяни, а третият – бръснар.

Рангел мълчеше. Тревожеше се за Латинка и детето, за провала в пехотния полк и за изгорялата къщичка...

В Дирекцията за обществена безопасност остана само три дни. Знаеше, че Фердо е мъртъв, и зле скроената лъжа на следователя, че е само ранен, не му подейства. Беше сигурен в своето алиби и дръзко отричаше обвиненията. И все пак не очакваше, че така лесно ще се откопчи от ръцете на полицията. Това го зарадва, но мисълта, че не можа да изпълни задачата, го потискаше.

– Да не би да са ти потънали гемиите, та така си се намусил? – попита бръснарят, който отдавна наблюдаваше намръщеното лице на Рангел.

– Гемии нямам, но американците изгориха къщичката ми – отвърна Рангел.

– Имал си – изгоряла. Аз нямам нищо и съм спокоен – рече бръснарят, който по навик и без ножица мърдаше пръстите си.

– Ние изгоряхме, та ще гледаме къщите – намеси се в разговора единият от селяните, който се мъчеше да събуе коравия си ботуш.

Селяните бяха набити мъже, с мазолести ръце. Бръснарят се отличаваше с тънките си нервни пръсти с добре изрязани нокти и живи пъстри очи.

– Не беше още изплатена и изгоря – обясни Рангел. – И аз като вас не съм расъл с мед и масло.

– Масло ли? – изви глас единият запасняк. – Просеник, брат! Знаеш ли какво е просеник?... Половин час трябва да го мачкаш в шепата си, за да го направиш на залък, а за маслото си има хора.

– Тъй е – потвърди другият селянин, който успя да свали ботуша. – Да доиш крава, децата да гледат млякото в менчето и да не могат да си куснат от него. Това на какво прилича?...

– На турско – каза бръснарят.

– На немско – поправи го Рангел и бръснарят се усмихна.

Влакът бавно пътуваше и Рангел имаше време да опознае другарите си. Той разбра, че може да разчита и на тримата.

Докато се организира лагерът, минаха няколко дни. За да се избере позиция и окопаят оръдията, минаха още няколко дни. Времето течеше, а Рангел не получаваше никакво съобщение. Беше си внушил, че Янков го изпраща във войската не само да го прикрие, но и да изпълни някоя друга задача. Писмото, което получи от сестра си, колкото го зарадва, толкова го и огорчи. Ядоса се, че се е съгласила да живее у Беслеменов... С едър, неравен почерк и Щерьо му съобщаваше, че видял Виолета в колата на фабриканта. Без точки и без запетайки, в едно изречение, което изпълваше два листа за заявление, по хитър начин Щерьо го осведомяваше за положението във фабриката: че новият

ръководител инженер Мечков е разбран човек и че работниците се страхуват от Шмид. Щерьо споменаваше, че докторът, който лекувал Латинка, се отбил при него да го попита къде се е евакуирала болната и че той всичко му обяснил.

Последната дума на писмото беше неблагоразумно подчертана.

След като лагерът беше подреден, последваха безкрайни и скучни учения. Батарейният командир от опит знаеше, че най-добрият лек против мисленето е умората, и затова от сутрин до вечер не оставяше свободен нито един войник. За кратко време около палатките се появиха градинки, оградени с кръгли варосани камъчета. Пред скованата от прът лагерна врата, самоук скулптор направи от глина лъв. Лъвът приличаше на куче и цялата батарея се подиграваше с него.

Храната беше лоша; хлябът черен и твърд, мазнината миришеше на газ, а в боба трябваше да се слага сода, за да уври. Но в замяна на това дивизионното интендантство достави ютии, които се раздадоха на частите по прикриващия фронт заедно с наредба, подписана от генерал Молчев, как същите да се употребяват. Всички бричове се изгладиха и на куртките светнаха снежно бели якички.

Заради сакатата му ръка, Рангел го назначиха за старши на коневодите. Обикновено конете пасяха край реката, а коневодите търсеха сенки и плетяха кошници от ракита. Между коневодите и Рангел се завърза добро приятелство. Отначало войниците бяха недоверчиви, но постепенно душите им се отпуснаха и започнаха да се оплакват от теглото си.

Рангел си постави за цел да завербува повече войници и с тях, в подходящ момент, да овладее батареята... Не можеше да определи точно кога ще дойде този момент, но неговата увереност се предаваше като ток и върху останалите.

– Ако бяхме в Сърбия, щяхме да свършим хубава работа. Тука сме в глуха линия... – казваше бръснарят и бързо мърдаше пръстите си.

Коневодите предложиха да направят конен партизански отред.

– Не бързайте! Има време – успокояваше ги Рангел.

Но и Рангел вече губеше търпение. Само с приказки работа не се вършеше. Дните летяха, идваше лято, а границата немееше.

Рангел се възмущаваше от безразличието на граничните селяни, които не искаха да дадат ухо на това, което не един път им подхвърляше. Тия нещастници по най-примитивен начин обработваха земята, драскаха я с дървени орала, вършееха с дикани и като че ли бяха доволни от живота си. Срещаше ги, когато отиват да берат черничева шума, заприказваше ги, питаше ги как живеят, а те всичките – сякаш се бяха наговорили – му отвръщаха: "Както бог дал."

– Както бог дал ли? Не бог, а каквото сами направим, това ще бъде. Вие виждали ли сте плугове, трактори?

Селяните мълчаливо клатеха глави, не искаха да разберат какво е трактор. Те мислеха за своите буби и бяха доволни, че тази година гъсениците охотно гризят черничевите листа...

А в празник момите и невестите сами правеха хоро. Мъжете на селото бяха мобилизирани. Някои от войниците правеха опит да се хванат на хорото, но жените с писък го разтурваха. Страхуваха се от старците, които, седнали пред портите на къщите, мълчаливо наблюдаваха какво става на мегдана.

Войниците не нахалстваха. Те се отдръпваха настрана, пушеха цигари и хвърляха жадни погледи към жените, по които грееха пъстри бродерии. Те сравняваха скромната шопска носия с пищната тракийска и цъкаха от възхищение. Тукашните жени не сплитаха косите си на една или две плитки, а ги пускаха да падат на тънки плитчици, в които бяха прокарани разноцветни панделки и мъниста. Жените играеха сдържано, тържествено и с ярките си копринени кърпи приличаха на букет цветя.

Тази неделя гайдата привлече всички на мегдана. И Рангел тръгна към селото.

Хорото свърши. Разделени на малки групички, момите и невестите, скрито от старците, стрелкаха войниците с черните си очи.

– Чичо, дай гайдата! – извика един запасняк и косматият мях наново се изду.

Пискливи звуци изпълниха мегдана.

– Йехо–о–о! – подскочи един набит шоп и размаха с ръка войнишкото си кепе.

Войниците се хванаха за коланите и колената им замърдаха в такт.

– Дръж се, земльо, шоп те гази!

– Ха сега! – отвърна редицата и хвръкна, падна като простреляна птица и наново литна нагоре...

– Давай, гайдарю, бързото нашенско!

Очите на гайдаря изхвръкнаха. Жилите на врата се издуха, пръстите лудо заиграха по бялата пищялка.

Жените се отдръпнаха и с уплашени очи заследиха лудешкия танц. Старците се понадигнаха, затропаха с тояжки и любопитно проточиха сухи вратове.

"Ех, народ, народ! Играе, весело му е... Грабят го, мъчат го и пак е доволен." – измърмори Рангел, хвърли цигарата и нервно я стъпка в прахта.

"Не виждат ли запустелите си земи, мъката си, та така са се разиграли? Гордеят се с коприната си, с бубите... Та и те самите са се превърнали на нищожни буби, които само дъвчат и не виждат нищо повече от листа, по който пълзят. Гъсеници... не съзнават, че се трудят, за да обличат буржоазните дами..."

Рангел нямаше настроение. Никакви известия не идваха от София. Дори от вестниците, които рядко пристигаха, не можеше да разбере какво става по фронтовете. Всяка вечер батарейният командир дрънкаше на войниците, че войната скоро ще свърши, че германците измислили ново оръжие, че то щяло да помете за двадесет и четири часа Източния фронт.

Не му се гледаше нито шопското, нито тракийското хоро. Не му се гледаше и природата, която набъбваше и от мома се превръщаше на зряла, изпълнена с тържественост жена. Не забелязваше тръстиките, които грациозно се полюшкваха край брега сякаш правеха поклони на реката; родила се някъде в Балкана, буйна и пенлива, бе целунала много брегове и сега, уморена от дългия път, тя тихо се плъзгаше в полето.

С единствените си два пръста, приличащи на щипците на рак, Рангел нервно измъкна от джоба нова цигара. Едно дете се зазяпа в ръката му и може би си помисли, че там, на север, има хора, които се раждат само с два пръста и лицата им са мрачни.

Рангел се усмихна на детето, то побягна, хвана се за сукмана на майка си и пак страхливо го погледна.

"И тези войници – какво са се захилили, сякаш не са видели жени. Не знаят ли какво става по света, та така са се развеселили?"

Рангел искаше всички да мислят за делото и да бъдат тревожни. Видя бръснаря и се упъти към него.

– Как е хавата? – попита той.

Огнян подстригваше офицерите и все нещо научаваше от тях.

– Умъдрили са се.

– Така ли? – с прикрита радост рече Рангел.

– Предчувстват, че скоро ще им мине времето... Днес бръснах дружинния командир. Малко го клъцнах, а той, извъртя едни очи – ще ме изяде.

– Той е опасен – намръщи се Рангел.

– Мечка. Ако те удари, жив няма да останеш.

– Мина времето на пехливаните. Докато има куршум, не е необходим юмрук.

– Тъй е, – съгласи се бръснарят – но докато дойде време за куршума, да не му попадаш в лапите.

– Ти да не си се уплашил? – погледна го в очите Рангел.

– Няма такова нещо, бай Рангеле! Както сме си говорили. Само кажи...

Момите наново се хванаха и се помъчиха да отговорят с бързи стъпки на шопското хоро.

– Харесва ли ти оная високата, с пъстрото по носа? – попита бръснарят и кимна към едра жена с лунички по лицето. – Веднъж мома! Вчера я видях. Отиваше с менци за вода. Стъпва като в паници, а задникът й се люлее ха насам, ха натам, сякаш говори: "имам си го, въртя си го, гледай го и му се радвай..."

– Коя? – попита разсеяно Рангел.

– Оная, с червената шамия. Казват, че кълвяла. Разбираш ме, де...

Бръснаринът направи движение, сякаш лови риба.

– За това ли мислиш? Не е време за жени – смъмра го Рангел. – Пък какво й харесваш? Цяла мецана...

– Не разбираш от хубаво – заклати разочарован глава бръснарят. – Тази жена е първо качество. Погледни й сухожилията над петите: изтънели, а по средата вдлъбнати, като на породиста кобилка. Здрави крака...

От гърдите на бръснаря се изтръгна въздишка.

Рангел цъкна с устни и намести кепето си.

– Хората леят кръвта си, а ти за какво си мислиш…

– То, бай Рангеле, и за едното, и за другото трябва да се мисли – каза бръснарят. – Годинките минават и ножиците затъпяват. Тебе ти е лесно – имаш жена, дете, а аз съм ерген…

– Вместо да говориш за фусти, по-добре е да даваш ухо и да разбереш какво мислят офицерите – прекъсна го Рангел, тупна го по рамото за довиждане и се спусна към реката, където пасяха конете. Той вървеше с поглед впит на изток, където Странджа извиваше рошав гръб. Гората и планината го влечеха...

Не пое по глинестия, изровен от каруците път за реката, а с натежали от горещината стъпки се насочи към голия хълм, на който беше разположена една от бойните позиции. Опърленият от слънцето масив беше опасан с два реда гъсто преплетени телени мрежи, а зад тях, маскиран с трева и клони, се криеше топчест железобетонен бункер. Хълмът беше най-високият в околността и от него се виждаше селото, криволичещата гранична пътека, обраслият с камъш бряг на Тунджа и плоското Одринско поле, което в този неделен следобед трептеше в огнена мараня.

Рангел премина селското дере с разхвърляни под върбите обозни каруци; сви край коневръза, видя заспалия до една черница дневален и бавно заизкачва стръмната пътека. Съблече рубашката си и жарките слънчеви лъчи защипаха обгорялата му кожа. От изрусялата трева изхвръкваха хиляди скакалци. За миг техните изумрудени тела блясваха в горещия въздух, падаха тежко и изгасваха под твърдите им сиви крила. Равно и непрекъснато жужене огласяше хълма и се носеше по нажежената земя.

Няколко пъти беше идвал тук и това място му харесваше, защото от него най-добре се наблюдаваше околната местност. Беше го избрал

за командно място, защото широкият бетонен бункер, с дебела желязна врата и с много амбразури, беше пригоден за таралежова отбрана.

Рангел не смееше нищо да записва и затова се усамотяваше, за да запомни онова, което смяташе да направи... Разчиташе предимно на войниците от батареята, които вече беше опознал. С пехотинците работата вървеше по-трудно. Наистина, миналата седмица той се свърза с няколко запасняци и двама школници, но това не беше достатъчно.

Той погледна към селото, сбутано край сухото, нашарено с червени сипеи дере. Тополите закриваха мегдана, но над тях висеше вдигнатият от хорото прах. Над селото се виждаше артилерийският бивак. Рангел знаеше, че там, край пътя за Дервиш могила, има изкопан трап, покрит с платнища и леси, в който бяха складирани снарядите и патроните на частта. Той също знаеше, че за началник на караула винаги се назначава подофицер. Рангел не обичаше подофицерите, които по приказки и държане бяха по-близки до войниците и все пак – по-опасни от офицерите, които стояха откъснати от войнишкия живот, пиеха, ходеха на лов и по цели нощи играеха покер... Преди няколко месеца подофицер откри конспирацията в полка и затова Рангел се пазеше от военен с три нашивки.

"Преди всичко, трябва да се овладее складът – мислеше Рангел и погледът му не се отделяше от онова място, около което винаги обикаляха двама часовои. – Защо ми са пушки и оръдия без муниции?"

Разбира се, той щеше да издебне момент, когато складът се пази от негови хора. Това трябваше да стане нощем и съвсем тихо. Една част от хората, начело с Огнян-бръснаря ще се отправи към щаба на полка, а другата на коне ще се спусне към Любимец и ще превземе щаба на дивизията.

Рангел беше убеден, че щом другите части научат, че има въстание, цялата граница ще пламне...

"А ако Беров се съгласи, всичко ще стане много лесно."

Той научи, че между инженера и Талигаров е имало спречкване, но не знаеше за какво. На два пъти се опита да поговори с Беров, но той го отбягваше...

Рангел предполагаше, че руснаците скоро ще минат Карпатите, а германците ще им дадат отпор на Дунава и Стара планина. Страхуваше

се, че немците ще принудят българската войска да им помага, затова по собствена инициатива искаше да организира партизански отреди, които да пречат на оттеглящите се части.

Грешката, че не беше добре организирал нападението срещу Чардаклиев, не му даваше спокойствие и затова смяташе да се реабилитира. Искаше да сподели плана си с някой отговорник, но след провала в полка, партията действаше предпазливо и никой не го търсеше.

Лежеше на пустия хълм, представяше си че е командир, мъчеше се да запомни всички гънки на местността, да предвиди възможните варианти на бъдещия бой.

Изтощен от горещината задряма и му се присъни, че по шосето от Дервиш могила се точи безкрайна колона от пехотинци и оръдия. В окрайнината на селото прибягваха сенки и тези сенки се тълпяха в подножието на хълма. Бръснарят Огнян с превързана глава и трескави очи го питаше да стреля ли и Рангел се колебаеше да даде заповед. Не искаше да убива българи. Изведнъж на отсрещната височина забеляза няколко германци да изнасят на позиция бронеизтребително оръдие.

"По фашистите на хълма, огън!" – извика той на мерача на тежката картечница.

"Свърших патроните, другарю командир..." – се чу някакъв уплашен глас

От немското оръдие бликна огън, трясна и хиляди нажежени шрапнели засвириха във въздуха...

Рангел се стресна. Натежалият от облаци небосклон се раздираше от светкавици. Едър град шибаше земята, а тя, суха, зажадняла, кънтеше като празна.

С платнища на главите, коневодите тичаха към бункерите. Обезумели от страх, конете тревожно цвилеха, безцелно препускаха и се препъваха в телените мрежи. Грозният леден валяк настъпваше към хълма. Рангел прибяга и хлътна в бункера...

Градушката секна. Полето побеля от лед. От продъненото небе се лееха реки. Като голяма жълта змия се виеше пороят по сухото дере. Водата влачеше изкъртени върби, плетове и слама, помете скритите на сянка каруци, които завъртя и ги запремята към Тунджа.

– Нека пороят отвлече всичко! – с дива радост извика Рангел, но му се стори, че чува писъци и се спусна към селото.

До разбунтувалото се дере той видя капитан Талигаров с полепнали по лицето коси да носи припаднала жена. Чу разбърканите гласове на войниците, които се мъчеха да спасяват хора и добитък.

Водата непрекъснато прииждаше, заливаше плевни и обори, къртеше плетове. Само една селска къщурка още отстояваше, а на покрива й пищеше дете. Пороят надделя, отхлупи покрива и го блъсна в една топола. Ревът на дерето заглуши писъкът на детето, което не се сещаше да се хване за дървото. Без да се замисля Рангел се хвърли и течението го повлече към покрива, от който буйната вода скубеше греди и слама. Опита да се изкачи до детето, но някакъв предмет го удари и той едва се задържа да не потъне.

От брега Талигаров няколко пъти му подхвърляше кол с превързано въже. Най-после Рангел можа да го хване и възседне.

– Бързо! – извикаха войниците от брега. Те бяха видели, че тополата се накланя.

Рангел направи последни усилия, грабна детето и почувства че въжето се опъва и го дърпа към брега. Детето вече не викаше. То беше глътнало вода и бавно се плъзгаше по гърба му.

Наново от брега се чу предупредителен вик и Рангел забеляза, че към него се носи грамадно изкъртено дърво. Направи силен замах, дървото мина край него, шибна го с клоните си и той загуби съзнание.

Бурята бе изкъртила тополите, овършала черниците и заляла с тиня селските дворове. От земята се надигаха тежки изпарения. Смачкана и притисната от кал, тревата лежеше мъртва и само копривата край разбутаните каменни огради подаваше нови парливи листа. От оборите, от плевниците и сайвантите се носеше дъх на спарено.

Нямаше жертви, но къщите до дерето бяха отвлечени.

Капитан Талигаров заповяда да разстрелят четири тежко наранени коне. Подпоручик Асен Беров получи наказание, защото беше подслонил каруците до дерето. Капитанът даде рапорт Рангел Лазов да бъде награден с орден за спасител.

– Това не е фашистки орден, това е човешки орден – убеждаваше го бръснарят, след като Рангел му заяви, че няма да приеме ордена.

Беше го яд, защото научи, че през време на бурята капитан Талигаров, сякаш предугаждащ какво може да се случи, усилил караула при склада за амуниции, заповядал една рота да бъде в бойна готовност, поставил до всяко оръдие подофицер и тогава с останалите войници се хвърлил да спасява добитъка и покъщнината на селяните.

На другия ден капитанът събра дружината и изнесе слово за самопожертвователността. Пред всички похвали Рангел, стисна ръката му, а войниците извикаха "ура". Рангел се смути от някакво особено чувство на доверие. Стори му се, че бедствието е сближило хората, направило ги е по-добри и ако поговори откровено с капитан Талигаров, той ще го разбере... Малко по-късно капитанът наказа един войник за ръждясало оръжие. Рангел видя строгото му непроницаемо лице, и уплашените, молещи се за снизхождение очи на войника, и отрезня.

"Нима този звяр ще ме разбере" – Рангел си припомни случая в Елхово... Той се учуди, че макар и за миг се е повлиял от думите му.

"Те са опиум. Такъв опиум, какъвто полицейските следователи слагат преди разпит в храната, за да размекнат волята на арестуваните..."

Талигаров пиеше и псуваше бездействието. Знаеше, че има времена, когато обикновеният капитан може за няколко дни да стане генерал. Припомняше си живота на 26-годишния полковник Дюран, на маршал Мюра, на Наполеон.

"Такива романтични времена вече няма" – заключаваше Талигаров и наново псуваше границата.

Мислеше си и какво ли би станало, ако вдигне дружината си и нападне Одрин, да го превземе и освободи родното си село...

През замъгления му от ракията поглед, по гладката алкохолна повърхност в чашата, се появиха старите, зеленясали от времето стени на Одрин и наредени по тях червени фесове. Капитанът командва за атака и фесовете започват да се търкалят. Българите се хвърлят като разярени лъвове, а той вика с всички сили: "Да живее България!"...

Сети се за турчина, който пасеше магарето си оттатък Тунджа, че няма червен фес и е окъсан.

"Нима кърджалиите и еничарите са били толкова жалки?... Не, кърджалиите и еничарите не са били такива, а жестоки и силни."

Капитан Талигаров беше далеч от мислите на Рангел. Виждаше, че има бедни и онеправдани, но беше уверен, че за това са виновни турците, сърбите, гърците, които бяха откъснали живи части от тялото на неговата родина...

Затова, когато бурята вилнееше, той смяташе че турците могат да се възползват и настъпят през границата...

XVI

Въздушната тревога продължаваше повече от час, но американските бомбардировачи още не се чуваха. Беслеменов и дъщеря му седяха на плетените столове под една вишна и гледаха три месершмита как разорават с бели бразди небето.

Напоследък фабрикантът рядко слизаше в града. Предпочиташе да е по-близо до скривалището, което се намираше непосредствено до вилата му, изкопано в склоновете на Витоша.

Жана отдавна беше разбрала, че нейния годеник бе пожертван заради интереса на фабриката. Мечков и Шмид здраво държеха за дисциплината, държавата отпускаше големи количества материали и производството се бе удесеторило. Времето гасеше любовта й, размътваше спомените за Беров и в душата й оставаше само едно неудовлетворено желание. Самотата я потискаше и тя с нетърпение очакваше Валентин, който почти всеки ден идваше във вилата, за да поговори с баща й относно работата във фабриката.

Валентин се отнасяше със съчувствие към мъката й, че не може да е с годеника си, утешаваше я, че скоро брат му ще се завърне. А вчера я зарадва, като й предложи да я заведе с колата си до границата, за да се види с него.

– С тия въздушни тревоги ще ме разорят – изпъшка Беслеменов. – Минал самолет през Албания и надуят сирените. Ама те не плащат престоите на работниците, а аз...

– Защо се бави, нали трябваше да дойде в девет? – без да слуша оплакванията на баща си, каза Жана.

Беслеменов остави чантата с ценни книжа до краката си и се обърна енергично към Жана:

– Ще дойде! Забранено е движението по време на тревога... А ти още ли не го забрави, та ще се друсаш чак до границата?

– За Асен съм готова да отида и накрай света... Излъгахте го, че ще го демобилизирате, а на негово място назначихте Мечков... Сигурно ми е обиден...

Беслеменов протегна крака и допря върховете на обувките си.

– Обиден! Кисне по границата, нищо не работи, а аз му плащам. И на оня Рангел... Държавата му е намерила лесninата: мобилизира, дава по един шинел и по едно канче чорба, а ние плащаме заплатите и издържаме семействата им...

– Ако искаше можеше да демобилизираш годеника ми, но не си мръдна пръста.

– Годеник!? – изсмя се Беслеменов. – Приискало ти се нещо, и веднага годеж... Не са времената за такива работи.

Жана извъртя очи.

– Значи... Не искаш да му помогнеш?

– Хайде! Хайде! – махна с ръка Беслеменов. – На мене главата ще се пръсне от мислене, а ти си търсиш кефа... Не слушаш ли радиото какво лае? Руснаците са вече на румънската граница...

– Валентин ми каза, че Хитлер се споразумял с англичаните... Руснаците ще се приберат в черупката си.

– Гладна кокошка просо сънува... Валентин пее по германски ноти... А ти си играеш на годежи. Знам ги аз твоите годеници; и майка ти ги имаше десетина... бог да я прости.

– Не намесвай майка ми!

– Казах: бог да я прости... Скучаеш, чудиш се какво да правиш, а не се замисляш, какво може да стане, ако утре дойдат болшевиките. Ще

се превърнем на нули... Иди, виж го, повъздишайте и ще ти мине. Както е тръгнало, не само него, а и мене ще мобилизират. Ядохме–пихме, сега все трябва някой да плаща... Няма да ни оставят да си играем на войници...

– Какво искаш да кажеш? – нацупи се Жана.

– Да си налягаш парцалите и по-малко да се вихриш. Не обичам глезотии! А и тоя Валентин няма да ме надхитри: всичко ми е ясно...

– Какво ти е ясно? Валентин е сериозен, благороден...

– Всички сме сериозни и благородни, но щом останем без пари превръщаме се на псета...

Дадоха отбой и само след десетина минути мерцедеса на Валентин спря пред вратата на вилата.

Жана целуна баща си.

– Чакай, лудетино! Вземи този пакет... за Асен.

Валентин стисна ръката на Беслеменов и пое куфара на Жана.

– Тревогата ме забави, трябва да бързаме – каза той.

Беслеменов го хвана за рамото:

– На тебе я поверявам. Внимавай!

– Ех, папа, сякаш съм дете – провикна се Жана.

– Знам, че не си дете...

Когато колата тръгна, Беслеменов уморено вдигна ръка за изпращане, влезе във вилата, затвори чантата в касата и тежко се отпусна на един стол.

"Не, англичаните няма да допуснат румънския петрол да попадне в руски ръце" – пошепна той и запали цигара.

Сети се, че тази сутрин не е пил кафе и се помъкна към кухнята, където Любка разпалваше печката.

– Замина... Свари ми кафе!... Как е Тодорка?

– Вече няма температура. Спи.

Беслеменов седна на кухненския миндер и привлече Любка към себе си.

– Тоя, прилизания, да не мислиш, че заради брат си я води Жана?

– Знам! И на него сметките ще излязат криви... Любке, дали руснаците ще дойдат в България?

Любка глупаво го погледна.

– Ако дойдат – край! Разбираш ли какво значи, край! Кръв ще се лее и пари ще се грабят...

Любка се разтревожи:

– А какво ще стане с мене и с детето?

– Аз й казвам, че всичко ще пропадне, а тя – за себе си и за детето...

– Та това дете да не би да е само мое? Мене ме остави, а то за какво ще бъде виновно? Поне един апартамент му купи. Осигури го... Около Жана се въртят, защото знаят че имаш, а нашата като порасне...

– Стига! Утре ще отида при адвокат.

Любка го целуна.

– Ох, Любке, Любке! Чудя се какво да правя?

– Ти си умен, аз ли да те съветвам... Нали искаше кафе?

– Жени, жени... Патки: покойната само за тоалети мислеше, ти – за дъщеря си... Човек не може една свястна дума с вас да продума. Само знаете да раждате...

Любка скочи от коляното му и избърса с престилка сълзите си.

– Стига си се сополевила! Нали знаеш, че не обичам...

– Защо не ни узаконiш, а трябва да се крием?

– Защото Жана ще ми извади очите!

– Толкова ли те е страх?

– Не е твоя работа... Яж, пий. Няма да ви оставя! Стига с това узаконяване. Само това остава: и дъщеря ми и аз да вдигаме сватби...

– Говорих със свещеника... Никой няма да разбере – наново започна Любка.

– Да му се не види и кафето... По-добре ми сипи отрова!

Беслеменов тръшна вратата и излезе в двора.

Вятърът беше разрошил белите ивици от изтребителите и те приличаха на раздърпани къдели.

– Колко е удобна! – отпусна се Жана на кожената седалка.

– Не само удобна, но е и бърза... Специална е. По външност не се отличава от своите сестри, но в мотора й са впрегнати още 50 коня – похвали се Валентин.

Колата фучеше, без да спазва правилата за движение, но когато стражарите се опитваха да вдигнат ръка, за да я спрат, номерът й ги вцепеняваше и те дълго козируваха, след като ги задминеше.

"Що за човек е този Валентин? – питаше се Жана. – Един мобилизиран юрист, а му козируват като на министър" – и крадливо поглеждаше към него, сякаш в гладко сресаните му коси или в правия му нос, можеше да разчете тази тайна.

– Горкият Асен, кой знае на какви изпитания е подложен – заговори го тя.

– Докато брат му се казва Валентин Чардаклиев, едва ли нещо лошо ще му се случи – отвърна Валентин и едва видимо се усмихна.

От един завой изскочи камион и Валентин светкавично отби колата.

– Внимавай!

– Имам предвид кого возя. Ако направя катастрофа, Асен няма да ми прости...

– Ще си отида, а той ще си намери друга... Всички мъже сте еднакви.

Тя се сети, че баща й остава сам във вилата с Любка, и й стана неприятно.

– След някоя година оттук ще мине железница, която ще свърже Макоцево със Сопот. Тази линия ще бъде може би най-красивата на Балканите. Остават да се прокопаят още два тунела и...

– Предпочитам да не гледам българските красоти – прекъсна го Жана. – Не ми се живее в тая просташка страна...

– И аз искам да изляза от България. Тук е тесничко за мене... Какво сме видяли? Родихме се във война, младините ни преминават пак в лишения и война.. – той смени скоростта и колата заръмжа по стръмното шосе.

Жана запали цигара и премрежи очи. Не искаше да гледа неизмазаните селски къщи, опърпаната природа с пожълтели стърнища и камънак. Мъчеше се да си представи, че пътува по асфалт, ограден с декоративни растения, че не отива на границата, а в Ница; в казиното с рулетки, край които богати мъже с безстрастни лица и дами с брилянтени огърлици залагат цели състояния. Искаше й се да вдъхне аромата

на скъпи пури и далечни парфюми; да чуе приятния шепот на коприна и да усети върху тялото си жадните погледи на изискани любовници...

Стресна се, отвори очи и захвърли цигарата. Колата завиваше край малка квадратна къщичка, от която излезе стражар.

Чардаклиев отвори прозорчето на колата и показа картата си. Стражарят се отдръпна и стегнато изкозирува.

– Как е пътят?

– Вчера обраха камион с продукти – отвърна стражара. – Моля ви да наредите да се усили поста; току–виж, някоя нощ ни избили...

– И вие се плашите от някакви си келеши, а?

– Не се плашим... но постът трябва да се усили, иначе...

Стражарят трепереше от страх и Чардаклиев започна да съжалява, че беше избрал да мине през Подбалканската долина.

– Сипи вода на колата! – нервно заповяда Чардаклиев.

Той скри под седалката картата си. Извади от багажника увит в одеало шмайзер и го постави между себе си и Жана; премести пистолета си на корема и натисна стартера.

Колата полетя по стръмнината. С прехапани устни Жана наблюдаваше бясното каране. Тя беше също шофьор и си представяше какво можеше да се случи при такава скорост на някой завой. Шосето беше изоставено и насипано с пясък, който дъждът беше измил и под платното му стърчаха само остри камъчета.

Помоли го по-внимателно да кара, но стиснатите му устни и напрегнато лице я уплашиха и тя се сви на седалката.

Ненадейно, на един стръмен завой изникна селянин с торбичка на рамо. Валентин изпсува, рязко натисна газта, за да вземе завоя, колата изрева, селянинът се мярна и отхвръкна...

Жана изпищя и закри очи. Колата със страшна скорост навлизаше в нов завой. Катастрофата изглеждаше неизбежна... Валентин дръпна ръчната спирачка, предницата се врътна в полукръг, и преди колелата да увиснат над пропастта, колата наново полетя по стръмнината.

Никой шофьор не бе минавал прохода с такава бързина, но страхът правеше Чардаклиев смел. Той предпочиташе да се хвърли в някоя пропаст, отколкото да срещне партизани.

Жана не смееше да проговори, хапеше устни и здраво се държеше за седалката, която я отмяташе на всички страни.

Най-после кошмарът свърши. Колата настигна камион, в който лъщяха каски. Бяха жандармеристи, с необръснати лица и подути от безсъние очи. Въпреки жалкия им вид, Валентин бодро ги поздрави, и когато се изравни с тях им подметна кутия с цигари.

Жана оправи разрошените си коси. От хапане устните й бяха посинели.

– Запали ми една цигара! – с тебеширено лице помоли Валентин...

Той усети горещия дъх на прегретия мотор, смукна силно от цигарата и когато тютюневият дим се спусна към гърдите му, почувства умора и отстъпи кормилото на Жана.

– Карай след камиона – каза той и счупи гърлото на бутилка с коняк.

Шосето беше изскочило от планината и се заби в букет дървета, между които се мернаха червените покриви на градче.

Точно когато колата спираше пред хотела в К., ненадейно се появи повреда, която монтьори отстраниха чак следобед.

Докато Жана закусваше в местната сладкарница с мляко и кафе, двама сбръчкани пенсионери критикуваха сладкаря, че от две години друго не им е предлагал, освен подсладен със захарин липов чай. Същевременно се мъчеха и да разберат коя е особата, спечелила уважението на сладкаря, който пък си мислеше: "Щом дори германците нямат бензин, а този има, значи, е някаква важна персона."

Чардаклиев повика по телефона околийския началник, който бързо пристигна с файтон. Пенсионерите се учудиха, че началникът козирува на младеж, който под коженото си палто едва ли носеше поручески пагони... Изведнъж двамата старци многозначително се сбутаха и с необикновена за годините си пъргавина изхвръкнаха от сладкарницата.

Само след десет минути градчето знаеше, че е пристигнал министърът на вътрешните работи...

Началникът хвърли поглед към Жана.

– Манифик и тре шарман! – каза той единствените думи, които знаеше на френски, и тлъстата му гуша се зачерви от удоволствие.

– Вие отдавна тъпчете на едно място – стисна му ръката Валентин. – Смятам, че за вашата възраст и патриотични заслуги е необходимо да се сложи още една звезда между двете черти... и това непременно ще кажа в министерството.

– Благодаря!... и кой знае защо, преди да си тръгне, той каза: "*бон апетит*"!

Когато слънцето подскочи от Балкана и кацна на Средна гора, колата на Чардаклиев, поправена и измита, напусна К. за К–те бани. Пред погледа на Жана се появиха градини, осеяни с виолетови букети от лавандула, оградени от вековни орехи. Радваше се на шарените каручки, които смешно подскачаха по пътя на високите си яйове и приятно звънтяха с тънките си колела.

– Не ти ли приличат на старите дилижанси, с които някога са пътували американските преселници?

– Може би – отвърна Валентин. – На мене повече ми напомнят за каручките на Йовков.

– И ти четеш Йовков? – засмя се Жана... – Завчера свърших "Отнесени от вихъра" – какъв роман! Какви герои! Прочетох го, и за последен път се уверих, че ние нямаме литература. Струва ми се, че нашите писатели никога няма да се откажат да пишат за цървулите на бащите си...

– Това знаят, това пишат – неохотно отвърна Чардаклиев, който се чувстваше слаб по литературните въпроси, но за да поддържа разговора, допълни че обича Цицерон.

– Ти си мъж и затова четеш философски книги...

– Ванитас *ванитатум ет омния ванитас*[7] – авторитетно издекламира Чардаклиев.

– Мразя сухите разговори – прокара пръсти по челото си Жана. – Животът и без това е скучен...

Колата напусна зашуменото с акации шосе и се плъзна между тухлените развалини на стара врата.

[7] *"Суета на суетите и всичко е суета" - думи на Цицерон.*

– Тука някога е имало римска крепост – намали скоростта Валентин. – Древният град е изчезнал под ударите на варварите и само минералните извори, в които някога са се къпали римските матрони, са останали за спомен.

Спряха пред невисок хотел, пред който ги очакваше собственика му. Преведе ги през ресторанта, където дебели жени, дошли да се лекуват на баните за деца, мълчаливо ядеха ежедневната картофена яхния и пиеха подсладена със захарин лимонада.

В една от стаите на хотела беше приготвено като за прием. Върху току-що разгъната ленена покривка апетитно стърчаха краката на две препържени пилета, настанени в гнездо от картофи, и в чудни форми се редяха току–що откъснати от местния парник домати и краставици. На отделна масичка се пъчеха шишета с разноцветни етикети, а пред тях, от никелирана кофичка с лед, напето се подаваше бутилка с шампанско.

От салонния "Блаупункт", специално пренесен в стаята, се разнасяше гласът на Зара Леандер.

"*Дер винд хат мир айн лийд ерцелт фюр айнем глюк, зо унзагбар шьон...*" – затананика след певицата Валентин.

Хотелиерът се завъртя още един път около масата, наля в чашите вино. Пришепна на Валентин, че всичко е изпълнено така, както е поръчал по телефона околийският, и с поклон излезе.

Валентин се отпусна на един стол и разтвори ръце:

– Мечтая за културен живот – радостно каза той. – Първо, ще закусим и преди да седнем за вечеря, ще се окъпем в една стара баня, в която според преданието се е къпала сестрата на Филип Македонски...

Валентин пресегна към никеловата бомбичка, бавно я разви и започна да налива от всички шишета по малко. Постави лимон и захар, уви съда в бяла салфетка и с маниера на опитен барман започна небрежно да го тръска.

– О, коктейл! – възкликна Жана.

– Мой специалитет – каза Валентин, който безразборно беше влял в бомбичката вишновка, ментовка и ром.

– Чудесен! – пресилено се възхити Жана, като отпи от противната течност.

Не искаше да признае, че един коктейл може да бъде и лош.

– Обичам сложните преживявания... – каза Валентин. – Съвременната душа е комплицирана и не може да се задоволи само с едно усещане... Новият човек трябва да бъде просмукан с култура; възхищавам се от културата, от финеса на германците.

– Струва ми се, че не са особено фини. Може би са рицари, но все пак има нещо грубо в отношенията им... – го закачи Жана.

– Това бледнее пред техните достойнства.

– Втори път не бих отишла в Берлин. Там е столицата на скуката: ушите ми се напълниха с маршове; баровете приличат на войнишки лавки, а когато джазът свири, имам впечатление, че някой стреля.

– Сега е война... Завиждам на Асен, че си е поживял в Берлин през мирно време... Не ти ли е разправял за пикантните си похождения?

– Не! – троснато отвърна Жана. – Не ме интересува...

Тя поднесе чашата си да й влее.

– Наздраве! – подкани Валентин и кристалните чаши звъннаха.

Очите на Жана заблестяха. Тя мечтаеше за друг, познат от романите свят и не усещаше, че устните на Валентин се разхождат по шията й. Окуражената мъжка ръка любопитно се плъзна по тялото й, тя се стресна, отвори устни да протестира, но другите устни нахално ги притиснаха и тя, в невъзможност да се отбранява, леко ги ухапа.

– Банята ще те освежи – каза Валентин. – Трябва да видиш басейна, в който преди векове се е къпала сестрата на македонския цар.

– Дали е била красива? – със сънлив глас попита Жана.

– Много... и не толкова красива като тебе...

След малко той я водеше по посипана със зърнест пясък алея и видяха малката купола на древната баня.

От тъмните храсти изскочи прегърбена жена. Почувствала в ръката си подкупното шумолене на банкнота, им подаде ключ.

"Не една, а две звезди заслужава околийският" – помисли Валентин.

В древната баня бе тихо. Само меден чучур монотонно мърмореше своята приказка и с топла струя пълнеше мраморно басейнче.

Жана освободи коси, прокара пръсти през набъбналите си гърди, спусна крак и в предчувствие за допира с водата потръпна. Изведнъж усети, че не е сама, обърна се и закри очи...

Впил похотлив поглед в голото й тяло, едър и космат, към нея пристъпваше Валентин. Той я сграбчи и я понесе към водата...

XVII

Рилка беше осъдена на десет години и се намираше в Централния затвор. Тя бе разтревожена, защото при последното свиждане научи, че политическите ще бъдат преместени в Сливенския затвор; по време на въздушна тревога, можело да настъпи суматоха и затворниците да избягат.

Виолета разгъна вестник "Зора" и започна да слага едва забележими точки на някои думи. Следвайки редовете и думите с точки, Рилка можеше да прочете онова, което приятелката й съобщаваше.

Виолета я осведоми за мобилизирването на Рангел и Беров и за назначаването на немеца за главен майстор... Никой не проверяваше къщата на Беслеменов, затова скъса пломбата на радиоапарата и всяка вечер слушаше радио "Москва". Пак чрез вестника тя съобщаваше новини, които живо интересуваха всички политически затворници.

Повече от час употреби да намери подходящи думи. Когато своеобразното писмо бе готово, тя зави с вестника хляба и грижливо го намести в изплетен от лико сак, до пакета с храна за Рилка.

Готвеше се да ляга, когато дочу скърцане на врата, но помисли че е дъщерята на Беслеменов, която напоследък често идваше с Чардаклиев и оставаше с него до сутринта. Момичето чувстваше недоволството на Жана, че тя живее в апартамента й – и затова се стремеше да не се показва; но този път шумът й се видя подозрителен и откехна вратата.

Пред нея застана Беслеменов, фамилиарно бутна вратата и влезе в нейната стая.

– Чудесно! Какви цветя! Каква чистота! Същинско моминско гнездице! – извика с възхищение старият.

Смутена от късното посещение, Виолета се засрами и прихвана с пръсти разтвореното си деколте.

– Донеси от бюфета една бутилчица със сливова! Искам да се чукна с тебе – каза Беслеменов и устните му се размекнаха в усмивка.

– Не пия – несмело се възпротиви Виолета.

– Ще се научиш! – настоя Беслеменов и я щипна по бузата.

Виолета донесе ракия и някакво неприятно предчувствие стегна сърцето й. Противен й беше просмуканият с алкохол дъх на стария. Противен й беше и младежкият блясък на очите му.

Беслеменов седна на кревата и запуши.

– Е, как е, в новата обстановка? – попита той като гълташе с очи стройното й тяло.

– Днес госпожица Жана не е идвала…

– Кой знае къде скита с оня... Един се опита да го стреля по политически причини, но сигурно брат му ще го стреля по сърдечни...

Беслеменов се засмя и заедно с леглото се раздруса и месестото му лице.

"Жана! Нима Асен... с дъщерята на Беслеменов?" – помисли Виолета и с подкосени крака се отпусна на един стол. Искаше й се още нещо да научи и затова тихо попита:

– Защо поради сърдечни?...

– Защото Беров е годеник на дъщеря ми, а Чардаклиев използва, че е мобилизиран... нещо като песента: "*Аз симпатия си имах, ала ти ми я отне...*" – запя с пиянски глас Беслеменов… – Наздраве!

– Казах ви, не пия.

– И на мене някои работи не ми се вършат, но от учтивост ги правя. Щом не си донесла две чаши, ще пием и двамата от моята. Ще науча тайните ти...

– Аз нямам тайни за споделяне с други.

– Нещастен съм – изхлипа Беслеменов. – Самотен съм. Искам да намеря вярна приятелка и не мога…

Той подаде дебелото си тяло напред и стисна юмруци.

– Стар съм, нали? Грозен съм, плешив, имам и подагра. Не мога да бъда идеал за никоя жена...

Беслеменов хвана ръката на Виолета.

– Ти си млада и бедна, аз съм стар и богат. Ти ще дадеш младостта, аз – богатството, и ще се разберем!

– Как си позволявате! – отскубна се Виолета.

– Защото те харесвам... Недей прибързано да се възмущаваш, а помисли: ти ще бъдеш госпожа Беслеменова, а по-късно – хубава и богата вдовица...

Старият стана от кревата и тръгна към момичето.

– Съгласи се! Ще бъдеш най-голямата глупачка, ако не приемеш това честно предложение. Ще бъдеш царица. Ще разполагаш... Миличка, недей се дърпа!

Беслеменов я притисна и се опита да я целуне.

Виолета не можеше да си поеме дъх. Алкохолната смрад, която бълваше устата на стария, я задушаваше. Неговото тежко тяло я обгръщаше с лепкава топлина и не й даваше да мръдне. Изведнъж фабрикантът заби изпотения си череп в гърдите й и с бързо движение разголи бедрата й.

– Мръсник! – изстена Виолета, блъсна го, грабна бутилката с ракия и се надвеси над падналия Беслеменов:

– Кротко, Виолетке! – затътра се по колена той. – Честно ти предлагам да ми станеш жена. С мене ще бъдеш много по-щастлива, отколкото с който и да е безделник. Гълъбче, позволи ми да ти целуна ръчичката...

Виолета се дръпна. Фабрикантът забърка в джобовете си, измъкна две пачки с банкноти и ги пръсна пред краката й.

Парите я стреснаха. Никога през живота си не беше виждала толкова много едри банкноти. Само за една от тях, тя работеше цял месец, а пред краката й се намираха стотици...

Беслеменов се надигна и приближи стихналото момиче.

– Само една дума кажи, моя златна пеперудке, и ще разбереш кой е Тодор Беслеменов!

Виолета се колебаеше дали да избяга, или да удари стария по главата. А същевременно мислеше, че той може да демобилизира брат й, да излекува Латинка. И кой знае защо, му каза:

– Годеникът ми е мобилизиран...

– Как? Ти, сгодена? – изсмя се Беслеменов. – Но това е още по-добре.

– Отивайте си! Пиян сте! – с метален глас извика Виолета. – Аз още утре напускам работата и няма вече да стъпя във вашата къща.

– Няма защо да напускаш и да си тръгваш – махна с ръка Беслеменов. – Жалко, жалко... Обидно нещо е старостта... От мене запомни, момиченце, че красотата и младостта са преходни. Парите! Парите са вечни!

Беслеменов се наведе, прибра разпилените по пода банкноти, вмъкна ги в банковите ленти и ги пъхна в джоба си.

– Довиждане, малка глупачко! Не желая насила любов.

Виолета чу трясъка на външната врата, обърна ключа на своята стая и се отпусна на кревата.

Тя заспа късно и в съня си видя Асен с извадена сабя да коли дебели старци и да крещи: "Аз съм годеник на Виолета и пазя честта й, както пазя честта на моята родина. Ура!"

Изведнъж, над опънатата като под конец граница, се изви вихрушка и довея хиляди есенни листа. Те нападват на земята и се обръщат на банкноти. Навсякъде валят банкноти, но се появяват някакви момичета, започват да ги грабят и мушкат в деколтетата си. Чува се гласът на Беслеменов, който пиянски нарежда:

"Грабете момичета, това са парите на Виолета. Тя отказа да ги вземе... ха–ха–ха, защото е много глупава и не знае как да ги използва. Тя можеше да раздава пари на голтаците от фабричния квартал... Грабете момичета! Грабете милиони, милиони, милиони..."

Събуди се с натежала глава. Беше заспала без да се съблече. Слънцето се провираше между листата на кестените и с руси лъчи опипваше до ъглите на стаята. Виолета заобиколи една банкнота, която Беслеменов беше забравил, грабна сака за Рилка и, без да се измие, изскочи на улицата.

XVIII

Асен Беров мина край готварницата, хвърли разсеян поглед върху термофорните казанчета, в които вреше войнишката храна, надзърна в палатките и се упъти към коневръза, където с малки щръкнали уши го чакаше Арап. Другите отдавна бяха отведени на паша и затова черният кон нетърпеливо повдигаше сухата си жилеста глава и ровеше с преден крак. Беров помилва дългата му шия, извади от джоба бучка захар и я пъхна между черните влажни бърни на коня.

Пустите, ялови войнишки дни на прикриваещия фронт притъпиха мислите на Беров. Талигаров смачка самочувствието му и той сякаш не живееше, а се движеше посаден във войнишките ботуши. Дори надеждата, че скоро ще настъпи дългоочаквания край на войната, не го вълнуваше, защото знаеше, че никой не го очаква.

Жана престана да му пише и той не я попита защо. Разбра, че тристата километра се оказаха твърде голямо препятствие за любовта й.

Напоследък той минаваше десетки километри на кон. Бродеше из тръстиките на реката или сядаше на някой хълм и дълго гледаше на север, където Родопите се лепяха на хоризонта като тъмни мастилени петна. Кметът на селото му услужи с ловна пушка и той стръвно се залови да ловува.

Беров оправи стремената на коня, пристегна подпругата и се метна на седлото. Отпочиналият кон бързо изкачи каменливия баир, полудува по селската мера и се спусна към реката. Бурята беше отнесла маскировката на един бункер и слънцето блестеше по неговия циментен лоб. Едно бяло козле подскачаше по бункера и опиянено от тропота на малките си копитца, със смешни движения се хвърляше наляво и надясно. Козлето забеляза коня, изви глава и насочи едва наболите си рогца към него.

Под бункера лъсна широкият гръб на реката, притиснат от висящите клони на приведени от старост върби.

Беров освободи юздата на Арап, спъна с букаи предните му крака и с бързи крачки навлезе в гъстите камъши, зад които се намираше една пружинираща, от векове натрупана с изгнила трева, полянка.

Беров зърна пощадено от стихията дърво и се зарадва. Събу ботушите си, възпретна дочените бричове, хвърли рубашката и седна под сянката на дървото. Той грижливо подреди патроните, счупи пушката и вмъкна в цевите два от тях. След това се огледа и взе цигара от кутията, която беше поставил до патроните. Той правеше всичко бавно, грижливо, и изпитваше удоволствие от спокойните си движения. Никакъв вятър не полъхваше и натежалите листа на дървото висяха сякаш от декор.

След малко той чу откъм тръстиката познатото къркане и се усмихна.

Беров не търсеше патиците; знаеше, че когато слънцето се издигне и стане горещо, те сами ще приближат и той ще убие една от двете. А може би ще убие и двете, както стана преди няколко дни.

"А може този път нищо да не дойде?... Няма значение!"

Легна на гръб и през клоните на дървото стори му се, че небето трепти така, както по времето на бомбите. Сложи ръка върху очите си. Не искаше да си спомня за бомбардировките. И въпреки това, той си спомни за оная вечер, когато през въздушната тревога беше с Жана...

Чу се тих плисък. Към него плуваха две малки бърдета и смешно мърдаха триъгълните си опашки. Той предпазливо се обърна, привлече пушката и започна да я повдига. През облака дим видя как женската се обърна. Мъжкият се издигна на няколко метра и тогава падна. Без да бърза, Беров нагази във водата, измъкна двете птици, хвърли ги под сянката на дървото и запали нова цигара... Женската беше сива, нашарена със скромни кафяви ивици, а мъжкият имаше блестящо синя глава с бели петна. Той още не беше умрял, мъчеше се да повдигне глава и лъскавото му мънистено око го гледаше страшно.

Беров извади ножчето си и закла птицата.

От тръстиката се чу шум и той наново пресегна към пушката. Шумът се засили, тръстиките се огънаха, появиха се две ръце и пред Беров застана Рангел.

– Как ме намери? – изръмжа, вместо поздрав, Беров.

– По коня и по изстрела.

Рангел отмести птиците и седна под дървото. Матовото му лице беше добило загар на препечен хляб. Под изрусените вежди очите му

изглеждаха дълбоки и тъмни. Той свали рубашката си и слънцето припари по мускулестите му рамена.

– Защо бягаш от мене?

– Не бягам от никого – сепна се Беров, изчисти с трева кръвта от ножчето и го прибра в джоба. – Грижи се за своите работи и остави другите на спокойствие!

– Изхвърлиха те от фабриката. Мечтаеше за голям строеж, а се озова на дивата граница – с равен глас каза Рангел. – И всичко това, разбира се, е направено с цел... А ти си спокоен: биеш патици, гледаш водата и чакаш да ти помогне бог.

Беров не отговори.

– Виждам, че ти е мъчно – надигна се на лакти Рангел. – Лежиш далеч от събитията, сляп и глух към всичко...

– Навярно искаш да получиш още един спасителски орден?

– Не желая да се заяждам... Трябва да знаеш, че утре работниците ще командват и ще им трябват честни и способни инженери...

– Да вземем пушките и да отидем в шумата ли? – погледна косо Беров.

– И това може да стане...

– Иди! – апатично каза Беров. – Ти си работник. Утре можеш да очакваш да станеш директор. Аз бях такъв... Щом нашите ме изхвърлиха, какво остава за комунистите?

– Капиталистите ли са твоите? – попита Рангел.

– Наречи ги както искаш... Ти си майстор и имаш сметка да рискуваш, за да станеш нещо повече от майстор. Аз съм учил и смятам, че това ми е достатъчно да изкарвам хляба си.

Рангел дръпна едно стръкче изсъхнала трева и го скъса.

– Аз не се боря да стана директор. – Боря се против гестаповците и фабрикантите, които си играят с живота ни.

– Играят си...? – изсмя се Беров. – С твоя живот, може би, но с моя – не! Аз съм независим...

– Не искаш да видиш по-далече от носа си.

– Не обичам хора, които се бъркат там, където нищо не разбират. Майсторът трябва добре да си гледа работата, инженерът – да мисли

как да се подобри производството. От мъдруването на невежи стават най-много бели.

– Не ми харесват думите ти...

– И на мене никак не ми хареса, когато те видях да стреляш срещу брат ми, но...

– Как ще стрелям с два пръста! – прибледня Рангел.

– Държеше пистолета с лявата ръка... Но няма да споря, не съм следовател... Както брат ми, така и вие, комунистите, искате да изнасилите историята... Всеки гледа да се добере до кокъла. Омръзна ми да слушам демагози.

Беров сви устни:

– Приказките са необходими, за да може човечеството да не губи надежда, че някога ще дойде правдата...

– Няма да дойде, а ще се извоюва – извика Рангел. – А ти, инженер Беров, не страни от живота. Ето ти моята ръка! Ела при нас!

– Благодаря. Приемам ръката ти на приятел, но не и на комунист. Аз съм демократ и не мога да конспирирам... Вярно е. Аз съм обиден, разочарован, но не съм... озлобен, че да тръгна по твоя път – каза Беров.

– Защото не си бил гладен и не си търпял унижения...

– Милея за онова, което чувствам, че си отива. Боли ме, че културата, в която съм закърмен, ще изчезне. Може би ще дойде нещо по-хубаво, по-човечно, но аз загубих вярата си в хората. Вегетирам...

– Ти си влюбен? – засмя се Рангел.

– Бях.

Беров обу единия ботуш и отпусна ръце.

– Колко хубаво беше, когато те нямаше – тихо каза той. – Гледах небето, водата и мислех дали ще се появи патица. Аз не ги търсех, те сами дойдоха и ги застрелях. След това ми беше мъчно – може би бяха влюбена двойка...

– И ти мечтаеш като сестра ми, и ти си едно голямо дете! – снизходително рече Рангел.

– Познавам сестра ти. Тя е мургава, а очите й са големи и пъстри...

– И сега живее в слугинската стая на Беслеменов – процеди през зъби Рангел.

– Колко интересно! – като ехо отвърна Беров.

Двамата навлязоха в тръстиките и след малко пред тях изскочи зеления бряг на реката, по който пасяха конете.

– Ела да хапнеш при нас – предложи Рангел.

Войниците мързеливо се повдигнаха и вяло отдадоха чест. Беров им подхвърли убитите патици, те се разтичаха, събраха сухи върбови клонки и накладоха огън. Преди да почнат обеда, се спогледаха.

– Не се страхувайте! Дайте от ракията – подкани ги Рангел.

Един войник извади от сухарната торба консервна кутия, проби върху капака й две дупки с ножче и я подаде на учудения подпоручик.

– Щом тука забраняват ракията, и по друг начин можем да си я доставим – намигна Рангел.

Мобилизираните се бяха изхитрили. Кръчмите по границата бяха затворени, но алкохол пристигаше запечатан в консервни кутии. Не можеше да се забрани войниците да получават продукти от своите близки.

Един от коневодите сбута Рангел и му посочи към баира, откъдето се задаваше конник.

Дружинният командир беше пратил куриер със заповед конете веднага да се приберат в лагера.

В квартирата на Талигаров се събраха всички офицери.

– Има заповед: дружината, с батареята и всички придадени части, довечера в 22 часа да бъде на гара Любимец. Една рота от 45-ти пехотен полк ще ни смени. След два часа колоната трябва да бъде сформирана и точно в седемнадесет часа ще тръгнем от поляната северозападно от селото. Разбрано ли е? – каза с безстрастен тон капитанът.

Офицерите чукнаха с шпорите и се обърнаха.

Фон Папен беше уверил българското правителство, че турците няма да нападнат границата. По решение на германското командване, Министерския съвет на България заповяда част от полковете, изпратени на прикриващия фронт, да се изтеглят и придвижат към Югославия.

Новината, че полкът се демобилизирва, като вихър прелетя над позициите. Колоната беше сформирана половин час по-рано от времето, за което беше заповядал капитанът.

Когато дружинният командир поздрави войниците, конят подскочи. Той никога не беше чувал такова силно “ура”.

От Дервиш могила по пътя за Любимец се спускаше друга колона и когато двете части се срещнаха, войниците наново извикаха "ура". Ротите не усещаха горещината, те пееха и бодро маршируваха, така, както пишеше във войнишките учебници, че се отива в атака срещу врага.

Само командирът на дружината знаеше истината и със залепнала на уста цигара яздеше намусено.

XIX

Ставри–портиерът удари желязото, работниците отидоха при Виолета, разписаха се на ведомостта и получиха парите си. Повечето от тях слагаха подписа си за една сума, а получаваха по-малка и не се възмущаваха.

– Този път петстотин – тихо казваше някой и когато тя му набройваше 500 лева по-малко, той смутен поемаше парите и допълваше: – Закъсал съм го, бях болен.

– Колко? – попита тихо Щерьо, когато му дойде редът.

Виолета, без да вдига глава от ведомостта, написа с молив на масата 5 000 и веднага зачеркна цифрата.

– Една майка – каза Щерьо и грижливо се разписа, а Виолета му наброи хиляда лева по-малко.

Щерьо полюбопитства да види какво получава Шмид, но неговото име не беше вписано във ведомостта. Лично Тенчев му предаваше плика с парите.

Беше събота и хората си отиваха по-рано. Шмид излезе още сутринта и във фабриката настана бодро настроение. Работниците с нетърпение чакаха да получат пари и да отидат в кръчмата.

Открай време, когато във фабриката плащаха, жените пресрещаха още при изхода своите съпрузи и след кратки спречквания, парите минаваха от мъжкия в женския джоб. Жените знаеха, че при получаване на заплата човек трябва да се почерпи, но познаваха алчността на Калмука и затова пустосваха:

– Господ да го убие! – викаха и сега няколко жени. – Колко къщи разрушиха тези англопезевенци, а не можаха да му пуснат една върху кръчмата.

Щерьо завари работниците вече насядали около напитите с мазнина кръчмарски маси. Избръснат, със запретнати ръкави на косматите си ръце, Калмука грееше от удоволствие, бързо плакнеше чашите, дрънкаше тенекиените вилици и с жест вливаше ракия.

В кръчмата беше шумно, миришеше на оцет, зелени краставици и лук. В събота не достигаха столове и работниците сядаха на щайги от домати и празни бирени бурета.

На видно място над тезгяха, в триъгълник висеха ликовете на царското семейство; единият – с драпирана черна хартия. Портретите бяха поставени в рамки без стъкла и кръглото лице на малолетния цар, оплюто от мухите, изглеждаше като боледувало от сипаница.

Под трите царски портрета личеше разрешителното за търгуване със спиртни напитки, а на другата стена се мъдреше реклама за цигарите "Картел" и тиражиран от полицията плакат, напомнящ на почерпилите се граждани по-тихо да говорят, че "шпионите дебнат". Този плакат беше наистина полезен, защото предупреждаваше пийналите да не забравят, че има полиция. Над вратата на кръчмата с едри, разкривени букви, Калмука беше написал: "*Който пие, зло не мисли*"

Щерьо беше недоволен от събраната сума. Имаше няколко в затвора, чиито семейства трябваше да се подкрепят. А и вдовицата на Фердо...

"Пет хиляди лева... – мърмореше той. – На кого по-напред?" – и седна срещу прозореца, да види кога ще мине Виолета.

В кръчмата се вмъкна инженер Мечков.

– Личи си, че е дошла Света заплата измъчена, а? Дай по една ичкия на момчетата! – обърна се той към кръчмаря и потърси място къде да седне.

Работниците не можеха да повярват на очите си, че това е директорът, но се съпикасаха и раздвижиха.

Мечков седна между Щерьо и Йото Иванов и тупна кутия с цигари на масата.

– Как така сте се наканили? – попита Щерьо.

– Щом не ме каните, сам идвам. В тая София човек може да се пропие...

Калмука угодно се завъртя около инженера и в специална чаша му донесе мастика.

– Наздраве! – каза Мечков и обходи с поглед работниците.

– Защо не доведохте и майстор Шмид? – обади се Йото Иванов. – Или той не влиза в такива прости кръчми.

– Много ли ви е приятна компанията му?

– Разбира се, нали сме съюзници. "*Дойчланд, дойчланд юбер алес*" – пропя Щерьо и вдигна ръка за хитлеристки поздрав...

Колкото и да се мъчеха германците да омаловажат своите неуспехи, по държанието на работниците инженер Мечков усещаше накъде отиват събитията. Докато Шмид от ден на ден ставаше по-неспокоен, след всеки слух за освобождаването на някой съветски град, работниците ставаха по-самоуверени. Мечков често се изправяше зад прозореца в канцеларията и дълго наблюдаваше. От очите му не убягваха скритите поздрави, намигвания и стискане на ръце, когато по фронтовете ставаше горещо. На два пъти той получи анонимно предупреждение да махне немеца от фабриката. За това не каза на Беслеменов, но и нищо не можеше да направи, защото зад Шмид стоеше Чардаклиев.

"Не съм ли и аз също един наемен работник, с повече знания?" – питаше се Мечков.

Напоследък той нямаше време да прескача в провинцията при жена си и затова скучаеше. Два пъти вечеря във вилата на фабриканта, но, изглежда, неговото присъствие не се понрави на Жана и затова повече не получи покана. Той нямаше квартира и въпреки че Беслеменов

знаеше това, не му предложи да живее, както Виолета, в свободния си апартамент. Спеше в хотел и това беше неудобно за него.

Мечков знаеше, че работниците събират пари и подпомагат затворници. Веднъж Тенчев беше подслушал разговор между Щерьо и Виолета и му го беше предал.

– Нека си събират – запази спокойствие Мечков. – Ако и аз имам близки в затвора, и аз ще им пращам пари.

Тенчев нищо не каза. Той по свой начин изпитваше хората и според разбиранията и характерите им определяше и своето държане.

Мечков не обичаше нито Беслеменов, нито Чардаклиев, а титлата и образованието му издигаха преграда с работниците.

"Чудно нещо? – мислеше той. – Нито съм барон, нито съм граф, а ме смятат, че съм от друга класа."

И сега, в кръчмата, Мечков разправи някакъв весел анекдот, работниците се изсмяха, погледнаха към плаката на полицията и мълчаливо продължиха да пият.

Щерьо забеляза Виолета и стана. Мечков плати и го последва.

– Сигурно имаш работа – изравни се с Щерьо той.

– Да, малко работа – смутолеви Щерьо и когато Виолета се обърна, той й даде знак с ръка да продължава. – Отивам си в къщи. Нали нямам жена, реших да опера туй–онуй.

– И аз вчера си изпрах две ризи. Сгрях в легена вода...

Двамата вървяха по прашния път.

– Голяма суша! Ако не капне дъжд, реколтата ще се порази.

– Какво от това? Да му мислят немците. Ако в София и по паважа поникне жито, пак няма да видим бял хляб – изтърва се Щерьо.

– Ще свикнем да ядем картофи.

– Нали и с филми ни убеждават, че всичко можело да се направи от картофи: чорба, печено, пържено, все от картофи... – заизрежда Щерьо – сладки от картофи, бира от картофи, а свинското и олиото ги папат немчурлята.

– Така е – съгласи се Мечков и Щерьо го погледна.

– Господин инженер, аз оттука ще тръгна – спря се той при една тясна уличка.

Мечков извади портфейла си и измъкна пет хилядарки.

– Зная, че събирате пари за пострадали. Вземи и от мене една скромна помощ.

– Няма такова нещо – изчерви се Щерьо.

– Вземи и не се халосвай! Имам ли вид на провокатор?

Щерьо взе парите, сложи ги в джоба си и му стисна ръката.

– Това ще го помня – каза той.

– Та аз нали затова ги и давам... – грубо се изсмя Мечков.

XX

Спряха ешалона на двадесет километра от София. Пусна се слух, че било предохранителна мярка, за да не бъде бомбардиран, но войниците бяха вече научили, че няма да бъдат демобилизирани.

– Иди, да видиш годеницата си? След половин час ще мине пътнишкият влак. Утре сутринта ще ни намериш в Кюстендил.

Талигаров извади от чантата топографска карта, целулоиден триъгълник, кутийка с цветни моливи, пожела на Беров "приятно прекарване" и се наведе да проучи определения му район.

Беров излезе от купето. Реши да не отива, защото разбра, че капитанът иска да се придобри и затова го пуска без разрешение на полковия.

Батарейният командир и трима офицери играеха покер на един походен куфар. Те не обръщаха внимание на Беров.

"Няма да отида! – хвърли през прозореца недопушената си цигара Беров. – Между нас всичко е свършено... А ако й предам поздрави от капитан Талигаров?..."

– Фул! – извика батарейният командир и загреби парите, които един от комарджиите вече прибираше.

Купето се изпълни с викове, но един от офицерите кресна "сечи" и карето наново утихна.

"Не е ли по-добре да й пратя бележка: *Заминавам за Сърбия. Може би вече няма да се видим. Прощавам ти всичко...* Но кое всичко?

Нима имам право да се интересувам от живота й, преди да съм я познавал?”

Камбанката на гарата удари три пъти. Беров изскочи в коридора, погледна през прозореца и наново се върна в купето.

“А ако изпусна този влак, кой знае дали ще има друг... Може да отида в работилницата, за да видя как вървят работите с новите ръководители?”

Чу се и пухтенето на локомотива.

“Ще обиколя и към къщата, нещо да не се е случило..."

Трескаво се приготви, скочи на рампата и впи поглед в тежко пъшкащия пътнически влак...

Той продължаваше да се залъгва, че не отива при нея, но когато слезе на Софийската гара, без колебание се запъти към познатата вила и колкото повече я приближаваше, толкова сърцето му започваше по-силно да тупти. На един дъх изкачи каменните стъпала и преди да натисне звънеца, огледа се в стъклото на вратата и подръпна краищата на куртката си.

Отвори му непознато момиче. Когато го видя, се уплаши, но не избяга, а продължаваше да го гледа с широко отворени очи.

– Заповядайте! Влезте! Кака Жана я няма, но може да се върне – с треперещ глас каза момичето и се засуети.

– Как се казваш? Не съм те виждал.

– Теодора. Вие нали сте чичо Асен?

– Няма ли никой друг? – нервно попита Беров.

– Мама отиде за покупки, а господин Беслеменов си почива. Снощи до късно имахме гости...

Беров с изненада разбра, че малката е дъщеря на Любка. От Жана знаеше, че готвачката не е омъжена.

– Ще предупредя господин Беслеменов, че сте дошли – каза Теодора, и малките й крачета бързо затопуркаха по паркета.

Беров влезе в хола, хвърли кепето на дивана и в очакване на стария се изправи пред един отдавна рисуван портрет на Жана. Тя нямаше още дванадесет години, седеше на високо бароково кресло, нетърпеливо стискаше ръкохватките му и малките й, обути в бели пантофки кра-

чета сякаш всеки миг се готвеха да скочат и изтичат да играят. Художникът майсторски бе предал невинността на момичето и същевременно, по едва забележим начин, предрекъл чувствения темперамент на утрешната жена. Капризните очи бяха изпълнени с желания и художникът бе пуснал отпреде им лека мъгла, за да ги прикрие и направи по-детски.

Беслеменов се появи в тъмен копринен халат. Въпреки че знаеше кой го очаква, намери за нужно да разпери ръце и да възкликне от изненада:

– Какъв юначага! Какъв юначага! – повтори няколко пъти той и стисна с две ръце десницата на Беров. – Два месеца не сме се виждали, а каква промяна!?

– Три месеца – поправи го Беров.

– Боже мой, сякаш вчера беше... А ти какво, да не би да те демобилизират?

– Не се безпокойте – отвърна хладно Беров.

– Значи, не... Работата отначало куцаше, но Мечков я пооправи. А имаме един майстор, чудо! – извика Беслеменов. – Дума да не става, че български майстор може да се сравнява с немски: дисциплина, възпитание... какво друго да ти кажа...

– Шпионаж – допълни Беров.

– Какво да шпионира? Всичко е в ред и ако не беше оня хайванин Фердо да ни изложи... Но, слава богу... – прекръсти се фабрикантът.

Беслеменов го покани да седне и самият той тежко се отпусна на дивана.

– Сигурно ще намериш време да наминеш в работилницата... А виждал ли си по границата Рангел?

– Да.

Беслеменов се размърда.

– Знаеш ли, че бил опасен човек? Брат ти имаше право, като ме предупреждаваше да не го пускаме от затвора, но аз, да не се изложи предприятието, гарантирах за него. Валентин ще ме изяде... Завчера разкрили нова комунистическа група. На следствието споменали и името на Рангел. Заловили някой си Янков, отдавна го търсели.

Беслеменов се наведе и повдигна притиснатия си корем.

– Няма шега, брат! Срокът за помилванията премина и сега, когото хванат, ще има така...

Беслеменов стисна с две ръце гушата си и се изплези.

"Трябва да предупредя Рангел" – помисли Беров.

– А знаеш ли нещо за политиката? – продължи Беслеменов. – Вятър знаеш – веднага си отговори сам. – Нещо американците и германците се душат, а?

Той сключи показалците си и започна да ги тегли.

– Да му мисли батюшка Сталин, ако американците откажат вече да бомбардират и да му пращат моторчета...

– Мислите ли? – попита Беров.

– Уверен съм! Тук руски мужик няма да дойде. Завчера Чърчил е произнесъл реч. Казал, че държи на Балканите. А България да не е на Марс?... Помни, момчето ми! – започна той бавно да цеди думите си, – Англия никога не е загубвала война. И когато почна тази, казах на Жана: "Ако и сега Англия спечели, ще махна иконите и вместо тях, ще сложа портрети на лордове..."

– Споменахте за Жана. Къде е сега тя? – прекъсна го Беров.

– Ами въртеше се тази сутрин из вилата, но може да е отишла и в София. Нали знаеш, сега трябват приготовления... – измънка старият.

– Какви...?

– Приготовления... – смути се Беслеменов, като разбра че Беров не знае за годежа на дъщеря му с Чардаклиев. – Приготовляваме апартамента... То се е видяло, че няма да има вече бомбардировки, та решихме да се поприбираме в града...

– Аз отивам в Сърбия – стана Беров. – Сигурно ще се бия против партизани. Вашият съученик генерал Молчев ще ни предводителства. Какво щастие! Той знае, че риба не се яде с нож, но дали знае как се води бой с партизани?

Изненадан от тона на Беров, Беслеменов се изпъчи:

– Какво искаш да кажеш?...

– Че аз, Рангел и хиляди други отиваме да пазим онова, което нямаме.

– Това ли научи на границата?

– Не сме деца, за да ни учат. Отсега нататък вие трябва да се учите как да се пазите. Ние няма какво да губим...

– А нашата мила родина?

– Под "нашата" разбирате немска, американска, евентуално и английска? – процеди през стиснати зъби Беров.

– Много си припрян – смени тона Беслеменов. – България ще си бъде винаги наша, пък ние каквото можем да откъртим от другите, ще ни бъде добре дошло.

Той сложи ръце на хълбоците си и заклати глава:

– Отидохме ли на Източния фронт? Не! Избиха ли ни войските? Не! Е, какво искаш тогава? Това е политика! Гъвкава, фина, а не като полската и сръбската. Тръгнаха с бос крак да ритат ръжена... Ето, мене пак ме канят за министър – не се сдържа и се похвали Беслеменов.

– Какво чакате? Сядайте на креслото!

– И това е политика, момче – Беслеменов покровителствено го потупа по гърба. – Трябва да има и последни резерви. Аз уважавам германците, но сърцето ми е другаде. Има едно златно правило, което не трябва да се забравя: "Където има пари, там е победата!"

– Продължавайте да се молите на светите лордове! Довиждане – извика Беров и без да поеме ръката на бившия си шеф, изтича по стълбата.

Излезе на шосето и сега непременно искаше да се види с Жана. Трябваше да я намери, пък дори и да изпусне вечерния влак за Кюстендил.

Беров не усети колко време е пътувал в трамвая, как прекоси площада с изкъртените релси и пое по булеварда с жълтите павета... Желязната дворна врата беше заключена. Натисна звънеца и никой не се обади. Огледа се и като хлапак се преметна през оградата в градината. Ботушите му заскърцаха по алеята и затракаха по мраморните стълби. Наново с яд натисна бутона на звънец.

Ключът се превъртя и той приготви ироничната си усмивка.

– Вие!? – извика пребледняла Виолета.

– Какво има? Защо се изненадахте?

– Моят брат също ли е в София?

– Не се вълнувайте, Теменужке! Той е жив и здрав.

– Аз съм Виолета – поправи го тихо тя и отвори широко вратата. – Работя във фабриката и от известно време живея тук. Нали къщата ни изгоря!

– Рангел всичко ми разправи... Тук ли е Жана?

Те бяха стигнали пред хола и Беров силно дръпна вратата. Лъхна на спирт и цигарени угарки.

– Сега се върнах от работа и още не съм почистила – смутено каза момичето. – Навярно те ще дойдат по-късно.

– Кои те? – рязко се обърна Беров.

– Жана и годеникът й.

Беров се подпря на вратата.

– Вие навярно сте много уморен? Елате да си починете... – прошепна Виолета и го поведе към своята стая.

Беров се отпусна на леглото. Главата му се въртеше.

Виолета забърза към хола и се върна с коняк.

– Може би ще ви ободри? – страхливо предложи тя.

– Ще пия! Как се казва годеникът на моята годеница?

Шишето затрепера в ръцете на Виолета. Тя го прибра към гърдите си и умолително погледна Асен.

– Кажи кой е! Аз се досещам.

– Нима не знаехте, че ваш...

– Зная!

Беров грабна шишето от ръцете й.

– Ще дойдат ли? – попита той и премести кобура с пистолета си.

– Предполагам – с треперещ глас отвърна Виолета и се чудеше как да предупреди Жана. – Извинявайте, аз ще отида за малко до телефона. Забравих, трябваше да се обадя на една...

– Не се притеснявай! Не е необходимо...

Виолета седна, припряно затвори тетрадката си със стихове и я пъхна под възглавницата. Беров разсеяно проследи ръката на момичето и нервно забарабани с пръсти по масата. Мислеше как по-жестоко да отмъсти на брат си и Жана.

"Мили, ти сега страдаш – шепнеше на ум момичето. – Искам да ти помогна, а не зная как... И защо те обикнах? Ти не си красив. Ти си

даже груб... Пиеш и ме гледаш така, сякаш съм ти чужда. Мили, случайността те изпрати при мене и ти не предполагаш, че те обичам... Аз не ревнувам, но съвсем искрено ти казвам, че тя наистина не заслужава твоята обич."

Беров повдигна глава и погледът му просветна.

– Искате ли да ми помогнете в една игра? – попита я той и порив-исто хвана ръката й.

Зашепна и лицето на Виолета няколко пъти измени цвета си. Когато свърши и пусна ръката й, сълзи блестяха край очите й...

– Съгласна съм – мъчеше се да не хълца тя.

– Благодаря. Това ще бъде повече от убийство.

– Идете в кухнята и се измийте. Вие сте прашен и очите ви са червени. А аз ще се облека – вече със спокоен тон каза Виолета и отвори гардероба.

– Повече от убийство... – хилеше се пиянски Беров в кухнята.

Часовете мъчително течаха. Навън падна здрач, а те още не идваха. Той продължаваше да барабани с пръсти по масата, а тя, облечена с нова рокля, се бе превърнала в слух.

Пепелникът се напълни с угарки. Тя стана и го почисти. Той наново запали цигара.

"Сигурно брат ми ще узнае. Той ще ме упрекне и аз ще му обясня всичко. Той ще седне край леглото ми, както оная сутрин... Ще ме погали по косата... Аз нищо лошо не правя. Искам само да помогна на Асен..."

"Защо това момиче се съгласи на тази игра? – питаше се Беров. – Може би се уплаши от пистолета... А Рангел, какво ще си помисли?"

И двамата подскочиха. Звънецът три пъти ядно изззвъня.

– Те са – каза беззвучно Виолета и сложи ръка на гърдите си.

Тръгна като в сън и в коридора чу ударите на сърцето си.

– Мирише на тютюн – набръчка нос Жана.

– Имам гостенин...

– Чуваш ли, мили, малката има гостенин...

– Моят годеник – вдигна глава Виолета.

– Но аз нищо не зная?

– Обаче твоят баща знае. Аз съм му казала.

– Откъде–накъде на моя баща?

– Поиска ме за жена и аз тогава му обясних – каза Виолета и почувства, че въздухът вече й се свърши.

"Това не беше предвидено в играта... но щом Асен иска, нека тя да бъде напълно изиграна."

– Тази глупачка си въобразява – обърна се Жана към Чардаклиев.

– Че може да ви стане майка ли? – изсмя се Виолета. – Господин Беслеменов е добра партия, но аз не желая да имам такава дъщеря.

– Ти си пияна! Дъхни ми! – извика Жана.

– Не съм пияна. Ако не вярвате, питайте баща си. Но аз никога не бих заменила моя годеник с дебелия Беслеменов, пък даже той да е най-богатият човек в света.

Вратата на слугинската стая бе притворена и Виолета знаеше, че Асен слуша.

– Това е вече смешно – намеси се Чардаклиев. – Какъв е твоят годеник, та толкова го хвалиш? Ние още не сме го видели.

– Той беше на границата и сега се върна.

– Кой е в твоята стая? – попита строго Чардаклиев и пъхна ръка в джоба си. – Да не се е върнал брат ти?

– Не моят, вашият брат...

Беров отвори вратата.

Жана изпищя и припадна. Валентин я повдигна и я постави да легне на дивана в хола.

На Жана беше нужен припадък, – позната женска хитрост – за да се опомни.

"Асен е тук! Асен е тук!" – безсмислено повтаряше на себе си тя.

Отдавна се страхуваше от тази среща, но Валентин я беше успокоил, че предварително ще подготви брат си...

"Но какво общо има Виолета с Асен?"

Жана нищо не можеше да разбере. Ревност, страх и нещо друго – мъчително и срамно – изпълваше гърдите й, на нея, винаги галената от съдбата... Знаеше, че не може да бъде вечно припаднала, и още повече се смущаваше.

Валентин оправи полата й, и попита брат си защо се е отделил от частта.

– Ако ти си на мое място и имаш такава хубава годеница, би ли устоял на изкушението да не прескочиш, за да я видиш?

Беров хвана ръката на Виолета и измъчено се усмихна.

– Не знаех, че си сгоден – каза Валентин със строг, като за разпит, поглед.

– Не си въобразявай, че всичко знаеш!

С увиснала глава Жана изчакваше и все още не смееше да отвори очи. На нея й беше обидно, че двамата братя разговарят спокойно. Тя мислеше, че за нея ще се разменят изстрели.

– Горката Вили, колко много ме е чакала! – неестествено рече Беров и привлече Виолета към себе си.

– Сега съм щастлива! Да пием за моето щастие! – издекламира Виолета.

Жана отвори учудени очи.

Беров й направи престорен поклон.

– Ние с Виолета ти благодарим... Идването си в София дължа на тебе.

– На мене? – с примрял глас пошепна Жана.

– Моят началник ме пусна да ти предам горещи поздрави. Неговата любовница и моята годеница се оказа, че живеят в една и съща къща...

– Не разбирам – затрепера Жана.

– Нима не познаваш капитан Талигаров? – изстреля името му Беров и зачака ефекта.

– Аз? Талигаров? Но той... – изхлипа Жана и с влажен поглед го помоли за милост.

– Той не може да забрави любовните ти ласки и твърди, че е цяло щастие човек да ляга с жена като тебе.

Беров беше неумолим и с удоволствие гледаше ту Жана, ту брат си.

Валентин отиде до бюфета, наля си коняк, пресилено се усмихна и вдигна чашата:

– Да пием за щастието на брат ми и за неговата красива пролетарка.

– Да пием за парите на Жана и за нейната чест – отвърна Асен.

С подкосени крака Жана се затътри към изхода. Когато стигна вратата, тя се обърна и ненадейно закрещя:

– Аз съм щастлива! Аз съм щастлива с Валентин!...

И истеричният, примесен с мъчителни стонове смях продължаваше да се чува, докато бръмченето на колата не го заглуши.

– *Ла комеди е финита* – отпусна рамена Беров.

Виолета беззвучно заплака и влезе в стаята си.

Без да се съблича, Асен се хвърли на дивана.

Сутринта тя го събуди и придружи до гарата. Оттам й беше пътят за фабриката.

От изток слънцето показваше червения си диск.

– Има хора, които се възхищават на изгрева – най-сетне реши да каже нещо той.

– Обичам го повече от залеза – отвърна тя. – Залезът ми прилича на малини, а изгревът – на току–що откъснати вишни...

– Значи, ти, Виолета... – опита се да я хване за ръката той, но тя се изскубна и без да се обръща побегна.

От гарата локомотивът на пътнишкия влак за Кюстендил предупредително изсвири.

На изток денят се раждаше в кръв.

XXI

Първоначалната заповед беше изменена. Не в Кюстендил, а около София трябваше да се разположат изтеглените от турската граница части. Оградилите столицата полкове заприличаха на наклякали около кошара кучета, които не знаеха накъде да лаят и кого да хапят.

Съветските армии вече бяха смачкали германците при Яш, а партизанските отреди се обединяваха и съсредоточаваха към големите градове. Министерските коли нервно се щураха от Говедарци до София.

Дружината на капитан Талигаров получи заповед да се разположи около селото, от което преди няколко месеца беше тръгнала за границата. Капитанът наново се настани в училището. Той захвърли бойната топографска карта, повика ротните командири и разпечата колода карти.

– Войниците шушукат, че руснаците са в Румъния, и ако прескочат Дунава, какво ще правим? – доложи един от ротните командири.

– Ще играем покер. Няма само политиците да играят на комар... – отвърна капитанът.

И петромаксовата лампа фучеше в училищната стая. Офицерите играеха денонощно и при всяко дрънкане на телефона потръпваха.

Никаква заповед не идваше. Щабът на полка тревожно мълчеше.

Някои загубиха всичките си пари, заложиха часовници, сребърни табакери, подписаха полици и наново стръвно се хвърлиха в играта.

Една сутрин в училищната стая нахълта батарейният фелдфебел и доложи, че през нощта са избягали четиринадесет войници, заедно с оръжието си.

– Уплашили са се да не би командирът им да ги заложи на покер – каза Талигаров.

Батарейният командир скочи и нервно зареди пистолета си. Той беше загубил всичко и новината го вбеси.

– Къде отиваш? – запита го капитан Талигаров.

– Да ги избия – истерично изрева артилеристът.

– Сядай! Играта продължава. Кой даваше картите?

– Не разбрахте ли, че са избягали от батареята войници? – с проточен врат към дружинния изсъска артилеристът. – Отиде ми кариерата!

– Кариерата? – изсмя се сухо капитанът. – Колко самонадеян човек!

– Господин капитан, нима няма да вземете мерки за предотвратяване на ново бягство? – попита ядосан и същевременно учуден артилеристът.

– Успокой се, поручик! Седни да продължим играта – каза мрачно капитанът и кимна на фелдфебела да напусне стаята. – С кого и срещу кого ще вземем мерки?

Най-сетне телефонът издрънча. Обади се Филчев, адютантът на генерал Молчев.

– В щаба на дивизията има сведение, че няколко партизански бригади се насочват към столицата – редеше по телефона гласът. – Веднага дружината да се вдигне на бойна нога. Да се пресече пътя на партизаните. Срещу неизпълнилите заповедта, да се употреби оръжие. За деморализация на частите ще се иска строга отговорност от командирите. Разузнаването да се засили. Сведенията да се пращат ежечасно в щаба на дивизията.

– Добре, добре – повтаряше капитан Талигаров, отделил телефонната слушалка от ухото си на разстояние, за да не слуша картечния глас на адютанта.

Когато капитанът постави слушалката на вилката, всички офицери бяха изтръпнали в очакване.

– Нищо няма да предприемаме – отвърна капитанът на мълчаливия въпрос.

Той стана и няколко пъти обиколи стаята.

– Някога галите, за да отстоят на римските легиони, връзвали първите редици на войските си с железни вериги и така прикрепвали живите с убитите.

Капитанът спря и изгледа офицерите.

– Нима сега и ние трябва да направим така?

– А военната дисциплина? – попита артилеристът.

– Не мога да кажа на войниците: "Моля, покорявайте се, бъдете дисциплинирани и не бягайте при партизаните." Зная как да създам дисциплина в дружината, но кажете ми, за какво ще ми бъде тя? Срещу кого да водя дисциплинираните бойци?

– Три дни играем карти... Войниците бягат. Нима нямаме чест или думата "отечество" е вече без значение? – крещеше артилеристът към останалите офицери, които с наведени глави мълчаха.

– Чувството на чест е резултат на традиции – сухо се изсмя капитан Талигаров. – Нима трябва да продължаваме традицията на приятел-

ство с германците и когато бягат?... Имало ли е във военната история случай, когато взвод да е победил армия? Ти, драги поручик, трябва да знаеш, че когато отечеството стане мащеха за своите деца, винаги се ражда Пепеляшка, която чака някой принц да я спаси...

Талигаров въздъхна и добави:

– Няма защо да се лъжем, у нас хлопа гражданска война. Аз обичам всички войни, но гражданската мразя. *Отечеството е в опасност; със слава или позор, но то трябва да бъде спасено...*[8]

– Като загинем мърцина – допълни иронично артилеристът.

– Офицерът не бива да умира на собственото си легло – продължи капитанът, без да обръща внимание на думите му.

– Ако ви е известно за какво трябва да умрат офицерите, моля, кажете ни, за да знаем – с нервно подскачащи устни попита артилеристът.

– Ако сега ви заповядат, ще се биете ли срещу съветските войски? – извика Талигаров и подаде глава напред, сякаш много го интересуваше отговора.

– Щом началникът ми заповяда, ще се бия.

– Престъпна самонадеяност – поклати глава капитанът. – Царят не посмя да вдигне войската срещу руснаците, когато германците бяха най-силни, а ти искаш да се биеш, когато германците бягат. Младежо, от командир на войниците, не се превръщай в техен враг и диктатор!

– Когато Цезар стана милостив, тогава го убиха! – удари с юмрук по масата артилеристът. – Не желая да кокетнича с подчинените си. Предпочитам да се страхуват от мене, отколкото да ме обичат.

Батарейният командир тръгна към вратата.

– Никъде няма да отиваш! – спря го капитанът. – Недей пролива кръв, защото тя е червена и не само биковете се раздразват от червения цвят. Недей смята, че разумът е страхлив, а глупостта – храбра...

Поручикът се обърна и бавно се приближи към дружинния си командир.

– Вие не сте глупав страхливец, а разумен страхливец, който е способен на всичко, за да спаси кожичката си.

– Поручик!

[8] *Думи на Макиавели*

– Господин капитан, разрешете ми да отведа батареята в артилерийския полк. Не съм ви нужен, а и повече не мога да ви се подчинявам.

– Внимавай към кого насочваш оръдията си, младо!...

Без да козирува, батарейният командир тръшна вратата.

– Чакай! Чакай! – извика след него един от офицерите. – Това не е честно. От покера той ми дължи десет хиляди лева и нищо не ми изплати...

Капитан Талигаров погледна разтревоженото лице на офицера, засмя се и отвори последната бутилка с ракия.

* * *

Рангел вече не можеше да чака. Още във влака разбра, че полкът няма да бъде демобилизиран, а ще го пратят срещу партизаните. Между войниците се носеше слух, че военният министър и министърът на вътрешните работи са обещали на регентите до края на месец август да ликвидират съпротивителното движение. Жандармерията се причисляваше към войската и войската ставаше жандармерия.

Рангел реши още при първата акция да избяга със своите другари, но получената втора заповед за установяване на полка край София го озадачи... Накараха войниците да опънат палатките си на една поляна.

– Утре вечер тръгваме – каза Рангел на бръснаря. – Патроните са осигурени. Един пехотинец ми обеща цяло сандъче.

– Накъде реши? – попита Огнян.

– Към Трън.

– Казват, Славчо е убит.

– Ако е убит, сигурно има кой да го замести – каза сепнато Рангел.

Двамата седяха зад палатките под едно дърво. Пред тях се разстилаше напеченото от августовското слънце и трептящо от обедната мараня Софийско поле. От височината градът изглеждаше незасегнат от бомбите, но фабричните му комини не димяха и по белите шосета, които излизаха от него, не се виждаше движение.

Решиха да се измъкнат от лагера след вечеря и през нощта да се срещнат в големия овраг, там, където шосето го пресича и се отправя към планината. Рангел трябваше да отиде в София, за да се свърже с работниците от фабриката, да научи новини и узнае къде се намират партизански отреди.

Когато нощта задъни с мрак улиците на града, Рангел се примъкна в работническия квартал. Той нямаше време да погледне изгорялата си къща, а по най-прекия път се отправи за квартирата на Щерьо. Вратата на стаята му зееше, но Щерьо не се виждаше. Рангел седна на миндера и запали цигара. По пода се търкаляха мръсни вестници, а на масата бяха натрупани неумити съдове.

Рангел чу стъпки на двора, взря се в прозореца и различи едрата сянка на своя приятел, който носеше стомна.

– Здравей! – каза в тъмнината той и чу как стомната се счупи.

– Рангеле!? Хайде бе, брат – затюхка се Щерьо и го прегърна.

– Тръгваме. Група войници ме чакат в полето. Събирай работниците и идвай!

– Отивам до Йото – извика Щерьо и изхвръкна.

Въпреки усилията си, Щерьо не намери никого от работниците, освен Йото Иванов, и те решиха да отидат само двамата с Рангел.

В безлунната нощ три сенки безшумно напуснаха квартала. Вървяха по неравното стърнище край шосето и когато се спуснаха към оврага, присрещна ги Огнян.

– Много се забави – упрекна той Рангел.

– Всички ли са тука?

– С тебе сме четиринадесет. Пехотинецът се уплаши и не дойде.

– А патроните?

– Взех ги. Домъкнахме и една танкова мина.

Бръснарят повдигна торбата си и Рангел напипа дебел железен диск.

Рангел добре познаваше войниците, но смяташе за свой дълг и сега да им каже няколко думи:

– Другари – понижи глас той. – Отсега нататък на всяка крачка трябва да воюваме за живота си. Ако някой смята, че не ще може да

издържи изпитанията, които, предполагам, ще ни споходят, то още сега да се откаже. Пред нас стои тежък преход до Трънския край, където, смятам, да се свържем с партизаните на Славчо. Не е изключено, докато отидем дотам, да водим бой. Също всеки от вас трябва да знае, че ние не сме тръгнали да се крием, а да нанасяме щети на фашистите.

– Това се знае – обади се глас.

– Още по-добре. Няма защо да приказвам и да губим време – отвърна Рангел.

Решиха да използват тъмнината, за да се отдалечат колкото се може повече от града. Те вървяха бързо и знаеха, че не трябва слънцето да ги свари в откритото поле. Наистина, можеха да ги вземат за отделение войници, което отива да смени някой караул, но все пак да се движат през деня, беше опасно.

Нощта мина благополучно, но призори чуха шум от мотор и налягаха край синорите в стърнищата. По шосето от София се зададе камион. През главата на Рангел мина мисълта да го спре и да принуди шофьора да ги закара до планината. Той бързо сподели хрумването си с хората, и без много да се колебаят, решиха да опитат.

Камионът беше военен. Рангел погледна към канавката, където бяха залегнали войниците с насочени към шосето пушки, застана на средата на пътя и вдигна ръце. Колата се приближи и спря.

– Какво има? – отвори вратата на кабината шофьорът.

– Друже, ще ни закараш ли до село В... Много сме уморени – посочи Рангел към войниците.

– Не ми е пътят за там – отвърна шофьорът.

От синьото кепе на шофьора Рангел разбра, че е от въздушните войски. Войникът беше млад, с големи кафяви очи и розово бебешко лице.

– Докъдето ни закараш, все ни е кяр – каза Рангел, извади кутия с цигари и се приближи към камиона.

– Товарът е голям. Возя гуми... – но видя насочената към гърдите му карабина и зяпна.

– Не се плаши! Запали цигарата и ако ни слушаш, ще сме приятели; ако не изпълняваш нарежданията ми, тогава няма да се разберем – строго каза Рангел.

Шофьорът не можеше да отговори, брадата му трепереше.

– Качвайте се! – извика Рангел и войниците се изкатериха по камиона. – Пали! – заповяда той на шофьора и седна до него.

Докато шофьорът с разтреперани ръце палеше колата, гумите бяха изхвърлени.

– Ако стане някаква повреда с колата, ще бъдеш разстрелян – допълни сериозно Рангел и брадата на шофьора наново потрепера.

Люлин остана назад и наближиха Вискяр планина. Рангел виждаше голия, зачервен от изгрева гръб на планината и разбра, че при нападение, трудно могат да се укрият из песъчливите и открити склонове. Шосето минаваше успоредно на железопътната линия, изведнъж кривна и пред очите на Рангел се изпречи прелез. Оттатък прелеза се виждаше дълга влакова композиция, спряла до камуфлираната със зелени и кафяви петна спирка. Рангел впи поглед в покритите с брезенти вагони, в които се спотаяваха танкове и оръдия; зърна германски войници и сърцето му лудо заби.

"Измъкват се!" – помисли той и извика на шофьора да кара по-бързо.

Камионът замина композицията и някой почука по кабината.

"Зная" – също с почукване отвърна Рангел и затърси с поглед удобно място.

Стигнаха до коларски път. Тогава заповяда на шофьора да спре. Тук имаше малко мостче над дълбок дол, линията правеше завой и не се виждаше спирката. Прикриха камиона в шубраците и с единствената лопата, която намериха в колата, с пръсти и с канчета започнаха да подкопават линията. Когато изкопаха достатъчно дълбока дупка, Огнян извади от торбата танковата мина, подложи я под релсата и я заклини с камък. Бързо подравниха трасето, наскачаха в камиона и забръмчаха по стръмния коларски път.

Силно думкане накара шофьора да спре и пред кабината се показа изплашеното лице на Щерьо.

– Какво става? – извика Рангел.

– Виж! – посочи с ръка Щерьо.

В далечината се виждаше пушекът на влак, който идваше за София.

– Обръщай! – изрева Рангел.

Камионът полетя обратно по стръмния път. По бузите на шофьора се стичаха мътни струйки пот.

Преодолял стръмнината, локомотивът безгрижно подсвирна и бързо запухтя по нанадолнището.

– Давай! Давай газ! – с изпъкнали вратни жили и кръвясали очи ревеше Рангел.

Най-сетне грапавият коларски път свърши, Рангел изхвърча от кабината и стремглаво се втурна към линията, хвърли се и започна с ръце да рови острите камъни. Щерьо пръсна войниците да охраняват и му се притече на помощ. Двамата се опитаха да изтеглят мината, но камъкът с който я бяха закамили пречеше. Релсата вече трептеше и все по-ясно и по-ясно се чуваше тракането на колелата. Рангел стисна зъби, бръкна двата си здрави пръста, напъна всички сили, камъкът се обагри с кръв и се отмести. Щерьо дръпна мината, прегърна я и се изтърколи в канавката. Пътническият влак изгърмя над главите им, не спря на малката гара, свирна край военния ешалон и продължи за София.

– Чакали са среща – почука с пръст челото си Рангел, грабна мината, пъхна я под релсата, отново я заками с опръскания с кръв камък и хукна към камиона.

Когато колата изкачи хълма, и цялата обвита в пара отказа повече да работи, чуха взрива...

– Благодаря! – стисна ръката на шофьора Рангел.

Младият човек обърна очи и захлупи безкръвно лице върху волана.

Групата с бързи крачки тръгна по една планинска пътека.

– Ей, почакайте! – след малко чуха да вика шофьорът, който подаден от кабината, насочи камиона към пропастта и отскочи.

Колата се засили, за миг се спря, сякаш се уплаши от дълбоката пропаст, клюмна и стремглаво полетя. Шофьорът тръгна по пътеката. Страхът от военния съд го принуди да вземе смело решение.

XXII

Цяла сутрин капитан Талигаров чакаше до телефона да му се обади командирът на полка, който рано замина за София, но слушалката загадъчно мълчеше. Капитанът чу шум от мотор, приближи се до прозореца и видя, че пред училището е спряла лека разузнавателна кола, от която слезе адютантът на генерал Молчев... По стръмната улица към мегдана пъшкаше оръдеен влекач, а върху него безредно седяха войници, пееха и размахваха шмайзери. Под разкопчаните куртки на войниците се подаваха червени шалчета. Те наскачаха от влекача и заобиколиха адютанта, който започна нещо да им говори и да ръкомаха. Тогава Талигаров забеляза, че и под куртката на Филчев се подава червено шалче, а фуражката му е опасана с червена лента.

Капитанът излезе пред училището и с недоумение загледа Филчев.

– Да живее Отечественият фронт! – като видя Талигаров извика адютантът и вдигна ръка в юмрук.

– Да живее! – извикаха войниците около него.

– Що за комедия? – приближи се към разгърдените войници капитан Талигаров.

– Стискай си зъбите! – извика един подофицер с дълги бакембарди и пристъпи заплашително към него.

– Келеш! – изрева Талигаров и веднага се обърна към адютанта. – Филчев, носиш ли заповед от дивизията? Какво става в София?

– По-скромно де! – озъби се Филчев. – Няма вече генерали. Продажниците са арестувани... Много не кряскай, защото и тебе може да сполети тяхната участ...

– Войници, ако не сте доволни от този офицер, можете да го очистите – извика един от влекача. – Командването е в наши ръце. Долу предателите! Да живеят войнишките комитети! Да живеят народните командири!

– Млъкни! – изкрещя капитанът. – Кой ти е разрешил да говориш? Слизай от влекача или ще те застрелям!

Войниците стиснаха шмайзерите и разшириха кръга. Талигаров с изпънат врат гледаше хищно и стискаше пистолета си. Няколко от неговата дружина се приближиха и повдигнаха карабините си.

– Убийте го! Какво чакате? – извика войникът от влекача и размаха шмайзера си.

Един възрастен мобилизиран излезе напред, подпря се на пушката си и каза:

– Вървете си, откъдето сте дошли! Ние няма да убием нашия капитан. Вървете си, за да не стане нещо по-лошо...

– Хайде другари, да си отиваме. После ще се справим с тия фашисти – като въртеше на всички страни сините си очи, каза неуверено Филчев.

Войниците неохотно се качиха на влекача.

– Ние правим революция, а вие търпите главорезите – извика подофицерът с бакембардите, когато влекачът тръгна.

Капитан Талигаров вдигна пистолета си, но възрастният войник, който се беше сопнал на адютанта, изтича и застана пред пистолета.

– Капитане, не бива да стреляш! – каза той с твърд глас.

– Гащници! Недисциплинирана сволоч! И този Филчев! Тази подлизурка, само да ми падне...

Той продължаваше да ръмжи и тръгна с наведена глава към училището, но се изпречиха двама школници, които насочиха оръжие към него.

– Горе ръцете! – каза единият.

Капитан Талигаров остана с разтворена уста. Той добре познаваше школниците, които бяха взводни командири в трета рота.

– Какво искате? – попита с отпаднал глас той.

– Не се прави на луд – каза същият школник и го бутна с шмайзера.

Талигаров видя няколко войници да обезоръжават Беров, видя селяни с бръкнати в потурите си ръце да се подхилкват, чу далечни изстрели от карабина, пред очите му стана черно и се люшна.

– Не се преструвай – изкрещя школникът. – Чакаше на телефона заповед да вдигнеш дружината срещу народа, но котка ти мина път...

Школникът беше млад, рус, с упорити сиви очи и лявата му ръка трепереше.

– Какво ме гледаш? Давай пистолета и пред нас! – с крещене се окуражаваше школникът.

Капитанът продължаваше да го гледа. Мустаците му мръднаха и под тях се появи неопределена усмивка. Той извади пистолета, хвана го за цевта и му го подаде.

Школниците свалиха оръжие и облегчено въздъхнаха.

– Накъде? – вирна главата си капитанът.

– В училището – посочи школникът.

Площадът се изпълни с войници и селяни. Някой донесе червено знаме, качи се на покрива на училището и го закова на комина.

Подофицерите и фелдфебелите, изпокрили се из селските къщи, водеха преговори с войниците през залостени врати.

Почувствали се на свобода, няколко коня прескочиха плетовете на градините и селянките ги гонеха с крясъци.

Изведнъж някой извика "Въздушна тревога!" – и за миг площадът опустя. Над селото минаха две ята самолети и на крилата им се виждаха червени петолъчки.

Като разбраха, че самолетите са съветски, войниците излязоха от прикритията си и наново площадът пред училището се изпълни. От радост някои бяха успели да се напият и стреляха във въздуха. Школникът, който арестува капитан Талигаров, тичаше по площада и се мъчеше да построи дружината. Разперили ръце, няколко запасни офицери викаха войниците да се строят зад тях, но те не им обръщаха внимание.

– Строй се! – продължително и дрезгаво крещеше школникът. – Има да ви съобщя важно известие...

– Затова ли пандизи капитано, за да станеш ти дружинен? – обади се един и няколко други запасняци се засмяха.

– Няма да ставам дружинен. Искам само да ви кажа нещо – извика разтреперан школникът.

– Да ни питаш дали да се бием, или да се предаваме, а? – наново се обади запаснякът и пак няколко души се засмяха. – Ти ми кажи, оти пандизи капитано?

– Мълчи! – извика с последни сили школникът и очите му се наляха с кръв. – Като сме го арестували, не значи, че ще му направим нещо. Моментът е такъв...

От един радиоапарат, поставен на прозорец, проехтя марш.

Войниците изведнъж се умириха и наостриха уши. Маршът свърши и се обади спикерът:

"*Драги българи, продажното правителство , което...*"

Смълчани, войниците пристъпваха към радиоапарата. С разтворени уста, те слушаха имената на новите, отечествено-фронтовски министри...

След Талигаров в училищното мазе арестуваха и Беров.

– Ние ли сме най-неблагонадеждните? Другите офицери къде са? – привидно спокоен, попита капитанът.

Беров не отговори. Мъчеше се да свикне с тъмнината.

– Е, свърши, май?

– Така изглежда – каза Беров, който от оня ден, когато Талигаров му говори за Жана, не можеше да бъде сърдечен с него.

– Познаваш ли онова русо копеле – дето ме арестува?

– Познавам го.

– Змия в пазва. Такъв кротичък, смирен, а сега...

Капитанът се изплю в тъмнината.

– А онова прасе Филчев набърже успял да се цопне в боята. Подлизурка... Той ще ми прави революция...

Капитанът пресилено се засмя.

– Ха–ха–ха! Иска ми се отнякъде да видя генерал Молчев. Какво ли прави горкичкият? Дали такава риба като него се яде с нож...

– Не те ли е страх, че пак ще дойдат ония с червените шалчета? – попита Беров.

– Това не са войници. Това е сволоч...

– В страната става революция, а ти държиш на протокола.

– Като става революция, не може ли да стане с дисциплина и с увжение към по-старшите?

– Има ново правителство – каза Беров.

– Знам. На земеделеца Муравиев.

– Не. Той паднал. Сега Дамян Велчев е на власт...

– И това ми било офицер, да разрешава разни никакъвци да ни арестуват... И защо прави ортаклък с комунистите?

– Не зная.

– А твоят Рангел, дето отвлече половината батарея, не ти ли е казвал нещо? – попита капитанът, като мислеше: "И ти си една подлизурка..."

– Казвал ми е – отвърна неохотно Беров.

Капитанът се доближи до вратата и я ритна. Часовоят отвори и по стар навик застана мирно.

– Момче! Изтичай горе в стаята и ми донеси цигарите и кибрита! До телефона са...

Войникът погледна изненадан и затвори вратата. След малко друг войник ги донесе.

– А тебе защо те арестуваха? Какво си им направил?

Талигаров запали цигара.

Беров замълча... Войниците му предложиха да замести дружинния командир.

"Ето ви пистолета и ме оставете на мира. Капитан Талигаров по-добре си разбира от работата" – им каза той.

"Е, щом капитанът си разбира от работата, иди при него да те научи!" – и го бутнаха в мазето.

Беров не очакваше, че ще го арестуват.

– Сигурно ще ме убият – каза след малко капитанът. – В такива моменти за шамар се плаща с куршум. Помниш ли, дето пребих един повлекан в Елхово?

– Помня.

– Е, ще ме убият ли?

– Не вярвам...

– Зная, че ще ме убият, и тази смърт ще бъде много глупава и смешна. Сигурно сега те се съвещават. Чувал съм, че даже гласували... Е, "*две смърти няма, а без една не може*" – с военната мъдрост искаше да се самоуспокои капитанът.

– Не ни остава друго, освен да направим както Франсоа Вийон преди да го обесят.

– Какво е направил? – заинтересува се Талигаров.

– Написал с тебешир на стената на тъмницата едно стихотворение. Спомням си само последните строфи:

Аз съм Франсоа, ако позволите,
в Париж, до Понтоаз започнал съм си дните.
Сега, завързан здраво с въжета кръвожадни,
вратът ми ще научи тежи ли моя задник...[9]

– Хм! Хубаво го е казал – изръмжа капитанът. – А обесиха ли го?

– Разбира се... Палачът бил внимателен човек и го изчакал да издекламира надгробната си реч.

– Този Франсоа офицер ли е?

– Не. Той бил поет и разбойник.

– Ние не сме поети, нито разбойници и затова ще умрем мърцина... А знаеш ли, винаги съм си представлявал, че ще умра красиво и полезно...

– Смъртта никога не е полезна.

– Кой ти каза? – заяде се Талигаров. – Раждането не е винаги полезно, но смъртта е полезна, когато е истинска смърт.

– Не те разбирам.

– Ти въобще нищо не разбираш! Може ли един инженер да разбере що е истинска смърт? Той си мечтае да умре на бели чаршафи, заобиколен от близките... Това за мене не е истинска смърт. Това е педераска смърт.

– Може да не ни убият.

– Тебе може да не убият, защото си инженер, но мене ще убият... И ще сгрешат – след малко каза Талигаров. – Ако знаят...

– Не съм изповедник – прекъсна го Беров. – Помоли школника да те помилва.

– Да не си луд?... Аз да моля някакъв школник? Да има да взима! Нека ме убият...

Капитанът млъкна и легна на глинения под. Правеше се на заспал, но Беров чувстваше, че е буден.

---

[9] *Преводът е от Веселин Ханчев.*

Привечер се чу шум от автомобилен мотор и продължително "ура" изпълни мегдана.

– Ставай! Сигурно пак са дошли – сбута го Беров.

Талигаров се размърда. С разтреперана ръка поднесе огън и запали цигара.

– Онова русо прасе ли е дошло? – попита той и нещо в ръцете му изщрака.

– Пистолет! – изненадан възкликна Беров.

– Нося по два – един за външни и друг за вътрешни врагове. Нямам намерение да вися като твоя Франсоа...

Чуха се разбъркани гласове и стъпки. Желязното резе щракна и през отворената врата блесна електрически фенер, който заслепи арестантите. Беров с ужас видя, че две ръце се протягат и искат да го удушат. След това ръцете се плъзнаха край врата му и го притиснаха към корави мъжки гърди.

– Рангеле!... – примрял извика той.

В голямата училищна стая – канцеларията на частта – беше оживено. До телефона стоеше войник с бележник в ръка. Той внимателно слушаше някакви нареждания и бързо пишеше.

Зад дългата, постлана със зелено сукно маса, на която офицерите играеха покер, бяха насядали Щерьо, бръснарят Огнян и школникът, който арестува капитана. И тримата бяха добре въоръжени, а през гърдите на Щерьо се кръстосваха две ленти от картечница, пълни с островрхи куршуми. Щерьо пушеше и от време на време даваше ухо към Огнян, който нещо спореше с школника.

Телефонистът остави слушалката на вилката, откъсна няколко листчета от тефтерчето и се приближи към школника, който прочете телефонограмата и нареди всички да напуснат стаята. Войниците, някои гологлави, други с разтворени яки и с отпуснати без колани рубашки, бавно се размърдаха. Повечето от тях бяха пийнали и дошли да присъстват при разпита на провинили се офицери и подофицери. Възседнали столове като коне, войниците пушеха, плюеха и хвърляха угарки по пода. Те, мърморейки, неохотно се измъкнаха.

Школникът повика един кандидат–подофицер с обесен на врата шмайзер и му заповяда да доведе капитан Талигаров, след това повдигна кожения си колан и премести кобура с пистолета отпред.

– Струва ми се, че не е хубаво в такова време да оставяш хората да пият – след като се изкашля, да обърне внимание на школника, обади се Щерьо. – Войската ще трябва, не бива да се разлага... Някои мислят, че щом дойде свободата, ще дойде и слободията.

Школникът смръщи вежди, премести шумно един стол и нищо не отвърна.

– Така е – намеси се Огнян и стовари юмрук върху телефонограмата, сякаш искаше да я подпечата. – От полка съобщават да се съблюдава дисциплината, да се арестуват само провинилите се.

– Всяка коза за свой крак – нервно отвърна школникът, вече почувствал, че не му достигат сили да командва частта.

Беше много млад и запасняците бавно и с пренебрежение изпълняваха заповедите му. Само за един ден дисциплината изчезна и стегнатата войска се превърна в цивилна тълпа.

Кандидат–подофицерът с шмайзера отвори вратата и пропусна пред себе си Талигаров. Капитанът беше брадясал и мрачен.

– Седни! – заповяда школникът и посочи поставения пред масата стол.

В очите на офицера проблесна враждебен огън и той с полуръмжене седна на стола.

– Необходимо ли е да обяснявам какво става в нашата страна? – попита школникът, който не знаеше как да започне разпита.

– Необходимо е – повдигна глава капитанът.

– В мазето не се ли досети?

– Не му е останало време – подхвърли Огнян. – Сигурно си е писал завещанието...

Капитанът стрелна с поглед бившия си бръснар и спусна вежди.

– Казват, че мълчанието е злато, а? – натърти Огнян и бутна с лакът школника.

– България е във война с германците, съветските войски са в София и имаме народно правителство. Достатъчно ли е това, капитане?

– намеси се Щерьо, подпря се на лакти върху масата и издаде тяло напред в очакване на отговора.

Талигаров се обърна към Щерьо и даде гръб на Огнян и школника.

– Достатъчно.

– Е, какво ще кажеш? Харесва ли ти тази новина? – попита Щерьо.

– Моето мнение не е толкова важно – отвърна глухо капитанът.

– Важно е за самия тебе – повиши глас Щерьо и хвана ръката на Огнян, който искаше нещо да каже.

Забързан, в стаята влезе Рангел. Беше облякъл офицерска куртка и от пристегнатия му в кръста колан гърдите му приличаха на голям триъгълник. Хвърли войнишкото кепе на масата и веднага се обърна към Талигаров, който го гледаше изпод дебелите си черни вежди.

– Господин капитан! Вие до вчера бяхте командир на частта, желаете ли и за в бъдеще да бъдете такъв? – каза бавно той.

Настана мълчание. Рангел, изправен, чакаше отговора; школникът, намръщен, гледаше капитана, а Огнян правеше недоволни гримаси към Щерьо и в недоумение вдигаше рамена.

Талигаров продължаваше да мълчи. Смяташе, че Рангел се шегува.

– Когато бях войник, нашият ротен ни втълпяваше, че винаги трябва да сме готови да се жертваме за цар и родина... Ние сме във война. Родината е в опасност, а има за всеки случай и царче.

Капитанът скочи от стола и понечи да каже нещо, но Рангел го превари.

– Какво, да не би пък да ни уверите, че сте служили на нашата идея и на народа?

– Не ме интересува вашата идея – извика Талигаров. – Ти си някакъв случаен авантюрист и нямаш право нито да ми предлагаш нещо, което аз вече притежавам, нито да ми го отнемаш! Аз имам началници и искам да се срещна с тях!

Рангел бръкна в джоба на куртката, извади листче и го подаде на капитана.

– Дотам ли стигнахме? – изпъшка Талигаров, когато прочете заповедта, че капитан Рангел Лазов се назначава за заместник-командир на полка.

– Вие по-добре ще водите дружината от когото и да било. Цял живот сте учили да убивате и сега ви се отдава случай да се проявите – каза Рангел, като прибра заповедта.

– Не съм наемник...

– Вие сте добър офицер и докажете, че сте и добър българин.

Рангел се обърна и дръпна рязко чекмеджето на масата.

– Ето ви пистолета! Можете да го употребите по различни начини: да се опитате да ни убиете и да избягате; да се самоубиете, или да го насочите срещу врага на народа.

Лицето на Талигаров се размърда.

– Ако мислех да направя нещо, то можех да го сторя и с това – и той бързо измъкна от задния джоб на брича си малокалибрен пистолет. – Наистина е малък, но в моята ръка може да направи голяма беля.

Рангел хвърли строг поглед към пребледнелия школник.

– Младежо – обърна се към него капитанът. – Не сте внимавали, когато съм ви учил. Пленникът и арестантът трябва да се обискират напълно... – Къде е Беров?

– При войниците – отвърна Рангел.

Щерьо стана от стола, приближи се към Талигаров и продължително го загледа.

– Слушай бе, човек. Ти барон ли си? Милионер ли си? Какво си, кажи! Офицер!... Досега си бил царски офицер, не искаш ли да бъдеш истински, народен офицер?

– И тогава няма нужда да въдворявате дисциплината между войниците с бич... – допълни Рангел, застанал срещу двата пистолета на капитана.

Погледът на капитана се плъзгаше между раменета на двамата и сякаш искаше да изскочи през отворения прозорец. Мускулите на челюстите му пулсираха. Той прибра пистолетите.

Школникът продължаваше да стои с наведена глава. Огнян изпсува.

– Не зависи само от нас – предупреди го Рангел, когато се упътиха към строената дружина. – Ще попитаме и войниците дали те искат...

Талигаров видя познатите войници, които с пушки при нозе чакаха на мегдана. Забеляза и Беров на десния фланг. От набитото му око не убягна, че някои от офицерите липсваха и пред взводовете и ротите вместо тях стърчаха подофицери и школници. Капитанът вървеше бавно и за пръв път се уплаши. Струваше му се, че не се явява пред войници, а пред съдии. Мъчеше се да върви изправен, но краката му се бяха вдървили и той на няколко пъти се спъна.

Рангел избърза и застана пред строената част.

– Войници! – прогърмя гласът му в настаналата тишина. – Ние сме във война с фашистка Германия. – За успешното й водене ни трябват квалифицирани офицери и затова ви питам: искате ли капитан Талигаров да остане командир?

Войниците мълчаха, а със спряло сърце Талигаров чакаше...

В тягостната тишина, откъм десния фланг се чу висока команда: "Мирно! За среща на дружинния командир!..."

Талигаров като насън мина покрай редиците, следван от Рангел и от войнишките погледи. Той се върна малко назад, застана пред средата на строените, рязко отдаде чест и поздрави със "Здравейте, юнаци!"

Редиците надигнаха гърди, поеха въздух и бодро отвърнаха на поздрава.

По схванатото тяло на капитана се разля топла вълна. В очите му пламна угасналият огън. Раменета му се разтвориха и той започна да диша спокойно. Стената между него и войниците се срути. Той пристъпи няколко крачки напред, със светнали очи подири погледите на строените и с трептящ глас извика:

– Благодаря ви, момчета! Имайте вяра в мене...

Рангел, Щерьо и Беров седнаха в селската кръчма.

– Е, инженере, доживяхме пак да се видим – вдигна чашата си с вино Щерьо. – Не съжаляваш ли, че не дойде с нас?

– Не е късно, има време да се прояви – засмя се Рангел. – За нас войната сега започва.

– Добре, че дойдохте. Никак не ми беше весело в мазето... – отклони разговора Беров.

– Не е весело... – повтори замислено Рангел. – Минах през село да видя моите и право тук... В такива времена покрай сухото изгаря и суровото...

– Как са? – запита Беров.

– Виолета се грижи за Латинка, но жената няма да я бъде – въздъхна Рангел и се загледа в червената повърхност на чашата.

– Как не ми падна оня, брат ти... – изръмжа Щерьо.

– Не го ли намерихте? – стреснато попита Беров и в него заклокочиха най-противоречиви чувства.

Щерьо поклати глава:

– Избягал с германците, мръсникът... На салата! Та–а–ка... както накълцаха Вълков и с-ие – и той заситни с острото на дланта си по масата, като че ли кълца лук.

Рангел продължаваше мълчаливо да гледа чашата с вино.

Мисълта на Беров беше заета с бягството на Валентин.

– Утре-вдругиден заминаваме, искаш ли да отидеш да видиш своите? – откъсна поглед от чашата Рангел.

Беров се облегна на стола.

– Никого нямам... Как е Виолета?

Рангел продължително го изгледа.

– Каза ми. Виждали сте се... Глупости! Беслеменов я кандардисвал да му стане жена, ти – мнима годеница. Защо си играете с момичето?

Беров се изчерви:

– Аз, нищо с нея... Вярно, глупост беше...

– Ще видим... – някак си особено каза Рангел и стисна чашата си.

В кръчмата влезе капитан Талигаров, упъти се към тезгяха и си поръча ракия.

– Капитане, ще бием ли германците? – закачи го Рангел.

Талигаров стреснато се обърна, взе чашата си и седна до Беров.

– Ако руснаците ни помогнат, ще ги бием... – На вас ви е лесно – продължи той. – Когато поискате, отивате по родните си места, но питате ли ме, че само с война мога да видя родното село...

– Само това ни оставаше, да се бием и с турците! – изсмя се Рангел – Я остави агите да спят спокойно. Нашите управници навремето да са му мислили. Няма нужда с оръжие да изправяме грешките им...

Беров не ги слушаше. Едновременно мислеше и за Жана и за Виолета: за Жана, с някаква неудовлетворена злоба, а за Виолета – със срам. Искаше му се да разбере, дали Жана е избягала заедно с Валентин и защо Виолета е разказала всичко на брат си.

Стресна го чашата на Рангел, която чукна неговата.

– Наздраве!

– Наздраве! – глупаво-усмихнат отвърна той.

Капитан Талигаров си поръча още една ракия.

– И като свърши войната, какво ще правим? – като на себе си каза той.

– Още малко ще погърмим, ще направим един голям парад и след това ще хвърлим пушките. Няма да останеш гладен... Важното е да има мир!... Какво ще кажеш, инженере – обърна се Щерьо към Беров. – Ще правим ли заводи?

– Вие ще кажете...

– Сега ми дойде на ум: – оживи се Рангел – да те освободим и да отидеш да си гледаш чертежите. Нямаме много инженери...

– Има време и за това – опъна се Беров.

– И без тебе ще победим немците. Така ли е капитане?

– Да си върви – съгласи се Талигаров.

Беров стисна устни и предизвикателно го изгледа.

– И аз мога да стрелям!

Щерьо го удари по рамото.

– Браво инженере!... Видял си Рангел, когато стрелял срещу брат ти. Затова избързахме, ние да видим какво става с тебе... Помним злото, помним и доброто. Ха, наздраве!

Талигаров си поръча трета ракия.

– Какво става с работилницата? – запита Беров, без да повдигне глава.

– Седи си, само Шмид го вече няма – каза Щерьо. – И ние да не сме знаели, че нашият чорбаджия бил голям антифашист...

– Да, Беслеменов... – сякаш уточни Рангел. – Сложил си каскет и червена лента. Хвали се, че той издействал да ме пуснат от полицията. Да знаеш нещо по този въпрос?

Беров се замисли.

– Има нещо вярно...

Рангел погледна превързаната си ръка и дръпна един провиснал конец от бинта.

– Сигурно има нещо вярно. Хитър е... Но, както и да е...

– А дъщеря му – тихо попита Беров, за да не чуе капитана.

– Не знам! Сигурно трепери във вилата – рязко отвърна Рангел.

Изглежда, беше се сетил за сестра си, и му даде гръб.

Към масата се приближи стар шоп, свали протритото си калпаче и се помъчи да застане мирно.

– Остави! – махна с ръка Щерьо.

– Една почерпка от мене?... Хем за почерпка, хем за бог да прости на миналото.

– Сядай, дядо! – прикани го Рангел.

Навън нощта прикътваше в пазвите си уморения есенен ден.

На селския мегдан се изправи дружинният тръбач, вдигна тръба към звездите и в ясната септемврийска нощ се разнесе сигнал за проверка...

ВТОРА ЧАСТ

I

С настъпването на пролетта дойде и краят на войната. Витоша разголи едрите си форми и по тях потоците заплетоха сребърни тантели. Дърветата се престрашиха и пукнаха възлестите си гранки.

Ранена от американските бомби, София очакваше пролетното слънце. С изпочупени стъкла, бутнати комини и задръстени с развалини дворове, тя изглеждаше грозна и немощна.

С бомбардираните си къщи улица "Амбарица" приличаше на беззъба челюст, която безсмислено се хилеше на ведрото пролетно небе. Една сутрин по разбития й паваж затрака конска платформа, с клекнали под тежестта на денкове и сандъци ресори. На шията на преждевременно демобилизиран кон още личеше стриганият военен номер. Конят се задъхваше, нещо като че ли понакуцваше, но геройски, с извит гръб и повдигната опашка, теглеше друсащата се от дупките каруца.

Каруцарят, облечен в шинел циганин, подвикваше на коня и враждебно поглеждаше седналия до него дребен старец. От друсането меката шапка на стареца падаше на очите и попиваше потта от набръчканото чело. Конската опашка шибаше късите му крака, обути в жълти обувки и пристегнати със зелени кетени гетри. Той примигваше към слънцето с помътнели от времето очи и се мъчеше да не изпусне нищо от погледа си; при всяка пострадала от бомбардировките къща въздишаше учудено и поклащаше глава.

– Стигнахме! – каза с утешение старецът и бързо дръпна краката си от надигналата се високо конска опашка.

– Метна ме, дърто! Далече е – каза каруцарят и натисна с камшика кожения ремък под опашката на коня, за да не се изцапа. – Трябва да дадеш още 100 лева.

– Как така още 100 лева? – заекна старецът. – Нали направихме пазарлък? Повече пари нямам...

– Айде, айде, бурджоазио! Не се прави на улав! – светнаха очите на циганина. – Гъбав си с пари.

Старецът се сви и стана още по-малък.

– Каква боржуазия съм аз, бе? Един скромен пенсионер...

– Дий! – подвикна сърдито каруцарят. – Зная ви аз пенсионерите! Сите сте служили на царо... Тоя багаж дето го влача, не се трупа с труд.

Старецът млъкна. В селото, където беше евакуиран, се носеха различни слухове. Казваха, че в столицата вилнеели бандити, които влизали в разбитите къщи и отмъквали каквото им хареса. Мина му през мисълта, че и този каруцар е един такъв бандит, изтръпна, прибра пешовете на изтъркания си балтон и се приготви да скочи.

Каруцарят спря платформата пред желязна ограда и започна да хвърля денковете.

– По-полека! По-полека! – подвикваше старецът.

Каруцарят не му обръщаше внимание, продължаваше да хвърля денковете и след тях започна да подава столовете. А сандъците бяха тежки, затова постави на платформата дъска и плъзна по нея единия. Втория сандък той направо бутна върху първия и изтри челото си с ръкава на шинела.

Старецът се успокои и жално погледна към малката къща в тиролски стил, пред която зееше грамадна яма от бомба. Експлозията беше обръснала сецесионовите орнаменти от фасадата и изпокъсала ламарините улуци, които висяха по показалите се тухли. Друга бомба си беше поиграла с един балкон и сега той лежеше върху покрива на къщата, която приличаше на издънено бомбе.

– Хубаво те е цунала бомбата – каза каруцарят.

Старецът въздъхна, извади голям портфейл и с трепереща ръце започна да пощe из него. Отдели две книжни банкноти, отметна балтона, бръкна в долното джобче на жилетката си и извади монета от 50 лева.

– Дай още, не се скъпинджосвай! – каза властно каруцарят, впил алчен поглед във вече затворения портфейл.

– Нямам – запелтечи старецът, но след като видя опасни светлини в черния поглед на циганина, измъкна още една монета.

– В гроба ли ще ги носиш? – за благодарност изръмжа циганинът.

Конят, обърнал глава към двамата, сякаш наблюдаваше колко лева взима стопанинът му, раздруса грива, прозя се и разпери изтъркани-

те си зъби. Камшикът го стресна, изви гръб, но като усети, че вече няма тежест, весело затрака с изпочупените си подкови по разбития паваж.

На входната врата, закована с дъски от ограда, личеше помътняла медна таблелка, с надпис: *"Дом Добри и Възкреса Чардаклиеви"*

Добри Чардаклиев помъкна денковете, натрупа ги до оградата и приседна до сливата, която, задушена от пръст и камъни, се мъчеше да цъфне. Свали шапка и заби поглед в голямата яма, където се виждаше изсушен котешки труп.

Старият си спомни за грижливо поддържаната градина с алея, настлана с бели камъчета; за беседката, в която играеше табла с покойния си баджанак; за чешмата, с излято над нея циментено момченце; за трите бурета с фикуси, които кой знае къде бяха хвръкнали заедно със столетника, бдящ от незапомнени времена пред вратата на спокойния някога дом. Изведнъж се сети за Валентин и бръчките по лицето му се умножиха.

Когато Народният съд осъди сина му на смърт, той се радваше че Валентин е избягал от България, но постепенно горчивата радост премина в продължителна тревога. Наистина оставаше му Асен, но той беше от първия брак на жена му и никога не можа да го обикне като син.

Асен изстина и от майчиното сърце. През миналото лято Валентин и Жана посетиха старите на село, за да поискат благословията им. Чардаклиева се почувства горда, че се сродява с известния богаташ, и написа писмо до Асен, изпълнено с библейски цитати за завистта, защото Валентин беше внушил на майка си, че той му завижда. Асен й отговори, че вече няма брат. Това писмо озлоби старите и по-късно, когато научиха, че е ранен, не се заинтересуваха за него. Те мислеха и страдаха само за изчезналия Валентин.

Девойка, облечена във военни дрехи, излезе от къщата и смути мислите на стареца. Тя се спря пред него и попита кого търси.

– Аз имам по-голямо основание да ви питам за това – заекна от възмущение Чардаклиев.

– Да не би да сте бащата на Асен? – сети се девойката и по лицето й пробягна руменина. – Моят брат и вашият син са приятели. Сега живеем в опразнения сутерен.

– А наема? Наема кой получава? – подскочи старецът.

– Наемът ще ви се даде.

Чардаклиев намести очилата си и упорито загледа момичето. Военните дрехи, червената звезда на кепето и орденът, закачен на рубашката, пораждаха отвращение у него. Низшият произход на Виолета, за която беше научил от Валентин, също го дразнеше и той направи гримаса. Наистина, на себе си призна, че е красива, но това беше твърде малко за снаха на Добри Чардаклиев.

– Вие ли сте годеницата на моя син? – попита той студено.

Виолета ритна едно камъче с ботушките си.

– Кой ви е казал това?

– Жалко, че моят син крие тези работи от родителите си и трябва да ги научаваме от друг.

– Не са ви правилно осведомили: Асен беше годеник на Жана Беслеменова...

– Как така? Нищо не разбирам – зафъфла Чардаклиев и се замисли. Трябваше му време да прецени думите й.

– А няма ли да се заинтересувате за състоянието на сина си? – попита го Виолета.

– За кой син? – стресна се Чардаклиев.

– За Асен...

– Е, как е той?

– Може би ще го спасят. Първата операция излезе успешна. Извадиха два куршума.

– Нима толкова тежко е бил ранен?!

– А нима вие не знаете?

– Къде е сега? – посрамен, попита старецът.

– В кюстендилската болница... Дайте да ви помогна да внесете багажа, че бързам.

Добри Чардаклиев се разхождаше в полумебелираните стаи, клатеше глава пред изпочупените стъкла, пред изпокъртените от детона-

цията врати и под краката му скърцаха паднали от таваните парчета хоросан. Със свито сърце влезе в стаята на Валентин. Бюрото беше разтворено, чекмеджетата – извадени и по пода се търкаляха пожълтели от влагата книжа. По всичко личеше, че в стаята е правен обиск. Той се наведе и вдигна от пода захвърления и с извадени очи портрет на Валентин.

"Нима толкова го мразят? – помисли той. – Нима моят Вальо може да направи на някого зло?"

Старецът седна на кревата с портрета в ръка. Спомни си Валентин като дете, като ученик, като студент... Спомни си за всичките грижи, които той и майката полагаха за неговото възпитание и все пак се почувства виновен, че не го е достатъчно напътствал. Но нима някой предполагаше, че германците ще загубят войната?

Добри Чардаклиев уважаваше властта, на която тридесет и пет години беше служил вярно в Министерството на финансите. Можеше ли да се съмнява в тази власт, която от едно просто селско момче го издигна до финансов инспектор?

Зъл спомен прокуди миналото. Наново му се замяркаха селяните по време на превратата[1], окичили колелата на каруците с червени ленти. Не можеше да забрави надписа на вратата му: "*БАЩА НА ВРАГ*". Нима можеше да обича новата власт?...

Но той е вече в своята къща, скоро ще я подреди и ще повика жена си.

Влезе в кухнята и завъртя канелката на чешмата, която запращя и от нея потече гъста ръждива вода. Съблече дрехите си, нахлузи един стар панталон и започна да мете. Улисан в работата, не забеляза как денят мина, светна лампата, стисна с две ръце уморения си кръст и се огледа да види какво е направил. В коридора до кухнята се издигаше грамада от хоросан и книги, по издраскания балатум се виеха бели пера, и във всички стаи се слягаше вдигналия се прах.

Старецът закова пирони и закачи на прозорците одеала, за да не става течение. Чак тогава седна и почувства глад. Постла на масата вестник, извади от куфара хляб и сланина, наряза бавно и грижливо филийки и внимателно започна да ги дъвче с изкуствените си зъби.

---

[1] *9 септември 1944г.*

Смути го шум. Помисли, че от течението се хлопна врата, стана и се затътра към кухнята, но когато прекрачи коридора, замръзна. До касата на вратата зърна сянка на човек.

– Кой е? – страхливо извика старецът и през главата му мина мисълта, че сянката е на каруцаря. Потърси някакъв предмет за защита, но като не намери, спусна се обратно към прозореца, за да извика.

– Тате, мълчи!

– Вален... – изхълца Чардаклиев и падна в прегръдките на сина си.

– Тихо!

– Как така? Как така? – пресечено захленчи старият, без да отделя поглед от изпитото лице на сина си.

– По-тихо ти казвам! – ослуша се Валентин. – Отдавна те чакам да пристигнеш. Тази вечер видях светлина и прескочих от задния двор... Погледнах в сутерена, никого няма...

– Там живее...

– Зная. Брат ми няма нещо умно да измисли. Сега слушай!

Валентин загаси лампата и седна до баща си.

– Нали знаеш на тавана оня ъгъл над банята? Ще го преградиш, така че да се образува нещо като стаичка. Врата няма да правиш. Ела!

Валентин говореше тихо и възбудено, хвана за ръка баща си и го помъкна по стълбите към тавана. През разкъртения покрив тук–таме се виждаха части от звездното небе. Валентин измъкна електрическо фенерче и със светлината започна да опипва ъглите.

– Тука – начерта линия с крак той. – Тука ще се издигне стена... Чакай! – ослуша се и наново продължи да шепне: – Майсторите само да поправят покрива и да издигнат стената. Купи жица, контакти. След седмица ще дойда и останалото сам ще направя... Пък избирай майсторите и им дай колкото поискат.

Валентин млъкна и наново се ослуша. С лявата ръка държеше фенерчето, а дясната му непрекъснато стоеше в джоба.

Бащата вървеше след сянката на сина си и уплашено кимаше с глава. Той не можеше напълно да се опомни; краката му се подгъваха и се препъваше.

Валентин предпазливо повдигна края на едно одеало и погледна навън.

– Ако ме заловят, веднага ще ме ликвидират – каза той, в лицето на безсмислено гледащия старец. – Глася една работа, но друг път ще ти разправя... Най-важното е да се укрия... Как смяташ, ще ме открият ли на тавана?... Защо мълчиш? Никога не си бил куражлия. Виж, мама, друг човек...

– Защо да не съм куражлия? – опита да се оправдае бащата. – Каквото ми поръчаш, ще го извърша. Син си ми...

– Правили са обиск, а? – огледа се Валентин. – Търсили са, но какво са намерили? Не съм глупак, всичко предварително унищожих.

– Каква полза? Нали властта е в техни ръце?

– Хм, по-далеч от носа си не виждаш...

– Ами ако се върне Асен? Да му кажа ли?

– Нито дума! – изсъска Валентин. – Веднага ще ме предаде на комунистите.

– А къде ще отиде? – попита старият.

– По дяволите! Ранен е, дано да пукне!

Валентин намушка в джоба хляба и сланината, каза на баща си, че след няколко дни ще намине, и се измъкна през кухнята.

Добри Чардаклиев остана на масата с увиснала челюст и неподвижни очи.

"Колко хубаво щеше да бъде, ако Валентин наистина беше избягал!" – помисли той, стисна бялата си глава и заплака.

II

– Ще черпиш! – каза Щерьо на счетоводителя Тенчев. – Внучка е това... Няма да ти се размине само с един бонбон.

– Ако беше момче, щеше да има и нещо друго – смени очилата си Тенчев.

– Вярно е. То, момичето, е полуфабрикат, – незавършено производство – но и за него трябва черпня. Да е жива!...

Щерьо се сети за какво беше дошел при счетоводителя, поизкашля се и попита дали заплатите ще се раздадат навреме.

– Кога не са се раздавали навреме? – изгледа го строго Тенчев.

– Де да зная. Нали съм председател на профкомитета, трябва да се интересувам – каза важно Щерьо. – Пък ти кажи на дебелия да не се прави на ударен, ами да изготви норми... Докога ще работим на тия тънки надници? Във фабрика "Чам" момчетата изкарват два пъти повече, отколкото ние.

– Ще му кажа. Нищо не пречи да въведем нормите – каза любезно Тенчев.

Щерьо го погледна и се засмя. Имаше голяма разлика между някогашния Тенчев, първият съветник на Беслеменов, и сегашния. Счетоводителят, който беше недостъпен, отговаряше само с "да" и "не" и никой не допускаше да влезе в канцеларията му, сега черпеше с бонбони работниците... Без да е чел Овидиевите "*Метаморфози*"[2], Тенчев беше прехвърлил симпатиите си от Беслеменов на Щерьо, който след скоропостижната смърт на Шмид стана главен майстор на фабриката.

Щерьо участва в първата фаза на войната[3] и след демобилизацията се върна в производството. И работниците един след друг започнаха да идват във фабриката. Инженер Мечков го бяха изтеглили в ново-сформираната Дирекция на електрификацията и на негово място назначиха техника Георги Плевенски.

Във фабриката се чувстваше липса на материал и Беслеменов се принуди да обърне производството само на услуги. Стругарите стържеха липсващи на пазара болтове; шлосерите пилеха матрици за бакелитови контакти. По тезгяхите се търкаляха пробити тенджери и развалени примуси.

Само Щерьо с трима работници довършваше една голяма цистерна за сапунената фабрика в Костинброд, но сякаш им беше мъчно да се разделят с нея и затова се потриваха. Те бяха стигнали до нитовете и един работник, с изгорял от слънцето гръб, мързеливо въртеше колелото за вентилатора на огнището. Когато нитът се зачервеше, Щерьо го хващаше с дълги клещи и след като извикваше "хо–о–оп!", го хвърляше

[2] *Превръщания.*
[3] *"Отечествената война", 1944/1945г.*

към Йото Иванов, който бързо го пъхаше в определената дупка и натискаше върху него компресорния пистолет.

По-рано, пристигането на Беслеменов във фабриката беше събитие, което вълнуваше еднакво чиновници и работници. Откакто реквизираха колата му за фронта, фабрикантът идваше пеш и никой не му обръщаше внимание.

Той вече носеше каскет и умишлено не се бръснеше.

– Как е, момчета? – извика Беслеменов и допря по военному пръсти до каскета.

– Издъхваме – отвърна Йото Иванов. – Свършим ли цистерната – и край. Ще почнем един друг да се подковаваме.

– Няма страшно. Няма страшно – весело подвикна Беслеменов. – Докато бай ви Тодор е жив, няма да останете гладни.

– Не виждам каква работа ще захванем? – каза Щерьо.

– Лъжички. Алуминиеви лъжички...

Работниците зяпнаха любопитно.

– Лъжици ще правим. Пазарът плаче за тях... Ти, Щерьо, трябва да пригодиш някой от моторите за шлайфане и още утре започваме новото производство. Засега ще ги леят на друго място, а ние само ще ги дообработваме. Момчета, напипал съм алуминий първо качество...

– Лъжички не ни хранят, а това – и Щерьо потупа цистерната.

– Зная, но няма германци – няма цистерни. Псувахме ги, ама печелехме парички...

– Не само цистерни, а и други работи ще има... – каза Щерьо.

Беслеменов измърмори нещо и си тръгна.

– Бай Щерьо–о–о, каква стана тя? Фабрикантите са си фабриканти, а ние сме си работници. Пак си имат парички, а ние сме си пак фукари – провикна се Йото.

– Не бързай! Нека да стъпим на здраво, па тогава да видиш как пипа комунистът...

Беше станало обед. Работниците си взеха храната и се отправиха към края на двора, където дъсчената ограда свършваше и започваше ръждясал бодлив тел. От целия двор на фабриката само там имаше сенчица и малко трева.

Към работниците се приближи Георги Плевенски. Канцеларската работа го угнетяваше и той чакаше с нетърпение да стане обед, за да отиде на открито.

– Докога ще се търкаляме по земята като прасета? Във фабриката работят повече от двадесет души – следва да ни се направи стол – измърмори Йото Иванов и разстла пред кръстосаните си крака вестник.

– В локомотивния завод има баня и вътрешни клозети, а при нас трябва цяло пътешествие да правиш... – добави шлосерът Кирил.

– Когато се яде, за такива работи не се приказва – смъмра го Щерьо, измъкна от торбичката си глава червен лук и внимателно започна да бели люспите му.

– Личи си кой е ергенин и кой е женен – обади се с издута уста Георги Плевенски и погледна към Йото Иванов, който усилено сърбаше от войнишко канче някаква яхния.

– Ожени се, и жената ще ти готви – без да повдигне глава, отвърна Йото.

Георги Плевенски дъвчеше бавно. От прегърбената му фигура лъхаше нещо болезнено и меланхолично. Само очите му, подвижни и умни, щракаха с особена светлина под изпъкналото му като стряха чело.

Работниците се нахраниха, отпуснаха се на току–що порасналата трева и доволно замижаха срещу слънцето.

– Бай Щерьо, ще продължиш ли с патилата си? – попита Георги Плевенски, като със стръкче трева насочи една мравка към няколко трохи.

Щерьо очакваше подканата, облегна се на салкъма и набръчка чело.

– Нали всичко ви казах?

– Има. Има още – обади се Йото Иванов.

– Ами защо ти не разправяш, а все мене карате?

– Е, ти пò украсяваш нещата – протегна се Йото.

– ... Та вчера ви споменах за другаря Янков, дето му казваха Доктора – започна Щерьо. – Разстреляха го... Още месец да го бяха държали в затвора, и щеше да си остане жив и да се радва, но ония бързаха. Предчувстваха, че им идва краят...

Щерьо замълча, сякаш искаше да си припомни още нещо за Янков, но махна с ръка и додаде:

– Ех, малко късничко излязохме, но все пак хубава работа свършихме... на германците... – А после, отидохме в полка... Но това друг път, почивката свърши и трябва да поработим.

– Разправи нещо за инженер Беров.

– Ти виждал ли си дюла? Такъв жълт го намерихме в мазето на училището, а после да му се не надяваш... Три куршума в дробовете и два ордена за храброст! – Щерьо поклати глава и се изправи. – А ти сега пускай технология за лъжици!

– Какви лъжици? – изненада се Плевенски.

– Алуминиеви. Беслемена пак е решил да прави ударчета...

Георги Плевенски повдигна острите си рамена, смачка оцапания от храната вестник и го запокити през оградата.

III

Германците загубиха войната, но Беслеменов не губеше надежда, че за него ще дойдат по-добри дни. Той отдавна предчувстваше, че немците ще бъдат победени, но не очакваше през България да минат съветски войски. Упорито отказваше на Божилов и на Багрянов[4], но с удоволствие би приел министерското кресло в едно правителство с англо–американски курс; каквото обаче не бе съставено и старият Беслеменов заживя с мечтите, че чуждестранните мисии ще помогнат за падането на Отечествения фронт. И все пак, докато това станеше, той трябваше да лавира, и се зарече да бъде много внимателен с работниците.

Тодор Беслеменов съумя да ликвидира няколко от своите търговски предприятия и въпреки неизгодните условия, можа да си прибере парите. Транспортната фирма, дружеството за износ на пулпове и горското стопанство с дърворезната бяха постепенно разчистени, обърнати в долари и лири, които по тайни пътища легнаха в касите на чуждестранни банки. Той продаде и двата дюкяна на улица "Леге" и си остави

[4] *Министър-председатели преди Девети.*

само апартамента, вилата и железарската фабрика, от която се надяваше все нещо да "капе".

Построена дълбоко в двора, непосредствено до планината, вилата се намираше на панорамния път между Княжево и Бояна и почти не се виждаше от буйните корони на дърветата. През лещаци и млада букова гора към планината водеше пътека до противовъздушното скривалище, което съобразителният Беслеменов беше направил в пълна тайна от своите съседи. Скривалището, изкопано под една скала, представляваше доста обширно помещение, до което се отиваше през два десетметрови коридора с дебели железни врати, добре замаскирани с папрат и храсти. Идеята за това скривалище даде навремето Чардаклиев, който изпрати войници да го изкопаят.

Не много отдалечена от града, вилата беше удобна за тайни срещи с чужденци. Някога в нея се говореше на немски, а сега – на английски.

Беслеменов влезе в банята, хвърли изтърканите дрехи, набързо се обръсна, разтри лицето си с шепа "Лавандел" и облече тъмно сако с панталон на раета. Докато се обличаше и оглеждаше в облицованата с кристални стъкла баня, той подсвиркваше весела мелодия, защото дългоочакваните Уорнър и Блейс бяха в приемната при Жана. Беслеменов повика Любка да му върже връзката (той никога сам не можеше да направи това) и хвърли още един поглед в огледалото. Попригладе редките си коси, щипна готвачката по гушката и се изпъчи. Влезе в приемната, направи се, че не вижда седналата на коляното на Блейс Жана, и тържествено извика:

– Здравейте!

Двамата американци бавно обърнаха глави.

Уорнър, минал вече петдесетте, сух като върлина, едва–едва се поклони и измърмори поздрав през лулата си. Блейс, червенокос тридесетгодишен мъж, без да става от канапето, подаде ръка и изблея "гуд ивнин".

И Уорнър, и Блейс минаваха за журналисти.

– Папа, господин Блейс ми разправи толкова интересни неща за Америка, че просто изгарям от нетърпение да отида там! – с глезено

удължаване на думите се обърна Жана към баща си. – Заминаването няма да бъде толкова мъчно, колкото ми го представяше. Има начини човек да се измъкне от тази просташка страна.

– Да, мила – засмя се пресилено Беслеменов.

Той не се тревожеше от мисълта, дали може да се излезе от България, или не, а се интересуваше дали скоро над страната ще повее друг вятър.

– Нещо ново? – нетърпеливо попита той към Уорнър.

– Питайте Блейс, пълен е с новини, като фишек със сачми – отвърна американецът и почука лулата по тока на обувката си.

– Йес! – отвърна червенокосият журналист.

В очакване на отговора Беслеменов започна да пука ставите на пръстите си.

– Жана, дай още от уискито!

– Това вие наричате уиски? – повдигна презрително вежди Блейс. – Това може да е екстракт от дървеници, но не и уиски.

– Лично хер оберст Рихтер преди една година ни го изпрати с уверение, че е прекрасно – виновно каза Жана и същевременно метна най-очарователната си усмивка към американеца. – Уд ю лайк а дринк?[5] – попита глезено тя, с шишето в ръка.

– Съгласен съм да се отровя заради вас – мръдна устни Блейс, пое цилиндричната чаша и я допълни със сода.

Беслеменов едва изтрайваше да чуе новини.

Жана се намести до Блейс и закачливо духна тютюнев дим в лицето му.

– В България може да се умре от скука – оплака се Блейс. – Вашите министри само държат речи и още нито едно убийство не е станало. Надявах се, че в Ориента ще се препъвам в трупове.

– А защо непременно трупове? – учуди се Беслеменов.

– Без трупове няма да вземете властта! Да не чакате тя да узрее и да ви падне като круша в устата?

– Ние сме демократи и нямаме намерение да взимаме властта с кръв. Нали Америка и Англия обещаха, че ще принудят правителството да проведе избори под контрола на мисиите?

[5] *Would you like a drink? - Желаете ли да пиете?*

– Разбира се, и това ще стане – намеси се Уорнър. – Пружината на демокрацията бавно се навива, но веднъж навие ли се, мъчно се спира. Вие, българите, ще имате в най-скоро време ново правителство...

– Без комунисти? – подскочи Беслеменов.

– Без! – отвърна Уорнър и бързо засмука загасващата си лула.

– Издъхваме! – патетично се обърна Беслеменов към Блейс. – Комунистите печелят позиция след позиция и утре ще ни изхвърлят на политическото бунище.

Блейс изгледа закръглената фигура на Беслеменов, сякаш искаше да си представи как ще изглежда тя на бунището, и щракна с пръсти.

– Ние няма да ви оставим – каза утешително той и го беше яд, че старият му развали флирта с Жана.

– Аз си знаех, че американците и англичаните няма да оставят руснаците да се ширят наблизо до Босфора; ще направят всичко да ги принудят да се приберат в черупката си. Ще се повтори историята след Сан Стефано. Тогава великите сили орязаха България не за друго, а за това, че руснаците се спуснаха много към морето... Хи–хи–хи! – захили се Беслеменов. – Зная аз историята, зная. България е родила само един политик – Стамболов! Султанът му се е кланял и е искал да прави федерация с България...

Беслеменов навлезе в любимата си тема. За миг гърдите му се изпълниха с националистични чувства и той се изпъчи.

– Само федерация с Турция ни спасяваше – категорично заяви той и добави:

– Тогава българите щяха да командват разкапаната Отоманска империя. Търговия, политика, индустрия – всичко щеше да бъде в нашите ръчички, а турците – да си пият шербета и да си гледат харемите. Фатална грешка! – изрева той. – Фатална грешка, която ни докара няколко войни и безброй много нещастия... Тогава великите сили сгрешиха – отскубнаха ни от руските ръце и ни хвърлиха в германските. Сега трябва да се поправи тази грешка...

– Йес – измяка Блейс. – Не познавам нито Сан Стефано, нито джентълмена Стамболов, но каквото е необходимо, ще го направя. Америка винаги е помагала на страдащите...

– Разбира се, че е помагала – съгласи се веднага Беслеменов, без да има предвид на кого е помагала. С бръкнат в жилетката си палец, той искаше да каже още нещо за Стамболов, но Уорнър го прекъсна:

– Ние направихме капитална грешка, че не се вслушахме в молбата на българската делегация, когато дойде в Кайро – каза той. – Нашите дървеняци мъдруваха, а руснаците прецапаха Дунава. Една стара тексаска поговорка казва: *"Докато си развърже гащите и ще се..."* Изглежда, и нашите направиха така. А Рузвелт не в американската, а в руската история ще си запише името...

– Именно. Именно. И аз така мисля – намеси се Беслеменов. – А, защо когато ви викахме, не дойдохте? Това питам аз и с мене пита целият български народ...

– Това вече е история – отвърна Блейс, който видимо се отегчаваше. – Джентълмените още в Ялта се споразумяха докъде ще се простира Изтокът и откъде ще почва Западът. Обаче новият президент не е на същото мнение и затова следва да се направи малка корекция...

– Бавно, бавно действате! – извика Беслеменов. – Комунистите създават милиция, войската е в ръцете им...

– Така ли мислите за войската? – някак си загадъчно попита Блейс и умело прокара от устата в носа струйка тютюнев дим.

– Какво? Да нямате нещо предвид – разтрепера се гласът на Беслеменов.

Блейс духна тютюн и намигна.

– Аха, сещам се! Аз пък не очаквах, че там... – възторжено извика старият.

– Ш–ш–т! – сложи пръст пред устните си Блейс, и с присвити очички Беслеменов заклати глава в знак, че разбира.

Любка несигурно отвори вратата и с уплашена мимика повика Жана. Тя неохотно стана от канапето и проследена от похотливия поглед на Блейс, излезе.

Чардаклиев я чакаше, облегнат на едно дърво в градината.

– Нали съм ти казвала да не ме викаш?

– По-тихо – скри се под сянката на дървото Валентин. – Има ли нещо радостно?...

– Защо си излязъл от скривалището? Ако някой те види... Омръзна ми вече да се страхувам – проплака изведнъж тя. – Трябва да отидеш на друго място!

– Значи, така, а? – стисна ръката й Валентин. – Искаш да ме прогониш, за да ми слагаш рога на спокойствие... Добре ти е на тебе в топлата стая, а аз хванах ревматизъм от проклетото скривалище. Какво дрънкат американците?

– Дават надежда, че нещо чрез войската... – започна Жана.

– Глупости! Офицерите няма да си мръднат пръста; пазят службичката и ги е страх да не ги уволнят... Нито с конспирации, нито с бунтове може да се постигне нещо. Само отвънка! Разбра ли, само с външна намеса... Искам да ми направиш една среща с американците, за да им обясня някои работи.

– Не е политично.

– Не е политично ли? – мръдна заканително глава Чардаклиев. – Пият уиски, играят бридж, клатят си краката и нищо не предприемат. Не познават те комунистите. Не ги познават! Мене трябва да питат как да се действа с тях...

– Стана ми студено – опита се да си тръгне Жана, но Чардаклиев наново я хвана за ръката и се опита да я привлече към себе си..

– Какво искаш? – опря длани на гърдите му Жана.

– Само на тебе разчитам да подредиш нещо. Ако се наложи, и пари, и всичко ще дадем. Питай ги! Аз мога да им услужа с нещо, но те да ни помогнат да избягаме. Разбери, че когато сме извън България, по-ефикасно ще действаме, а утре, ако господ даде да стане обрат, тогава знаеш какъв пост ще заема...

– Отивам си. Гостите ме чакат – почти изстена Жана.

– Обещай, че ще направиш всичко възможно! Струва ми се, че оня дебелият американец...

– Откъде го познаваш? – връцна се Жана.

– Аз зная за всеки, който влиза във вилата – ехидно каза Валентин. – Ето, вчера тука се въртя шофьорът Велин. Какво иска? Нали мобилизираха колата?

– Дойде да ни види... Страхуваш се от сянката си...

Луната освети лицето на Валентин и Жана се уплаши. С хлътналите си очи, то приличаше на череп.

– Пусни ме! Чакат ме! – разтрепера се тя.

– Не забравяй, че ние заедно трябва да избягаме! – гробовно каза Валентин и изчезна в сенките на дърветата.

Когато влезе във вилата, в гърдите й не беше останал въздух и тя с отворена уста се мъчеше да си поеме дъх. Спря се пред вратата на приемната и чу гласа на баща си. Напоследък и той й беше станал неприятен; хитруваше, правеше се че не знае за Валентин. Веднъж поиска да се посъветва с него, заедно да решат какво да предприемат, но старият запуши ушите си. Той говореше за Валентин, сякаш не е в България, и дори се тревожеше, че не се обажда... На Жана й стана ясно, че старецът гледа да излезе чист от цялата работа. Единствено Любка-готвачката, заплашена от Валентин, че ще бъде убита, му носеше храна.

Когато Жана влезе при гостите, от очи на Блейс не убягна бледината по лицето й.

– Има нещо, което ви тревожи? – попита я той.

– Познахте – въздъхна Жана. – Тревожа се за баща си. Не понася всичко това, което става в България. Моля ви да му помогнете...

Беслеменов оживено говореше с Уорнър и ръкомахаше с двете си ръце. Той даже не забеляза, че Жана се върна.

– Вие сте самотна – каза й Блейс и я привлече към единия ъгъл на приемната, откъдето не се виждаше Беслеменов. – Такава красива жена заслужава щастие!

Жана впери очи в завесата на прозореца. Стори й се, че оттам я наблюдават студени и зли очи.

– Много съм нещастна – прошепна тя. – Мечтите ми една след друга загиват...

– Нима тези мечти не могат да се възкресят? – с присвити очи попита американецът. – Доколкото зная, вие нямате ангажимент към мъж, а аз също нямам ангажимент спрямо жена. Ето, отдава ни се случай да възкресим една мечта...

Жана спусна клепки, след това бавно, съвсем бавно ги повдигна и Блейс видя под тях сълзи.

– Колко сте добър!

– В това се съмнявам – изсмя се Блейс. – Тук има нещо друго, което още не мога да си обясня... Чувал съм, че между мъж и жена се пораждало нещо, което се нарича "любов". Опасявам се, че и мене ме е прихванала тази епидемия; когато ви видях кихнах няколко пъти, а аз и в най-големите студове не кихам...

Тя за пръв път го виждаше да излиза от своята апатия. Жилките по кръглото му месесто лице станаха кървавочервени. Жана затвори очи. Не искаше да вижда това грубо, подпухнало лице и все пак се радваше, че той се накланя към шията й и я целува. Тези целувки за нея бяха лекарство – неприятно и полезно. Те не вълнуваха, а само подхранваха надеждите й за друг живот... Тя успя да се изчерви, стисна съучастнически ръката му и потрепера.

– Ти си една малка и много сладка мишка – също разтреперан, прошепна Блейс. – Да пием уиски, то не е толкова лошо, колкото мислех...

* * *

Валентин се измъкна от леглото и с равнодушен поглед обходи разголената Жана, която продължаваше да спи с малка усмивка на подутите си от целуване устни.

Знаеше, че вече не е желаният партньор в сънищата на годеницата си, изруга я на ум и внимателно подви единия край на пердето. Неприятно се изненада, че вече е ден, прибра от нощното шкафче заредения пистолет, предпазливо отвори прозореца и скочи в градината.

– Стой! Кой си ти? – чу зад себе си глас, прилепи се до стената и измъкна пистолета.

– По дяволите! – изръмори Валентин, като разпозна Велин.

Бившият шофьор на Беслеменов предпазливо се приближи. Той държеше в ръката си френски ключ, но изведнъж се стъписа.

– Вие? Нали...

– По-тихо! Какво правиш толкова рано в гаража? – озъби се Валентин и пъхна пистолета в джоба си.

– Бай Тодор ми разреши да взема някои инструменти. Започвам работа...

– Каква работа? – строго попита Чардаклиев.

– На пиацата. Шофьор на такси – отвърна Велин, но бледината не можеше да се дръпне от лицето му.

– Е, позна ме, а?

– Как да не ви познах, господин Чардаклиев. Аз мислех...

– Имаш ли цигари?

Шофьорът се наведе да остави инструмента. Чардаклиев светкавично извади пистолета и с всичка сила го стовари върху главата му.

– Защо, гос... – изплака Велин, но вторият удар го накара да млъкне.

Хвана шофьора за краката и го помъкна по пътеката за скривалището. Когато навлезе в храстите, изтъркаля го до една яма, извади носната си кърпа и я натика в устата му. Нещастникът мърдаше, но цевта на пистолета донатика кърпата дълбоко в гърлото, докато от носа се появиха капки кръв...

Валентин се огледа, седна до трупа и запали цигара. Изпуши я, хвана ръката на шофьора и потърси пулса му. Увери се, че не удря и пусна ръката, която тупна върху загниващата миналогодишна шума. Събра от шумата и я нахвърля върху трупа, начупи няколко сухи клона и ги набоде в земята. Отдалечи се и погледна. Никой не можеше да познае, че под шумата има мъртвец... Със стъпки на хищник се промъкна из лещака и след малко се показа зад едно дърво, откъдето обикновено наблюдаваше шосето и вилата.

"Мръсник и простак – ругаеше Чардаклиев мъртвия шофьор. – Веднага щеше да съобщи в милицията. Пада му се..."

– А, най-после се сети за мене тази дърта уроспия... – каза полугласно той и млясна с устни.

От вилата излезе Любка, мина покрай гаража, тръгна по пътеката и се спря до един люляков храст, под който остави две чугунени кастрончета.

Валентин я изчака да се прибере, спусна се към люляковия храст, грабна кастроните и бързо се отдалечи.

"Този шофьор ще ми отвори работа – мислеше той, като лакомо ядеше. – Трябва да прибера инструментите и да унищожа следите... трябва да копая гроб..."

Спря да дъвче и се огледа...

IV

Милосърдната сестра повдигна главата му и подложи под нея възглавница. За пръв път лекарят разреши ранения да се изнесе на терасата.

Вече три месеца Беров се намираше в болницата, но нямаше представа за това. През повечето време беше в безсъзнание и сега, когато вятърът милваше изнежената му кожа, той смяташе, че всичко онова, което преживя, е станало едва преди няколко дни. Мислеше, че вчера е пълзял към заетия от германците връх, който три пъти полкът неуспешно атакува, за да дойде ред и на резервната дружина.

"Глупости – мърмореше Талигаров – Три дружини, в една линия, и полкът остава без гащи".

Спряха се до синор, определен за изходната позиция. Там трябваше да изчакат артилерийската подготовка.

Талигаров поиска цигара.

– Ако стане нещо с мене, ти ще поемеш командването на дружината – каза той.

– Досега нищо не е ставало – отвърна Беров и погледна към височината, където вече се пукнаха първите български снаряди.

– Ония бягат в запасните си позиции – без да се повдигне, каза Талигаров. – А когато артилерията замлъкне и ние тръгнем, наново ще се върнат в окопите и ще ни изчукат като въшки.

– Командирът на полка не знае ли това?

– Би трябвало да знае...

Забил лакти в синора, Талигаров жадно пушеше и двата му ордена за храброст си почиваха на земята.

От започването на войната много патрони се изстреляха, много жертви паднаха, но капитанът промъкваше дружината си, както самият той казваше “между капките”. И в най-тежките мигове не забрави, че неговите "лъвове" са хора и че в родината ги очакват близки. Затова Талигаров получи ордените, не за безсмислено геройство, а за точно изпълнени бойни задачи.

“Смъртта не уважава самоубийците, а разумните смелчаци” – често казваше той на войниците, които вече обичаха страшния капитан. Бяха разбрали, че потта, която ги караше да проливат в мир им спести кръвта в боя.

Беров погледна спокойното лице на Талигаров, после – небето, по което фучаха снаряди, заслуша се в кънтежа на детонациите и почувства топлина в гърдите си.

– Ти си храбър и умен офицер!

Той трябваше да каже това, защото беше истина и защото горе, на хребета, имаше немци.

Талигаров се усмихна.

– Ти ме мразеше...

– Пред смъртта не се лъже. Смъртта е по-силна от любовта и ревността, взети заедно. Остани тук! Ти си дружинен командир и трябва да командваш по-отзад.

– При атака всички трябва да бъдем отпред. Докарах момчетата до този синор и трябва да бъда с тях.

– Ако те ранят? Ако те...

– Тогава ти.

– Ако и аз...

– Следващият. Затова е старшинството във войската... Дай още една цигара!... Отхвърлим ли германците, овладеем ли тази позиция, пътят ще им бъде прекъснат. Всичко на юг пада в наши ръце и ще осигурим напредването на дивизията. Ти не знаеш колко важна е тази атака...

– Значи, на всяка цена?

– Разбира се – на всяка цена! Ще тръгваме. Подготви хората!

– Но нашите артилеристи още стрелят?

– Нищо. Иначе ще бъде много лошо.

Снарядите падаха наблизо. Върхът се покри с барутна мъгла. Свистяха камъчета и стоманени парчета.

– Напред! – извика Талигаров и приведен изтича.

– Безумец – каза някой.

– Напред след командира! – подпрял се на едно коляно, с пистолет в ръка, подкани комисарят.

– Напред! – изрева Беров.

Талигаров продължаваше да върви наведен. Той се обръщаше и с размахване на шмайзера, викаше дружината си. Снарядите тупаха около него. Той се спъна, но стана и пак продължи напред.

Изведнъж войнишките редици се вдигнаха и с "ура–а–а!" си дадоха кураж. През дима Талигаров изглеждаше едър и страшен. Беров изкачи хребета и задъхан, се хвърли в празния немски окоп. Артилерията спря, германците изскочиха от скривалищата си и хукнаха да заемат позицията. Талигаров и Беров стреляха по тях, те разперваха ръце, поглеждаха към небето и след това се търкаляха по склона, сякаш си играеха... Стотици германци тичаха към височината.

Беров видя първите редици на българите, които скачаха в немските окопи.

"Умен е – помисли той. – Ако германците бяха заели позициите си, нямаше да остане нито един жив от нашите."

Погледна към съседния баир, където настъпваше Втора дружина. Там българите се търкаляха...

Падна мина. Беров вече не видя Талигаров, но до него долетяха меки, топли части и той сведе глава към земята:

"Ето я смъртта, не боли."

Тялото му се разтресе от впили се в гърдите му куршуми... За последен път поиска да види небето, и там – една птичка, но всичко беше тъмно и миришеше на лошо. Той забеляза само едно малко лъскаво око. Първо не можа да се сети на кого е, но окото продължаваше да го гледа и постепенно се превърна в огнена точка.

"Това е окото на патицата, която убих край Тунджа" – помисли Беров и огънчето изгасна.

След това нищо не помнеше. Само понякога му се струваше, че вижда малинов залез и сянката на Виолета.

Слънчевата топлина проникваше под бинтовете и топлеше раните му.

Той пак си спомни за Талигаров и раната на гърдите му го заболя. Мразеше го, когато наби войника на гарата. Искаше да го убие, когато узна, че той и Жана... Искрено се радваше, когато капитанът получи първия орден. Напиха се и се прегърнаха, когато получи втория орден и заповедта, че го произвеждат в чин майор. Тогава войниците го носеха на ръце и викаха "ура", а той, грубият, мустакатият Талигаров искаше да се изкопчи и викаше: "Оставете ме! Не ставайте деца..."

– Скоро ще оздравеете и ще ни забравите... – седна до него мило-сърдната сестра и започна да му дава компот.

Слънцето блестеше по русия мъх на лицето й и то приличаше на златиста, току–що започнала да зрее праскова.

– Сигурно ще кажете, че няма да ни забравите? Така обещават всички, докато са болни.

Беров мълчеше.

– Нали? – настояваше сестрата.

– Струва ми се, че болните са несправедливи...

– Длъжни сме да ви обичаме, а болните, обичат други...

– Аз съм достатъчно ранен... Мене могат само да ме съжаляват.

– Едно момиче даде три пъти кръв за вас. В тялото ви има повече нейна, отколкото ваша кръв.

"Нима Жана?! Невъзможно!..."

– Как изглеждаше?

– С тъмни коси, светли очи и има две малки трапчинки на мато-вото си лице... Тя е много красива.

– Не я познавам.

– Тя също твърдеше, че не ви познава.

– Как се казва? Аз трябва да науча името й.

– Това не зная. Тя е слаба и нежна. Може би и на нея не й дос-тига кръв, но тя я даде. Вие сте й длъжник...

– Искам да я видя.

– Тя често идваше, но когато лекарите я убедиха, че животът ви е в безопасност, изчезна.

– Аз искам да я видя!...

Днес беше ден за свиждане и болните го очакваха с нетърпение. При тях идваха близки, ученици от града и граждани, които носеха плодове, бисквити и книги. Те осведомяваха ранените за всичко онова, което ставаше в семействата им и в страната. Денят за свиждане беше празник.

В този слънчев ден на терасата се появи Виолета. Тя носеше цветя и плик с плодове.

– Моят брат не можа да дойде. Кака Латинка почина...

Беров забеляза черната панделка, която препасваше косите й.

– Отдавна не съм ви виждал. Променили сте се: очите ви са тъжни. Сигурно много сте обичали Латинка?

Виолета кимна с глава.

– Работите ли още във фабриката?

– Не, утре заминавам за Съветския съюз. Ще следвам политехниката в Ленинград.

Беров се опита да стане, но лицето му се изкриви от болка.

– В техниката няма поезия...

– В техниката има труд, а в труда – поезия – отвърна Виолета.

– Техниката не е за жени...

– Аз трябва да тръгвам, защото вие се уморихте. Има ли нещо да кажете за брат ми или за родителите ви?

Беров хвана ръката й. Стори му се, че тя е силна и много гореща.

– Защо си говорим на "вие"? Нали беше моя годеница...

– Оная вечер беше тъжна...

– Тя беше една смешна вечер. Ние бяхме знаменити артисти...

– Много говориш и страните ти се зачервиха – без да дръпне ръката си каза Виолета.

– Тогава теглих черта на един живот и направих равносметка... Ако някога оздравея...

– Разбира се, че ще оздравееш...

Милосърдната сестра направи знак повече да не говори и тя стана.

– Изкажи моите съболезнования на Рангел. Кажи му, че мъката калява и ако успее човек да я редуцира...

– Чисто по технически.

– Техник е, ще ме разбере.

Тя сложи ръка на челото му и приглади косите му назад. Той почувства мекотата на нейната длан, но не видя очите й, нито тръпнещите й устни.

– Наново се уверих, че болните лъжат – каза сестрата, когато Виолета си отиде.

Беров се чувстваше уморен и не му се говореше.

– Ето и вие лъжете – продължи сестрата. – Твърдяхте, че не познавате момичето, което ви даде кръв, а непрекъснато й държахте ръката... Какво правите? Стойте мирно. Ще се разтворят раните ви! – уплашено извика тя.

Беров се надигна, поиска да върне Виолета, но нещо се скъса в гърдите му и той тежко падна на възглавницата.

– Боже мой, какво му стана! – изохка сестрата и се втурна да търси дежурния лекар.

V

Изглежда Велин бе казал на жена си, че ще се отбие при Бесленов, защото тя на другия ден пристигна разтревожена и попита готвачката дали не го е виждала. След два дни във вилата се появиха милиционери с куче. Беше валяло дъжд. Прегледаха гаража, обиколиха двора, не намериха нещо съмнително и изкаляни до глезените си отидоха. Валентин Чардаклиев беше взел всички предпазни мерки престъплението да не бъде открито: инструментите на шофьора той изми с газ; с бензин и газ поръси алеята, която водеше за изхода, и заблуденото куче само сновеше от гаража до дворната врата, а истинските следи изми дъждът.

Дни след убийството, Чардаклиев и Жана се скараха.

– Страх ме е – каза му тя, когато вечерта искаше да влезе при нея. – Велин може да не е изчезнал, а е само предлог във вилата да идват милиционери.... Не бива да преспиваш тука!

– А къде?

– Не зная – отвърна рязко Жана и се опита да затвори прозореца.

– Говори ли с американеца? – попита Чардаклиев.

– Още не съм му спечелила доверието.

Чардаклиев задържа крилата на прозорците.

– Аз ще се изпаря оттука, но ще наминавам. Кажи на Любка, че съм забягнал от България. На всяка цена гледай да я убедиш в това. А също разбери дали копелето й нещо не знае за мене. Излезе ли на двора, очите й все към скривалището шарят...

Острият поглед пронизваше Жана и тя не смееше да помръдне, за да не издаде с нещо радостта си, че той няма повече да я безпокои.

– Трябва да уредиш нашето заминаване – продължи Чардаклиев. – А когато всичко е готово, подай обявление в "Изгрев": "*Загубено е куче, кафяв косъм с петно на челото – богато възнаграждение*" – и дай някакъв телефонен номер. На следващия ден ще дойда в скривалището и там ще уговорим всичко...

Валентин за миг се замисли.

– Няма да ти се сърдя, ако имаш връзка с американеца, обаче трябва да направиш всичко възможно да се измъкнем... – през зъби процеди той и силно стисна ръката й.

– Пусни ме! – изскимтя Жана и от болка затропа с токчетата по паркета.

– Това е само едно малко предупреждение. Внимавай да не ме измамиш!

Мразеше го и само радостта, че няма повече да го вижда, спираше думите, които искаше да му каже. Когато той си отиде, Жана затвори прозореца, разтри посинялата си ръка и пресегна към телефона.

– Мили, ти ли си? – попита с глезен глас тя. – Тази вечер се чувствам така самотна... Ще те чакам, мое червенокосо кученце. Бай бай.[6]

[6] *Bye, bye - довиждане. /анг./*

Постави слушалката, приближи се до огледалото и продължително се огледа. Когато вземаше важни решения, тя винаги търсеше подкрепа в своята красота...

* * *

Родителите му го зазидаха на тавана и през отверстието на две подвижни тухли приемаше храна и подаваше боклук.

Един след друг месеците течаха и синкавочерната брада на Валентин Чардаклиев непрекъснато растеше. С дебели плъстени терлици той правеше три крачки напред и три крачки назад като звяр, затворен в клетка.

В настлания с дебели черги тавански ъгъл имаше малка маса, кушетка, радиоапарат със слушалки, електрически котлон и стъклен аквариум с две червени риби. Щом отмахнеше една керемида от покрива, Валентин Чардаклиев можеше да вижда двадесет сантиметра небе. По няколко пъти на ден той раздвижваше мускулите си с три пружини. Не изпускаше чуждестранните радиоемисии и чакаше. Той чакаше да стане нещо, но какво? Надяваше се, че Жана ще го повика, но кога?

Всяка седмица сменяше сигнала и сега внимателно отмести тухлите, след като чу петте последователни почуквания.

Беше майка му. Някога опънатото лице на Възкреса Чардаклиева се бе смъкнало, и сега бузите й висяха като дисаги край малката й остра брадичка.

– Добре ли спа? – попита загрижено тя, клекна и му подаде закуската.

– Оня не се ли нещо съмнява? – вместо отговор, попита Валентин.

– Асен знае, че си избягал. Все пак, внимавай и по-леко стъпвай...

– А комунистът?

– Откакто умря жена му, рядко се мярка вкъщи.

– Внимавай! С тия хора не бива шега... Да не забравиш довечера да ми донесеш вестника!

– Че кога не съм ти го донасяла? – каза майката и хвърли поглед към ъгъла на скривалището, където Валентин складирваше вестниците.

– Заключи ли вратата на тавана? Виж, че някой те проследил.

– Няма кой. Винаги се качвам с панер прано бельо. На тавана го суша...

– Хайде! И на оня, повтарям ти, нито дума. Узнае ли, ще се самоубия! Разбра, нали?

Валентин внимателно постави тухлите на мястото им, чу задавения плач на майка си и се намръщи. С отвращение погледна към храната. От известно време нямаше апетит. Издърпа керемидата от покрива и запали цигара.

Възкреса Чардаклиева тихо отвори вратата и надникна в стаята на Асен. Очакваше, че още спи, и се изненада, когато го завари изправен до прозореца. Уплаши се да не би да е забелязал нещо, но когато той се обърна и видя лицето му, се поуспокои и му каза, че след малко ще донесе закуската.

Последната операция на Асен мина тежко и туберкулозата, която довърши Латинка, започна да се върти около дробовете му. Изпратиха го в Родопите и лекарите дълго време не го пускаха да се върне в мъгливата София.

И сега, когато вече беше в своя дом, той му се струваше чужд и неприветлив. Въпреки, че снимките, бюрото, леглото и всичко онова, което принадлежеше на Валентин, бе махнато, като че ли неговата сянка бродеше из стаите. Името на брат му не се споменаваше, но Асен знаеше, че вечер, в стаята си, родителите дълго говорят за него.

Годините на следване в Германия, през които Асен не се беше виждал с майка си, сякаш отнесоха и малката сърдечност, която съществуваше между тях. А сега, когато старите говореха с него, обмисляха думите си като пред чужд.

Въпреки че Добри Чардаклиев беше с 12 години по-голям от жена си, още не се предаваше на старостта, докато Възкреса само за една година грохна. Почти нищо не остана от някогашната властна жена, от изправената й фигура, от здравото й пълно тяло. Раменете й грозно стърчаха и голямата й бяла глава едвам се крепеше между тях.

Възкреса Чардаклиева беше преминала периода на "гранд дам" и вече беше станала една "гранд мер".

– Много добре знаеш, че не трябва да пушиш – упрекна го тя, когато донесе закуската и допълни на френски: – *Сет юн поазон*.

Асен загаси цигарата. С умиление той си спомни за младите години, когато майка му, кога правилно, кога неправилно, вмъкваше в речта си по някоя френска дума, като смяташе, че с това става "по-авторитетна и по-интелигентна".

– Няма друго – чер хляб, сирене и чай – застла масата тя. – Войната свърши, а стана по-лошо. Ще стигнем до просяшка тояга, "мизерабл"... Горкият ти баща, по цял ден снове от опашка на опашка да купи парче бито сирене. Негов приятел, лекар, в тесен кръг на близки споделил, че ако до една година американците не ни помогнат, всички ще заболеем от туберкулоза...

При последната дума тя се смути и бързо погледна сина си, който сякаш не я слушаше и бавно въртеше лъжичката в чашата.

– Сложи си повечко захар. Едно време две лъжички сипеш в чая и стане сладък, а сега четвърт кило сложи – и пак не сладни. С баща ти си пускаме и по една таблетка захарин...

Вратата полека се отвори и зад нея се показа главата на Добри Чардаклиев, със сшита от разноцветни парцали домашна шапка.

– А, ти вече си станал? – захили се той.

Добри Чардаклиев пооправи наметнатото си кожухче и привлече стол до масата.

– Какво си се потътрал с тази мизерия? – смъмри го Възкреса Чардаклиева. – Няма да се откажеш от простотията, та и сто години да живееш в столицата... Селянин! Вари го, печи го, пак селянин – презрително каза тя.

– Чакай бе, Възке! Кожухчето ми топли. Умират от простуда, никой не е умрял от топличко...

– Аз толкова ти казвам. В къщата си пейзан не искам! Топли, не топли – да не те виждам с него! Когато си пасъл овцете на баща си, носил си миризливи кожуси и потури, но сега се намираш в моята къща и не разрешавам такива мизерии! Я си представи, че звънне някой познат и те види? Нали ще потъна в земята!

Асен едва сдържаше усмивката си. Майка му продължаваше да респектира мъжа си. Тя още не можеше да си прости, че се е омъжила за селянин, и обичаше да казва: "селянинът и дипломат да стане, ще мляска, ще сърба и ще разправя вицове за Настрадин ходжа и Хитър Петър."

И този път Добри Чардаклиев не възрази, тракна със захабените си изкуствени ченета и грижливо постави цигара в късото черешово цигаре.

– Как е из Родопите? Намират ли се още мечки? – попита той.

– Казват, че имало – отвърна Асен.

– Ех, през Балканската война... – започна старият.

– Знаем! Гладували сте, боледували сте от чума и сте изяли една мечка – намеси се жена му.

– Не от чума, а от холера – поправи я старият. – Моля ти се, не ме прекъсвай, аз искам да обясня на Асен...

– Само това му трябва; едвам се е закрепил, и започна да му разправяш врели–некипели...

– Има, тате – съжали стария, Асен. – Преди месец няколко помаци срещнали една. Сковали се от страх и не знаели какво да правят, а мечката се приближила до тях, изправила се, оплюла ги хубаво и си отишла...

– Не е била стръвница...

– Виждаш ли, какви разговори започваш? – наново прекъсна мъжа си Чардаклиева. – Когато се яде, само за приятни работи се приказва. Покойната ми майка, бог да я прости, казваше, че когато се яде, даже не трябва да се говори, защото дяволът нещо правел в яденето...

– Я кажи: има ли или няма надежда да се оправим? – попита старият.

– Ще се понапрегнем и ще потръгне. Беднички сме, поокрадоха ни...

– Ти какво, да не си тръгнал с тях? – подпита Добри Чардаклиев.

Асен сложи чашката на подноса и присегна към загасената цигара.

– Каква полза, ако не бъда там, където върви мнозинството? Онова, което някои чакат, няма да дойде... Ти на кого разчиташ?

– На англичаните, американците...

– Ако щяха нещо да правят, нямаше да чакат руснаците да минат Дунава. А подкокоросват наивници да правят конспирации и след това да гният по затворите...

– Нищо не разбираш. Нищо–о–о! – проточи глас бащата. – Сега нямаме политици. Къде са Ляпчев, или Малинов – десет часа в Народното събрание държа реч...

– Мина времето на многото говорене – каза Асен.

– Ти, май така, а? – завъртя ръка майката. – Комунистите избиха цялата ни интелигенция, а ти ги защищаваш. Уплашил ли си се, или пък...

– Както искате го вземете... – каза Асен и стана.

– А забрави ли брат си? – изтърва се майката.

Настана неприятна тишина.

– Той е ваш син и мой брат, но беше престъпник.

Старите пребледняха и подвиха устни.

– Отсега нататък няма да говорим за политика. Времето ще покаже кой е прав... – предложи Асен.

– Няма... – съгласи се бързо старата и започна да обира трохите от масата. – Снощи срещнах квартиранта. Направих се, че не го виждам, а той с цялото си нахалство ме поздрави. И моят син беше офицер, но – красота и финес! А този? И без пръсти...

– Рангел е добър човек – каза Асен.

– Затова ли го домъкна в къщата ми, да си имам шпионин? Каквото стане, всичко да знае...

– Няма нищо да стане, за да се интересува – каза хладно Асен.

– Хайде, Добри! – подвикна сърдито Чардаклиева. – Как се казваше онова: "*Времената се менят...*"

– "*И ние се меним с тях*" – допълни старият и се потътра след жена си.

Асен се приближи до библиотечния шкаф, където от ученик събираше книги. Взе един том с лекции по механика от професор Беринг.

"Сигурно старият професор не е вече жив" – и Асен си представи неговата дребна, тънкокрака фигура с розово лице и дълга, клиновидна

като на джудже, брада. Професор Беринг носеше редингот и когато четеше лекции, сякаш извършваше някакъв свещен ритуал. Пред него никой студент не можеше да се яви на изпит, ако поне не е в смокинг...

Остави този том и извади друг – "*Електрически подемни машини*" от инженер Краус.

"Скоро ще ми потрябват" – помисли Беров, като погали с поглед книгите.

На горните два рафта стояха различни книги. Асен с удоволствие забеляза, че са останали така, както ги беше подредил преди войната, само листата им от влагата и от времето бяха поизжълтели.

Асен подреждаше книгите си по особен начин, като на всеки автор той определяше място, което заслужаваше. Художествената литература започваше с гениите. Тук бяха Омир, Шекспир, Гьоте, след които се редяха Пушкин и Толстой... На отделна лавица стояха Вазов, Ботев, Яворов и Йовков.

Седна, без да откъсва поглед от книгите. Те му бяха познати и скъпи. През кратките почивки, когато биваха разквартирувани в някое село, Беров, скрито от Талигаров, четеше по нещичко.

Талигаров се плашеше от дебелите книги.

“Четенето е до време – казваше авторитетно той. – От много четене няма полза, мозъкът се размътва.”

И за да подкрепи правотата на мислите си, той обясняваше, че във Военното училище държал изпит по такива дебели книги, от които нито ред не му е послужил в офицерската практика и всъщност, един полуграмотен фелдфебел трябвало да го учи какво да прави...

“В мир е допустимо човек да чете, но във време на война – това е престъпление в лицето на врага! – гърмеше с басовия си глас той. – Утре някой снаряд ще те целуне и ще отиде всичко по дяволите. Хапни си, пийни си, пипни някоя унгарка и толкоз... Офицер, който много чете, става педераст...”

Беров се обърна и погледна снимката на Талигаров, която беше поставил в рамчица на стената. Капитанът се усмихваше и сякаш искаше да му каже: "Нали съм прав? Ако си губех времето в четене, всичко щеше да отиде на вятъра..."

Рангел се обади по телефона и прекъсна спомените му. Повика го да се срещнат в малката кръчма, където обикновено се отбиваха работниците от фабриката.

Не се бяха виждали близо година и двамата любопитно се заоглеждаха. Дългото боледуване беше изтощило Асен, движеше се бавно, попригърбен и изглеждаше стар за годините си. И на Рангел вече косата сребреше.

– Доста мина през главите ни – каза той.

– Животът не се шегува.

– Така е. Но все пак, заслужава си да го живееш... А ти, още ли търсиш пътища или пак пропускаш историята да минава край тебе, като на парад? – попита го Рангел.

– Уверих се, че времето не ми обръща внимание. За да крача с него, трябва да взема и някакви решения...

– Разбира се, че трябва... Щом задачата се реши правилно, получава се и точен отговор.

Рангел се наведе към Беров.

– Напоследък много чета и понякога разбирам, защо си се колебаел. Колко много и забутани са пътечките на човешката мисъл! Колко трудно е да се ориентираш в джунглите на философията! Вървиш по някоя пътека, очакваш да те изведе на искането място, а тя те тика в непроходими гъсталаци... Четох легендата за Одисей. Накарал аргонавтите да го държат за мачтата, да не се повлече по примамните гласове на сирените. И ти си като него – хем разбираш, че не трябва, хем искаш да ги слушаш...

Беров се усмихна.

– Зная защо се смееш – продължи Рангел. – Когато бях чирак, смятах че ако съм офицер или търговец, или поне ако имам велосипед, ще бъда много щастлив. Ето, сега съм офицер, и щастието отскача от мене като гумена топка. Мислех, че вече съм извървял пътя до щастието, а пред мене се откриват още много пътища...

– И така до безкрайност, нали?

– Не! Ще ги извървим тези пътища заедно с всички тия, които търсят щастието. И това щастие тогава няма да бъде само мое, твое... Да прескочим до фабриката. Отдавна не съм виждал момчетата.

– Да отидем – каза Беров и след това съобщи на Рангел, че са го поканили да преподава в ново-откритата политехника.

– Това е добре. Трябват ни кадри, усвоили науката.

– Ще останеш ли в казармата? – попита го Беров.

– Не – тръсна глава Рангел. – Уча във вечерен техникум... Тръгваме, нали?

Двамата мълчаливо вървяха по камененния мост, спуснаха се по стъпаловидната пътечка край рекичката и навлязоха в работническия квартал. Тази част на София, застроена с паянтови сгради, от които се подаваха тънки ламаринени комини, като за смях носеше името "индустриален квартал".

Прекосиха няколко прашни улички и изкочиха на полето, откъдето видяха фабриката на Беслеменов. И, без да искат, започнаха да бързат, сякаш бяха закъснели за работа. Когато влязоха в двора, работниците ги обградиха.

– Сетихте се най-после да дойдете – избръмча гласът на Щерьо. – Станахте големци и ни забравихте.

Рангел на шега шляпна приятеля си по врата.

Беров изкачи дървените стъпала, отвори вратата на канцеларията и видя Плевенски.

На лицето му личеше, че срещата не му е приятна.

– Няма да се върна във фабриката – успокои го Беров. – Дойдох да видя познати. А вие справяте ли се?

Плевенски обясни, че бившият управител на фабриката, инженер Мечков, напоследък е направил поръчка за врати и табла за трафопостове и работата е потръгнала.

– Иначе се занимаваме с лъжици и вилици – допълни той. – Учудвам се, какво сте правили при такова просто производство.

– Мечтаех за завод, а отидох на война – отвърна Беров.

– В един шкаф видях вашия проект. Хареса ми. Бих желал да работя в такъв завод...

Беров мълчаливо оглеждаше стаята, в която беше работил, и внезапно си тръгна. Намери Рангел в шлосерното да стържеше някакво стоманено парче...

– Ех, брат, занаята и пак занаята! Някак си пò ми прилича да държа пила и чук, отколкото пистолет и сабя...

На връщане Рангел и Беров минаха през полето.

– Пак природата връзва плод – каза Беров, спря на пътеката между нивите и погали житните класове. – Всяка година ние виждаме четирите лица на природата... А нашата пролет вече мина.

– Но заедно с нея си отиде и зимата – каза Рангел. – Мразът се стопи...

Изведнъж той поривисто хвана ръката на Беров.

– Асене, идва лято! Плодоносно лято.

Той обгърна с поглед обширното поле, в което се губеше старата дървена фабрика на Тодор Беслеменов, и с младежки жар извика:

– Асене, аз съм сигурен, че нашите мечти ще се осъществят...

VI

Първо разрязаха полето с шосе, което с циментен тунел проби насипа на железопътната линия, стрелна се през нивите и се заби в планината. След това над шосето се опъна лъскава металическа паяжина и тролеите плъзнаха по асфалта. Едновременно и от двете страни на шосето започнаха строежи.

Сутрин работниците се спираха пред високия комин на новата термична централа, който неусетно растеше, бял и грамаден между малките схлупени къщички. Скоро поникнаха и едрите конусовидни охладителни кули на централата, и от тях се заиздига облак от млечна пара. Топлопроводи изскочиха от централата: едни влязоха в земята и легнаха в дълги циментени корита; други стъпиха на стоманени поставки, прекосиха шосето и се отправиха някъде към града, а трети минаха над неизмазаните работнически къщички и застрашително настъпиха към бившата фабрика на Беслеменов.

Свалиха оградата, за да могат камионите по-лесно да маневрират. След това бутнаха и двата навеса, под които някога се правеха цистерни. Дворът се затрупа със строителни материали. Монтираха два кулокрана и строежът започна от всички краища едновременно.

Щерьо авторитетно обясняваше на работниците коя постройка за какво ще служи.

– Цеховете ще бъдат дълги по сто и петдесет крачки – обявяваше Йото Иванов, който лично беше измерил с крачки дължината на основите.

Когато трънските майстори изляха последните трегери, когато двуетажната сграда на администрацията беше вече готова, а също складовете, гаражите и домакинските постройки, в завода пристигна Мечков с един намръщен очилат мъж.

– Инженер Мермеров, инженер Мермеров – неохотно подаваше ръка той.

– Работник Щерьо – на свой ред се запозна профпредседателят и тръгна след двамата.

По двора на Беслеменовата фабрика още се търкаляха счупени алуминиеви лъжици. Инженер Мечков обиколи бараките и нареди два струга, две бормашини и няколко менгемета да се пренесат в един от новите цехове. Останалите старовремски машини бяха натоварени на камиони и откарани неизвестно къде. В бараките останаха осите на трансмисиите, с тъжно увиснали ремъци. Изгнилите бараки бутнаха. Остана само сградата с някогашните канцеларии на Беров и Тенчев.

Работниците се пренесоха в новия завод. Със зяпнали уста те скитаха из празните халета и се чудеха какво ще работят в тях. Викаха и гласовете им кънтяха като в планина...

Когато от гарата съобщиха, че първите машини от Съюза са пристигнали, двадесетте работници начело с Щерьо, Георги Плевенски и Йото Иванов тържествено ги придружиха и разопаковаха в халетата.

На инженер Мечков възложиха да организира завод за метални конструкции и съоръжения, необходими за развитието на младата електрификация на страната. За помощник той избра своя състудент инженер Николай Мермеров – същият, който преди 9 септември му беше началник и го изпрати в Беслеменовата фабрика... Още при монтажа на машините Щерьо повика Рангел Лазов и бившият майстор не се поколеба да смени офицерската куртка с работнически комбинезон.

Във вестниците се появиха обявления, че за новия завод "Метал" се търсят: стругари, фрезисти, електроженисти...

От индустриалния квартал към завода се отправиха младежи с дочени панталони и каскети. Пред вратата на кадровика се изправиха и селянчета с потури и калпаци.

– Овци ли ще пасем или стълбове ще правим? – възмущаваше се Йото Иванов.

– Ще ги научим. Никой не се е родил научен – отвръщаше Рангел.

– С хора, които не могат да различат калай от желязо, какъв план ще изпълняваме? Трябват ни майстори, майстори и пак майстори – измърмори Мермеров.

– Ако не можеш да ги създадеш от хората, то тогава вземи кози – отвърна му шеговито Мечков. – Те са най-добрите майстори, защото могат да правят сачми.

Това беше на първия дирекционен съвет. Инженер Мермеров се намръщи, Щерьо се изсмя, а Рангел остана сериозен.

Месец след това, от халетата изскочиха първите савачни съоръжения за язовири, изтъркаляха се тръби за напорни тръбопроводи, в полето легнаха боядисани с миниум стоманени конструкции на стълбове за високо напрежение.

Със стоманен трясък закънтяха дните в новия завод...

* * *

Пръв от гостите пристигна Асен Беров.

– Здравей, упорити човече!

– Здравей, търпеливи учителю! – ласкаво отвърна Рангел, зарадван от подаръка, който Беров му поднесе – една отдавна изчерпана техническа енциклопедия.

Въпреки че Рангел много пъти я беше преглеждал, наново я разтвори.

– По-хубав подарък не съм и мислил да получа. Но няма ли да ти трябва? Нали сам ми казваше, че инженер без справочници е нищо.

Беров махна с ръка и заоглежда променената обстановка.

Сутеренът, в който живееше Рангел, светеше от чистота. Стаите бяха боядисани, прозорците – измити и на тях – окачени бели плисирани перденца. Рангел беше изнесъл непотребните мебели в кухнята и стаята сякаш беше станала по-широка. С разноцветни и ярки ивици на пода грееше нова черга, върху която се мъдреше празнично наредена маса. По обвитите с къдрава книга саксии на двете бегонии и по други някои дребни работи можеше да се разбере, че тука е пипала женска ръка.

Беров знаеше, че тази ръка е на Рилка. Днес той я видя от прозореца да тупа чергата, а след това да носи на фурната пръстен гювеч, покрит с вестник.

Само два пъти беше срещал това кокаляво и винаги намръщено момиче и все пак добре я познаваше. Не минаваше вечер Рангел да не му спомене нещо за нея, за нейните способности като плановичка и за това, че тя била най-добрата приятелка на Виолета.

Рангел също често повтаряше, че той много я уважава, а Беров знаеше, че когато един мъж уважава една жена, това значи, че я и обича.

– Ако не беше Рилка да ми помогне, нямаше да успея – каза Рангел. – Бекярлък – лошо нещо...

– Рилка е сериозно момиче – за да му направи удоволствие, каза Беров.

На Рангел му стана приятно и се засмя.

Без да чука, на вратата се появи Щерьо.

– Нали всичките сме от една махала, движим се в пакет – извика той, но видя Беров, остави бутилките, които носеше, и с разперени ръце се спусна към него.

– Здравей, младо! Ти, откакто стана даскал, вече не се сещаш за нас. Е, какво ли ти трябва да си мърсиш ръцете по разни заводи...

– Ще ме хокаш ли? Наричаш ме младо, а я виж какво е станало над ушите ми!

– Те моите окапаха, та не се тревожа...

– Да, но някак си не отива на ерген бели коси – обади се Рилка.

– А, ето я и знаменитата плановичка! Рангел не може да се нахвали с вас.

– Гледай, бай Щерьо, говори ми на "вие"!

Беров се смути от фамилиарния тон на Рилка. На него му се стори, че го гледа иронично.

– Много ми е говорено за вас, но малко ви познавам – каза сдържано той.

– В замяна на това пък ние с Виолета още отдавна те познаваме и винаги сме те наричали Асен – весело отвърна Рилка и смъмра Йото Иванов, че стои на вратата като "снаха без дар".

Бяха дошли най-близките на Рангел: Щерьо с дъщеря си Тина – кранистка в завода; Йото Иванов и синът на Фердо – Борис, задочник-студент.

Щерьо изпълни с гръмливия си глас стаята. Зае централното място на масата и започна да души сервираните мезета.

– Всичко мирише на хубаво, но не виждам червени чушлета. Без тях не почвам! – извика той.

Рилка изтича до кухнята, донесе наниз с арнаутки и ги надяна на врата на стария работник.

В нов сив костюм, с бяла поплинена риза и прясно обръснато лице, Рангел младееше. Усмихваше се на гостите с усмивка на човек, който никога не е злоупотребявал с нея.

– От години се познаваме с Рангел, но не съм го виждал така весел – каза Йото. – То приличало и на партиен секретар да се усмихва.

Щерьо стана, оправи хавайската си огърлица от люти чушки и чукна, както си му е редът, с вилица по чашата, за да привлече вниманието:

– Трябва да кажем за какво сме се събрали, значи...

– Може и без речи. Ние си знаем – прекъсна го Йото Иванов.

– Никой не ти е дал думата – смъмра го Шерю и важно се изпъчи. – Тази вечер не е като друга. Тази вечер ние сме се събрали...

– Да похапнем и попийнем – този път го прекъсна Рилка и Щерьо й показа дебелата си лапа.

– Ние сме се събрали да честваме завършването на машинния техникум от нашия скъп другар Рангел Лазов. А знаете ли кой е Рангел Лазов?

– Знаем – извикаха всичките и пресегнаха към чашите.

– Нали е председател на профкомитет, докато не му дръпне един локум, не може да се успокои – подхвърли Йото Иванов.

– Благодаря ви приятели, че дойдохте. Благодаря и на Асен Беров, който дълги вечери си е губил времето с мене, за да ме подготви за изпитите. Наздраве и... масата да бъде ометена.

– В това не се съмнявай – рече Йото и хлъзна ракията в гърлото си.

В сутерена на старата къща на улица "Амбарица" 5 настана тишина. Чуваше се само тракането на алуминиевите вилици.

На Беров му беше приятно и същевременно се чувстваше чужд между тези хора, които отдавна познаваше. Той си припомни прашния двор на Беслеменовата фабрика и окъсаните работници, по цял ден увиснали над цистерните... Сега той мълчаливо слушаше разговорите на същите тези работници, и му се струваше, че Беслеменов, Жана, брат му, ги е виждал само на сън.

– Хубава ракия, – с подути устни от лютивите чушки одобрително мърмореше Щерьо – но не е така хубава като на Беслемена. Онази имаше аромат, цвят и беше по-дърта от собственика й...

Щерьо и Йото бяха участвали в национализацията на предприятието. Това беше любимата тема на Щерьо. Той не можеше да забрави оня момент, когато Беслеменов по пижама изтича и прегърна касата си. А в тази каса какво ли нямаше: злато, пари, скъпи украшения, та дори и акции от Парижкото метро. Но най-силно впечатление направи на Щерьо избата на фабриканта; трите стаи, изпълнени с рафтове, по тях наредени като за изложба бутилки с най-различни напитки.

– Направихме голяма грешка, че не национализирахме и ракията – въздъхна със съжаление той. – За това е виновен само Йото, който се придържаше към заповедта... Пийнах само едничка, а след това американците изпукаха всичко.

– Стари истории – обади се Рилка. – Асен знае добре какво е имал Беслемена: не само хубави ракии, а и хубава дъщеря.

Изведнъж синът на Фердо го погледна особено и Беров се почувства неудобно. Този младеж с червеникава коса и едва наболи мустаци го смущаваше. Заради брат си, той се чувстваше виновен за убийството на баща му.

Щерьо и Йото водеха спор за хората в завода. Откакто уедриха предприятието и включиха фабриката на Иванов, бяха пристигнали и нови работници, които Йото презрително наричаше селчуците.

– Ние, индустриалците, сме хора дисциплинирани – тупаше с юмрук по масата Йото, – а ония, дето се домъкнаха, гледат само пари да лапат, селски бизнесмени... Прасетата им на село, жените и децата им на село, а те, мърлячите, дошли в завода на гурбет. Връзват парите в двадесет клупа и една ракия не смеят да пият. Пари събират...

– Сега ще пием ли или за служба ще говорим? – помъчи се да отклони разговора Рангел, но Рилка се присъедини към спора и разговорът напълно се измести за производството.

Отегчен, Беров чертаеше с ножа някакви фигури по омазнената чиния. Спорът му беше познат и същевременно чужд. Отдавна беше прекъснал да мисли за практиката, която така вълнуваше Рилка, Щерьо и Йото. В политехниката той намери спокоен кът и всичко онова, което казваше, се възприемаше безрезервно от студентите. Приятно му беше да се рови в чуждата литература, да разучава новата техника и с чертежи и формули, като модерна приказка, да я разправя на бъдещите инженери. Колегите му го смятаха за най-добрия специалист по подемните съоръжения и той се гордееше с това.

Наостри уши. Рилка споменаваше неговото име.

– Признавам, – викаше тя – нямаме достатъчно специалисти; стоят на топличко в политехниката и нищо не ни помагат. Мъчим се като грешни дяволи и ако открием нещо, смятаме го за рационализация или за кой знае какво изобретение, а впоследствие излиза, че отдавна се е знаело. Защо Беров, специалистът по крановете, не дойде в завода, или за един доцент е унижение да слезе в производството? На Беслеменов искаше да построи завод, а сега...

– Направили сте си завод и нямате нужда от мене – пресече я троснато Беров.

– Онова, което не смех да ти кажа, каза го Рилка – наклони се към него Рангел. – Ние наистина имаме завод, с добри машини, но ни липсват специалисти. Трябва да дойдеш при нас...

– Зле съм със здравето...

– Ти си здрав.

– Здрав? – повтори Беров и устните му нервно се дръпнаха. – Тътрех се по санаториуми, а времето тичаше край мене и всеки ден мечтите ми отлитаха с него. Болестта уби куража ми, смачка тялото и волята ми...

– Аз гарантирам за тебе.

– Самият аз не мога да гарантирам за себе си.

– Мъж ли си! – смръщи вежди Рангел. – Когато ми помагаше, сравнявах твоите познания с тия на моите преподаватели и се учудвах на логичната ти и ясна техническа мисъл. И тази мисъл, ако не я приложиш в производството...

– Така ли? – замислено промълви Беров и почувства, че кръвта му се надига.

– Ела! Още утре ела! Разгледай завода и ако ти хареса, остани...

Рангел го хвана за ръката и започна да му говори за новите поръчки на предприятието, за изменения профил на производството. Довери му, че се страхува от главния инженер, който не може да се справи с новосъздаденото положение. Беше откровен да му съобщи, че и началникът на производството е напуснал и си е намерил спокойна работа в една проектантска организация.

Рангел престана да говори и продължително го загледа. В този поглед имаше молба и настойчиво искане.

– Какво сте се омърлушили? – обърна се към двамата Щерьо и наля в чашите вино. – Не сме се събрали да мъдруваме, а да се веселим... Тино! – извика той към дъщеря си. – Я изкарай, оная...

Тина се беше спотаила с Борис Фердов на края на масата и когато чу гласа на баща си, по пълничките й бузи плъзна червенина.

– Ставай и започвай да пееш! – изкомандва Рилка и я дръпна за ръката.

Тина, малко смутена, сви пълничките си ръце и с тънко гласче заизвива веселата песен.

– А така, де! – извика доволен Щерьо.

Гостите се оживиха. След Тина стана Рилка и със сипкав глас изпя някакъв руски романс, от който веднага премина на "*Брала е мома кълини*" и всички започнаха да й пригласят.

– Помниш ли, на границата войниците я пееха? Ох, време, време! – замислено каза Рангел. – Филтър, прецежда всичко лошо и оставя само хубавите спомени... Като че ли пред очите ми е Тунджа с нейния зелен бряг, сякаш пак чувам пръхтенето на конете и виждам бледите светлини на Одрин... Ти тогава страдаше, беше злъчен и не ти се говореше... Когато веднъж те заварих до едно блато, ти стана неприятно, че съм те открил. Признай!

– Така беше – кимна с глава Беров. – Искаше да ме смъкнеш на земята, а на мене ми беше приятно да летя във висините и оттам да се надсмивам на земното си нещастие.

– Тогава те поканих да дойдеш с мене… Отказа ми, защото си бил демократ и не си научен да конспирираш. Пак ли така мислиш?

– Времето крие отговорите на всички въпроси.

– Наново се опитваш да се изплъзнеш?

– Времето учи, а мисълта, че "*житието определя мисленето...*" – засмя се Беров.

– Цитати! – намуси се Рангел. – Мъдри и поучителни. Но тука – той почука с пръст гърдите си – важното е какво има тука... Строим. Това и врагът го прави. Но с този строеж – израстването на бетонни колони, комини и пътища, ние искаме да построим и човешката душа... Вчера имах писмо от Виолета.

Беров трепна.

– Нали Виолета вече се връща? – попита той.

– Идва си – засмя се Рангел. – Излезе добро дете. Не ме посрами.

– Да, тя е много добра...

Рангел натика с крак чергата под масата и обяви, че танцовата част започва. Рилка покани Беров и двойката се понесе по неравното дюшеме под фалшивите звуци на изтърканата грамофонна плоча.

– Конче яха-а-ам! Конче яхам! – ревеше Щерьо и с дебелия си глас заглушаваше грамофонната певица.

Йото Иванов със зачервени очи усилено дирижираше с една вилица. Изведнъж се стресна, затършува в джоба на панталона, извади часовника си, взря се в него и изплашено извика:

– Ей, друзя, какво правим? Изпускаме трамвая и ще бием табан до индустриалния. Ставай! – провикна се той. – Утре ни чака работа...

VII

С приближаването на Новата година положението в завод "Метал" ставаше сериозно. Даденият кратък срок за преминаване от едно към друго производство смущаваше ръководителите на предприятието и изненадващо разкриваше техните характери. Новият план беше огромен, според някои – неизпълним и опропастяващ, според други – фантастичен. И все пак, на завода се поставяше задача и тя трябваше да се изпълни.

– Десет години съм работил във военни фабрики, още десет – ръководител в дирекцията, но не съм изпитвал такова сътресение – каза главният инженер на завода Николай Мермеров и със замах свали очилата си.

Инженер Мечков извади ръце от джобовете и погледна порозовялото му от възбуда теме.

– Това план ли е? – размахна няколко листа над главата си Мермеров. – Лашкане... Преди година усвоихме производството и сега наново ще го сменяме. Смяташ ли, че можем да се справим с това чудо?

С паднали на челото прошарени коси, инженер Мечков мълчеше. Той отмести поглед от темето на главния инженер и разсеяно го прати през прозореца, където високият комин на термичната централа разполовяваше тлъстия масив на планината. Напипа чашата с напъхани моливи /такава чаша той беше видял на бюрото на министъра/, извади един добре подостремен молив и започна равномерно да трака с него по ръкохватката на стола.

– Стотонен кран, седемдесет и пет тонен кран и още деветдесет и девет по-малки... Безумие! – афектираше се Мермеров и очилата му святкаха.

Директорът продължаваше да потраква с молива и да слуша. Добре познаваше Мермеров и чакаше удобен момент да спре словоизлиянията му...

– И аз до завчера мислех така, – каза директорът – но...

– Какво но? – прекъсна го Мермеров и се тръшна на един стол. – Направо заявявам, че нямаме сили и възможности.

– Прибързваш.

– Отправи този упрек на министерството. Нека напуснат уютните си канцеларийки и дойдат да изпълняват. Сто крана им трябват, толкова искат. Утре може да им се прииска и самолети да им изработваме...

– Изпускаш обстоятелството, че са поръчани и нови машини и те скоро ще пристигнат от Съветския съюз – каза спокойно Мечков.

– Машини ще получим, а и квалифицирани кадри ли? Ще ни се осигури ли време за трансформиране на производството? Това не са предвидили...

– Когато получихме поръчките за изработване на напорните тръбопроводи, за савачните съоръжения и стълбовете, пак по същия крещеше, а както виждаш...

– За онова производство не се искаха прецизни машини и квалифицирани кадри... – не се предаваше Мермеров.

– Нищо нямахме – повиши глас Мечков. – нито машини, нито помещения, нито хора! Трябваше да помагаме и на строителите да завършат навреме новите халета. А когато ги построихме, се учудвахме какво ще работим в тях. Ето какво ще работим!

Мечков удари с ръка по папката с плана и косите му се разрошиха.

– Построихме – бавно и иронично изсъска Мермеров. – Издигнахме помещения за хиляди работници, а не им прокарахме водопровод и канализация. Издигнахме завод, а около него – кал; няма път да пренесем продукцията до гарата. Българска работа!... В странство строят заводи, но първо прокарват шосета, инсталации, направят жилищата на хората и след това започват строежа... Ние все започваме наопъки. Ето и сега: скимнало на някого да правим кранове, и хайде! – завод "Метал" ще ги произвежда. А знаеш ли как се произвеждат кранове?

– Нали направихме вече три?

– Тия едногредови играчки ти наричаш кранове? Жалко... – скочи от стола Мермеров.

– В десет часа съм свикал дирекционен съвет – прекъсна го Мечков. – Ще разгледаме новия план и тогава ще решим по какъв начин

да го изпълним. Смятам, че твоят тон няма да бъде подходящ за съвещанието...

– Какво искаш да кажеш? – сепна се Мермеров.

– По-добре е мнението си да задържиш за себе си.

– Така ли? – възкликна Мермеров. – Значи, мнението на главния инженер на завода не е важно? Добре! Аз още един път подчертавам, че това са фантазии и нищо няма да излезе от тях.

Секретарката съобщи, че хората вече чакат. Мечков погледна часовника си.

Пръв влезе Анто Белев – мъж едър и сърдит. Той беше началник на цеха за стълбове. Този упорит и мълчалив майстор от бившата фабрика на Иванов беше водач на работниците, които в завода наричаха "селяните". Неговият цех винаги изпълняваше плана си, хората му здраво работеха и много печелеха. Единственото нещо, което ги интересуваше, бяха парите, за които постоянно имаха разправии с отчетничките на труда.

Анто Белев мръдна дебелите си вежди, беззвучно поздрави и седна към края на дългата маса, около която се правеха съвещанията.

След Белев, влезе Георги Плевенски – началникът на цех "Подемни съоръжения и тръбопроводи", главният счетоводител Тенчев, плановичката Рилка, главният диспечер Цочо Димитров, технологът Вачков и Борис Фердов. Когато всички се настаниха около масата и вече пепелниците започнаха да се пълнят с цигарени угарки, в канцеларията влезе и Щерьо.

– Чети! – подаде директорът плана на Рилка.

Докато Рилка четеше, Мечков шареше с червен молив въпросителни по бележника си. Вирнал глава, главният инженер неприятно потропваше с пръст по масата, а останалите с увиснала на цигарите им пепел слушаха. Те не забелязаха кога влезе Рангел Лазов. Не чуха и звънеца за обедната почивка. Слушаха цифрите и някак си глупаво наблюдаваха как Рилка премества прочетените листове от дясната към лявата си страна.

Накрая директорът даде думата за изказване.

– Не сега! – пресече го Рангел. – Нека всеки си премисли и утре да се изкаже.

В канцеларията на директора останаха само главният инженер, Щерьо и Рангел. Мечков със скръстени ръце се разхождаше по стаята.

– Е, как ви се струва? – попита го Рангел.

– А на тебе? – сопнато отвърна Мечков.

– Трябва да го изпълним! – каза твърдо Рангел.

– Ако утре се провали плана, няма да дърпат партийния секретар, а главния инженер и директора – недоволно промърмори Мермеров. – Какво разбира партийният секретар...

– Трябва да разбира! – каза Рангел. – А ако не разбира колкото един главен инженер, то той е длъжен да внуши на този инженер, че планът трябва да се изпълни.

– При нашите възможности това е изключено – каза по-спокойно Мермеров и потърси с поглед съдействие от Мечков, но директорът отбягна погледа му.

– Този план да не е паднал от Марс? – обади се гърлесто Щерьо. – От министерството са преценили нашите възможности и затова ни го предлагат.

– Не предлагат, а налагат! – изсмя се Мермеров, щракна с пръсти и се приготви да излезе.

Рангел застана пред вратата и му препречи пътя.

– Уплашихте се, нали? – попита настойчиво той и във въпроса му прозвуча нотка на презрение. – Щом ръководството се плаши, какво остава за другите! И вие ли, инженер Мечков, се уплашихте?

– Не съм казвал такова нещо – сърдито отвърна Мечков. – Обаче не трябва да се подценяват трудностите. Мермеров донякъде има право. Смятам, че е необходимо да се реорганизира производството и да се преоценят силите... На нас ще ни трябват и доста квалифицирани хора.

– Това е друг език – каза Рангел. – Не отричам, че задачата е трудна, но предварително да се капитулира, е непочтено.

– Нека партийният секретар изложи плана си за реорганизация – сърдито каза Мермеров и намести с две ръце очилата си.

– Първо: да се промени щатът – предложи Рангел и измъкна от джоба си един бележник. – Второ: да видим дали ние, от ръководството, сме на местата си...

– Всичко трябва да се види – дигна глава Мечков и враждебно изгледа Рангел. – Аз питам: защо дрязгите между "селяните" и "индустриалците" още не са изгладени? Какво сте направили в това отношение?...

– Смятам, че ако закъснее доставката на машините...

– Инженер Мермеров, вие имате ли сили да се справите с новата работа?

Мермеров не очакваше въпроса да му се постави така прямо. Обичаше да се оплаква, да изказва колебания, но не си и помисляше, че някой друг може да заеме мястото му. Той се смути и измънка:

– Чакай, Рангеле... недей смята, че едно мое изказване...

– Искам тук пред директора и Щерьо да кажеш! – сърдито извика Рангел.

– Ще прегледам подробно плана и ще кажа... – отвърна изпотен Мермеров.

– Добре – отвърна по-спокойно Рангел. – Аз смятам да привлека в завода и инженер Беров, да ти помага.

– Беров няма да се съгласи: завежда катедрата по подемни машини и съоръжения. Той гони професура – изсмя се Мечков.

– Ако го придумам, ще го назначиш ли за началник на производството? – попита Рангел.

– Производството ще спечели... – каза Мечков.

Стана му неприятно, че Рангел искаше да доведе Беров, когото навремето замести... Познаваше плановете му за завода на Беслеменов, обаче скриваше, че голяма част от този проект се осъществи при строежа и организацията на завод "Метал".

– Още един въпрос... – каза почти смутен Рангел. – Моята сестра завърши и тези дни се връща от Ленинград.

– Така ли? – изненада се Мечков.

– Дали ще е удобно да бъде назначена в завода?...

– Дали на нея ще й е удобно да гази калта? Ако желае, ще я назнача – каза Мечков.

"Обидил съм го" – помисли Рангел, когато директорът хвана под ръка Мермеров и го поведе към вратата.

Щерьо нервно подръпна мустаците си.

– Караш я по военному – каза той. – Разсърдиха се.

Рангел трепна и се отправи към прозореца.

– А ти си баба!

– Аз, баба? – скочи наежен Щерьо. – Аз, който...

– Няма защо на мене да се хвалиш. Познаваме се. Помири двете заводски групи и работата ще тръгне.

– Ти няма да ме учиш! – озъби се Щерьо. – Ако ги няма тия две групи, къде ще отиде съревнованието? "Индустриалците" изкарат 120 процента, "селяните" се опънат и изкарат 130 процента, а след...

Рангел вече не слушаше. Той бързо отвори вратата и изскочи.

– Хората... хората, и после всичко ще тръгне в ред... – тичаше по стълбите и повтаряше той.

* * *

– Грешка, тука не е 3–55–88, а е три цяло и четиринадесет – извика главният диспечер Цочо Димитров и хлопна телефона. – Хем непрекъснато дрънкат, ами избират и грешни номера – избърбори той на Рилка и с молив започна да върти по шайбата на един от трите телефонни апарата.

– Материали? – изкрещя Цочо. – Дадено! Ламаринте още от Урал следим и когато пристигнат на Варненското пристанище, пращаме специален човек да ги докара. Така. Така – с по-тих глас заговори той. – Такъв винкел ще намерите, когато си видите ушите без огледало. Грам няма да ви отпуснем, и за нас трябва... Ох! – изписка диспечерът и наново хлопна слушалката. – В такива времена само диспечер да не си...

– А плановик? – попита Рилка.

– Направиш за няколко дни плана и след това ходиш по канцелариите да разправяш вицове – опули й се Димитров.

– Работим с главата, а не с устата като тебе – засегна се Рилка.

– Ако имахте глави... – втренчи поглед в нея диспечерът – нямаше да изпълняваме такъв идиотски план: стълбчета, кранчета, казанчета, истер–цистер–цистер...

– Ха де! – засмя се Рилка, че Димитров не може да намери умалително име на цистерна.

– Цистер... – запъна се Димитров. – *Фигаро горе, Фигаро долу, Фигаро дясно, Фигаро...* И жена ми, и децата ми, всички ще подлудеят...

– Откога ги имаш? – продължаваше да се смее Рилка.

– Бъдещите... А ти откъде знаеш, че ги нямам?...

– Докъде стигнахме?... – и Рилка извади бележник.

– До лудницата – изписка фалцетово Димитров и отвори нашарен с различни цветове тефтер. – Бюрократи! Никакви сведения няма да ви дам...

Телефонът иззвъня.

– Рилка ли? Тука е – кресна Димитров. – Чакам да мине циркът с менажерията, за да я дам на лъвовете... При Мермеров! Много му здраве.

– С тебе човек не може да говори сериозно – Рилка прихвана дръжката на вратата.

– Не знаеш ли – най-сериозните работи са най-смешни?!

Цочо Димитров не можеше да стои спокойно. Все някоя част от тялото му мърдаше и обикновено тази част беше неговият език. С разкопчана престилка той летеше по цеховете, караше се с всички началници и все намираше нередности. Нещо записваше в един дълъг бележник, но това не му служеше, защото не можеше да дешифрира записаното... Когато говореше, по навик доближаваше ръка до ухото си, сякаш държи телефонна слушалка и се молеше на всеки срещнат, когато умре, на паметника му вместо портрет да изрисуват телефон. А Рангел казваше, че ако по някакъв начин може да се прихване силата на езика му, стопанството щяло да добие енергия поне колкото от един ТЕЦ.

VIII

Беров разгледа израстналите върху някогашните Беслеменови бараки обширни халета. Личеше си, че за тях не е правена икономия за бетон и желязо; държавата малко несръчно, но с широка ръка е изсипвала средства да построи завод за метални конструкции, с надежда този завод да й построи другите.

Нещо наивно и същевременно мило имаше в това желание с голи ръце, без опит и машини да се създаде индустрия. В халетата се защуркаха нищо неумеещи хора. А тези хора, слисани, се вълнуваха, събираха се, избираха президиуми, даваха обещания, че ще направят велики работи, които всъщност не знаеха в какво ще се състоят. Те можеха да правят цистерни, да коват конски подкови, да носят на плещите си товари до припадане, но когато научиха, че им се възлага да изработят за електрическите централи кранове – се уплашиха; защото не знаеха как се прави кран, а повечето от тях и не знаеха какво е кран.

От Съветския съюз пристигнаха първите папки с чертежи, полуграмотните майстори ги видяха и се умърлушиха, като не можеха да ги разчетат. Ентусиазмът на колектива падна.

Когато Рангел му говореше за тия трудности, в Беров се появи някакво героично чувство, същото което бе изпълнило гърдите му, когато атакуваха с Талигаров височината срещу германците... На заводския колектив предстоеше атака и необяснимо защо на него му се стори, че професорската катедра е някакъв тилов интендантски пост, и му стана срамно, че мисли за нея.

Покрай Беров минаваха граждани и любопитно заглеждаха стиснатите му юмруци: "Александър Македонски, Цезар, Наполеон са престъпници... Велик е оня водач, който не с копие, боздуган и пушка, а с кирка и лопата поведе народа в борба с мрака на вековете, с природата, с мизерията... Ако аз имам власт, ще мобилизирам целия народ, ще воювам с него и без да дам нито една жертва, ще спечеля най-великата победа – щастливия живот!"

"И тогава Талигаров и хилядите други нямаше да умрат и аз нямаше да имам болести и рани – продължаваше да мисли Беров. – Тогава нямаше да има нужда от "*полезна и красива смърт*", а от полезен и красив живот."

С тези мисли той изкачи стъпалата на тяхната къща.

– Имаш гост – посрещна го развълнувана майка му.

Беров разсеяно закачаше шлифера си.

– Горкият господин Беслеменов! – тихо занарежда Възкреса Чардаклиева. – Много го съжалявам, съвсем се е изменил.

Тя видя строгото лице на сина си и се дръпна.

– Сякаш не ти е приятно да го видиш, а? Когато ти даваше парички, беше добър, а сега, когато е в немилост – ти е неприятен...

– Какво иска? – попита сухо Асен.

– Нищо не иска. Възпитан човек – дошъл да ни види. Нали знаеш, че от няколко години живее на село?

Беслеменов скочи от канапето, хвана ръката на Беров и започна продължително да я друса.

– Отдавна не сме се виждали! Много неща преживяхме. Много изстрадахме!...

Беров очакваше да види фабриканта състарен, но не и съсухрен старец с набръчкан врат и гола глава, които така много приличаха на врата и главата на костенурка.

"Нима парите по-рано са го правили пò друг?" – помисли той.

Асен знаеше, че Жана сключи брак с един американски журналист, който измъкнал златото на баща й. От Америка му беше пратила картичка, на която се усмихваше до блестяща кола... Той не й отговори.

– А ти изглеждаш много добре – каза Беслеменов, без да сваля раболепния си поглед от Асен. – Научих се, че си бил доцент в политехниката. Браво! Способен човек, ще се издигнеш! Госпожа Чардаклиева трябва да се гордее с такъв син...

– Асен ми е умен – отвърна полу-усмихната Чардаклиева. – Обаче много–много не се разбираме по политиката.

– "*Времената се менят, и ние се меним с тях*" – допълни мъдро Беслеменов. – Партията, обаче, не си знае интереса: подгони хората с

опит, умните, солидните и се хвана за голтаците... Какво правят – нищо! По-рано имаше богати и бедни, а сега има само бедни. Каква полза от това? Преди ти потрябват пари, отидеш в банката и само с двама поръчители ти дадат колкото си искаш. Сега с пистолет да принуждаваш хората, не могат да ти намерят десет лева...

Беров не очакваше бившият фабрикант да му развие марксическа теория и реши да не му възразява.

– Преди да дойдеш, говорихме с госпожа майка ти за живота – продължи Беслеменов. – Тя ме пита дали ми е тежко. Сега ще отговоря: то хората за един синор се избиват, а на мене милиончетата ми взеха... Какъв труд, отиде напразно! Нека лапат – махна той с ръка. – Нека пият честната кръв!

Беслеменов се оживи.

– Национализират фабрики, земя, но могат ли... това? – и той чукна с пръст по челото си. – Умът на човека не може да се национализира. Рано или късно този ум ще ми донесе стократно повече, от което ми взеха...

– Ако имате ум, защо не го приложите сега? – попита Беров. – Може да се сложи черта и наново да се започне.

– Не всички партийци разсъждават като тебе.

– Не съм партиец – каза Беров.

– Е, няма значение – смутолеви Беслеменов. – Та думата ми беше, че не всички мислят така. Бутнаха ме в графата "класов враг" и така ще си отида, пък ако ще да умра на барикадите за комунизма... Семето! Сегашните гледат семето. Не си ли гладувал, не си ли син на работник – не те бръснат и все накриво те гледат...

На Беров му стана смешно. Той не можеше да си представи как фабрикантът може да се бие на барикади.

Беслеменов разбра, че много се увлече, и пресегна към цигарите на Беров.

– Ще изпуша още една цигарка и ще си вървя.

– Чакайте, господин Беслеменов – скочи разтревожено Чардаклиева. – Вие сте ни гост. Е, нямаме кой знае какво... Искам непременно да се видите и с Добри, той отиде на Женския пазар да купи туй–онуй.

– Благодаря, любезна госпожо – отпусна се отново на канапето Беслеменов. – То, ние нашите, ако не се поддържаме, закъде сме...

Той се обърна към Беров и заклати пръст:

– Хак ни е! На времето сто партии имаше и всичките се джавкаха помежду си. Всеки гледаше да забие ножа в гърба на другия. Никаква гражданска дисциплина, никаква отговорност, никакъв поглед към бъдещето... Има много да се учим от сегашните... Какво стана с моя работник Фердо? Получи заповед да убие брат ти и веднага тръгна! Не мисли дали има опасност и даде живота си за неговата партия. А кой от вас си е дал живота за някоя друга партия? Питам аз господа българските офицери – какво направиха, когато получиха заповед да унищожат партизаните? Нищо! Ако навреме се беше вдигнала цялата войска, пиле нямаше да прехвръкне над България...

– Да не говорим за стари работи – прекъсна го Беров.

– Не! – вдигна ръка Беслеменов. – Аз слагам пръст в раната. Ще говорим... Всички спяхте! Повтарям, всички спяха. Какво направи оня маркуч Молчев? Генерал го произведохме и разчитахме на неговата вярност и упоритост. Вместо да дигне дивизията си и да ликвидира партизаните, разправяше, че когато се ядяло супа, не трябвало да се сърба, не трябвало да се мляска... Мляснаха ли го сега? Сърба ли им попарата? Влачи се немил–недраг и слухти по кафенетата дали няма на запасните генерали да спрат пенсиите...

В този момент вратата се отвори и се появи Добри Чардаклиев. Той попримига, зяпна, и се втурна към гостенина.

– Как–каква изненада! – записка с тънък глас той и цялото му тяло се разтрепера. – Колко ми е приятно, че сте дошли. Тъй ами, ние почти бяхме станали сватове, но... – Добри Чардаклиев наново се запъна и вместо да продължи, потупа Беслеменов по рамото.

– Щяхме, бай Добри, щяхме – но червена котка ни мина път – провлачи глас Беслеменов и на свой ред приятелски потупа Чардаклиев. – Ех! Вие няма от какво да се оплачете. Нищо не ви засегна... Как е пенсийката?

– Пенсийката ли? – сякаш недочул, повтори Чардаклиев. – Ами получавам си я. Ха–ха–ха! Не е голяма, но без нея – по-лошо. То, – Чардаклиев се накокошини – ако и на мене отнемат пенсията, значи ще

бъде голям позор. Тридесет и шест години честна служба, господин Беслеменов! Тридесет и шест, и то без дарените през войните...

– Имаше някога стабилитет – тъжно заклати глава Беслеменов. – Назначат те и ако мируваш, знаеш, ще стигнеш пенсийка, пък и сто правителства да се сменят.

– Да, имаше стабилитет – запримига със сбръчканите си клепачи Чардаклиев и намести с език изкуствените си зъби. – Ние вече си отиваме, ами да му мислят младите...

Асен от години слушаше тези думи от втория си баща, който се мъчеше загрижено да говори за съдбата на младите. А колко млади си бяха вече отишли от този свят и старият Добри Чардаклиев продължаваше да живее и даже не беше боледувал от хрема...

– Аз пък още не се чувствам стар – изпъчи се Беслеменов и се ококори. – Кръвното ми налягане е в ред, сърцето – камък и, слава богу, още не се е обадила простатата жлеза. Моите познати от притеснение хванаха рак и един по един преждевременно си отидоха...

Беслеменов направи тъжна гримаса.

– Ето, завчера и Иванов... Асене, нали го познаваш, имаше фабрика?... Заболяло го рамото – помислил човекът, че е ревматизъм и започнал да го лекува с топли бани, а болката не преставала. С какво ли не го разтривали, дори лук и лютиви чушки му налагали, но никакъв резултат. Най-после нашичките лекари, толкова и разбират, установили че е рак. Докато започнали да го изследват, и човечецът хвърлил топа... А какъв здравеняк беше, умен, добър...

Беров наново не можа да сдържи усмивката си. Иванов беше главният конкурент на Беслеменов и двамата не можеха да се търпят; още повече, че Иванов беше германофил, а Беслеменов – привърженик на Англия.

– Не ми се обади – продължи да се тюхка Беслеменов. – Щях да го спася. Жана ми праща най-новите специалитети за рак. Вземеш ли две флакончета, и нито жаба, нито рак...

– Че изнамериха ли вече лек против тази болест? – проточи врат Чардаклиев.

– Охо, и още как! – тържествено заяви Беслеменов. – Виж! – и той извади някакво многоцветно пакетче, обвито с целофанова хартия.

– Когато го изнамерили, в цял свят черковните камбани три нощи биели, а ние нищо не знаем... В Америка хората се лекуват от рак, както ние от копривна треска... Ако имате някой познат да страда от рак, то заповядайте. Аз ще му услужа... Е вярно, лекарството е малко скъпичко, но идва през океана...

– В такъв момент кой ти гледа дали лекарството е скъпо, само да е ефикасно – рече Чардаклиев и върна пакетчето на Беслеменов.

– Гарантирам! Виж тука, че пише: "Made in USA"[7] Това не ти ли е достатъчно?

Възкреса Чардаклиева пристигна, разгъна току–що изгладена ленена покривка и застла масата.

– Ще извинявате, че пред вас ще сервирам, но засега такива ни са възможностите – каза кокетливо тя. – Пък съм и сама. Нямах късмет на старини някоя снахичка да ме отмени...

– Ох! – изпъшка Беслеменов. – И аз съм вълк–единак. Живея на село, трепя се и ако не е Жана, да ми изпрати някое колетче, работата ми съвсем ще бъде спукана. Понякога ми е мило–мило за дъщерята, че не мога да я видя, а от друга страна си казвам: "Тодоре, ако не беше заминала, какво щеше да правиш?" Така е – разбиха семействата ни. Отделиха баща от дъщеря... Но да оставим това – отсече внезапно с ръка той. – Я ми кажете, какво става с политиката? Вие, бай Добри, сте човек интелигентен и сигурно слушате радиото. Какви са последните новини?

Поласкан от комплимента, Чардаклиев наду бузи, тръсна глава и зъбите му тракнаха.

– Ами... – замънка той – говори се, че Хитлер не бил умрял и скоро щели да го извадят на бял свят.

– И таз добра! – възкликна Беслеменов. – Значи, жив е, а? Право да си кажа, тоя Хитлер не ми беше симпатичен. Той размириса нещата. Защо му трябваше да воюва на десет фронта и да си разваля отношенията с англичаните! Не му ли стигаше Полша, ами се полакоми и за Русия?

[7] *"Произведено в САЩ".*

Изведнъж Беслеменов почна да се смее и след като изчака любопитството на Чардаклиев съвсем да се разпали, наведе глава и пришепна:

– Казват, че Сталин заповядал да се издигне голям паметник на Хитлер в Москва, защото ако не бил той, сега Русия нямало да бъде така мощна и комунистът да залее Европа.

– Значи, паметник, а? – захили се Добри Чардаклиев и премести стола си до масата.

– А аз казвам, да издигнат до него и паметник на Рузвелт... – заключи Беслеменов.

– Малко супа, малко домашна яхнийка и по една палачинка – се превземаше Възкреса Чардаклиева, със супника в ръце. – Не сме знаели, че ще имаме скъп гост, та да се попригответим. Друг път предварително да ни се обадите, за да можем, както трябва, да се отсрамим.

Беров излезе да си умие ръцете и Беслеменов веднага наклони глава към Чардаклиев.

– Има ли сведения от сина? – попита тихо и заговорнически той.

– Ами, как да ви кажа – смути се Добри Чардаклиев, който смяташе, че Беслеменов знае, че синът му не е избягал.

– Значи, от Валентин няма никакви сведения – високо каза Беслеменов, щом видя, че Асен влиза в столовата. – Чудно защо не се обажда? Ето, мой племенник, избяга чак в Австралия. Подредило си момчето живота и се обажда...

– Добри, стига си разтривал тази чушка! – упрекна Възкреса Чардаклиева мъжа си, който внимателно режеше в супата червена арнаутка. – Това селското все ще проговори в него – обърна се тя към Беслеменов. – Умори ме... Не може да разбере, че яденето на лютиви чушки освен че е просташко, но е и вредно. Още навремето Алеко Константинов се е обявил против чушките, а моят Добри продължава да ги консумира в големи количества.

– Нищо, нищо – продължаваше да сърба Беслеменов. – Чушките отварят апетита. Унгарците също много ги употребяват.

– Паприкаш! – победоносно извика Добри Чардаклиев и върза салфетката около врата си.

– Господин Беслеменов, чухте ли за ясновидеца Алипи? – не се стърпя да не попита след супата Чардаклиева.

– Дочух, но подробности не зная – измърмори Беслеменов. – И Хитлер и Борис си имаха по един ясновидец, но нищо не излезе от предсказанията им.

– Алипи е изключителен! – обиди се Чардаклиева и започна да разправя, че живеел само на пост и молитва и казал, че след няколко месеца ще стане такова нещо, та светът ще се обърне наопаки...

Напоследък Чардаклиева беше тръгнала по врачки и ясновидки, които взимаха паричките и й казваха онова, което искаше да й пророкуват. С пресни предсказания, Възкреса Чардаклиева се изкачваше на тавана и легнала до отвора на стената, дълго време шепнеше на сина си.

– Това не се търпи! – избърса устните си със салфетката Беслеменов. – Все някога ще му дойде краят, но дали ще сме живи?...

– Слушах ви повече от час и не мога да ви се начудя – обади се ненадейно Асен, който досега не беше проговорил нито дума. – Аз ви смятах за по-умен човек.

Беслеменов пламна, а старият Чардаклиев заби нос в чинията си, сякаш търсеше нещо в нея.

– Отначало се оплаквахте, че комунистите нямали доверие в бившите богаташи. Какво доверие ще имат, като говорите така?

– Ти какво, да не искаш да ме учиш? – попита Беслеменов.

– Събитията ви научиха. По-рано имахте възможност да печелите, сега тази възможност ви е отнета и започнахте да се оплаквате.

Беслеменов искаше да каже нещо, но Беров избърза:

– На вас ви взеха фабриката, отнеха ви възможността да спекулирате. Мъчно ли ви се вижда да започнете да живеете от собствения си труд? Твърдите, че сте умен и че мозъкът ви не може да бъде национализиран... Ако това е така, то направете като Стойков, на когото също национализираха фабрика за милиони. На този Стойков дъщеря му не избяга в Америка, а завърши химия... Стойков разбра, че е смешно да се противопоставя на нещата, и вместо да хленчи, започна да работи с ненационализирания си ум... Това е мъж! И без да е комунист...

– А ако аз не мога да направя това, както твоят Стойков? – подхили се Беслеменов.

– Поне не вредете! – стисна устни Беров. – Нима не се уплашихте от моя план да направим фабрика? Идете да видите на мястото на схлупената ви работилница какво се издига... Там сега хората се вълнуват как да организират ново производство, как по-бързо да дадат на стопанството машини, които преди, България скъпо внасяше от чужбина. Разберете, че колкото и да хленчите, никой няма да се съжали над вас...

– Асене! – извика майка му.

– Недей, Асене, недей! Господин Беслеменов ни е гост – разтреперан от вълнение, затрака с ченетата си Чардаклиев.

– Оставете го, нека си говори! – мъчеше се да даде презрителен вид на побелялото си лице Беслеменов. – Жалко, че имаш такива разбирания! Много жалко...

– Моите разбирания ги подкрепят делата. Идете да видите какъв е станал сега кварталът, който навремето на присмех наричахте "индустриален". Вземете трамвая и идете, господин Беслеменов! Не се страхувайте, че някой ще ви познае... И да ви познае, няма нищо да ви каже... на едно нищожество.

Беров хвърли салфетката си и се изправи до масата.

– Брат ми избяга. Добре направи, та да не му гледам срама... Дъщеря ви избяга и отнесе златото в друга страна... Мислите ли, че аз не зная, как вие хитро ликвидирахте предприятията си и всички ценности изпратихте на Запад?

– Това беше мое.

– Щом е ваше, защо го бутнахте в джобовете на разни, които ви пращат шарлатански препарати? Презирам всички тези, които не чувстват родината си като свой дом, а търсят закрила в чужди страни.

– От такива като тебе България пропадна! – изрева Беслеменов.

– България не е пропаднала, тя се издига! А това, за което мечтаете, никога, разберете, никога няма да се върне!

Беров удари с юмрук по масата и изскочи от стаята.

Брадата на Добри Чардаклиев трепереше, гърдите на Възкреса Чардаклиева високо се надигаха.

– Сигурно ще съобщи в милицията и ще ме арестуват – каза Бесленменов и ръцете му трепереха. – Благодаря за обяда... Аз си отивам.

Старите скочиха и се помъчиха да го задържат.

– Къде е Валентин, къде е Асен... – задъхано говореше Бесленменов. – Разлика от небето до земята...

– Чакайте да изпием по едно кафенце – молеше го Възкреса Чардаклиева, но Бесленменов грабна шапката си и без да се обръща, хукна по стълбата.

IX

Изненадан гледаше забитите в стената пирони, с накачени най-различни листчета и бележки. А на дългата стена на стаята, там, където нямаше прозорци, висеше планът на завода с нанесени цехове и машини.

Рангел влезе, заключи вратата, и му заяви, че ще бъде пленник, докато не се съгласи да постъпи в завода.

Беров извади заповед за освобождаването му от политехниката.

– Сериозен човек. Не съм се съмнявал в тебе – каза Рангел.

– Нима? – с весел поглед го изгледа Беров.

– Да – твърдо повтори Рангел, но кой знае защо, си спомни за Чардаклиев и му стана неприятно... – Сега ще повикам директора. А, внимавай, главният инженер е особен...

Рангел излезе и Беров застана пред плана на завода.

"Преломен момент в моя живот. Дали заводът ще ме направи щастлив, или ще го напусна разочарован?" – притвори очи и шумовете, които изпълваха цеховете, нахлуха в ушите му. Тези неразбираеми за несвикналото ухо шумове, бяха музика за инженера. Всяко скърцане, всяко чукане той знаеше откъде иде, какъв метал го издава...

Но не грешеше ли, че напускаше политехниката? Нали пътят към професорство му беше осигурен? Ректорът не го ли погледна учуден, когато му обясни, че иска да отиде в производството? Колегите не му ли се смеят, не го ли смятат за наивник?

"Нека се смеят! Може би трябва да се върна назад и да изживея една неизживяна мечта..." – помисли той.

– Здравей! – извика Мечков. – Добре дошъл в нашия завод!

Беров се здрависа с директора и главния инженер.

– Още един за нашата вечерна компания. Ще се караме, ще умуваме, но работата ще тръгне.

– Нима без караници и мъдрувания не може да се върши работа? С лоши пожелания го посрещаш – каза Мермеров.

– Имам предвид тебе – без да се обръща и без да пуска ръката на Беров, отвърна Мечков.

С равен глас, инженер Мермеров проследи всичките звена и изчисли техния капацитет, който заедно набройваше 9 000 часа на ден.

– А според новия план излиза, че ние трябва да имаме 15 000 часа на ден – обади се Мечков.

– Когато цифрите говорят, и Зевс мълчи! Не можем от една машина да направим две и от един човек – двама – повдигна рамена Мермеров.

Мечков предложи да се проучат възможностите за увеличаване на работниците.

– Ако напълним халетата като сардели, може да приемем още 5000; обаче какво ще правят тези работници – ще пеят ли или ще си пляскат шамари? – Мермеров седна на стола, сякаш искаше да покаже, че си е изпълнил дълга.

– Само толкова ли? – изгледа го Мечков.

– Ясно като две и две четири – отвърна Мермеров. – При нас идват нови сили, нека и те да се изкажат – и той погледна бегло към Беров. – Ние отдавна сме напуснали политехниката, може би науката е отишла напред и от две машини може да се направят четири.

"Защо ли се заяжда с мене?" – помисли Беров.

– И после – сети се Мермеров, – кажете ми, с кого ще се правят тези кранове?

– А Георги Плевенски, Анто Белев? – попита Мечков.

– Плевенски – иронично повтори Мермеров. – Средно техниче... Какво мога да разчитам на него?

– Той следва задочно политехниката – обади се Рангел.

– Нека я завърши, тогава ще говорим! Нямам особено добро мнение за българската политехника – и Мермеров видя, че Беров сви устни.

– Има въпрос, на който трябва да се спрем – отклони спора директорът. – Хора ще намерим, машини ще ни пристигнат, но кажете, как да организираме самото производство?

Той стана и бръкна палци в джилетката си.

– Предлагам, новият ни колега, като специалист по подемните машини, да ни обясни как най-добре ще се разбият детайлите, за да проследим техния производствен път.

Беров не очакваше веднага да му поставят въпрос, върху който още подробно не беше мислил, но машините и цеховете започнаха да изпъкват пред очите му като реални.

План-графикът на завода се превърна в бойна топографска карта, също такава, каквато веднъж дружинният му командир разтвори в една селска къща в Унгария. Той посочваше разните хълмчета, горички, поточета, и така обясняваше, че Беров опозна местността, преди да я беше видял. Дори си представи, че лежи до един синор и до него достига дъх на смачкана мащерка... Командирът му сочеше кръгчета и стрелки, а той виждаше ротите и дружините, сгушени в един дол. Виждаше и отделни войници, чуваше цвиленето на конете и тракането на походната кухня по стръмната пътека. Той виждаше и веригите на войниците, окичени с трева и храсти, предпазливо да настъпват към изходната позиция... И сега, когато Беров гледаше плана, на него му стана всичко ясно. Оставаше само да се вземе подходящото решение и да се даде правилната заповед...

Беров се обърна към присъстващите. Видя неспокойните очи на директора; насмешливата гънка върху устата на главния инженер. Мярна и окуражителния поглед на Рангел, нервно дъвчещ нокътя на един от двата си пръста, и изведнъж му стана неприятно, сякаш се намираше пред изпитна комисия.

– Може би очаквате, че аз ще разреша въпроса? Това не е по силите ми – каза той, смути се и мисълта му се отвлече. – Спомням си един случай от войната: две дружини атакувахме. След атаката, от едната дружина бяха убити сто души, а командирът й остана жив. От

нашата – бяха убити двама войници и дружинният ни... Примерът ми е, че както насочим, така и ще се атакува задачата. Правилните решения ще ни доведат до успех, но важен е и стилът на работата...

Беров започна да обяснява кои части от крана в кои звена могат да се изработват. Предвиди трудностите, които ще се срещнат и как трябва да се преодолеят, и накрая предложи заводът да се трансформира в съвсем различни цехове от тия, които сега съществуват...

– Още не мога точно да си представя кое как ще стане – каза Мечков, – но предложението на колегата е интересно.

Времето беше напреднало. Никой не усети кога се стъмни и кога над стъклените оберлихти на халетата засияха електроженните дъги. Всички пушеха, мислеха, чертаеха... Няколко пъти чистачката наднича да види дали са излезли, но не я забелязваха.

Изведнъж Беров пребледня.

– Край! – извика Мечков и тупна с юмрук по натрупаните книжа.

Рангел загрижено гледаше към прозореца, където задушения от тютюневия дим Беров жадно гълташе свеж въздух.

– Тровим си душата – извика той и с яд натисна недоизпушената цигара в препълнения пепелник.

X

Дърветата бяха вече свалили овехтялата си премяна и от влажните лехи на градината се разнасяше тръпчив дъх на димитровчета. Меките есенни лъчи галеха посърналото поле, над което бродеха тънки сребърни паяжини. Зимата отдавна трябваше да дойде, но есента още не искаше да се прости със земята.

Резлив северен вятър развяваше изтънялата трева и надуваше чувала на аерогарата.

Чу се далечното брумчене на моторите и след малко се появи самолетът. Той направи кръг, загуби се зад близките тополи, показа се, едър, затича по бетонната лента, направи завой и спря.

Рангел и Рилка хукнаха след стълбата, която двама работници затъркаляха към вратата на самолета.

Беров приглади косата си, закопча пардесюто и оправи копринено-то шалче. Вчера, когато научи, че Виолета се връща, той си ги купи. Сутринта стана рано и по-дълго, отколкото друг път, се бръсна; продължително се взираше в малките бръчици, които като лъчи се пръскаха от очите към страните му.

Тя на два пъти си беше идвала в България. Първия път той беше в санаториум и й писа да не идва, а втория – беше заминал на конференция в Унгария. След това я очакваше, но тя не дойде през лятото: предпочитала да работи, за да допълни стипендията си.

Беров стоеше назад от останалите и гледаше слизащите от самолета пасажери. Видя я в прегръдките на Рангел, който я подаде на Рилка, и след като и дебелите мустаци на Щерьо се отлепиха от заруменялата й страна, той пристъпи към нея и с глас, сякаш неизлизащ от неговите уста, я поздрави с "Добре дошла".

– Доста си се изменил – каза тя с поглед на жена, която посреща мъжа си от фронта.

– Искаш да кажеш, че съм се състарил? – с пресилена веселост отвърна Беров.

– Боже мой – изсмя се тя, – не исках да кажа това. Нима когато човек се изменя, непременно остарява? И аз съм надебеляла с четири килограма, но нима?...

– Няма какво да се лъжем – намеси се Щерьо. – Всички остаряваме и оглупяваме.

– А батко е все същият. Дори се е подмладил, а и Рилка се е разхубавила.

– Сестра ми, изглежда, че в Ленинград е станала по-изискана...

– И съм забогатяла: купих си магнитофон, на Рилка – кадифе, за тебе – сметачна линия, а за Горан – играчки.

– А за мене? – обади се Щерьо.

– Водка московская – три бутилки.

Виолета весело шумеше и притискаше към гърдите си рошавите хризантеми, които Рилка й поднесе.

"Сякаш не посрещаме Виолета, а някаква известна артистка" – мислеше Беров и ровеше с върха на обувката си едно коренче, което беше намерило малко земя да поникне между циментовите плочи.

Колата се плъзна по асфалтираното шосе.

Рангел съобщи на сестра си, че директорът е съгласен да я назначи в завода и че Беров е вече началник на производството.

Виолета радостно възкликна.

– Ще видим какво си научила в Ленинград – поклати глава Щерьо.

– А аз ще видя вие какво сте направили...

Беров беше седнал отзад и мълчеше. Той скрито наблюдаваше Виолета и почувства непреодолимо желание да допре страната си до нейните тъмни коси и да й прошепне чудни, на никоя жена неказвани слова...

* * *

Виолета пожела, преди още да е паднал сняг, да се изкачи на Витоша и Рангел се изсмя. Той смяташе за престъпление да си губи времето в планината, но Виолета беше упорита и заедно с Рилка го склониха да дойде. С тях тръгнаха Тина – дъщерята на Щерьо, Борис Фердов и Асен Беров.

Излязоха над селото и Рангел започна да пее.

– Наистина, друго нещо е човек да се откъсне от града – почувствал дъха на боровите клони, провикна се той.

– "*Шест дни работи, а седмия почивай*" е казано в Библията – извика Виолета. – Ако в неделя не излезеш да подишаш чист въздух, седмицата ще ти се види сива и тежка.

Групата стигна най-близката хижа и Тина категорично заяви, че не прави нито крачка по-нагоре, а останалите се съгласиха с нея. Двама туристи само чакаха да пристигнат партньори за белот и съблазнително мешаха тесте с карти. Рангел и Борис се присъединиха към туристите и започнаха вечното "цакам...". Рилка и Тина им бяха "кадемите", а Виолета и Асен увериха компанията, че привечер ще се върнат в хижата и поеха пътя за върха.

Виолета първа се изкачи на билото, покрито с мек златист мъх. Беров пропълзя след нея по стръмната пътека.

Този есенен ден над София нямаше мъгла и през прозрачния хладен въздух тя се виждаше като от самолет. Градът приличаше на грамадно бяло животно, сграбчило с дългите си пипала полето. Слънцето чупеше лъчи в стъклата на прозорците и пръскаше хиляди блестящи искри.

От височината тя искаше да види завода.

– Ето коминът на ТЕЦ-а. Вляво от него е каменният мост, а онази права черта е шосето за завода. Още ли не го виждаш? – приближи се до нея той.

– София! Колко се е променила – възкликна Виолета. – Аз съм израснала в нея и още не мога да се ориентирам.

Тя гледаше надолу и същевременно чувстваше върху себе си погледа на Асен.

Той извади от раницата пуловер и я наметна. Предложи да закусят и след това по Вълшебната пътека да се спуснат към хижата, при мързеливците.

– Добре ни е нагласила Тина! Оставила е лакомствата при тях, а ни е пъхнала само хляб, сирене и няколко глави лук – ровеше в раницата Асен.

– На планина всичко се яде – каза Виолета, почисти мъха от камъчета и застла кърпа.

– И лук ли? – попита Асен.

– Защо не? – отвърна Виолета, взе една глава и започна да бели златистите люспи. – Ще го направя по "овчарски" – каза тя, сряза главата на четири, посоли я, огъна я в единия край на салфетката и му я подаде. – Сега ти го смачкай!

Закусиха с апетит.

Тя се отпусна на мъха и почувства хладните тръпки на планината.

– Годините се нижат като зърна на огърлица, докато конецът на живота се свърши... Есента ме потиска дори с цветята си – и внезапно тя запя:

Пролет, лято, есен, зима,
тъй сезоните вървяли,
от които пролетта
бил сезон на любовта...

– Нали е много смешна песничка? – обърна се тя към Асен. – Ние с тебе в кое годишно време се намираме? В пролетта ли?

– Може би не в пролетта – замислено отвърна той.

– В есента?

– Не, не и в есента. Сигурно в късна пролет...

– Да – съгласи се Виолета. – Късната пролет е по-сериозна и по-мъдра от ранната пролет..., когато момичетата са още страхливи, крехки и приличат на неразцъфнали цветя, на които никой не обръща внимание.

– За себе си ли говориш?

– А нима ранната пролет не е също така тъжна, както и есента? Пак безлистните дървета протягат голи клони, пак земята е кафява и въздухът – студен...

– Но тогава природата се ражда, а сега умира...

Асен искаше да я сграбчи и в устните й да нашепне всичко онова което чувстваше и още не й бе открил.

Той не я прегърна, нито целуна, защото тя му беше много близка и същевременно много далечна.

Тя искаше той да се престраши, да я прегърне; да отпусне глава на неговото рамо и с допрени страни да мечтаят...

Двамата лежаха със скръстени под главите ръце и се страхуваха от погледите си.

Изведнъж на нея й се прииска да го обиди, да го ядоса и след това да й прости, а тя да го целуне.

"Нима за този мъж мечтаех някога! Той е тук до мене и аз мълча. Защо не му кажа всичко?"

"Защо съм толкова страхлив? – мислено се питаше Асен. – Нима аз още от първата вечер не целунах Жана и колко леко се водеше разговорът после с нея... Нима любовта убива смелостта?"

– Ще закъснеем. Трябва да тръгваме – въздъхна Виолета.

– Ти обичала ли си? – попита някак си уплашено Асен.

– Какъв въпрос! – възкликна с изненадани очи тя.

– Искам да кажа... Там... В Русия?

– Обичах – отвърна сигурно Виолета.

Той грабна раницата и я метна на гърба си.

– По вододела ще стигнем до хижа "Еделвайс" и оттам ще се спуснем към "Фонфон".

– Този път е чудесен – отвърна тя.

Двамата мълчаха. Земята по билото беше суха и кънтеше от стъпките им. През пролетта като сюнгер тя щеше да се напои с влага и бистрите поточета на планината щяха да станат буйни и игриви. Тогава по билото ще цъфнат чудни планински цветя, посърналите стъбълца на които сега кротко чакаха снега, за да легнат и изгният под него.

– Колко е пуста планината през есента! Не се вижда никакъв турист – обади се Виолета.

– Никой не обича да отива на погребение – каза Асен.

Тя го попита дали иска да му издекламира стихотворение за есента. И без да дочака отговор, започна. Когато свърши и застана с отпуснати ръце и клюмнала глава, той се хвърли към нея и хвана ръцете й.

– Говореше за есента, но мислеше за нашата пролет... Виолета, ти си първият инженер–поет.

Тя се отскубна от него и побягна.

– Чуваш ли как бие сърцето на планината? – спря се тя. – Ами ако изригне? Нали казват, че Витоша е била вулкан?... Нищо! Ние ще се прегърнем и лавата ще ни облее. А след хиляди години, когато този къс от лава бъде разчупен, хората ще видят два прегърнати скелета и ще помислят, че ние много, много сме се обичали.

Той се опита да я прегърне.

– Искам да тичам и да чувам сърцето на планината – побягна тя.

Асен хукна след нея и раницата смешно подскачаше по гърба му. Той се задъхваше, но продължаваше да тича...

С пръчки в ръце те се спускаха по стръмната пътека към Княжево.

"*Балкани, вдигайте се в небесата...*" – пееше Рангел и по мургавото му лице избиваше руменина.

– Бате Рангеле–е–е! Нагоре те чакахме, а надолу не можем да те стигнем – проточено извика Рилка.

– Я ела при мене, да те питам аз кой ти е бате? – спря се Рангел и изчака тичащата по пътеката Рилка.

Той я привлече, повдигна брадичката й и закачливо заклати глава.

– Няма да ми казваш бате, че знаеш ли?

– Какво да зная? – попита кротко тя.

Двамата бяха избързали и чуваха далечните гласове на останалите.

– Нима не знаеш? – засмя се Рангел и щипна страната й.

– Какво ли прави Горан?... – попита тя и се изчерви.

– Ти обичаш ли го?

– Много... Но рядко го довеждаш в София.

– Подарил съм го на брат си. Той няма деца...

– И все пак...

Наблизо се чу тънкият глас на Тина.

– Ео! – отвърна раздразнено Рангел и изсвири с уста.

Рилка се облегна на едно дърво и гърдите й бързо се повдигаха. "И когато човек се движи нанадолу, пак се запъхтява" – помисли тя усмихната.

– Ео! – наново изпищя Тина и между буките изникна топчестата й, облечена в червена рокля фигура.

– Ето я нашата дебела калинка – извика Рангел, сви ръце на фуния и започна да зове останалите.

Всички се бяха уморили и мълчаха. Само Рангел пееше с груб и фалшив глас и под краката му се ронеха ситни камъчета.

Сякаш някаква ръка откачи невидим шалтер и денят угасна. Настъпваше дългата есенна нощ. Два задъхани локомотива бавно влачеха керван вагони и пръскаха пожар от искри по стръмнината на Люлин. Долу, в полето, сияеше столицата, нагиздена с хиляди блестящи огърлици...

XI

Тази вечер инженер Мермеров се върна късно. По навик бръкна с пръст в кръглия отвор на кутията за писма и бавно заизкачва извитата стълба на старата жилищна кооперация. Без да светва, той вървеше по познати стъпала и през вратите на апартаментите долавяше миризми.

"В Димитрови ще ядат риба, а в Симеонови запържват нещо с лук" – и с всяко пристъпване чувстваше, че умора стяга колената му. – "Дали вече съм остарял, или толкова много ме е изхабил този Рангел" – помисли той и забърка в джоба за ключа на апартамента.

Влезе в затопления хол и завари жена си Мери, свита като котка на дивана, с роман в ръка.

– Майн дарлинг, пак закъсня – през прозявка проточи глас Мери, спусна обутия си в тънък найлон крак и затърси по килима малките си къщни пантофки.

– Живот! – изпъшка Мермеров и хвърли вечерен вестник на масата.

Той изтри изпотените си очила, разхлаби връзката и се приближи до топлата камина.

– Ония пак ли са те разядосали? – попита глезено жена му и се протегна лениво.

– Те не ме ядосват, а направо – убиват! – каза Мермеров.

– Широко сърце и широк живот – безучастно го посъветва Мери, седна пред тоалетката и започна да се съзерцава.

– На тебе ти е широко, защото само четеш романчета, но я излез навън да видиш какво е...

– Пак ли натякваш, че не работя? – извика с променен тон Мери Мермерова, прибра с пръсти косите и опъна кожата на лицето си. – Едно време мама не работеше и слугиня имаше, но баща ми беше достоен мъж, а не като тебе...

– Доизкажи се. Доизкажи се! – погледна заплашително над очилата си Мермеров.

– Намери ми подходяща работа и ще работя – завъртя се и отметна глава Мермерова. – Да не мислиш, че ми се стои в къщи да съм ти

робиня – да ти готвя и пера бельото? Мечтая да изляза навън, да се запозная с нови хора, да чуя някой виц, да пофлиртувам... – последната дума тя каза провлечено, заядливо и същевременно прокара ръце по наедрялата си талия.

– Ти смяташ всички жени, които работят, че все за флирт мислят – изсъска Мермеров и дръпна ръката си, парната от нажежените плочки на камината. – Сутрин стават в пет и половина, приготвят закуска на децата си и ги водят в детски домове, след това един час се блъскат с лакти по трамваи, тролеи и влакове, газят два километра кал и чак тогава влизат в завода. След работа – пак по обратния път...

– Много ги съжаляваш – прекъсна го жена му. – Ако и мене така съжаляваше, щеше да ми вземеш слугиня, за да не се срамувам да ходя с такива захабени от шътане ръце.

– Я не ми усложнявай живота, че каквото ми е черно...

– Не на тебе, а на мене е черно! На времето ме искаха мъже, които сега са по върховете, а аз, идеалистката, се подмамих по една глупава инженерска титла... Я си затваряй устата и много да не говориш! От пет години един подарък не си ми донесъл и все пари нямаш. Голтак с голтак! Хората се наживяха: коли, заведения, концерти, бални рокли... Чакай! Чакай! И аз зная. Ще си намеря приятел и рано или късно ще ти отмъстя...

Мермеров правеше с устни беззвучни движения да отговори, но жена му го атакуваше с порой от думи и той, зашеметен, само се задоволяваше да стиска юмруци.

– Какво мълчиш? – без прекъсване продължаваше Мери Мермерова. – Мислиш, не зная откъде Калункова има златен пръстен и най-модерни рокли? Мъжът й да не получава повече от тебе? Но жената е напипала лесното. Фръц насам, фръц натам и хоп! – рокличката идва... Намерил си ти жена, честна и почтена! – почти прегракнало изкряка тя и тръсна петте си пръста към мъжа си.

– Чакай бе, Мери, аз за какво ти говоря, а ти цял водопад от думи ми изсипа – капитулирал, замънка Мермеров.

– И другите мъже работят и не се оплакват – закряска наново жената. – Омръзна ми всяка вечер да ми хленчиш: ох, ах, убиха ме, унищожиха ме... Омръзна ми да се разправям с такъв просташки див петел!

Мери Мермерова се връцна и подсмръкна с нос.

Когато Мери каза "*проста̀шки див петел*", Николай Мермеров разбра, че първата фаза на атаката е минала и след това ще последват сълзи. На думите той беше свикнал да издържа, но никак не можеше да понася сълзите и затова се опита да се оттегли към кухнята.

– Чакай! – с подготвен за плач глас извика Мери, но Мермеров беше вече изскочил и шумно се миеше.

Мери Мермерова стисна устни, грабна една възглавница и с яд я захвърли към камината. Тя взе наново романа, но забеляза че единият пискюл на възглавницата се допира до нагорещената врата, скочи и я премести.

Преди три години болест отне единственото дете на семейство Мермерови и оттогава в апартамента им зацари нервна атмосфера. Някога двамата се взеха по любов, но сега чувстваха че си пречат един на друг, въпреки че си бяха вече безразлични... След смъртта на детето, нито тя, нито той можаха да намерят верния път към разбирателство и от ден на ден оголваха своите досадни характери.

– Виновен е Николай! – казваше Мери на майка си.

– Виновна е Мери – казваше Мермеров на приятелите си и в това беше напълно убеден, но не му достигаха сили да пристъпи към решителни мерки.

"Всичко ще й прощавам, само да не крещи и да ми създаде спокойно място за почивка" – мислено предлагаше той и жестоко плискаше със студена вода челото си.

"Вече не мога да го понасям" – наведена, без да може да прочете и ред от романа, убеждаваше се Мери.

– Гладен съм. Хайде слагай да ядем! – извика Мермеров през полуотворената врата и предизвикателно я тръшна след носа си, но в същия миг се чу продължително звънене.

– Каква приятна изненада! – в един глас изкрещяха сърдитите съпрузи, когато отвориха вратата и видяха, че на гости им идват директорът Мечков с жена си Елена.

Двете жени започнаха да издават някакви тънки неразбираеми звуци и като пазеха да не се засегнат с начервени устни, два пъти се

целунаха, вдъхнаха силно, да усетят парфюмите си, и успокоени влязоха в хола.

Мъжете, въпреки че се бяха разделили само преди час, сърдечно раздрусаха ръцете си.

– Меренце, я виж какво е останало от луканката, дето ни я прати чичо ти от Горна Оряховица – каза сладникаво Мермеров. – И донеси бутилката експортно с белия етикет – допълни той, разтвори нашироко ръката си и покани Мечков към дивана.

– Няма нужда от такива работи – разтриваше ръце Мечков. – Ние минавахме оттука и рекохме да ви видим...

– Аз съм същинска маца – превзето каза Елена Мечкова и премести един стол до камината. – Обичам да си мъркам на топличко. Инженер Мечков (за по-голяма тежест, когато говореше за мъжа си, тя винаги го титулуваше и му казваше фамилното име) ме подиграва, че в къщи съм се навличала с вълнени жилетки и памучни чорапи, а когато излизам на студа, винаги съм си слагала най-тънко и фино бельо. – И за да докаже верността на думите си, тя метна крак въз крак и под роклята й се показа тънкото фризе на вносен комбинезон.

Елена Мечкова беше едра, натежала от годините жена, с месести устни. Потъналите й в меланхолична влажност големи като на тревопасно очи, дълги години създаваха грижи на нейния мъж и обожателите й. Сега, успокоени от годините, тези очи тлееха със слабия пламък на спомените и внушаваха на околните само почит и съжаление... Елена Мечкова не бе ощастливена от природата да има деца и може би затова, неизразходваното й майчино чувство се бе превърнало в суетност.

– Когато излизаме, инженер Мечков много фино ме подиграва: "Мила моя красавице! – казва той. – Съблечи се, че ще отиваме на концерт." И той си мисли, че аз не разбирам неговата ирония – засмя се сипкаво Елена Мечкова.

– И моят е такъв – побърза да се похвали Мери Мермерова и хвърли презрителен поглед към мъжа си.

– Обаче аз не мога да разбера глупавата скромност на инженер Мечков – размърда пълните си рамена Елена. – Той е директор на такъв голям завод... завод, бих казала, с национално значение, а се задоволява да се движи с лека кола, която е същински ветрилник. На другите

директори им раздадоха зисове[8], а на моя инженер Мечков му бутнаха някаква си бракувана от военните мерцедеска.

– Ех, добре, че и тази имате – въздъхна Мери, която мечтаеше мъжът й да слиза пред кооперацията им от кола.

Мери Мермерова беше любезна с гостенката си, но вътрешно се топеше. Тя искрено беше убедена, че превъзхожда тази "дебела провинциалистка" и в душата й се трупаше гняв че не е жена на директор.

Двете окупираха топлата камина и постепенно минаха на любимата си тема – модата, – а мъжете се умъдриха пред чашите с вино.

Мълчанието на директора не се нравеше на Мермеров и той не се излъга в своите предчувствия. Мечков, който още не беше докоснал луканката и виното, повдигна едрата си глава и в очите му проблесна искрица строгост.

– Отдавна исках насаме да поговоря с тебе – започна тежко той и Мермеров трепна. – Направо, като на стар приятел и дългогодишен колега, ще кажа...

Мермеров отвори уста да продума, но Мечков хвана ръката му и набръчка вежди.

– Знаеш, че съм прям – мъчеше се да попадне в подходящ тон директорът. – Твоите изказвания и колебания никак не се харесват на Рангел и, откровено казано, и на мене. Николай, не мога повече да те защищавам. Аз не съм толкова силен, колкото може би ти си мислиш...

Мермеров гледаше изненадан и широките пори около носа му се напълниха с мазна пот.

– Премисли! – продължи Мечков. – Ти си главен инженер, а самият създаваш спънки. Съмненията ти, доколкото могат да доведат до някакъв полезен спор, са правилни, обаче забелязвам, ти си убеден, че ние няма да се справим.

– Не си ме разбрал – каза Мермеров и почувства, че езикът му пресъхва.

– Дано да е така – отвърна Мечков.

– Форсирането води до грешки... А ти откога се впусна в авантюри или затова, че стана партиец, смяташ че си длъжен всичко да

[8] "ЗИС" - марка руски луксозен автомобил през 50-те г.; за правителствени и високопоставени лица.

приемаш слепешката? – опита се да атакува Мермеров и, в очакване на отговора, изкриви устата си на една страна.

– Взе ли една вечер план-графика в къщи, седна ли спокойно да го разгледаш? Ти си служиш със сухи цифри, с налични възможности на завода... А от нас хората очакват творческа фантазия. Да им нарисуваш утрешната картина на завода, на живота им... За това е нужна смелост и поемане на отговорност. Ако я нямаш, потърси я, а не се мъчи да разколебаваш хората.

– Сигурно Беров притежава такава смелост вместо мене? – с огорчение попита Мермеров.

– Наистина, Беров я притежава, но няма защо да казваш, че вместо тебе. Той очерта бъдещото ни производство. Мислите му са смели и оригинални... Николай, защо не подкрепиш инженер Беров, защо не се помъчиш да го разбереш?

– Дотам ли стигнахме – да се мъчим да разбираме младоците? – презрително поклати глава Мермеров.

– Защо не? – оживи се Мечков. – Всеки по своему живее живота и по своему го вижда. Така е и в работата...

– Стана ми ясно, че трябва да си търся на друго място служба – каза Мермеров и нервно затърси цигара.

– Никой не те пъди...

– Но ме предупреждаваш да играя по гайдата на този или онзи.

– Ти си гайда! – тупна с юмрук Мечков, – защото само на една пищялка знаеш да свириш... Дошъл съм при тебе по приятелски и искам да ме чуеш! Ако не ми беше скъп, още утре щях да те уволня, но аз добре познавам качествата на Николай и го моля по-малко да дрънка и повече да се замисля върху работата си...

Гласът на Мечков забуча. Жените се обърнаха. Пребледнял и с трепереща пръсти, Мермеров се мъчеше да запали цигара. На гърлото му се беше спряла някаква суха буца.

– Ти винаги си ми бил дясната ръка и занапред искам да бъдеш такъв – продължи по-тихо Мечков. – Ако не ти достигат сили, ще помогна – никой няма да те упрекне, но всеки ще те порицае, ако и малкото сили, които имаш, ги употребяваш да спъваш работата...

– Инженер Мечков, не очаквах, че изказванията ми ще доведат до такива изводи... – със сух, ироничен тон отвърна Мермеров.

– Кога си се обръщал към мене, насаме, с "инженер"? – строго попита Мечков.

– Ти ме познаваш. Нима можеш да допуснеш, че... – забъркан и с отпаднал глас заговори Мермеров.

На Мечков му стана съвестно, че грубо се отнесе към стария си приятел.

"Така трябва да бъде! – помисли на себе си той. – Още от началото трябва да го стресна, защото по-късно може би ще стане по-лошо"

Мечков пресегна към луканката и взе едно парченце, сложи ръка върху рамото на Мермеров, погледна го с добрите си кестеняви очи и тихо каза:

– Познавам твоята дългогодишна работа, но братко, остаря ли, та загуби вяра...? Тази поръчка не е нещо непреодолимо. Сигурен съм – ще я реализираме, и тогава ще ми бъде мъчно, че ще се срамуваш.

Мермеров неволно погледна към жена си.

"Може би за моето малодушие е виновна и тя?"

И му се прииска да се облегне на широкото рамо на своя приятел, да му се оплаче от семейния си живот; за това, че когато вечер се върне, не намира верен другар, а една...

Мермеров тръсна глава и нищо не каза. Свали очилата си и без да има нужда, започна да ги почиства.

– Наздраве, булки – с пълен глас извика Мечков и вдигна чашата си към жените. – Наздраве за модите!

Чукна се със смутения Мермеров и високо, че и жените да го чуят, каза:

– Аз съм заявил на моята Елена, че както и да се облече, винаги ще я харесвам, но тя твърди че не се обличала за мене, а за самата себе си. Това не мога да го проумея...

– Да, но някой е казал, че "в човека трябва всичко да е хубаво" – и облеклото, и... – надвика го Елена.

– ... и хармонията ще бъде пълна – махна с ръка Мечков и се засмя.

– Ти, какво смяташ... че крановете... – опита се да поднови разговора Мермеров.

– За служба повече – няма! – отсече директорът. – Нека да послушаме какво говорят жените...

Мечкови постояха още малко и си отидоха. Усмивката изчезна от лицето на Мери Мермерова. Тя се спря пред мъжа си и злобно пламъче проблесна в очите й.

– Виждаш ли хората? – заядливо започна тя. – С нов тоалет, и през зимата мъжът й ще я изпрати на почивка в Боровец. Блазе на такива жени, със способни мъже.

– Той е комунист – злобно отвърна Мермеров.

– Че какво ти пречеше и ти да си сега комунист? – с ръце на хълбоците залюля се пред него Мери.

– Ох! – изпъшка издълбоко Мермеров и хвана косите си. – Ако знаех, че няма да има някакъв обрат, какъв комунист щях да стана...

Със стиснати зъби и оголени венци, той погледна така страшно, че жена му се уплаши и направи няколко крачки назад.

– Блъскай тогава, гламчо!...

– Млъкни, кречетало!

– Я гледай, просташкия му див петел! – изненадана от решителността на мъжа си, измърмори Мери.

– Кой е просташки див петел? – изкрещя Мермеров и с настръхнали коси и свити юмруци тръгна към нея. През очилата, очите му изглеждаха големи и страшни. Мери отстъпи, спъна се от килима и падна на дивана.

– Маймуна! Никому ненужно нищожество! – извика надвесен над нея Мермеров, обърна се и се хвърли в кревата смазан и унижен.

XII

Общозаводското събрание продължи до късно. Изпъстреният с цифри и непознати думи доклад на главния инженер смути работниците, но те разбраха само едно – че пред тях се изпречват почти непреодолими трудности. Въпреки бодрите изказвания на Рангел, Мечков и Беров, никой не можеше да се отърси от думите на Мермеров, който с необясним садизъм беше атакувал с цифри и срокове.

"Планът и реорганизацията ще могат да се изпълнят само с висококвалифицирани кадри, а такива в нашия завод няма" – завърши доклада си Мермеров и презрително изгледа работниците.

Хората на Анто Белев заплашително мълчаха. Те не виждаха къде ще могат да участват в новото специализирано производство.

Борис Фердов не можеше да търпи мрачни погледи, стана и заяви: "заводът може да разчита на младежите, които обещаваме, че въпреки всички трудности..."

Старият шлосер Кольо Керин го прекъсна и нарече "пикльо". Работниците се изсмяха и Борис Фердов със зачервени уши седна на мястото си.

Наистина, след това се изказаха мнозина, но тяхната загриженост се свеждаше все до един въпрос – колко пари ще получават?

На края, както обикновено, избраха комисии, които да работят и да отговарят за реорганизацията и планирането на производството.

На другия ден сякаш всички в завода бяха сърдити.

Цочо Димитров подсвирна и се упъти към стаята на Фердов. Добре познаваше упорития характер на младежа и след вчерашната обида с право очакваше да стане нещо. Бутна вратата, където работеха бобиньорите, и зърна Борис. Лицето на младежа беше по-мрачно от нощта.

– Някога Ахил, след като бил обиден от Агамемнон... – започна Димитров.

– Рано сутрин не ми се слушат приказки – троснато го прекъсна Борис.

– Обиден! – каза диспечерът и му намигна. – А ти знаеш ли онази приказка за чирака и майстора: – Веднъж майсторът попитал чирака си колко е две и две и чиракът веднага отвърнал "четири". Ядосан от бързия отговор, майсторът му стоварил един юмрук по врата и чиракът изпъшкал от болка. Калфите гледали и мълчали, но към обед един от тях се обадил: "И все пак, ти майсторе, си прав! Чираците не трябва много да знаят..." Та и твоята работа, Борка, май така стана, а?

– Ще разберат кой е пикльо! – закани се Борис и тънкия му врат почервеня.

"Оттука ще избухне някаква бомба" – каза си на ум диспечерът и престилката му се развя към леярната.

Всички в завода знаеха, че за да се спестят хиляди левове от ръчна текелажна работа и за да тръгне производството ритмично, е необходимо да има един двадесеттонен портален кран. Този кран трябваше да снове между складовете, да разтоварва материала от вагоните и да го подава на машините в подготвителния цех. Точно за този портален кран се бяха хванали младежите.

– Ще ни се смеят, а? – заканваше се Борис Фердов.

Чертежите бяха готови; Виолета и Борис Фердов ги бяха направили за късо време. Разбира се, помогна им Асен Беров, но те го заклеха да мълчи.

– Няма вече да обещаваме, а направо ще работим и ще отчитаме – викаше Борис и разпределяше кой какво да върши.

Когато всичко беше готово, отидоха при директора.

– Нищо друго не искаме, освен да ни отпуснете малко материал и да купите два електромотора – каза Борис пред слисания Мечков.

– Ще работим вечер – допълни Виолета. – Аз отговарям за направата на крана!

И когато тя обясни, че младежите стругари и фрезисти вече са изработили доста детайли, че тихомълком диспечерът Димитров е наредил да се изработят моделите и че отливките утре ще бъдат готови, Мечков се хвана за главата.

– И директорът нищо не знае за това!

– Подаръците се пазят в тайна – отвърна Виолета.

– Да не би утре да ви хрумне да си прокарате трамвай?...

Наведен над чертежите на крана, след малко Мечков конспирираше с младежите.

– Струва ми се, не само младежка ръка се е намесвала в конструкцията – каза той и заканително размърда пръст. – Признавам: всичко е направено умело. Откъде сте откраднали документацията?

– Падна ни се на лотария – засмя се Борис Фердов.

– Вие сякаш нямате вяра в хората си? – обади се Виолета.

– Аз имам вяра в хората – каза Мечков. – Дайте си ръцете!

"Младост! Някои я смятат за неразумна и глупава. А защо ние, старите, винаги с радост и съжаление си спомняме за нея?... Младост! От нея бяга страхът защото той е рожба на мъдростта... Младостта не е мъдра, но нима не могат да бъдат мъдри силата и красотата?"

Така мислеше директорът Мечков, когато си отиваше за дома.

* * *

Кривото свали електродната маска и започна да очуква шлака от заварените шевове.

– Почешете ме по дървения крак – изтърси той любимия си израз.

Те бяха тридесет младежи и оставаха на смени. Всички работеха с неподозирана от тях важност. Обаче случваше се някои да отсъстват. Играта, която бяха започнали с ентусиазъм, сякаш вече им омръзваше.

Само Кривото неизменно беше в завода. С дървения си крак той не можеше да ходи на танцови забави и знаеше, че никое момиче няма да го хареса...

– Щом завършим крана, ще ти полирам дървеното краче и ще станеш най-добрият футболист – хвърли жестока шега Гошо Рендето, който беше направил всичките модели за отливките.

Кривото не се обиди, но дръпна панталона и показа сентенцията:

"*По-добре с дървен крак, отколкото с дървена глава*"

Това утешение го беше написал хирургът, когато му поставяше протезата... Кривото беше сирак. Цялото му семейство – заедно с левия му крак – беше останало под развалините на малка, улучена от самолетна бомба, къща...

На другия край на халето Виолета прегледа вече оформената конструкция на крана и с притеснение забеляза, че е тук–там е изкривена. Не навсякъде шевовете бяха равни и качествени... Беше обърнала внимание на един младеж да не работи през пръсти, а той й отвърна, че "на харизан кон зъбите не се гледат".

"Наистина, тези младежи са станали много самонадеяни..." – мислеше тя пред изкривената кранова конструкция.

Стана късно.

"Дали си е отишъл?" – питаше се Виолета...

От тъмния край на халето се зададе Асен. Тя се зарадва и се направи, че не го вижда.

Той се приближи до нея, като се смееше на големия брезентен панталон, който беше обула върху полата си. За да не й пречат косите, беше поставила върху тях каскет.

– Здравей, гаврош! – извика той високо. – Не ти ли омръзна вече играта?

– Не, защото тя е измислена от мене – отвърна Виолета.

– Момичетата играят на кукли и това е полезно за бъдещите майки, а тази игра сигурно е необходима за един бъдещ ръководител?...

– Прегледай всичко и от утре да сглобяваме – каза делово тя.

– Казвам, че всичко е в ред – усмихна се Беров, като нарочно не сваляше погледа си от кривите шевове.

– Ти си лош... Ти ни смяташ за деца.

– Вие сте големи и добри деца.

– Ние знаем, че не правим ракета за Марс, но правим нещо, което ще бъде полезно...

– ... и ще докажем на ръководството... – продължи Беров и подаде ръка на Борис, който се приближи към него.

– И вие ли нямате вяра в нас? – попита той.

– Аз съм длъжен да вярвам във всеки, който не ме е разочаровал – отвърна Беров. – Вие успяхте в доста неща, но ви съветвам, когато

започнете монтажа, да повикате някого от по-старите майстори. Има на глед прости работи, за които все пак е необходима опитност.

– Кой да викаме? – с присвити устни попита Борис.

Беров повдигна рамена.

– Старите майстори се интересуват само от пари! – злъчно извика Борис.

– Не забравяй, че всеки е бил млад и че всеки ще стане стар – каза Беров и продължително изгледа младежа. – Съмнението е сестра на разума, и понякога трябва да се вслушваме в него... А колкото за парите, те все още са необходими, драги идеалисте...

Той говореше и същевременно се пренасяше десет години назад, когато смяташе всеки, минал тридесетте, за стар...

"Прилича на младежа да е самонадеян, дори глупаво самонадеян, защото младостта винаги извинява..." – каза си Беров.

Беров взе чертежите, разстла ги на пода и нареди да му докарат изработените от стругарите детайли; внимателно ги провери и бракува два от тях. Повика всички и започна да им обяснява как да стане монтажа на крана. Младежите го слушаха внимателно. Беров наблюдаваше техните удължени лица, зачервени от безсъние очи, тънките им момчешки вратове и изведнъж му се прииска да ги прегърне; да прегърне тези млади хора, които носеха в сърцата си неопетнена надежда, които не познаваха още силите си и никога още не бяха се разочаровали.

– И все пак трябва да викнете един майстор – като бършеше изцапаните си с грес ръце, каза той. – Това, което направихте, е вече достатъчно, за да ви уважават...

Борис Фердов въздъхна и уморените му рамена се изправиха.

Беше много късно и всички започнаха да прибират инструментите.

"Необходимо е често да се смесва старата с млада кръв" – мислеше Беров, когато с Виолета напускаха завода. И му беше леко и приятно.

Той я хвана под ръка и почувства нейната топлина да се прелива в него.

* * *

– Ако и занапред крановете се правят така бързо, няма защо да се безпокоим – призна Мермеров, когато порталният кран беше издигнат на релсите.

– Нормите се изготвят за средно мързеливи и средно умни хора – отвърна му директорът.

Бяха вдигнали яките на балтоните си и снежинките се мъчеха да докоснат посинелите им лица.

Младежите, взели участие в изработването на крана, се бяха отделили в една голяма група. Привлечени от топлината на младите тела, снежинките се втурваха в шиите, лепяха се по зачервените страни и като изгасваха, се обръщаха на малки бисерни капчици, които след миг като топла пара се надигаха нагоре.

Виолета държеше пред устата на Борис микрофон.

– Вие извоювахте дните, в които живеем, и ни дадохте за подражаване пример. Нима бяхте загубили надежда, че вашите деца, не могат да направят нещо, ако не велико, то полезно?

Лицата на работниците се опънаха. Мустаците на Щерьо мърдаха някак си особено.

Виолета изтича с магнитофона и застана пред директора. Мечков сне каскета си и по посребрените му коси се натрупа малко, пухкаво снежно калпаче.

– Благодаря ви от сърце. Благодаря ви от името на целия колектив – каза той. – Страна, която има такива деца, ще върви напред и никакви пречки по пътя не могат да я спрат.

Мечков говори още малко и стисна поотделно много ръце.

Рангел обиколи с поглед завода. Само за два месеца колко много беше направено: първите пратки на ламарина и профилна стомана се стоварваха в новите складове; машините бяха преместени и монтирани в подготвителния цех; конструкторите и технолозите вече работеха в ремонтираната сграда; прясно циментираната рампа даваше индустриален вид на завода и две червени бариери прекъсваха главната алея, когато минаваше влак.

Едрата конструкция на порталния кран се извишаваше и гърбът му се губеше в снежната завеса.

Борис Фердов махна с ръка и Тина се изкачи в стъклената кабина. Младежите се втурнаха и кой където можеше се хвана за крана, който бавно потегли в красивата зимна утрин...

* * *

– Ще дойдеш ли на младежкото тържество? – попита Виолета и предизвикателно се опря на бюрото.

– Че какъв младеж съм аз? – отвърна Беров.

– Така ли мислиш? – продължително го загледа тя, като навиваше на пръста си телефонния шнур. – Много рано се предаваш...

– Когато старостта се съюзи с болестта, става страшна сила.

Беров никога не можеше да забрави болестта, която отне толкова месеци от живота му. Понякога се срамуваше, че е бил болен, и дори изпитваше необяснима стеснителност, когато се споменаваше за туберкулоза. И все пак не искаше да скрие че е боледувал и с някаква садистичност си припомняше това.

– Обичаш да говориш за болестта си, сякаш тя ти е скъп спомен – с досада каза Виолета. – В Ленинград имах един ранен колега. Той винаги издебваше случая да завърти разговора за войната и след като подробно обясняваше как е бил ранен, събличаше сакото, разголваше рамото си и показваше на всички вдлъбнатото червено месо, откъдето беше минал куршумът; дори настояваше да пипнем и чак когато го уверявахме, че сме набарали неизваден куршум, тогава се успокояваше. Та и ти...

– Не съм показвал раните си – сърдито отвърна Беров и захапа цигара.

– А аз съм ги виждала – тихо каза Виолета.

– Ти си ги виждала, когато съм умирал – погали ръката й той.

Тя седна до него, без да отмести ръката си.

– Тържеството ще е скромно... Нали и ти спомогна за крана?

– Дребна работа!

– И да е дребна – започна хитро тя, – все пак е работа и то изкарана докрай. Трябва да се изпитат мъките през време на работата и радостите при завършването й.

Безсънните нощи, умората и съмнението в успешния край бяха оставили следи по лицето на Виолета. Очите й сякаш бяха станали по-големи.

– Предлагам друго – весело рече Беров. – Ще те почакам в канцеларията. Ще се приберем в къщи, ще се пременим и след това ще отидем до късно да танцуваме.

– Идеята ти е прекрасна... Но, да не избягаш?

– Толкова време съм те чакал, та сега ли ще избягам? – извика Беров и посегна да я прегърне, но Виолета изтича и отвори вратата.

Вратата наново се отвори, но Асен пред себе си видя разкопчаната престилка на Цочо Димитров.

– "Който се учи, той ще сполучи!" – е казал Сенека – извика диспечерът и се хвърли на един стол. – Мисля си, – продължи бързо Димитров – защо още не се е намерил някой философ да каже, например: "Старите искат, а младите могат...", или пък: "Докато старите се намъдруват – младите направиха портален кран..."

– Няма рима и мъдростта губи от стойността си... Тебе човек не може да те разбере кога си сериозен и кога се шегуваш – каза Беров и му беше приятно да разговаря, защото вечерта щеше да бъде с Виолета.

– Човек–загадка – рече Димитров. – Комплицирана личност. В мене има нещо трагично и комично и важното е, че аз това го съзнавам.

– Значи, ти си познал себе си? – подхвърли Беров.

– Да! – тържествено произнесе Димитров. – Първо внимателно се разглеждам и после се смея на това, което съм видял.

– Нима толкова весели работи има в тебе?

– Аз съм възпитан, и, за да не обидя другите, само себе си гледам и само на себе си се смея.

– Така ли? – възкликна Беров. – А ако някой те помоли да го разгледаш и след това да му кажеш какво си видял...

– Рискувам този любезен човек да ме намрази – избърза да каже Димитров. – Ти чувал ли си за един древен дядо, който се наричал Диоген?

– Какво общо има Диоген?

– Той е ходил с едно фенерче и е осветявал носовете на хората, като им е препоръчвал да поглеждат към себе си... И представи си: те се поглеждали и се обиждали... и затова не му давали квартира и той бил принуден да живее в една бъчва, въпреки че старецът бил много умен... – Човек е чувствително същество! – заключи Димитров. – Колкото си щеш хора можеш да обиждаш в множествено число. Иди на футболен мач и кажи:

"Всичките тези, които са дошли на стадиона, са глупци."

Съседът ти ще се усмихне снизходително.

Но ако на същия съсед кажеш: "Ей, ти, глупак, защо ревеш като идиот?" – представяш ли си какво те очаква?

– Сложна е човешката природа – поклати глава Беров.

– И непременно трябва да знаеш шифъра й, за да я разгадаеш. Тя е нещо като египетските йероглифи, мъчно се разчита... Важното е да намериш "модус вивенди", както казват японците – хвърли въдица Димитров.

– "О кей!" – както казват абисинците на дяволи като тебе – изсмя се Беров и удари Димитров по рамото. – Но за да не се обидиш, ще допълня, че ти си симпатичен дявол.

– Колкото инженер Виолета Лазова ли? – хитро попита Димитров.

– Разбира се, не чак толкова – веднага отвърна Беров и почувства, че топлина нахлува към врата му. – Слушай, ти няма... с Виолета, че знаеш ли...

– Момичето е свободно, пък и аз съм свободен... – продължаваше да го ядосва Димитров, но като видя, че влезе Виолета, млъкна.

– Набързо претупахте тържеството – каза Беров.

– Имам си работа, а другите останаха – с още пълна уста отвърна Виолета.

– Работа, работа... – завъртя се около Виолета Димитров. – Жената казва: "Имам работа" и отива или при фризьора, или при шивачката... Навън от завода трябва да има само удоволствия.

– Не знаех, че главният диспечер е толкова мъдър – каза Виолета.

– Още в "Рибния буквар" е писано: "Разделяй и владей!" Това значи да отделяш работата от другите неща, за да можеш поотделно да изпитваш вкуса...

Димитров отвори прозореца и в стаята страхливо надзърнаха снежинки.

– Ако аз съм на ваше място, ще взема една шейна и един дебел кожух, и... – той замахна с ръка, като че ли удря по конете с камшик – дий, към планината! А там, между надвисналите от сняг борове, луната провира студени пръсти и е така тихо и приятно, че ти се иска да се доближиш до любимия, да смесиш своята с неговата топлина.

– Всичко това би било хубаво – каза Беров.

– И в романтизма трябва да има мярка. Ние не бива да се откъсваме от действителността – поучи ги Димитров, придаде на лицето си съвсем невинен вид, дълбоко се поклони и излезе.

– Много е смешен – Виолета уви около главата си шалче.

– И много сериозен... – откачи балтона си Беров.

– Колко е хубаво, че живеем в една къща! Колко е хубаво, че взаимно се изпращаме!

– А тази вечер два пъти ще се изпратим – прегърна я Асен.

* * *

Когато Възкреса Чардаклиева разбра, че Асен ще излезе с Виолета, кръвта й се разбунтува, блъсна я в главата и черни кръгове запулсираха пред очите й. Не можа да задържи яда си и се намъкна в банята.

– Наистина ли ще излезеш с нея? – задъхана го попита тя.

Асен се бръснеше, издуваше с език слабата си буза и нищо не отвърна.

– Да не би да имаш намерение?... Виждали са те под ръка с пролетарката!

– Сигурно – отвърна кратко Асен.

– За сестрата на този комунист ли се оцени бе, синко? – задъхана изкряска майка му и с две ръце притисна гърдите си. – Известно ли ти е, че сакатият е участвал в убийството на брат ти? Хората не спят, всичко знаят...

– Нали умря Фердо, а не брат ми? – прекъсна я Асен.

– А ако го бяха убили?... За такава ли пачавра се оцени? Как ще я гледам цял живот! – захълца в ръцете си Чардаклиева.

Асен се опита нещо да отвърне и бръсначът цепна устната му.

– Виждаш ли, Господ те наказа! – извика майката, спряла уплашен поглед в тънката струйка кръв.

– Не господ, а ти ме наказваш... – захвърли бръснача Асен. – По-добре, че Валентин изчезна...

Изведнъж старата хлъцна и се строполи на мозайката.

– Мамо! Мамо! – хвърли се към нея Асен и започна да милва редките й бели коси.

От кухнята се подаде Добри Чардаклиев.

– Как–как–какво става? – заекна той и като видя жена си простряна на пода, заудря главата си в стената.

Асен грабна майка си и я довлече до кухнята. С обърнати очи, старата конвулсивно трепереше, ръцете й изстиваха и ноктите им бавно посиняваха. Асен видя мъртвешки опънатите й крака и се уплаши.

– Виолета! Извикай бързо Виолета! – кресна той на обезумелия Чардаклиев и започна да разтрива ръцете на майка си.

Виолета дотича в кухнята, погледна и не чака да й обясняват; изу чорапите на старата, клекна и силно започна да разтрива краката й.

Припадналата се съживи, безцелно погледна и пак бялото на очите й се обърна.

– Въздух! – извика Виолета, като продължаваше да я разтрива.

Чардаклиев отвори прозореца и в изпълнената с миризма на яхния кухня нахлу свеж въздух. Старата започна да се съвзема. Виолета изтича до прозореца, грабна шепа сняг от перваза и го сложи на челото й.

– Нищо ви няма. Нищо ви няма – помилва я тя по увехналите страни.

– Асене, ти ли си? – простена тихо старата. – Къде е Валентин?

– Ш–ш–ш–шт! – изсъска Добри Чардаклиев. – Тука са само Асен и Виолета. Успокой се, Възке, лошото мина...

Майката отвори очи и срещна погледа на Виолета, която я гледаше загрижено.

– Оставете ме. – Добри, ела при мене... – каза с примрял глас тя.

Виолета се изправи и отметна полепналите й по челото коси.

Асен стоеше като статуя. От устните му се спускаше тънка, вече засъхнала струйка кръв.

– Кръв! – извика Виолета и хвана главата му.

Той я прегърна.

– Не мисли най-лошото...

Оставиха старите в кухнята и Асен нежно, едва осезаемо, прокара ръка по страните й.

– Тази вечер не бива да излизаме. Ела при мене – прошепна той.

– Ще спя у нас... Ако стане нужда, почукай на пода... Аз винаги чувам когато си лягаш.

– Нима?...

– Никога не заспивам преди ти да си легнеш.

Тя повдигна пеньоара си и бързо заслиза по стълбите.

Асен видя новите й вечерни обувки...

XIII

Мермеров не беше навил будилника и се събуди късно, погледна към кревата на жена си, който от вечерта не беше разтварян, повдигна натежалата си от безсъние глава и потърси по нощното шкафче очилата. След като не ги намери, само с един обут чорап, обиколи разхвърляната стая, спъна се в подвития килим и очилата се смъкнаха от челото на носа му. Изненадан, той ги намести на очите си. Не му се беше случвало да спи с очила и той тревожно прокара длан по челото, да си припомни за миналата вечер.

Наистина, всичко от анонимното писмо излезе вярно. Той послуша съвета на непознатия доброжелател, върна се рано, отключи тихо вратата и ги намери прегърнати на дивана. Мъжът скочи, блъсна го и изхвръкна от апартамента, без да си вземе балтона и шапката...

Мермеров седна до камината и сега забеляза, че не само е спал с очила, но и с риза и панталони. Той си припомни, че въобще не беше спал, защото си легна, когато вече се развиделяваше.

– Позор! – промълви Мермеров, плясна челото си и тежко се отпусна на стола.

Стори му се, че не се намира в собствената си квартира и сънува, но зърна чуждия балтон и шапка, лицето му се изкриви и от късогледите му очи капнаха две сълзи.

Гардеробът беше разтворен...

Мермеров се потътри към кухнята. На масата намери кафениче и лъжичка със засъхнало кафе.

"Черпила го е – огорчи се той. – А Мери с неудоволствие ми правеше кафе".

Той разви докрай кранчето на чешмата и подложи глава под силната струя вода. Вратните му жили се смразяваха, но със стиснати зъби продължаваше да стои. Когато се дръпна, не му стана по-леко и главата го заболя. Потърси в бюфета коняк и без чаша, направо от бутилката, започна да пие. Едрите глътки парнаха стомаха му и тръпки на отвращение раздрусаха умореното му тяло.

Мермеров се върна в стаята и тъпо загледа кревата на жена си.

"Всички от кооперацията ще узнаят – помисли той. – Сигурно още днес ще пристигне тъщата и ще започне да ме упреква, че не дъщеря й, а аз съм виновен. Ще се намъкнат разни вуйчовци и братовчеди, които винаги миришат на спирт, имат кокалести космати юмруци, и ще поискат разговор насаме".

Страхуваше се от тия роднини на жена си, които само при подобни случаи проявяваха роднинските си чувства...

"Свършено е с мене – изпъшка Мермеров и усети, че му става зле. – Трябва да се махна от София, да сменя бравата, за да не дойде онази."

Тази мисъл му даде сили. Набързо се облече, отиде до магазина и купи нова брава и чак когато я смени, започна по-спокойно да диша.

Приближи се до балтона и с изкривено от мъка лице се запита на кого ли е.

– Всичко търпях, но това е вече много... – истерично изкрещя и се разплака.

В завода той пристигна на обяд, влезе в канцеларията и се заключи. Чу звънеца за обедна почивка, разбъркани гласове от отиващите на храна работници, и изведнъж всичко му стана сиво и безразлично. Приближи се до бюрото, извади кариран лист и с равни и остри, приличащи на готически, букви написа заявление за напускане. Оттегли се назад, хвърли поглед върху написаното и бавно, както винаги, се подписа...

Мермеров безмълвно подаде заявлението на директора.

"*Поради здравословни и домашни причини, налага ми се да напусна завода и да се установя в провинцията, където ще намеря подходящи за здравето ми условия...*" – гласно прочете Мечков и хвърли заявлението на масата.

– Само без разпит. Обмислил съм. Налага се.

– Седни! – каза тихо Мечков.

– Нямам време. Слагай парафа и да го нося за заповед...

– Седни! – заплашително се надигна Мечков.

По лицето на Мермеров се изписа умора и изприщените му от треска устни започнаха да пулсират.

– Не ме измъчвай – простена той.

Директорът превъртя ключа на вратата, приближи се до Мермеров и го раздруса за раменета.

– Говори!

– Здравето ми – с пресъхнал глас промълви Мермеров.

– Не лъжи! Нещо с производството, или...

– Не е с производството – уплашено го погледна Мермеров и се сви, сякаш да се предпази.

– Кажи тогава какво се е случило? – с приятелски глас попита Мечков и привлече стола си до неговия.

Мермеров приличаше на гузно дете, което се колебае дали да каже или да скрие от родителите си сторената пакост.

– Вземи цигара и говори!

Мермеров проговори, изказа всичко онова, което години наред се напластяваше в душата му, и се почувства олекнал и същевременно остарял.

– Искрено ми отговори! Обичаш ли я?

– Не – решително отвърна Мермеров. – За да ти изкажа всичката тази мръсотия, значи, не я обичам. Ти знаеш, влюбеният търпи и мълчи... но страх ме е, ако се довлече с всичките си роднини.

– Още при женитбата си мъжът трябва да предвижда такива работи и да се запасява с безразличие...

Мермеров вдигна глава, но веднага я отпусна, сякаш искаше да каже: "Сечи, аз вече не се страхувам!"

Мечков взе заявлението, накъса го и постави късчетата в пепелника.

– Все едно, че не съм го чел и ти не си го писал – каза той, разходи се два пъти из канцеларията и спря. – Когато бях малък, на село живееше една хубава съседка, която обичаше всички мъже освен собствения си. Обаче мъжът й не бе глупав – издебнал, когато любовникът бил в неговия дом, изтичал до попа, накарал го да си вземе патрахила и го повел към къщи. Преди да влязат, измъкнал от оградата дебел кол, ритнал вратата и заедно с попа нахълтал при изненаданите влюбени.

Жената, както му е редно, изпищяла, а мъжът поискал да избяга, но като видял над главата си дебелия кол, замръзнал на одъра.

– Чети за развод!

Попът с разтреперан глас разтрогнал брака.

– Подпиши се! – рекъл нашият на жена си и подал предварително написания акт за развод.

Жената още един път изпищяла, но колът се надвесил този път над нейната глава. Тя обляла акта с горчиви сълзи и се разписала.

– Попе, чети сега за венчавка – рекъл весело нашенецът, като не забравил да размаха кола.

И попецът зачел за венчавка.

– Сега подпишете се! – изсмял се нашенецът и извадил от другия си джоб пак предварително приготвеното свидетелство за венчавка.

След като се свършила и тази молитва, мъжът попитал попа колко струва масрафът, извадил кесията и честно се разплатил.

"À сега, да ви е честито!" – обърнал се той към младоженците и сърдечно им стиснал ръцете...

– Това е мъж на място! – извика Мечков и раздруса Мермеров. – А на такива като тебе жените, като ги уморят, получават пенсията им и се радват, че могат да поносят черен тоалет... Не заявление за напускане на завода, а заявление за развод е трябвало да напишеш, пък можеш и мене да повикаш за свидетел.

Мермеров не можеше да мисли. На устата му беше останала измъчена, глуповата усмивка от анекдота.

– Елена отиде в провинцията да види майка си. – Ще дойдеш да поживееш при мене, за да се поуспокоиш – предложи Мечков и поръча по телефона да дойде колата.

"*На главния инженер му станало лошо. Отива в болницата.*" – разгласяваше по всички линии телефонистката и със слушалки на уши се надвесваше от прозореца, за да види по-добре прежълтелия Мермеров.

XIV

Нощта се бе потрудила и заводите осъмнаха под дебел сняг. Нямаше вятър, в ранната утрин снежинките падаха тихо и тежко. Снегът беше попълнил всички грапавини и с изравнените канавки шосето изглеждаше широко и пусто. Работниците от нощните смени не направиха пъртина, за да не се уморят, и като вълците вървяха един след друг и слагаха стъпка в стъпка.

Рангел знаеше, че няма да минат и няколко часа и този сняг, така чист и пръхкав, ще почернее; комините ще го замърсят, камиони ще го омачкат и превърнат в рядка, сива каша. А по-късно ще дойдат работници с лопати и метли, ще го съберат на купчини и натикат в уличните шахти. Снегът пречеше на големия град и той не можеше да го търпи.

И други като Рангел триеха с ръкавици замъглените от студа стъкла на тролея и мълчаливо гледаха снега. Може би мислеха за планината, за пукащите под тежестта на бялото наметало борове; за гората,

която през зимата е така тиха и само следите на дивите животни показват, че в нея има живот. А може би, те мислеха за полето, прикътало във влажната си гръд милиони семена, кротко заспало в очакване да го събуди първата пролетна целувка.

Всяка сутрин, по едно и също време, едни и същи хора пътуваха към заводите; хиляди отиваха там, където някога беше поле, където имаше само тръни и татул, а през зимата вълци слизаха от планината, клекваха пред първите схлупени къщи и продължително виеха...

Рангел обходи с поглед пътниците. Те бяха инженери, техници, работници и чиновници от предприятията в индустриалния квартал. Той не им знаеше имената, но ги познаваше – виждаше ги в трамвая, в тролея, пред павилиона за закуски, пред будката за вестници. Когато отиваха на работа, те не се поздравяваха, но срещнеха ли се в празник из улиците, кимаха си с глава като стари познати.

Рангел реши да слезе по-рано и да походи до завода пеш. Скочи от тролея, грабна сняг. Почувства хиляди студени иглички в дланта си и тръгна. Стигна завоя на шосето и погледна към новостроящите се корпуси на завода за химикали. Там някога през полето минаваше кален селски път, по който много рано идваха пеш и с магарета селяни, носеха в малки, плетени от ракита кошнички яйца, мъкнеха тенекиени гюмове с мляко и увити в грубо тъкани кърпи бучки масло. Всички бързаха за пазара, да продадат своята стока и да купят газ, ориз и сол. А може би те купуваха и сто грама солена риба от тия качета, които, след като търговците не можеха да продадат в магазините, изнасяха на селския пазар...

Рангел се усмихна. Никъде не се виждаха тези ранни сенки със скъсани кожуси и пробити цървули. Мътният поток на миналото ги беше отнесъл. Сети се за завода, забрави снега, и с бръкнати в полушубата ръце той забърза.

Звънецът изби за работа, и както винаги, и тази сутрин Рангел тръгна да обикаля цеховете. Поговори с шофьорите, които загряваха моторите на камионите, видя Йото Иванов, с дебела зелена памуклийка да дава наставления на бригадирите, поздрави Тина, която му махна с ръка от кабината на младежкия кран, и надникна в канцеларията на

Георги Плевенски. Мина покрай големите циркуляри, мързеливо застъргали обли стоманени парчета, и хлътна в инструменталната, където го посрещна един млад, наскоро назначен инженер. Рангел зърна на стената снимка на жена в бански костюм и се поизкашли.

– Майсторът я изрязал от някакво списание. Много му харесвала... – смути се инженерът.

– И на мене ми харесва – каза Рангел и бутна малката врата, която водеше за струго–фрезовия цех.

Този цех беше гордостта на завода. Пристъпвайки халето, посрещнаха го три реда от по десет струга. Над тях, по-нависоко, на циментова площадка, точеха дълги сиви тела големите стругове–волмани. Едни от струговете свиреха тънко, под твърдите им ножове изскачаха ситни посинели стружки, които, едва излезли, веднага се къдреха на тънки спирали. Те падаха на пода, смесваха се с други, златножълти спирали, и образуваха малки рошави могилки. Страхливото зимно слънце опипваше с дългите си лъчи метални купчинки и те блестяха с хиляди разноцветни звезди.

В десния край на цеха бяха подредени една зад друга и по големина фрезите, които издебело мъркаха и с острите си зъбести колела загребваха и хвърляха нажежени метални стружки. Зад тях съскаха шепингите; те рендосваха грапави чугунени плочи и под тях падаше черен метален талаш. Зад стъклени витрини с различни гласове свистяха шлайфмашините, а в средата на цеха като голям роял тържествено се бе разположил сивозеленият борверг, който с дългата си стоманена ос като с ръка гребеше и вадеше метал от кухината на голяма чугунена кутия. Пред него с блестящ шублер в ръка се разхождаше Йовчо Петров.

"Добър майстор, но егоист" – каза си Рангел и се приближи към Йовчо, който грижливо изтри ръцете си с конци и се здрависа. На табелката зад гърба му беше отбелязано, че е изпълнил вчерашната си норма със 180 процента.

Йовчо проследи погледа на Рангел, увери се че прочете цифрата, и потупа стоманения гръб на машината, сякаш искаше да каже:

"Машинката ме слуша, но и аз си я гледам..."

– Подготвяш ли хора за втора смяна? – ненадейно попита Рангел.

Йовчо Петров се завъртя и гузно отвърна, че го било страх да поверява скъпата машина в ръцете на неопитни.

– Не те е страх за машината, ами за нормите – направо му каза Рангел. – Изоставаме с редукторите...

– Кой, аз ли изоставам? – извика обиден Йовчо Петров и посочи табелката с високия процент на изпълнение.

– За една смяна е много, но общо за производството все пак е малко – каза сърдито Рангел.

Йовчо спря машината и започна да го убеждава да му се разреши да работи още една смяна.

– Само това няма да стане! – отсече Рангел. – Давам ти срок от един месец да обучиш достатъчно хора за три смени.

– Малко е един месец – замоли се Йовчо.

Той поиска да подготви хората за три месеца. Тогава излизаше от казармата сина и щеше да поеме втората смяна. На стария майстор не му се искаше да даде доходната машина в ръцете на чужд.

Рангел догаждаше замисъла на работника и отдавна се канеше да поработи и провери лично възможностите на машината.

– Давам ти един месец срок – повтори Рангел и започна да се интересува от механизмите и копчетата по таблото.

Йовчо Петров помнеше случая с шлайфиста Иван, който постоянно плачеше, че нормите му били високи, и един понеделник намери до машината куп готови детайли, които според нормата трябваше да изработи за една седмица. В почивния ден, само за осем часа, Рангел беше изхвърлил работа, която се заплащаше за четиридесет и осем часа.

– Помни какво ти казах – натъртено произнесе Рангел и Йовчо наново пусна машината.

В монтажния цех работеха три младежки бригади, ръководени от Виолета. Цялото помещение бе изпълнено със зелени, дразнещи очите светкавици на електрожени и из въздуха се носеше кисел дъх на изгорели електроди. Пращенето на електрожени, монотонното брумчене на генератори и грубият шум от удари на секача не позволяваха да се говори тихо, и затова изглеждаше, че работниците непрекъснато се карат.

Рангел забеляза Мермеров и Беров, които също се надвикваха. Беше пристигнала забавилата се ламарина, и ако успееха да я накроят и заварят, планът за месеца щеше да бъде изпълнен.

Рангел чу Беров да се противи, а Мермеров му заповяда да вложи неизпробваната ламарина като се мотивира с изгубване на ценно време, докато я анализират. Видя, че Беров недоволно вдигна рамена и нареди на Йото Иванов да я внесе и накрои.

"Петнадесет крана за един месец! – помисли с възхищение Рангел. – Това, от което всички се плашехме, можахме да го преодолеем. Колко ли предприятия ще се зарадват, че крановете им пристигат по график?"

И му се прииска и той да присъства, когато в предприятията се получават машините.

Главният инженер си отиде и Рангел мълчаливо заслуша Беров. Той смяташе влагането на неизпитана ламарина за риск, можещ да доведе до неприятни последствия. Беров и упрекна Рангел, че не му съдейства да се създаде заводска лаборатория за бърз анализ на пристигнали метални пратки материал.

– Ще консумираме двадесет хиляди тона метал, а нямаме лаборатория – викаше Беров. – Рентгеновият апарат не може да замести химическите изпитвания, а ако искаме да имаме качествена продукция, трябва, преди да експедираме крановете, да ги натоварваме със съответното тегло и когато материалът е под напрежение, да правим снимки и крайни изпитвания.

Рангел нищо не отвръщаше. Той си спомни за една ламарина, която дълго време стоя в склада неизползвана, защото се оказала много по-различна от поръчаната. Спомни си и за тръбопровода, който заради тази ламарина се забави и част от него се бракува. Мина му мисълта, че и сега може да стане някаква неприятност, но знаеше, че ако ламарината не влезе веднага в производството, крановете няма да бъдат готови, планът не ще се изпълни, и си премълча...

Рангел хвана Беров под ръка, заведе го в канцеларията си, запали цигара и продължително го загледа.

– С тебе сме беседвали преди Девети. Делата ти бяха прогресивни, а думите ти – твърде интелигентски. Нищо не вършеше, което ясно да подчертае позициите ти, но...

По страните на Беров пробяга руменина.

– Не съм саботирал.

– За твоя характер саботажът е груба дума... Обаче през войната ти с риск на живота си доказа, че си патриот и мисля, че не греша, когато сега ще те поканя да подадеш заявление за партийно членство...

XV

Когато се установи да живее в Троян, сметна за разумно да промени името си. Фамилията Беслеменов, която редица години с едри букви красеше няколко търговски фирми, беше станала неудобна със своята популярност и затова бившият фабрикант реши да я промени на Петров. Петър се казваше баща му, Петровци имаше много и Тодор Петров звучеше обикновено и скромно.

Същността на много хора се състои в парите. Някога, пълният портфейл на Тодор Беслеменов му беше верен компас в живота, а сега, с празни джобове, той не можеше да се ориентира. Онова, което хиляди получават с труд, ум или красота, някога Беслеменов получаваше с пари и сега, когато и последният килим продаде, разбра, че не е нито умен, нито работлив, а най-малко – красив. Хитростта, с която винаги се гордееше, той не можеше вече да използва, защото хората станаха недоверчиви към омайните думи на стареца. И наистина, лисицата е хитра, но все пак попада в капан и много лисичи кожи красят раменете на жените...

Бившият фабрикант зачака да дойде "политическа промяна", наново за да приеме името Беслеменов, но след като тази промяна не дойде, той се уплаши. Продължаваше да си живее, имаше добро храносмилане, сърцето биеше нормално, но парите се бяха свършили. Все по-рядко и по-рядко започнаха да пристигат колети от Америка, а прочутите лекарства против рак се прочуха със своята неефикасност, и въпреки

че Тодор Беслеменов–Петров намали цената им, не се намираха купувачи. Болните от рак предпочитаха да умират, без да дават излишни пари.

Зетът на Беслеменов, червенобузестият Блейс, който в България минаваше за известен журналист, в родната си страна стана пак търговец на ковчези. С парите на Беслеменов той разшири търговията, дори и откри работилница с десет тезгяха и дърводелски машини, но скоро фалира. Хората предпочитаха да купуват модерни ковчези от пластмаса, които бяха леки, по-евтини и на тях бяха изписани райски градини с джаз от ангели. Естествено, всеки мъртвец по-добре би се чувствал в модерен ковчег, в общество на весели гърли, вместо в сандък от чамови дъски, облепени с траурна хартия и окичени със скучни картонени кръстове.

След фалита на Блейс, Жана съобщи на баща си, че е подменила зет му, и на лъскава картичка изпрати портрета на новия си съпруг. Беслеменов дълго време разглежда дългата физиономия на новия си зет и тази физиономия нищо не му казваше. Жана не пишеше за професията на мъжа си, но баща й след десетото писмо разбра. Тя му предлагаше по пò особен начин да се труди и да изкарва прехраната си. Беслеменов много мисли дали да се впусне в тази авантюра и страхът го спираше, но когато Жана го заплаши, че вече няма да получава колети, той се прекръсти и тръгна из страната.

Беслеменов беше прочел някъде, че политиката и предателството са брат и сестра и тази мисъл му хареса. От лук и ориз приготовляваше своето безцветно мастило, с което пишеше между редовете на иначе безобидните си родителски писма, а Жана прокарваше върху тях нагорещена ютия и ги четеше.

Пак започнаха да пристигат колети, но този път не със специалитети против рак, а с модерно дамско облекло. Беслеменов се увери, че суетността е по-страшна и от най-опасната болест, и джобовете му отново се напълниха с пари...

Седнал край ламаринена печка в паянтената сграда на глухото провинциално градче, той често прехвърляше през ум своите познати. "Бояджии!" – казваше презрително, когато научеше че някой продължава да бъде на служба. На работниците прощаваше, да са верни на новата власт – тях той винаги смяташе за врагове, – но не можеше да

прости на тия, които някога се кълняха в името на царя, а сега превиваха глава пред комунистите.

Наскоро посети бившия си счетоводител, но се закле втори път да не стъпва в дома му. Тенчев го нагости с лозунги и дори се помъчи да го убеди, че винаги е подпомагал прогресивните.

"Господи, какво направи, та буржоата станаха по-големи комунисти от самите комунисти?" – питаше се Беслеменов.

Срещна и Щерьо. Беслеменов искаше да избяга на другия тротоар, но той го настигна и му извика с грубия си глас: "Здравей, бай Тодоре, защо не дойдеш да видиш какво нещо сме направили от твоя боклук?"

Беслеменов се уплаши. Никога не го бе виждал така добре облечен и помисли, че е станал министър.

– Господин Щерьо – каза му той. – Аз те ценях и обичах и много често си спомням за тебе...

– À да не говорим!...

Щерьо изслуша оплакванията му и накрая каза:

– Влизам ти в положението, бай Тодоре, защото и аз преди бях беден като тебе, дори и по-лошо... Моят съвет е да работиш, а ако не си доволен от управлението, стани партизанин!

Дълго след раздялата Беслеменов псува.

За работата, която вършеше, му трябваха сътрудници. Той непрекъснато търсеше свои познати, които продължаваха да работят в министерства или предприятия. Занесè някой комбинезон или чорапи на жените им и ги предразположи да говорят повечко. Като репортьор от жълт вестник той душеше за сензации, събираше вицове против властта и след това с наслада ги слушаше, обогатени и разкрасени от чуждите радиостанции.

Веднъж Беслеменов позвъни в дома на инженер Мермеров. С него се познаваше, още когато беше висш чиновник в електрификацията. Валентин Чардаклиев чрез него уреди всичките електрически съоръжения да се правят във фабриката му, за което инженерът получи своята награда – апартамента, на който старият позвъни.

Хитрецът знаеше, че да спечели благоволението на съпруга, първо трябва да има за съюзник жената, затова галантно подаде на Мери Мермерова пакет с фино бельо и суетната жена полудя от радост.

Мермеров беше простил на жена си, но изневярата отне от силите му и той се чувстваше безпомощен. Мислеше, че всеки познат знае за неговия срам, и затова отбягваше да се среща с близки.

Мермеров го посрещна намръщен.

– Отдавна не сме се виждали... Животът стана много тежък – каза Беслеменов.

Мермеров неопределено поклати глава.

– Но ще дойде ден, когато всичко ще се оправи – окуражен от мълчаливото съгласие на домакина, пророчески заговори Беслеменов. – Лозето не иска молитва, а мотика. Никой няма да ни помогне, ако ние самите...

Къде с поговорки, къде със заобикалки, опитният Беслеменов опипваше почвата и същевременно следеше израза на инженера, който мълчаливо пушеше.

– Ти си главен инженер – продължи Беслеменов, – голяма фирма – бедно положение! Комунистите ще ти изсмучат знанията, ще те изстискат като лимон и когато намерят свой човек да те замести, ще те изхвърлят на боклука. А си способен човек и ако не беше станал превратът, аз те виждах по върховете.

Беслеменов усърдно ласкаеше Мермеров, като му приписваше несъществуващи качества. Знаеше, че е приятно, да кажеш на грозната жена, че е красива, а на всеки мъж – че е умен. Накрая му повери, че е мислил да построи завод и винаги е имал предвид него за съдружник.

– Но и това ще стане! Още не е късно. Моите пари са на сигурно място и на мене ми трябва честен и технически подготвен човек за съдружник.

Мермеров беше поласкан, но същевременно се и смути.

Беслеменов се наведе до ухото му и зашепна; говореше за последните писма на дъщеря си, в които го уверявала, че в най-скоро време ще избухне война... Разправи за страшни оръжия, които за двадесет и четири часа могат да унищожат всички големи градове на

Съветския съюз. След това протегна ръката си и заяви, че още от сега кани Мермеров за съдружник.

– Но аз нямам никакви капитали!

– Не са важни капиталите... Много неща научихме от комунистите. Верните хора са също голям капитал и когато човек ги има, не може да бъде заплашен от фалит. Виждащ ли? – той грабна от масата вестник и посочи с пръст лозунга: *"Пролетарии от всички страни, съединявайте се!"* – Нашият лозунг ще бъде: "Хора от цял свят, съединявайте се, за да браним свободата, най-великото право на човека!" – извика гръмовно Беслеменов.

Очите му заплашително святкаха.

– Ние ще се борим за демокрация, в която няма да има пролетарии. Нашата мила страна ще я направим райска градина... Но докато това стане – той хитро погледна Мермеров, – най-умните, най-находчивите трябва да застанат начело на управлението и да създадат една културна диктатура, която постепенно ще отпадне, когато народът се превъзпита. Ние няма да узаконяваме посредствеността! – ревна старецът. – Откъде накъде някакъв си Рангел ще командва моята фабрика? Нима той се е потрудил да създаде нещо? Той искаше да руши онова, което аз с труд и упоритост създадох... Или Мечков. Този бояджия, дето някога ми се кланяше, а сега се разхожда с леки коли, харчи държавен бензин и се надува... Да, трагедията е там, че умният и способен инженер Мермеров сега трябва да слуша неговите заповеди, както аз да се моля за парче хляб. Това равенство ли е?

Беслеменов замълча и зачака ефекта. Мермеров бръчкаше чело и нервно стържеше със зъби ноктите на пръстите си.

– Е, какво да направим? – попита страхливо той. – Да вземем оръжие, за да прогоним комунистите ли, или – саботажи?...

– Не – тайнствено се усмихна Беслеменов. – Това е глупаво и безразсъдно. Всяка наша капка кръв е ценна и ние не бива да се излагаме на рискове, които няма да променят положението. Да хвърлим влак, друг ще направят. Да убием който и да е от тях, нищо няма да постигнем, защото те мислят колективно. Ние не можем да се осланяме на своите физически сили, защото са слаби. Комунистите саботираха във време на война, а се организираха във време на мир. Те разчитаха на

своите извънгранични приятели и ние ще разчитаме на нашите приятели. Помни, драги Мермеров, че малка страна, каквато е Българийка, може да се надява на политически прелом само през време на война. А дотогава...

Беслеменов се огледа и наново се наведе до ухото на Мермеров.

Когато се повдигна, Мермеров беше станал жълт.

– Стах те е, нали? – иронично процеди Беслеменов. – И мене ме е страх, но никой няма да ни постеле наготово да легнем. И политиката е търговия. Който рискува, той печели. От тебе зависи дали утре ще бъдеш ангросист, или амбулантен търговец...

Беслеменов измъкна портфейла си и извади няколко едри банкноти.

– И все пак, на този свят всичко е сделка... Вземи, ще ти потрябват. Парите лекуват всичко, дори страха. Те са универсално лекарство!

Мермеров подскочи. Дръпна се крачка назад и като хипнотизиран загледа легналите между две кафени чашки банкноти.

– Не, не! – почти безгласно изфъфла той и разпери пръсти пред лицето си. – Не мога, бай Беслеменов!

С издадена напред челюст старият го гледаше злъчно.

– Такива работи не бива да се говорят – когато Беслеменов прибра парите, промълви Мермеров. – Опасно е...

– Интелигенция! – презрително проточи глас бившият фабрикант. – Гнила, страхлива... оплаква се, негодува и нищо не предприема...

Беслеменов сякаш с поглед искаше да проникне смутения домакин.

– ...страхлива интелигенция, всичко иска да получи наготово, без да си мръдне пръста, без да си наруши спокойствието – и той иронично допълни: – Значи така, "*преклонена главичка, остра сабя не я сече*"... Плюнки!

Мермеров уплашено се ослушваше и с разкривено лице започна да го моли да замълчи.

– Аз, бай Беслеменов, напълно съм съгласен с тебе, но потихичко говори. Споделям твоите идеи, но не всеки е роден да бъде борец като тебе... Все пак аз ще си помисля, но недей да викаш!

В стаята влезе Мери. Възхитена от подаръка, тя благодари и допълни, че в България никога не могат да се произведат "такива фини артикули".

Беслеменов пресилено се усмихна.

Мермеров свали очилата си и продължително започна да ги бърше.

– Ще дойдеш при мене, но вече ще е късно – изсъска Беслеменов, когато се облече. – Все пак си помисли и не забравяй, че разговорът се води само между двама ни.

Той стисна до болка ръката на инженера и необикновено чевръсто за своите години изтича надолу по стълбата.

Качи се във влака мрачен и разочарован. Дълго време събира сведения за Мермеров, знаеше за омразата му към Рангел и Беров, беше уверен че инженерът лесно ще му стане сътрудник. И се разочарова, когато остана излъган.

В препълнения влак пътниците се караха за места, а отнякъде ставаше течение. Беслеменов недоволно грухтеше, опъваше лакти настрани и чувстваше, че течението подло се промъква под балтона и се усуква около кръста му.

Колкото повече влакът се приближаваше към градчето, толкова повече към разочарованието му се примесваше и някакво тежко предчувствие. Когато тръгна по притихналите провинциални улици, това предчувствие се засили и той забърза да стигне по-скоро до квартирата.

Никой не го посрещна, прозорците не светеха. Само кучето Цезар се опита да залае, но го позна, мръдна мързеливо опашка и започна да се пощи. Нямаше я хазайката, която обикновено по това време хранеше прасето, нито вярно следващата го в житейския му път Любка. Той не изпитваше особени чувства към нея, но самотността и спестените й пари го принудиха да води с нея едно полутайно съжителство. Любка беше удобна: знаеше добре да готви, да пере, да кърпи и да го успокоява с различни лекарства, когато ломбагото го свали. Тя също знаеше и да мълчи, надявайки се че все някога Беслеменов ще узакони съжителството им и ще признае за свое дете дъщеря й.

Той бавно съблече балтона, свали омразния каскет (който смяташе за разумно да носи), подреди малкото косми върху лъсналия се череп и се изкашля, за да предупреди за пристигането си. Надяваше се, че двете жени са седнали край печката и в тъмнината си приказват, повторно се изкашля и пак никой не му отвърна.

Наново някакво предчувствие го обхвана и уморените му от пътуването крака се разтрепераха. Тъмнината и тишината го смущаваха и той се почувства сам и изоставен.

Тихо мина по коридора, отърка се в клоните на лимона, вързал зелени дребни плодове в бирено буре, и натисна бравата на вратата. Стаята беше отключена и го посрещна с неприятното скърцане на разсъхналия се под. Светна лампата. Печката не беше запалена и през едно-катните прозорчета в стаята беше нахлул студ. По стар навик Беслеменов изпука пръсти, мръдна енергично наляво и надясно глава, за да се наместят и изпращят прешлените му, и недоволно сбърчи нос.

Още във влака усети предупредителни болки в кръста и затова прокара предпазливо ръка там, където обикновено започваше ломбагото. Приближи се към ламаринената печка, наведе се да я отвори и когато пресегна да вземе едно дърво, "вещицата"[9] го удари и лицето му се изкриви. Беслеменов пусна дървото, сграбчи с две ръце кръста си и прегънат, се отправи към леглото с пълното съзнание, че няма да може да го напусне десет дни. Острите мечове наново пронизаха кръста му, той въздъхна и замря върху одеалото.

"Господ да я убие! Къде е тази вещица Любка!" – с набръчкано лице запустосва той.

След малко се сети, че ломбагото не идва само от простуда, а и от тревоги, и се замисли. Наистина, вчера много му се струпа. Скрито, като крадец, мина покрай своята бивша работилница; отначало не можа да се ориентира къде е била и чак когато прочете над една желязна врата "*Завод Метал*", се сети че преди години на това място е висяла неговата фирма. От национализацията той не беше идвал в този квартал и когато слезе от тролейбуса, сърцето му се сви. Познатата картина я нямаше, името на известния богаташ Тодор Беслеменов беше забравено и той се почувства чужденец там, където някога господарски се разпореждаше.

---

[9] *Хексеншус - (нем.) ломбаго; буквално - удар на вещица.*

Срещна се и с Възкреса Чардаклиева, която предпазливо повика по телефона. Старата жена също го разочарова. Пламъчето на надеждата и при нея беше загаснало и колкото и да се мъчеше наново да го разпали, че утре нейният син ще стане големец, тя само въздишаше и клатеше глава.

Така също печално клатеше глава и запасният генерал Молчев, който му се стори остарял и сух като рожков.

– Не ми говори за политика – отряза го Молчев и се прозя от страх. – Вече съм стар и нищо не ме интересува.

– Ти и такива като тебе, които вместо глави имате кофи за смет, докарахте това положение... Кажи поне, ще има ли война?

Войната беше единствената надежда на Беслеменов.

– *Ест у человек бруха... война будет*[10] – тържествено произнесе Молчев думите на Суворов.

– Кога–а–а–а. Кога!? – нетърпеливо изкрещя Беслеменов.

– Не знам – изпухтя със сухите си бузи запасният генерал и побърза да се сбогува.

Беслеменов непредпазливо мръдна крака си, нови мечове се забиха в кръста му и той изпсува. В този момент мразеше всички. Мразеше Жана, мразеше непознатия си зет, мразеше Любка, малката Теодора и дори себе си.

След малко той внимателно бръкна в сакото си и извади от портфейла няколко банкноти; подви краищата им, затъкна ги на ковьорчето на стената, втренчи поглед в тях и малко се успокои.

"Пари, вие сте животът... Пари, вие можете да направите от роба господар!"

Беслеменов зашепна на зелените книжки, сякаш бяха живи. Представи си, че отваря някогашната си огнеупорна стоманена каса, и седнал пред нея се любува на парите; размества купчинките банкноти, наново ги подрежда и по дланите си чувства приятен гъдел. Завира глава в касата и души. И парите имат своя мирис. Новите банкноти миришат на печатарско мастило и на нещо друго, което той не може да разбере; някои от тях миришат на тютюн, други – на лук и газ, а трети ухаят на едва усещаш се парфюм... Виждаше пътя на банкнотите: в

[10] *"Докато човек има търбух... (и онова, което е на педя отдолу), война ще има" - Суворов.*

бакалски чекмеджета, по покерджийски маси, в ароматните чанти и деколтета на жени. И след дълъг път те стигат в неговата каса. Той ги пипа, те шумят и това шумене е приятно като вълшебна приказка.

Той се беше уморил и заспиваше с тихи въздишки. Затвори очи и не искаше да гледа опушения дървен таван, от който висеше като юфка стара подкожушена блажна боя. Чувстваше се самотен и му се приплака...

Цезар залая и Беслеменов излезе от полудрямката. Зарадва се като помисли, че Любка се връща...

В стаята влезе непознат мъж.

– Вие ли сте гражданинът Тодор Беслеменов? – попита той.

– Ломбагото – изплака Беслеменов и без да погледне заповедта за арестуване, всичко разбра. Една много по-силна болка се заби в сърцето му.

Затвори очи и зачака...

XVI

От всички показатели, само себестойността не излезе. А всеки знаеше, един показател да не се изпълни, все едно че планът не е изпълнен. Хората се оклюмаха. За Нова година се бяха поохарчили и разчитаха на премиите.

– Ние сме материалисти по всички линии – каза Цочо Димитров на дирекционното съвещание, след като Щерьо го упрекна, че много се тревожел за премиите. – Ти ако си идеалист – то е друг въпрос...

– Това е награда – обади се Рангел. – Щом планът не е изпълнен – няма премии. Правете си сметката за другия месец.

– Може би профкомитетът лошо духа и докато разпали съревнованието... – подхвърли язвително Мермеров.

Беров изчака да минат препирните и каза, че научил от министерството, че скоро ще пристигнат чертежите на един 200-тонен кран, който е предназначен за монтажа на турбогрупите на централа "К–2".

Той извади вестник и показа обещанието на строителите на същата централа да съкратят срока за монтажа с три месеца.

Всички наостриха уши.

– Представяте ли си какво ще бъде, ако централата е готова и нямат кран да монтират турбините? – попита Беров.

– Такъв кран нямаме по план – обади се Мермеров.

Беров поясни, че отначало кранът е трябвало да се внесе, но впоследствие се решило същият да се направи в България.

– Не виждам друго предприятие, което може да се нагърби с такава работа, освен нашето – допълни той.

– Невероятно е у нас да се построи толкова тежък кран. На всяка цена трябва да го откажем – авторитетно каза Мермеров.

– Двеста тона! Страшна работа! – учудено заклати глава Рангел.

Беров беше изрязал от списание снимка на такъв кран и я показа.

– Дано ни се размине – измърмори главният инженер.

И новината, и Беров му бяха неприятни. Страхуваше се младият инженер да не го измести и този постоянен страх премина в омраза, която напоследък мъчно успяваше да прикрива. И сега, когато наблюдаваше слабото, продълговато и същевременно уверено лице на Беров, когато слушаше неговия тих, убедителен глас, в гърдите му се цедеше злоба. Той чакаше удобен момент да се заяде с него и когато Беров заговори за направените преди няколко дни реорганизации в бригадите, Мермеров нервно пипна очилата си и се обърна към директора:

– Отдавна исках да попитам докъде се простира властта на главния инженер и докъде на началника на производството? Откакто в завода е пристигнал инженер Беров, много–много не се спазва единоначалието...

– По-конкретно?

– Аз заповядах бригадите в монтажния цех да останат в първоначалния си вид, а колегата Беров и Георги Плевенски ги разместват.

– Така е по-добре – каза Плевенски и задъвка молива си.

– Когато заповядам, значи, имам съображения – тупна с юмрук главният инженер и вратът му почервеня.

– Не сте ни казали за вашите съображения – опъна се Плевенски.

– Не съм длъжен да давам обяснения на всекиго...

– Плевенски не е "всекиго", а е началник на цех – обади се Рангел.

Мермеров не обърна внимание на забележката и започна да напада Беров, че вместо началникът на производството да си гледа работата и да се снижава себестойността, подклаждал инженерите да изменят конструкциите на крановете.

– Смята ли инженер Беров, че е началник и на конструкторите? – провикна се Мермеров и ченето му затрепера от злоба.

Беров не отговори. Вместо него стана Плевенски и обясни, че много пъти и той е оставал заедно с Беров при конструкторите, за да им помагат.

– Ето, вие се уверихте, че в завода започват да се създават групички. Халваджия за бозаджия...

Директорът направи забележка на Мермеров, че тонът му е неподходящ, но главният инженер се беше увлякъл и нищо не можеше да го спре да каже онова, което дълго време беше таил.

– Ако много му е мило за конструкторите, да заповяда – викаше вече извън себе си той. – Да отиде и да им чете даскалски лекции... Лесно е да подкопаваш авторитета на началника си, по-лесно, отколкото да се въртиш около хубавата Лазова – заключи той и устните му се извиха в иронична дъга.

Последните думи останаха да звучат като фалшив акорд в настаналата тишина.

Беров бавно се надигна от мястото си.

– Инженер Мермеров, езикът ви върви преди разума. Смятам, че пò подхожда на един главен инженер да съветва, отколкото да обижда.

Мустаците на Щерьо нервно мърдаха. Рилка стрелкаше поглед ту към Беров, ту към главния инженер. Рангел, Анто Белев и Йото Иванов, без да говорят, бяха на едно и също мнение: главният инженер да отиде в отпуск, за да лекува нервите си.

"Мермеров е един глупак!" – каза си Мечков, който се увери в това, след като главният инженер наново прибра жена си...

* * *

Предположението на Асен Беров, че 200-тонният кран ще бъде поръчан в завод "Метал", се сбъдна. Нещо повече: освен този кран, към поръчката за завода бяха включени и още 50 по-малки крана. Това вече беше много и директорът започна да се безпокои. Десетките дебели папки с чертежи убиха смелостта и отнеха спокойствието му. Той беше склонен да даде право на главния инженер, че заводът няма да бъде в състояние да изпълни тези големи задачи.

И Рангел отначало се смути, но след няколко дни започна да убеждава директора. Те бяха двамата.

– Има възможности, които ние още не сме открили или не сме се постарали да открием – каза Рангел и напомни, че техниката върви с бързи крачки напред; че именно на тази техника директорът и инженерите трябва да разчитат, да я потърсят и приложат.

Мечков недоверчиво клатеше глава и дори спомена, че вече е уморен и не подхожда за неговия гръб такъв товар. Рангел повика на помощ Асен Беров.

– Нали ви казах, че ние ще го работим – с победоносна усмивка каза той.

– И ти се смееш на това? – упрекна го директорът.

– Винаги, когато пред мен е изпъквала някоя трудност, необяснимо защо, започвам да се смея – отвърна Беров.

– Прегледа ли чертежите? – попита мрачно директорът.

– Зная ги... Чертежи на голям кран.

– И още петдесет други!

– Трябва да се радваме, че има работа – продължаваше да бъде весел Беров. – На Запад хората плачат за работа, а стоките стоят, без да могат да се пласират.

– Това е така, но ще изпълним ли поръчките?

– Трябва да ги изпълним – обади се Рангел.

– То, че трябва, и аз зная, но питам дали можем? Какво да кажа в министерството?...

– Не обичам да ме изненадват и затова помислих по този въпрос – бодро каза Беров и седна до директора.

– Е? – нетърпеливо го подкани Мечков.

Беров обясни, че е необходимо заводът да мине на три пълни смени; също предложи веднага да се направят опити за прилагане на автоматичната заварка.

За нощни смени директорът беше съгласен, но той знаеше колко трудно ще бъде да се доставят автоматите за заварка и колко време ще отиде, докато се организира работата с тях и се обучат работниците.

Беров продължи да настоява за автоматичната заварка, с която не само ще се пестят хиляди часове, но ще се подобри и качеството...

– И това ни идва точно сега, когато Мермеров го няма. Къде ли се е запилял из провинцията?... Ще му прекратя отпуската – мърмореше Мечков, крачеше из стаята и нервно чукаше с едно ключе по радиаторите.

Рангел, напротив, се радваше че главния инженер го няма. Той не можа да се сдържи и каза, че Мермеров не е нищо друго освен един "дървен философ".

– Не е почтено да се говори зад гърба на отсъстващите – упрекна го Мечков.

– И в лицето ще му кажа – повиши тон Рангел. – Вместо да съдейства, започнал да завижда на младите. Какво му е направил Беров? Нима той не организира производството така, че сега работи като часовник?

– Стига, Рангеле! – намеси се Беров. – Мермеров е способен, но е нервен...

– Да, той е глупав, но симпатичен глупак – подигра се Рангел.

– Ние не сме автомати. Трябва да вникваме в човешката душа и да си помагаме, а понякога е необходимо и да прощаваме – засегнат отвърна Мечков.

– Не съм съгласен. Службата и дружбата не бива да се смесват, когато се разрешават въпроси извън частните интереси – извика Рангел и предизвикателно погледна директора.

– Да, аз отдавна съм приятел с Мермеров... – след късо мълчание призна Мечков и прокара ключето по ребрата на радиатора.

Беров разгъна няколко чертежа и тримата наведоха глави над тях. Преди всичко, трябваше да се направят моделите. Беров предложи,

за да не се бавят, да ги поръчат едновременно в няколко предприятия, а същевременно моделчиците на завода да бъдат напълно мобилизирани. Налагаше се и леярите да минат на три смени. Накрая установиха, че наистина най-голямата трудност ще се появи при заварката. Тогава повикаха Виолета.

– Телефонен разговор с Ленинград – предложи тя. – Ще говоря с директора на завода, в който работех, да ни услужи с автомати. И докато пристигнат, ще подготвим всички необходими съоръжения, по които ще се движат. Разрешавате ли? – и без да получи отговор тя вдигна слушалката.

– Какво ще правиш? – попита я Мечков.

– Телефонна поръчка за Ленинград.

– Как така! Това ще струва скъпо...

Виолета изгледа директора с такова съжаление, че Беров не можа да се сдържи и се засмя.

– Здравейте, таварищ Скобин – след един час викаше тя. – Помощ!... – и започна накратко да обяснява какво й трябва. – Готово! Спасиба!... Нашият директор, инженер Мечков... да, по руски Медведев, много ви благодари... Кога ще дойда ли? Чакайте ме вдруги ден на летището!... Много здраве на Праскова Феодоровна!

Виолета затвори телефона.

– Чудесен човек! – извика тя, още под впечатлението на разговора. След малко Виолета вече говореше с ТАБСО[11] и си поръчваше билет за самолета.

– Ще ги докарам с бърз влак... – развълнува се тя. – Ако тръгнат с обикновен, товарен, или с кораб, ще закъснеят... – Виолета започна да брои на пръсти дните, които ще й трябват да отиде и да се върне, и тържествено отсече: – След най-късно десет дни автоматите ще са тука. Признавам, един ден ще остана в Ленинград, за да видя познатите си...

– Е! – възкликна замаян Мечков.

– Намерете отлежала сливова ракия! Обещах я на Скобин.

– Всичко това ми се струва прибързано и не съвсем редно – съвзе се Мечков.

[11] *Българо-руска организация за гражданско въздухоплаване.*

– А редно ли е да не изпълним поръчката? – попита го Беров.

– Ще ни бият... Деца, здравата ще ни натупат за лудориите ни! – въздъхна директорът.

– И ние ще ги бием – засмя се Виолета. – Знаете, забавянето на ВЕЦ-а, колко загуби ще доведе на държавата...

XVII

Валентин Чардаклиев дръпна завивката и с безсмислен поглед заоглежда малката мрачна килия, в която толкова години доброволно се беше зазидал. Той почеса рошавата си, приличаща на прегорял кадаиф брада и протегна мършави крака към плъстените чехли. И помен вече нямаше от някогашното стройно и добре развито мъжко тяло. Ниският таван го прегърби, мускулите на краката и ръцете постепенно се стопиха и под увехналата кожа се беше напластила жълта гъша мазнина. От превитите напред рамена висяха сухи ръце, стигаха до колената и придаваха маймунски вид на цялата му фигура. Между гъстите косми на обраслото лице надзъртаха плахо очи, от които бе изчезнал някогашният ироничен поглед, заместен с бледото пламъче на страха.

Чардаклиев се надигна и потрепера. Снегът се бе промъкнал през отвора на керемидата, който му служеше за прозорец към небето, и беше изписал бяла черта върху пропитата с неприятна миризма черга.

Той животински се прозя и се надвеси над кръглия аквариум, по повърхността на който лъщеше тънък пласт. Откърти парченца лед и ги захвърли на пода. Усетили въздух, двете червени рибки изскочиха на повърхността на водата и с опулени очи бързо започнаха да отварят и затварят кръглите си уста. Чардаклиев потопи пръсти в студената вода, усети трепкането на уплашените рибки и тихо, почти беззвучно, се изсмя. Той изтри мократа ръка о сплъстената си мръсна брада и втренчи поглед в аквариума. Една от рибките се приближи до стъклото и отвори уста. Чардаклиев също отвори уста. Рибката наново отвори уста и брадатият мъж, сякаш за да я подиграе, също отвори уста.

И така няколко минути човекът и рибата с изблещени очи отваряха и затваряха устата си...

Първите години се надяваше, че Жана ще го повика, и с нетърпение изчакваше вечерите, за да получи от майка си вестника. С трепереща ръце отгръщаше третата страница и жадно поглъщаше обявленията, в които никога не прочете за загубеното кафяво куче. Понякога той се хвърляше към единия ъгъл, където трупаше вестниците, и наново преглеждаше обявленията, изпълнен с ужас, че може би е пропуснал съобщението.

След като загуби надежда да го повика годеницата му, той с настървение започна да слуша всички емисии на чуждите радиостанции. Непознатите гласове го окуражаваха, той се надяваше, че денят на освобождението му идва, и същевременно с това растеше и страхът му. Той дишаше през една керемида въздуха на родната си страна, но не знаеше какво се случва в нея. Шпикерите от чужбина му разкриваха ужасни картини, които стават в България, и щом свалеше слушалките, той дълго време трепереше от страх.

Отначало правеше гимнастики и се бръснеше, но след като научи от майка си, че Жана е избягала от България, пусна брада и се закле да не я обръсне, докато не дойде освобождението му. И сега тази многогодишна остра и сплъстена брада се спускаше под пояса, на изхвръкналия му топчест корем...

Майка му лягаше на земята, промъкваше глава през дупката на зида, и така дълго говореше на сина, който я слушаше мрачен и настръхнал. Тя му разправяше за предсказанията на ясновидките, за страшни огньове и образи на светии, които се появявали в различни краища на страната... И звездите пò особено светели, което било ясно предзнаменование, че скоро комунистите ще си отидат... Ангели, змейове и какви ли не още неразгадаеми слова донасяше на тавана старата Чардаклиева, с които се мъчеше да подхрани куража на сина си...

Веднъж се осмели и му предложи да се предаде, защото ако тя и баща му умрат, няма кой да го гледа. Помъчи се да го убеди, че властите след толкова години ще погледнат благосклонно на неговото доброволно мъченичество...

Дълго време старата съжаляваше, че му беше казала това. Валентин грабна пистолета и заяви, че ще се самоубие.

"Синко, толкова ли си виновен?" – проплака тогава майката и пак продължи да хвърля мръсотиите му, да носи храна, вода и цигари.

Понякога той кроеше планове да избяга, но постоянният страх стопи волята му да предприеме нещо. Полумракът, летните горещини и зимните студове го омаломощиха, страхът постепенно изгриза мисълта му и той незабележимо загуби всичко онова, което отличава човека от животното. Двете рибки, които на няколко пъти умираха и старият Чардаклиев купуваше нови, бяха единствените свидетели на самотата му. Той не искаше птица, защото издава звуци. Непрекъснато гледаше тези две риби и като че ли започна да добива техните навици. Веднъж опита от храната им – изсушени водни бълхи – и не ги изплю...

Майката забеляза промяната у сина си. Валентин я питаше по няколко пъти за едно и също нещо, с клокочещ, безцветен глас се смееше и непрекъснато отваряше и затваряше уста. Веднъж той й съобщи, че е цар на всички риби, но на другия ден отрече да е казал такава глупост...

Зъбите го боляха и нямаше възможност да ги цери. Не можеше да извади проклетите разядени кътници, а лекарствата за успокояване на болките доразстроиха нервите му. С дърводелски клещи успя да извади само два предни зъба, но не можа да извади кътниците, които постепенно се разрушаваха и му причиняваха абсцеси. Измоли от майка си да му донася ракия. Чакаше зъбът да го заболи и изпиваше ракията. Унасяше се и си спомняше за Жана, за годините, когато можеше да ходи свободно по улиците, да влиза в ресторанти и да говори с хора.

Мислеше да напише писмо на Асен и по някакъв начин да се самоубие, но да не умре, а брат му да разбере, че наистина е искал смъртта... И този път страхът победи и той нито написа писмото, нито се самоуби.

Отскоро Валентин Чардаклиев нищо не мислеше. Зъбите му вече не го боляха, той ядеше съвсем малко, повече гледаше рибите и се грееше на малък електрически котлон. Пружините с които някога правеше упражнения ръждясаха; слушалките висяха на един пирон, а гилзите на патроните смениха блестящия си златист цвят с мътнозелен.

* * *

Асен Беров се върна рано с пълна чанта чертежи. Тази вечер смяташе да поработи на спокойствие вкъщи. Докато Виолета се върнеше от Русия, трябваше да се организира площадка и съоръжения за автоматите. Някои от тях вече бяха готови, но оставаше да се конструира станок за напречните заварки и затова Беров реши да поработи върху него.

Той завари родителите си седнали край масата в кухнята. Те, както винаги, пиеха чай.

– Ние с баща ти ще си насолим чубричка, а на тебе ще опържа яйца – каза старата.

Асен забелязваше, че от ден на ден родителите му стават все по-меланхолични и слабеят. Освен пенсията на стария, и Асен внасяше в къщи, но не можеше да си обясни къде отиват парите. Добри Чардаклиев, умислен и сбръчкан, непрекъснато пушеше долнокачествени цигари и сякаш нещо не му даваше спокойствие. Майка му се прегърби, пълните й някога страни се изсушиха и кожата им се люшкаше край източената й тук–таме обрасла с косми брада.

През лятото Асен им ангажира стая в Банкя, но се изненада, когато те категорично отказаха да отидат на почивка... Струваше му се, че когато влиза в къщи, старите смутено се споглеждат, търсят думите си, а майката непрекъснато се ослушва, сякаш очаква да дойде някой.

И тази вечер беше безрадостна и тиха. Старците мълчаха. Чуваше се само звънкането на лъжичките в чаените чаши и потракването на ченетата на Добри Чардаклиев, които, изглежда, бяха станали доста широки за стопилите се от старост венци.

– Какво ново из завода? – попита без интерес старият.

– Работим – отвърна Асен.

– На младостта подхожда работата, а ние, старите... Защо ли не ни изкарат на полето и ни застрелят, да не се мъчим – тежко въздъхна той.

– Защо да се мъчиш? – попита Асен. – Получаваш пенсия, ако не ти стигат парите, повечко ще отделям от моите... Идете и починете в някое селце, мама няма да се притеснява да готви.

Чардаклиев наново въздъхна и нищо не отвърна.

Асен си спомни за годината, в която пенсионираха баща му. Той се радваше и благославяше човека, който е измислил пенсиите, като го наричаше "най-голям изобретател през вековете". Тогава Добри Чардаклиев беше весел и мечтаеше да си купи край София парче място, да го облагороди с овощни дръвчета и между тях да струпа една къщичка, в която да се прибере с бабата; майка му се ядосваше, че я нарича баба и заплашваше, че ще го остави и ще си намери някой по-млад мъж... А сега? Родителите му не бяха толкова стари, за да мислят за смъртта, а и обикновено старите избягват да говорят за нея. Защо тогава Добри Чардаклиев...

– Ще пиеш ли чай? – прекъсна му мислите майката, но ненадейно лампата мигна. Асен вдигна поглед към електрическата крушка и забеляза, че майка му се колебае да включи щепсела на котлона.

Чардаклиев стана и припряно бутна щепсела в контакта. Лампата наново замига и намали светлината си.

– Скоро цяла София ще мине на 220 волта – каза Асен. – Няма да се чувства колебание в електричеството... Само с това ли ще се нахраните? – посочи той гаванката.

– Чубрицата помага за кръвното налягане – обади се майката. – Ние сме стари хора, какво повече ни трябва...

Асен не знаеше, че старите са като деца и като тях обичат лакомствата. Той също не знаеше, че родителите му се лишават от всичко, за да купуват витамини и ракия на Валентин.

Асен почисти бюрото, разстла чертежите и по навик, останал от ученическите години, захапа молива и постави коляно на стола. Той чу как старите затвориха кухненската врата и се прибраха в спалнята си.

Изведнъж лампата угасна. Асен седна на стола и запали цигара. Отначало помисли, че има обща повреда, но след малко забеляза съседните къщи да светят. Той стана, драсна кибрит и се упъти към електромера, където намери свещ. Бушоните бяха изгорели. Постави нова жичка, но щом ги зави, в ръцете му изскочи искра. Разбра, че някъде има късо съединение, и отиде в кухнята. Електрически прибор не беше прикачен и наново се върна при бушоните. Неочаквано забеляза, че от таблото излиза проводник и се отправя към тавана. Изненада се, защото

добре знаеше, че на тавана никога не са имали електричество. Пипна проводника, усети че е нагрят и започна да го проследява. Изкачи стълбите и влезе на тавана. Още при отваряне на вратата му се стори, че нещо изтрополя. Ослуша се и сега като че ли му се чу някакъв мъжки глас. Той пристъпи няколко крачки и вдигна свещта над главата си. На тавана имаше нещо особено, което в първия момент не можа да разбере. Миризма на застояло удари носа му, огледа се да види къде продължава проводникът, обаче той беше изчезнал още при последното стъпало.

Пак му се чу някакъв шум. Приближи се до новоиззидана стена и започна да я очуква с пръст. Отскочи. Оттатък стената се отговори също с чукане и едновременно с това две тухли започнаха да се отделят. Беров приближи свещта и в появилата се в стената дупка той видя една рошава глава.

– Кой е?

– Асен! – извика с див глас Валентин и се дръпна.

Беров залитна и се подпря на стената. Пламъкът на свещта зализа восъка, който на дълги горещи капки падаше върху бездейната му ръка. Асен не мислеше, не чувстваше, само бучащите му уши долавяха тракане на оръжие и див смеещ се глас.

По нощница, призрачно бяла, на тавана се появи майка му.

– Синко! – изпищя тя.

Асен се стресна и погледна към стената. Валентин наново беше подал глава и глупаво се усмихваше с беззъба уста. През космите на рошавата му брада се подаваше цев на ръждясал пистолет.

– Валентине, прибери се, майка! Извади контакта, че става съединение. Контакта, синко, тока...

Брадатата глава изчезна.

Придържайки се за парапета, Асен заслиза по стълбата. След него, с притиснати към гърдите ръце, с бяла дантелена бабешка шапка върху оределите коси, се влачеше майка му.

Без да може да разсъждава, като автомат, Асен зави бушоните и с вдървено тяло се отправи към спалнята на старите. Затвори вратата и се облегна на нея. Пред погледа му се мярнаха двете нощни шкафчета с две стъклени чаши, в които бяха потопени изкуствените им ченета.

Видя пушещия, вече изгасващ фитил на кандилото и му се стори, че светицата, която трептеше зад него, сякаш се смееше и му намигаше... Зъбите му изтракаха, сърцето му затупа лудо, пръстите му се свиха в юмруци.

– Защо не сте ми казали? – изгърмя той и впи поглед в падналите пред него старци, чиито лица без ченета изглеждаха скъсени и грозни.

– Кажете!

Старците трепереха в изтърканите си бархетни нощници и мълчаливо протягаха към него сключени за молитва ръце.

– Синко! – простена майката и се затътра към краката му.

Той се дръпна, но тя, влачейки се, достигна обувките му и започна да ги целува.

Добри Чардаклиев гледаше като виновно куче и главата му трепереше.

– Сгрешихме, Асене – изхлипа майката и подви коляно да стане. – Всичко ще ти разправим... Той е оглупял. Той не е човек. Толкова години на тавана. Изкупи греховете си... Той е вече като дете, като рибите...

– Брат ти е... – заекна с трепереш глас Чардаклиев. – Син ни е! И ти ако беше на неговото място, пак ние...

Не можа да продължи и се разплака.

Зашеметен, Асен мислеше, че сънува злокобен сън. Болката от изпарената му от свещта ръка го стресна, озърна се и като удавник пое въздух.

Майката се надигна и суха и страшна вдигна ръка пред кандилото.

– Света Богородице, нека бъде проклет, ако издаде Валентин! – гробовно извика тя, раздра нощницата и се строполи на пода.

– Възке! Възке! – завика старият...

XVIII

Цяла нощ вървя в дълбокия сняг и не знаеше къде отива. През разтворената му яка влизаха снежинки, пълзяха по гърдите, щипеха го и на ледени капчици се спускаха по бедрата му. Дърветата шибаха посинялото му лице, ръцете му разбуждаха сухите клони на шипките и те ядно ги деряха.

Най-сетне изскочи на полето. Спъна се в железопътна линия, за миг се замисли, но прекрачи релсите и наново тръгна. Вече нямаше дървета, които да се борят с вятъра, и ледените вихри се нахвърлиха върху него с ярост.

Разгъна сакото си и почувства, че го опипват студени ръце.

"Виолета, ти си в Русия. Там е студено и затова милувките ти са така ледени. Ела, ще те стопля!..." – разтвори ръце, залюля се и усмихнат падна в снега.

Намериха го двама селяни. Те караха картофи за пазара.

– Болен е? – каза единият и се наведе да отрие снега.

"Махнете се!" – искаше да каже Беров, но не можеше да мръдне вкочанясалите си устни.

– Имаше един в село, който така падаше.

– Тая болест се нарича *външната* – каза авторитетно по-старият, – а по купешки я наричат епи... епи... – не се сети как се казва болестта и махна с ръка.

– Гражданин е, изглежда – каза другият, който свали кожената си шуба, за да покрие проснатия върху картофите Беров.

– Àма зима! – отърси снега от ръцете си по-старият и подкара конете. – В такова време и вълци слизат в полето.

– Не съм виждал тъдява вълк.

– Бай, бабо, да те не среща! Я си представи, че го надушеха тоя...

– Къде ще го возим? – попита по-младият.

– Ще го предадем на първия срещнат милиционер, и край...

– Оставете ме! – профъфла тънко Беров.

– Обади се – каза младият.

– Тия, дето са болни от еп...– епи... външната де, когато се събудят, нищо не помнят. А един старец, ти не го помниш, дядо Ганчо се казваше, щом паднеше, трепереше, трепереше и от устата му изскачаше кървава пяна. Като се събудеше, гаврътваше един юз ракия и лъжеше, че сънувал архангели...

– Различни болести има по света: и външни, и вътрешни, и раци, и жаби – каза авторитетно по-младият, понаклони се, натисна едната си ноздра и силно духна.

– Ди–и–й! – извика по-старият и заплашително завъртя камшика, без да удари конете. – Някога хората са живеели по сто, пък и повече години, а сега не можем да стигнем и шейсет... Колко годишен ти се струва този?

– Не е стар – горе–долу набор сме... Какво ли е дирил толкова рано по полето?

– Никой нищо не знае. Може да е агроном и да е отишъл да види дали ветровете не са отнесли снега. Нали нашият агроном ни кара да правим заслони за снега...

– Може и агроном да е...

Шейната се спусна по стръмното шосе и през снежната мрежа започнаха да се мяркат редките светлини на града. По шосето с бумтеж се заизкачва камион.

– Давай вдясно! – каза по-старият селянин, присегна и дръпна юздите.

– Да го закараме в болницата, а? Завчера водих моята баба да й гледат пердето на очите.

– Е, какво казаха?

– Не било още узряло. Аз им рекох:

"Лятото мина, не можа да узрее, есента мина – пак не узря, зимата дойде – пак не е узряло... Кога, джанъм, ще втаса това перде, че да прогледне бабата, та да не я храним в устата като птиче?..."

– А дофтора, какво?

– "Много бързате – рече – и тази работа ще стане." Само дето бихме пътя. А де да знаеш, може пердето вече да е узряло, но нали не разбирам от дофторски работи?

– Карай тогава в болницата, а след това ще кривнем към пазара. То и на милиционера да кажем, пак натам ще ни упъти. Няма да си остави поста я, заради някакъв агроном...

* * *

Разтривките, инжекциите, кварцовата лампа го върнаха към живота. Лекарят намери, че нервите му не са в ред, че трябва почивка, и написа бележка до заводския лекар да направи необходимото да му се даде отпуска.

Беров отиде на работа късно следобед.

– Болен съм – каза той на Рангел.

– Дребна работа. Стискай палци! – намигна му Рангел и се упъти към монтажния цех.

"За какво ли да стискам палци?" – запита се Беров и влезе в канцеларията си.

Щом седна зад бюрото, брадатата глава на Валентин се появи пред очите му. Скочи и отиде в цеха. Познатият шум на машините и пращене на електрожените му подействаха успокоително. Сновеше край работниците и не ги виждаше. Механично обикаляше около машините, прокарваше ръка по гладкия метал, несъзнателно почистваше наслоена грес около някоя гайка и се навеждаше над генераторите, сякаш се мъчеше да разбира какво бърборят. Над главата му тревожно издрънча звънецът на крана, внимателно, непознати ръце, го дръпнаха и край него мина някакъв тежък детайл.

Напусна цеховете и се упъти към леярната. Оттук заводът изглеждаше най-внушителен и красив. Плъзна поглед по бетонните стени с надвиснали стрехи от сняг, загледа запотените оберлихти, над които като ореол трептеше светлина от електрожените. Обърна се и проследи големия портален кран, чу провлеченото "е–е–хоп!" на текелажниците, видя редиците прозорци на административната сграда, вдигна глава към комина на леярната, който спокойно пускаше облаци дим към зимното небе, и си каза:

"Сбогом, заводе! Обичах те, радвах ти се и страдах с тебе... Моята увереност се стопи... Но нищо не е един човек, за хубав и голям завод

като тебе. Георги Плевенски няма да бъде по-лош началник, отколкото бях аз. И колко работници, инженери и техници имаш, които също те обичат... Не ми се сърди, заводе! Обясни на Виолета защо не мога вече да работя. Аз само на тебе ще кажа всичко, защото никой друг няма да ме разбере..."

Три дни Беров денонощно работи в завода и когато се увери, че съоръженията за автоматична заварка са сполучливи, прибра от бюрото си всички лични книжа, натика ги в една чанта и отиде при директора.

В кабинета на Мечков завари Рангел.

– Как са съоръженията? – попита го още при влизането Мечков.

– Готови са и когато пристигнат автоматите, няма да се загуби нито един ден. Смятам, че всичко е подготвено и големият кран вече може да се крои... Не съм добре със здравето и ми е необходима отпуска – съвсем неочаквано каза той.

– Отпуска, сега!? – изненада се директорът.

– Отпуската ми е крайно необходима – каза студено Беров. – Ето, лекарят ми даде болничен лист...

– Къде ще отидеш? – без причина запрелиства някакви книжа Мечков.

– Не зная. Не съм решил – каза с чужд глас Беров и затвори очи, за да не вижда огорчените им лица.

Беров окончателно реши да избяга от завода; повече не можеше да работи там, където всички му гласуваха доверие, а той криеше от тях една престъпна тайна.

"Престъплението е само тогава престъпление, когато бъде откри-то" – повтаряше си той... И сега, когато стоеше блед пред Мечков и Рангел, изкушаваше го мисълта да им разправи всичко, но си представи родителите си, клетвата на майката и стисна зъби.

– Какво става с тебе? Ти воюва и не се уплаши, а сега? Да не би старата болест?... – приближи се към него Рангел.

– Изтощен съм. Моля ви, недейте ми се сърди!

Последните думи Беров каза с такъв тон, че директорът и Рангел се погледнаха озадачени.

– Ако нещо ти тежи, сподели го с нас – приятелски му рече Рангел.

– Всичко казах – избърза Беров. – Всичко казах и няма нищо друго...

– Инженер Беров има болничен лист и ние не можем да го спрем – каза студено Мечков. – Предложете, кого да назначим за ваш заместник?

– Георги Плевенски ще се справи с работата – без да ги погледне, измънка Беров.

Излезе от канцеларията и Рангел го последва.

– И няма ли да ни кажеш къде отиваш?

– В родното село на баща ми. Там климатът е мек... И без мене поръчката ще се изработи. Обърнете внимание на бележките от последното дирекционно съвещание.

– Няма ли да изчакаш Виолета? Тя, може би, утре или в други ден?... – смутено попита Рангел.

– Виолета! – трепна Беров. – Не, няма... Много съм болен, не мога повече да чакам...

* * *

На 200–тонния кран направиха голямо уважение. Заварките му щяха да се извършат с автомат. Виолета вече беше монтирала съоръженията и работниците следяха пробното пускане. Те бяха доволни, че автоматът плавно се движи и дъгата съска под дебел пласт флюс[12] и заварява метала с равен и плътен шев.

След като хората покоментираха за внезапното заболяване на Беров, вдълбочиха се в ежедневната си работа и може би щяха да го забравят, ако не беше пристигнало съобщението, че шевовете на двата крана, които бяха предадени предишния месец на завод "Червена звезда", са се напукали. Георги Плевенски отиде на мястото, направи проба на материала и установи, че напуканите шевове са поради неподходяща ламарина.

[12] *Специално химическо вещество при заваряване.*

Свика се извънредно съвещание, за да се установи кой е виновен за влагането на ламарината.

– Ако не бяхме предали крановете, нямаше да изпълним плана – каза Рилка.

– Никой няма да ни оправдае, че сме пуснали некачествена продукция – извика Рангел.

– Чиста загуба – обади се Тенчев. – Тук трябва да се търси материална отговорност.

– Трябва – каза Мечков. – Когато форсираме в края на месеца, такива недоглеждания стават.

Мермеров беше доволен, че тази неприятност се е случила в негово отсъствие и изтъкна, че отдавна е настоявал да се организира техническа лаборатория.

Йото Иванов не можа да се стърпи и му припомни, че това предложение е на инженер Беров.

– Беров! – презрително се провикна главният инженер. – Беров си почива и сега ние трябва да се потим и да изправяме грешките му.

– Какви грешки? – рязко попита Рангел.

– Да не би да смятате напукването на шевовете за заслуга? – подметна Мермеров. – Едно е да четеш на студентите лекции, а друго е да работиш в производството. Ако се търси вина за спуканите шевове, тя се дължи само на началник-производството, който не е проверил материала и с престъпна безотговорност е наредил същия да се накрои.

Погледът на Рангел стана зъл. Той с твърд глас попита главния инженер дали си спомня, че точно Беров е заповядал накрояването на непроверения материал?

– Да – трепна Мермеров. – Дори лично дойде в канцеларията и ми каза, че наредил да се накрои ламарината. Аз го попитах дали е проверил материала, а той отвърна, че не вярвал ламарината да е с по-различен състав от предишната. Това беше няколко дни преди завършването на месеца...

– Всичко е ясно – обади се Мечков. – Няма умисъл от страна на Беров, но никой не може да му прости това нехайство. Когато на някой чертеж дръпнеш погрешна черта, можеш да я изтриеш, но сбъркаш ли в производството, трябва да плащаш.

– То че е така, така е – ехидно подхвърли Мермеров, – но има и други начини за наказание. Тук въпросът не се отнася само до плащането...

Той видя мрачното лице на Рангел, прекъсна мисълта си, но веднага подхвана, че и автоматичните заварки ще доведат до някакви неприятни изненади.

– А и друго трябва да се има предвид – продължи Мермеров и хитро погледна Щерьо. – Електроженистите са недоволни, защото се опасяват, че на автоматите ще работят на по-нисък разред и ще получават по-малко пари.

– Не съм съгласен! – провикна се Йото Иванов. – Няма да спираме новата техника! Няма да тъпчем на едно място! Ние трябва да разясним на хората, че при автоматичната заварка се избягват вредните лъчи, изпаренията и мъчителния физически труд. А колкото до качеството на шевовете, трябва да се произнесе и главният инженер.

– Тази заварка я наложиха без мое разрешение и който иска, нека си блъска главата с нея. Аз не поемам рискове с неизпитана работа.

– Който не иска да поема рискове, да продава семки! – извика Рангел и изскочи от кабинета.

Когато съвещанието свърши, пред вратата Рангел присрещна главния инженер.

– Подлец! Присъствах, когато ти нареди да се накрои ламарината непроверена.

Мермеров се стъписа и вдигна ръце, сякаш се предаваше.

– Но аз... – смутен замънка той.

– На всяка неволна грешка може да се прости, но на подлостта – никога! – каза Рангел и обърна гръб на главния инженер.

XIX

Беров пътуваше за малкото старопланинско селце и колелата на вагоните сякаш тракаха: "Дезертьор–Дезертьор..."

Нито радушният прием на роднините, нито стихналата под снега природа можаха да му върнат спокойствието. Отначало само жълтата, подсладена с мед греяна ракия разсейваше мислите му, но и тя скоро му омръзна. Седеше мълчаливо край огнището, безсмислено гледаше пукащата жарава и слушаше вретеното, което леля му умело пускаше да мърка. Понякога забелязваше, че около него неусетно са насядали съседки, които тихо ронеха в престилките си царевица или предяха големи кълдели от коноп. Тогава той се изкачваше в стаята си, опъваше се на твърдия одър и чуваше как оживяват гласовете на жените.

Ставаше рано, правеше пъртини към гората и заслушан в многогласата песен на усойната, устремяваше поглед към долината с железопътната линия.

Веднъж при него дойде председателят на стопанството.

– Научихме, че си бил техник – обърна се той към Беров. – Събрахме всички машини на тукашните занаятчии и искаме да си организираме работилница. Мъчим се от месеци, а нищо... Прост народ, та ти, ако искаш, намини...

След няколко дни Беров влезе в голямо дървено помещение, някогашен склад, определен за работилница на стопанството.

– Имаме си банциг, гатер и струг, и това... не зная как се казва – председателят показа оксиженовия апарат, – имаме си огнище с вентилатор, но работата не върви... Счупила се ос – можем на струга да я направим; повреди се плуг – можем тук да го изковем, а то, за всичко – в града...

Председателят се похвали, че имало и камион, но от два месеца стоял под навеса със счупен ресор.

Беров разгледа машините. Те бяха стари, но с малки поправки можеха да вършат работа. Цяла сутрин стоя в работилницата и си отиде, когато почувства, че вече настива.

На другата сутрин пристигна в зори.

За една седмица помещението светна. Подът се настла с дървени трупчета, изляха се фундаменти за машините и преди да бъдат монтирани, той ги разглоби и прегледа.

Бившите селски занаятчии, които отначало поглеждаха с недоверие, един по един започнаха да се примъкват в работилницата и да носят своите инструменти. Дърводелците опитаха ножовете на абрихта, пуснаха банцига. Цико-ковачът се присламчи до огнището и започна да дава указания как да се направи оджака.

Беров раздели помещението на три. В единия край нареди дърводелските машини, в другия – ковача, а в средата монтира струга и двата тезгяха за шлосерите. Стана нужда да се направи и допълнителна барака, в която се настани селският подковач.

Пред работилницата започнаха да се трупат каруци за поправка.

Лично Беров ремонтира и поднови ресорите на камиона.

Председателят на стопанството не можеше да се нагледа на новата работилница, а и работниците бяха доволни от заплащането.

Беров работеше до късно, докато не почувстваше такава умора, че веднага да може да заспи. Неприятните мисли в безсънните нощи изчезнаха и сутрин той скачаше бодър от твърдото легло с едно–единствено желание по-бързо да отиде в работилницата.

А снегът непрекъснато валеше и дърветата вече пукаха под неговата тежест.

Селяните обикнаха Беров. Дърводелецът му направи селски сандък, такъв, в който момите държат своята прикя. Обкова ъглите му с тънка ламарина и на капака изрисува лалета и две птички. Този сандък миришеше на смола, и ризите на Беров после също миришеха на смола и това му беше приятно. Приятно му беше да пипа и грапавата си, осипана с мазоли длан. С тези кехлибареножълти и твърди слинове, той се чувстваше по-здрав. Искаше често да се здрависва и се радваше, че вече има груби и силни ръце.

Той слушаше свистенето на банциговата лента, бученето на абрихта, ударите на ковача и му се струваше, че слуша селски оркестър, където всеки инструмент се чува поотделно, а най-много гърми тъпанът... Копнееше отново да чуе големия оркестър на завода с плътната и сложна мелодия на цеховете... Не можа да свикне с тишината и

разбра, че тя не успокоява. Вечер, когато машините спираха и ушите му се изпълваха с едно тревожно нищо, той започваше да шуми – да чука и да пили, и когато това не беше достатъчно, той пееше и чак тогава ушите му се уморяваха.

Виолета дойде в една неделя и го завари в работилницата. Отначало не я видя и продължаваше да изправя с чука една шина. Беше небръснат, с изцапани от ръжда ръце.

Виолета каза "добър ден", той спря да чука и не смееше да се обърне.

– Добър ден, Асене – повтори тя.

– Добре дошла – отвърна той, без да подава ръката си, и поздравът му прозвуча като: "Защо си дошла?"

– Колко тихо е на село – пошепна Виолета.

– Нали?

– Почина ли си?

– Не зная...

– Каруци ли поправяш? – попита с малка усмивка тя.

– И други работи – отвърна той, без да се приближава до нея.

– И какво мислиш?

– Нищо... Може би се чудя защо вторият ми баща е напуснал родното си село и е отишъл в града.

– Дълбока мисъл.

– Като снега.

– Разумно отговаряш. Аз мислех, че си полудял.

– Не съм съвсем сигурен в това... Твоите очи лошо гледат.

– По-добре така да гледат, отколкото безразлично – каза тя и изтърси палтото си от снега.

– Искам да те щипна по зачервените бузки, но ръцете ми са мръсни. Може би искам да те целуна, но не съм бръснат. Сутринта закусвах с лук и сланина...

Тя свали палтото си и го закачи на един гвоздей. Свали шала и разтърси косите си.

– Очите ти ще стопят снега. В тях виждам страшни пламъци.

– Асен Беров, ти си подлец!

– Да, това го зная – отвърна спокойно той.

– Дезертьор!

– Казаха ми го вече колелата на вагона...

– Аз те мразя!

– Обичам откровените хора.

Той пресегна към полицата, взе една малка, запушена с царевичен кочан стомна, наля ракия в медно джезве и го сложи на печката. Отвори вратата на печката и я напълни с талаш и малки борови парчета. Запали талаша и когато стана, на китките на ръцете му се бяха изписали две саждени черти. Взе машата и я пъхна в огъня. Когато ракията завря, той извади машата, която беше вече червена, и постави върху нея бучка захар. Захарта цвърна и се разтопи на малки кафяви жилави капки. Капките паднаха в ракията, той отмести джезвето и донесе две глинени чашки. Грижливо ги издуха, наля горещата ракия и подаде едната чашка на Виолета.

– Пий!

Тя се закашля.

Докато изпиха ракията, те мълчаха. След това Беров запали цигара. Имаше чувството, че се намира на сцена и че играе някаква отдавна играна от него пиеса.

– Отпуската ти изтече – каза Виолета. – Следва да направиш нещо.

– Има ловци на щастие и крадци на щастие – без да я гледа, прошепна той. – Аз винаги съм бил ограбван. Ти ми каза, подлец, дезертьор, искам да ми кажеш и враг. Тази дума ще ти прилегне на устата.

– Думите ти ми са чужди. Ти вече излезе от сърцето ми.

– И моето сърце се е разляло и нищо не е останало в него... На мене ми харесва това село и аз съм горд, че то е родното село на моя втор баща.

– Аз очаквах, че ти...

– И аз исках, но ти казах, че ръцете ми са мръсни...

– Само ръцете ли?

– Вчера председателят на стопанството ми каза: "Асене, ти си добро момче. Ти поправи нашите каруци и счупения ресор на камиона. Ние сме доволни и ще направим нещо за тебе..." Председателят е много

мил човек и има хубави мустаци. Мечтая за такива мустаци. Едни хубави мустаци са цяло удоволствие... Жалко, че природата е била жестока към жените, и не им е дала възможност да имат мустаци. Виолета, ти щеше да бъдеш много интересна с мустаци...

– Съжалявам, че не си взех магнетофона.

– Да, ти забрави коронния си номер.

Той разбра, че тя започна наистина да го мрази, и продължи:

– Любопитстваш да знаеш защо съм напуснал завода и пристигна да ме убедиш да се върна? Ти добре направи, че дойде, а не ми писа. Всичко ще ти обясня и ще ме разбереш. Когато беше в Ленинград, размислих... Смятах, че те обичам, но разбрах, че моята любов е ехо от някаква друга, минала любов. Заминах, за да не те лъжа. Аз постъпих честно, а ти ме нарече подлец...

Беров дълго след това мълча. Виолета нищо не каза.

– Сега ти си ми гостенка – продължи той. – Тук квасят гъсто кисело мляко и точат тънки млечни баници. Обичаш ли кисело мляко и баница? Не отговаряш... Съжалявам, че си дошла. Ако знаеше, че в рода ми има луди, ти нямаше да си тук. Баща ми точно на моите години е умрял в лудницата.

– Да излезем оттука – каза Виолета.

– Ще те запозная със сестрата на моя втор баща.

– В колко часа тръгва влакът за София?

– Утре сутринта... Спиш ли на твърдо легло?

– Асене, аз съм дошла...

– По нареждане на директора на завод "Метал" – тържествено продължи мисълта й той. – Двеста-тонният кран ви затруднява. Конструкцията му е много дълга и от заварките се изкривява. Като бременна жена от ден на ден наедрява и върху кривия му скелет се трупат тонове метал. Вече не можете и да го обръщате. Спомагателните кранове не издържат, а с лебедките, с които си помагате, губите много време... Може би инженер Беров знае някакъв начин да ви избави? Началникът на производството, инженер Беров, е длъжен, независимо от състоянието си, да се яви и да помогне, а после да върви по дяволите...

Виолета го гледаше изумена. Той беше прочел мислите й.

– Аз предварително отидох по дяволите – продължи той и устните му се нагънаха в горчива усмивка.

– Ти, значи, мислиш за нас – с надежда попита тя.

– Това е твоята кръв, която ти ми преля... Колко хубаво беше когато бях ранен! Аз се чувствах безпомощен и щастлив. Когато внимателно ми поднасяха в устата храна, когато сестрата нежно ми мереше температурата и ме превързваше, аз бях като бебе и от удоволствие исках да ритам... Колко хубаво е да си ранен! Как всички те съжаляват и се грижат за тебе.

– Асене, ти пак си ранен. Някой е ранил душата ти и аз искам да ти помогна.

– Казах ти, че съм се лъгал, когато съм смятал, че те обичам.

– Нищо. И преди години пак беше така.

Беров се радваше, че тя е при него. Беше изненадан от нейното идване и не знаеше какво да прави.

– Аз имам от твоята кръв и тя ми пречи – каза тихо той.

– Тя беше от същата група, каквато е и твоята кръв. – Аз мислех, че синовете на буржоата имат друга кръв.

– Така са се лъгали и онези, които са имали удоволствието да видят опръсканата от кръвта на Мария Антоанета гилотина. Те били сигурни, че ще видят синя кръв... Трябва вече да отидем при сестрата на моя втор баща. Тя е истинска жена! Прави хубави баници и е била вярна тридесет години на покойния си съпруг. Тя е една селска вдовица. Страхът да не забременеят прави селските вдовици верни на покойните им съпрузи. Аз не искам ти да бъдеш вдовица...

– Ти трябва да се обръснеш, за да видя дали се червиш, когато говориш каквото ти падне!

– Аз трябва да си измия и ръцете и след това ще ядем кисело мляко.

– Тя е моя бивша жена – излъга Асен леля си.

Старата каза, че не е знаела той да е бил някога женен.

– Аз те уважавам и ти трябва да ми вярваш – упрекна я той.

Лелята недоверчиво погледна Виолета.

– Тя е моя бивша жена и е дошла да ми прости – каза Асен. – Аз й изневерих и тя ме остави.

– Тя е красива, не трябваше да й изневеряваш.

– Сгреших.

– Мъжете са лоши – каза тъжно лелята. – Те или изневеряват или рано умират.

– Мъжете не изпълняват честно своите задължения – отвърна Асен.

И тримата бяха седнали край огнището.

– Как приятно преде вретеното! – заслуша се Виолета.

– Сега мърка като котка, но когато леля ми постави на върха на вретеното резен от картоф, тогава то бръмчи като самолет.

– Голямо изкуство е да предеш – каза Виолета.

– И е безполезно. Един стан за един ден ще изпреде толкова, колкото всичките жени от селото ще изпредат за една година.

– И все пак аз твърдя, че преденето е изкуство.

Лелята мълчеше. Искаше да се убеди, че нейният племенник не я лъже. Сети се, че може би вече е време, разпиля с ръжена жарта от връшника и извади цвърчащата като чучулига баница.

Виолета помогна на старата да донесат софрата, после седна на трикрако столче и дръпна полата да покрие колената си. Платът не достигна и Асен ги загледа.

– Не ми гледай колената! – смъмра го тя.

– Най-грозното нещо в женското тяло са колената, но твоите са прилични.

Лелята донесе пръстени панички с мляко и разчупи баницата.

– След като се наям, искам и да се напия в чест на първата си жена.

Лелята каза, че е по-добре да си легнат.

– Ще помислим – каза Асен.

– Няма какво да мислите! Булката е уморена...

– Може би ще послушаме твоя съвет – промълви Асен. – Никой досега не ни е давал такъв мъдър съвет.

– Аз съм многоуважавана вдовица. Обичам да съветвам хората – поласка се старата.

Асен и Виолета почтително я слушаха.

– Ако желаете, можете да живеете при мене. Имам две свободни стаи.

– Аз работя в завод – каза Виолета.

– Щом момчето ти е тук, и ти трябва да бъдеш при него – я поучи лелята.

Те бяха вече изяли баницата и Асен извади от жаравата пръстения чайник, в който се грееше ракията.

– Това е едно просто и изпитано удоволствие – каза той и наля в чашите.

– Ракията е много полезна – допълни лелята.

За да не се усъмни, че не са семейни, те трябваше да спят в една стая. Леглото беше широко и твърдо. На него човек не можеше да си изкриви гръбначния стълб. Възглавниците бяха също твърди и миришеха на сено, което тихичко пращеше в тях, като че ли искаше да пошепне нещо.

– Моля те утре да дойдеш с мене – настоя Виолета.

– Ще те изпратя до гарата – отвърна Асен.

Ракията му възвръщаше спомени за Валентин. Той трябваше да пие много, за да преодолее този момент, до който спомените още живеят.

Виолета си легна. Не й се спеше. Тя беше развълнувана, защото мислеше за Асен и за завода.

Лелята донесе наръч дърва и погледна към кревата, където Виолета лежеше със затворени очи.

– Уморена е – каза тя.

– Много е уморена – отвърна Асен. – Благодаря за дървата.

– А ти няма ли да си легнеш?

– Докато спи, ще се напия в нейна чест! Лека нощ...

Острите тъкани одеала гъделичкаха Виолета по краката и тя ги прибра под комбинезона си.

– Искаш ли да говорим? – попита тя.

– Не. Завесата е вече спусната – каза той. – Ти се помъчи да заспиш, а аз ще слушам воя на вълците.

– Има ли вълци?

– Те идват от усойната и жално вият.

Той сложи дърва в печката и наля ракия от пръстения чайник.

– Ще се напиеш – каза Виолета.

Той я гледаше продължително и тя не сваляше погледа си от неговите очи. Нейните устни трептяха и повтаряха онова, което четяха в погледа му.

Той тръсна глава и каза:

– Ти утре ще пътуваш. Трябва да спиш.

Сутринта беше много студена... Беров спа без да се разсъблича. И сега още спеше. Тя стана, запали печката и топлината го разбуди.

– Ти си лош и моето идване на село беше безполезно – каза Виолета. – Обаче никой не бива да узнае това... Заводът те забрави и Георги Плевенски добре се справя с работата. Той ще бъде щастлив, ако ти не дойдеш. Много ми е симпатичен... Също и инженер Мермеров ще се радва. Ние, всичките, ще се радваме...

– Има време за влака, можеш да останеш още малко – каза Асен и протегна ръцете си към печката.

Виолета отвори капачето на празния чайник.

– Много си пил.

– Много е смешно, когато мъж плаче...

Закусиха с топло мляко, питка и мед.

– Жените на село стават много рано – каза Виолета.

– Няма какво да правят през нощта – отвърна Асен.

– Чу ли вълците?

– Не.

– Аз ги чух. Наистина, те много жално вият. Изглежда са изгладнели. И кучетата на село виеха...

– Те се окуражават. Страх ги е от вълците.

Влезе селският раздавач и съобщи, че от София го викат по телефона. Той наметна палтото си и последва бързо раздавача.

Търсеше го баща му. Съобщи му, че човекът, който живее в таванската стая, е починал.

– Веднага тръгвам! – каза Асен и постави на масата всичките си пари. – "Почерпи се!" – извика той на раздавача и изтича навън.

Задъхан стигна в къщи. Виолета беше вече приготвила чантата си. Асен се качи в стаята и след малко слезе със своя куфар.

– Реших и аз да замина – заяви той и прегърна леля си.

Те вървяха по шосето и видяха стъпките на вълците. Когато стигнаха до гърбавия старовремски мост, от който се виждаше гарата, спряха.

– Радвам се, че ме послуша – каза Виолета.

– Уверих се, че без тебе не мога... – отвърна той.

Тя вървеше след него, в неговите стъпки.

"На село е добил здрав вид – мислеше Виолета. – Но дали е вярно, че баща му е умрял в лудница?..."

Влакът се зададе тържествен и пухтящ. На Виолета се стори, че тънките удари на камбанката не съответстват на такъв влак... Тя дълго гледа стария каменен мост и когато го изгуби от погледа си й стана мъчно.

Асен заспа. Неговото лице беше спокойно. Виолета постави главата си на рамото му.

XX

Валентин беше умрял през нощта. Напил се, неизгасената цигара подпалила юргана и се задушил. Димът се плъзнал по стълбата. Старците отишли, но било вече късно. Те едвам успели да разбият стената, да влязат в скривалището и да изгасят завивките и изгорялата му брада.

Асен се качи на тавана и видя брат си. Той не приличаше никак на Валентин и Асен помисли, че вижда някой чужд труп... Бащата често подсмръкваше с нос, а майката плачеше с тънки, пресечени подвиквания. Юрганът беше наполовина изгорял, както наполовина беше изгоряла и чергата на пода... На първо време старите ограничили пожара с водата на аквариума. Той беше празен и двете червени рибки се търкаляха на обгорялата черга... Беше студено и миришеше на непроветрена кръчма.

Асен покри главата на мъртвеца, от която се носеше дъх на пърлено; не можеше да гледа подутите му от огъня клепачи.

– Той умря – проплака с треперещ глас бащата и сълзите, намерили удобни бръчици, се стичаха до устата му.

Майката наново пресечено изписка и писъкът й наподобяваше на скърцане на врата.

– И сега? – попита Асен.

– Затова те и повикахме – отвърна Добри Чардаклиев.

Беше умрял човек и трябваше да се погребе.

Заключиха тавана и слязоха долу, за да обмислят какво да правят. За погребение бяха необходими документи: смъртен акт от лекар и удостоверение с името, а Валентин Чардаклиев не фигурираше по списъците на републиката.

– В градината – предложи Добри Чардаклиев.

– Ще се усъмнят, когато започна да копая.

Майката продължаваше да плаче.

– Ще го насолим с много сол и ще го зазидаме наново – предложи бащата. Той беше мислил по този въпрос и съжаляваше, че не знае да балсамира, както древните египтяни.

Асен мълчаливо се разхождаше от вратата до прозореца и измъчените погледи на старците го следваха.

"Той е умрял. Той вече е умрял" – повтаряше на себе си Асен; всъщност се радваше и същевременно се упрекваше, че се радва.

"Ако го погреба скрито, ще бъда ли вече спокоен? – питаше се и продължаваше да се разхожда. – Престъпление ли е това и съвестта ми ще бъде ли чиста? Той имаше смъртна присъда. Ако го бяха хванали, тази смъртна присъда щеше да бъде изпълнена... Толкова години в една дупка! Какво е мислил през тези дълги години?..."

Сети се за двете червени рибки. Техните уста бяха така безизразно разтворени, както устата на брат му. В последния миг те са търсили вода, както брат му – въздух. Валентин Чардаклиев беше умирал бавно, безнадеждно и това беше ужасно.

Първо разчисти въглищата. Премести и дървата и тогава започна да копае, като хвърляше пръстта настрани. Стигна тръбата на канализацията, продължи да копае и разшири дупката. Беше потен, но трябваше да бърза, защото имаше още много работа.

Майката отиде да пази на вратата и двамата мъже свлякоха трупа в мазето. Те го положиха в трапа, който се оказа къс, и тогава Асен изкопа две дупки за краката.

– Скръсти му ръцете – каза бащата и Асен ги скръсти.

– Дай две дъски – каза Асен и баща му подаде две дъски.

По цялото мазе Асен разстла пръстта, която беше много и трябваше да се трамбува. След това насипа въглищата, които изглеждаха с един тон повече, и подреди дървата. По нищо не личеше, че в мазето има зарит човек

Асен хвърли изпотената риза и се преоблече. Предстоеше му да разтури стената, да подреди тухлите в единия ъгъл на тавана и да скрие нещата на Валентин. Привечер бащата и синът свършиха и тази работа. На тавана не личеше, че е имало скривалище, само миришеше на изгоряло. Асен беше забравил да зарови пистолета. Той го скри в печката и реши по-късно да излезе и да го хвърли в реката.

Още един път слезе в мазето. Искаше да се увери, че всичко е в ред. Беше вече тъмно и през вратата прозираше трепкаща светлина. Върху купчината въглища бе закрепена вощеница и той видя майка си с разперени ръце.

Приближи се, духна свещта и я повдигна.

– Качи се горе – каза й кротко. – Ще настинеш.

– Много ли беше грешен? – попита тя, когато Асен я постави на леглото.

– Много и много се мъчи – отвърна Асен.

– Нямаше ли да направим по-добре, ако бяхме съобщили на милицията? – попита бащата и цигарето му заподскача между зъбите.

– Да не мислим – предложи Асен.

– Аз скоро ще умра – изплака майката. – Ще отида при него и ако някога имаш възможност, пренеси го до мене.

Асен кимна с глава.

– Не беше винаги луд – продължи занесено майката. – Преди няколко дни поиска да остана по-дълго време при него. Той се страхуваше, че ти ще го предадеш.

Майката обърна глава и слабите й рамена започнаха едва забележимо да подскачат.

– Заплаши, че ще се самоубие – продължи бащата – и аз му занесох ракия. Когато пиеше, той не буйстваше и ние бяхме спокойни... Дали не се е самоубил...?

– Не, той не се е самоубил – прошепна Асен.

– Добре, че не е направил и този грях – каза замислен Чардаклиев.

Асен разглоби пистолета и сложи частите в джоба си. Той мина покрай реката и хвърли едната, а след това по-нагоре – другата част. Хвърли и патроните. Купи кифли и бутилка с мляко. Свари млякото и влезе в стаята на старите.

– Не сте яли цял ден.

Бащата се приближи до масата, а майката не стана.

Асен отиде до леглото при нея.

– Може би ние бяхме лоши родители към тебе? Моля те да ни простиш... – каза тя.

Асен се наведе и целуна ръката й. Тя беше бледа и студена...

XXI

Беше един от ония мартенски дни, които вече напомнят, че идва пролет. В такива дни слънчевите лъчи силно блестят по снега и още не могат да го стопят. Тогава булевардите са покрити с рядка кал, която се разделя и църка под дебелите гумени колела на тролея. А по полето шуплестият сняг още пази своята белота, но под него се размекват сковаките през януари бразди. В такова време хората избягват да вървят пеш, тъпчат се в тролеи и трамваи, много кихат и кашлят.

Асен Беров се упъти за завода. Беше пресрочил отпуска и това го угнетяваше. Не знаеше и как ще го посрещнат неговите началници.

Тролейбусът спря пред познатата спирка, той усети едновременно и радост и страх, а когато зад няколко фабрики се показаха и белите фасади на цеховете, той забави крачките си.

Портиерът допря ръка до козирката си. Няколко работници го задминаха, а Тина му махна с ръка от кабината на крана. В канцелария-та намери синята работна престилка така, както я беше окачил преди заминаването си. На бюрото му имаше непознати чертежи и папки.

– Добре дошъл – пръв го посрещна Димитров. – Почина ли си?

– Влез за малко!

– Имам работа. Загазваме, брат – пусна ръката му Димитров.

В канцеларията нахълта Георги Плевенски. Видя седналия зад бюрото Асен Беров и се стресна.

– Върнахте се? – възкликна той, обърна се и затвори вратата. – Чудесно! Бях загубил надежда.

– Наистина ли се радваш?

Плевенски не разбра въпроса и го загледа мълчаливо, като че ли искаше да си припомни нещо.

– Много се радвам – повтори Плевенски. – Чувствах липсата ви.

– И аз чувствах липсата на всички ви – каза Беров.

– Първо да отидем при нашия болник – предложи Плевенски. – Сега е най-голямата ни грижа. Съмнявам се дали ще излезе от завода в срок...

Многотонният кран лежеше самотен в средата на халето и от пръв поглед Беров видя, че е деформиран.

– Още в началото гръбнакът му се изкриви и не можем да го изправим – посочи с ръка Плевенски.

– От електрожена е – каза Беров.

Около двамата се насъбраха работници. Със сериозни лица те по-глеждаха към грамадната конструкция. Наистина, кранът приличаше на болен човек, около който се въртяха загрижени близки и не можеха да му помогнат. Беров забеляза, че подът не е добре пометен и до крана не се е докосвала ръка дни наред.

– Ръчичка и пак ръчичка – обади се един електроженист и без да има нужда изтърси панталона с брезентената си ръкавица.

– А при ръчна заварка няма ли да има деформации? – попита го Беров.

– Ще има, но по-малко – каза електроженистът и отстъпи няколко крачки назад.

Останалите работници мълчаха и това беше лошо.

– Мермеров какво казва? – попита Беров.

– Упреква Лазова, упреква тебе и въобще всички... Особено след като се получи съобщението, че двата крана за завод "Червена звезда" са се напукали, атмосферата в завода се изостри.

– И какво стана? – разтревожи се Беров.

– Поправихме ги. Кърпена работа...

Плевенски не искаше да му съобщи, че го обвиняват за неправилно вложената ламарина.

Беров се упъти за изхода и работниците бавно се разотидоха.

Директорът го прие хладно.

– Не бях добре със здравето – излъга той. – Нямах възможност да продължа отпуската си, пресрочих я...

Мечков мълчеше и погледът му бягаше някъде през прозореца.

– Ако смятате, че не съм нужен за завода, моля да ме освободите?

– Това е най-лесно – обади се за пръв път директорът. – Трябва да поговоря с главния инженер.

Мечков каза на секретарката да повика Мермеров.

Беров не очакваше, че главният инженер ще го посрещне толкова любезно. Още от вратата Мермеров хвана ръката му и започна продължително да я друса.

– Върна се нашето момче – викаше пресилено той и не го поглеждаше в очите. – Аз винаги съм казвал, че когато говорят по-старите, младите трябва да ги слушат. Непослушни, непослушни са тези младежи – продължаваше да вика той и поглеждаше към директора. – Смятат, че всичко, което хвърчи, се яде... Так стана и с автоматите... Доникъде... Поне трябваше да се посъветвате, нищо че бях в отпуск, има телефон...

Беров сдържано го попита какво е предприел да отстрани дефектите.

Мермеров повдигна учудено рамена.

– Сначале – каза той и плю върху двата си пръста.

– А извършеното досега?

– Протокол... Материалът ще се използва за други конструкции.

– Шегувате ли се? – раздразни се Беров.

– Никак не ми е до смях.

– И вие ли сте на същото мнение? – обърна се той рязко към директора.

– Не напълно, но тук решаващ глас има главният инженер. Почнете работата и длъжен съм да ви кажа, че вие ще получите по-късно своето наказание.

– Ходатайствам инженер Беров да не бъде наказван – извика пресилено Мермеров, но Беров беше тръснал след себе си вратата.

* * *

Рангел Лазов предчувстваше, че има някаква причина за държанието на Беров, но не можеше да го извини, и затова, когато прочете заповедта за наказанието му, не реагира. Дори намери "строгото мъмрене за отлъчка" за твърде малко.

Рангел узна, че Виолета е била при Беров и това го измъчваше... И когато преди три дни той разбра, че Асен е вече в завода, сърцето му трепна, но не отиде да го види.

"Все пак той е гузен – мислеше Рангел. – Нощи наред не си отива и работи... Внимавай, Рангеле! – напомняше на себе си той. – Асен Беров е особен и може би не го познаваш добре..."

Тази сутрин Рангел обиколи завода, но не се отби в канцеларията на началника на производството. От Йото Иванов научи, че Асен започнал да прави опити с автоматите в един от складовете, и че и самия той тази нощ щял да му помага.

И сестра му го предупреди, че тази нощ ще закъснее. А на другия ден Рангел научи и за няколко работници, отишли от любопитство да видят какво става в склада и останали до късно.

Мермеров беше неспокоен. Той знаеше за опитите на Беров и разпространяваше, че хората си губят само времето.

– Ако от опитите излезе нещо, да не се казвам Мермеров и веднага ще си дам оставката! – тържествено заяви той пред директора и Рангел.

След втората нощ се пусна слух, че опитите започнали да дават резултат. Заводът се раздвижи като настъпен мравуняк. Йото Иванов, брадясъл и с недоспали очи, вървеше бодро и многозначително се усмихваше. Георги Плевенски, обикновено мълчалив и сериозен, дори си подсвиркваше, а главният диспечер Цочо Димитров вече готвеше подигравките си по адрес на главния инженер.

Инженер Мермеров сновеше из цеховете и мъмреше работниците, че остават нощем и не са работоспособни през деня.

В това време около Беров, Виолета и Йото Иванов се тълпяха доброволни помагачи. Само даден знак – и дебелите стоманени греди се грабваха от силни работнически ръце и се обръщаха като перца. Двама електротехници навиваха реотани, двама монтьори прикачваха към автоматите за заварка допълнителни приспособления.

На четвъртия ден и Рангел остана. Влезе в склада без да говори, но след като не можа да разбере нищо, със служебен тон попита Беров какво мисли да прави.

Беров също така официално му посочи индукторите, които прикачаше към автоматите за заварка. Той обясни, че тези индуктори ще се захранват с ток от трансформатора, който в завода се употребява за закалка на детайли.

– Деформация и пукане на шевовете се получават от неравномерна температура на мястото на заварка, в сравнение с температурата на останалата маса и околния въздух... – и той подробно обясни, че смята с предварително нагряване да отстрани всички досега получавани при заварка дефекти.

Първите опити бяха вече направени и заварките излязоха сполучливи. Деформации в металните конструкции нямаше. Сега Беров изпитваше автоматите и съставяше временна таблица за температура и скорост на заварка при различна дебелина на заварявания метал.

– Съгласен съм с твоята рационализация; ще се приложи и за в бъдеще с другите кранове и конструкции – каза Рангел, който не искаше да се покаже възхитен. – Обаче какво ще правим с големия кран?

– Ще го срежем на две – отвърна кратко Беров.

– Чертежите са дадени да се изработва нацяло и Мермеров няма да позволи...

– Мермеров може да не дава, но аз ще наредя да се среже. Ще можем лесно да манипулираме с двете парчета и чрез нагряване и преси ще изправим изкривената конструкция. Ще похарчим доста кислород за загряване, но това е нищо пред бедата, която ни е сполетяла.

Автоматите бяха извадени от склада и поставени в голямото хале. При първата проба се събраха всички работници. Машината вървеше леко, заварката излезе гладка и кострукцията не се изкриви.

Няколко оксиженисти започнаха да срязват крана.

Следобед пристигна и директорът. Два часа той нищо не проговори и когато си тръгваше, работниците видяха върху лицето му усмивка.

Мечков срещна Йото Иванов, спря го и му стисна ръката.

– Още много ръце трябва да стискаш – каза Йото и му стана приятно.

– Трябва да се обръснеш – продължаваше да се усмихва Мечков. – Трябва и да си починеш...

* * *

От ден на ден грамадният кран добиваше своите форми и най-големите скептици се увериха, че поръчката ще се изпълни. Щерьо и Рангел дори мислеха да поемат обещание 200–тонният кран да бъде на обекта един месец предсрочно. Вечерен вестник помести снимка на специалиста по заварките, инженер Виолета Лазова, и Асен внимателно изряза тази снимка.

Изпитанието мина. Профилът на производството ясно се очерта и работата в завода тръгна гладко. Започнаха да пристигат от други предприятия делегации, на които Щерьо с гордост и удоволствие обясняваше новия начин на работа.

Само за един месец инженер Мермеров се състари. Почувства се измамен и изоставен. Цялата организация на производството, която на времето той така грижливо подготви, сега се обърна с главата надолу. Той нямаше вече желание да крещи и работниците го поздравяваха вежливо и студено. Когато един ден пред канцеларията си прочете лозунг против бюрокрацията, той сметна, че е поставен специално за него...

– Всички майстори трябва да имат техническо образование – на един съвет каза Йото Иванов, който вече се беше записал във вечерен техникум.

– Простотията и ниско съзнание са майка на бюрокрацията – допълни наперено Щерьо.

– Да се съкрати процедурата по счетоводство и отчет – предложи Рилка и Тенчев подскочи.

– Срамно е да има в завода толкова административни служители – подкрепи я Борис Фердов. – Когато влезеш в счетоводството, имаш впечатление, че не влизаш в заводско счетоводство, а в банка...

– Ние тук прекарваме половината от живота си – намеси се и Плевенски. – Трябва да създадем такава атмосфера, че сутрин всички с удоволствие да прекрачваме портала на завода...

Този дирекционен съвет мина бодро и бурно. Секретарката на директора едва успяваше да води протокола. Всеки от началниците беше дошъл с пълен бележник с предложения.

Анто Белев повдигна въпроса за строежа на работнически жилища, за детска градина и за разширяване на стола. Беров настоя за по-бързото организиране на техническа и химическа лаборатория. Конструкторите поискаха модерен хелиограф.

Мечков вдигна ръце и заяви, че онова, което се иска, е много.

– Не искаме повече, отколкото ни е необходимо – стана Йото Иванов.

Мечков нервно се изкашля. Той разбра, че когато работниците настояват, а не молят – директорът загубва своето значение.

Двестатонният кран ги беше направил уверени.

XXII

– Правят, строят и все пак старата "България" си остава най-тежко и уютно заведение – каза Мермеров, когато колата спря пред кафе–ресторанта.

Мечков го беше поканил да си поговорят.

– Хареса ли ти днешният дирекционен съвет – попита Мечков, когато сервитьорката им донесе кренвирши и бира.

– Анархия! – отвърна през зъби Мермеров. – Няма ли страх от началството – няма дисциплина! Как позволи някакъв си бивш работник да те прекъсва? Така е, когато се дават повече права, отколкото заслужават. И тебе упреквам. Много си мек...

Мечков наля бира, отряза парче кренвирш и започна бавно да дъвче.

– Остаряваме, стари приятелю, и не можем да свикнем с новото – каза след малко той. – И аз се бях разколебал в нововъведенията, но видя ли? Ние като че ли мерим със стара мярка...

Мермеров иронично се усмихна.

– Можеш да ги обуздаеш. Ти си директор, партиец...

– Бих обуздал луди, но разумни!? – отвърна Мечков. – Стар съм и бурите вече не са за мене.

– Стар!? Обиждаш и мене...

Мечков отпи от чашата и втренчи поглед в Мермеров.

– Най-голямото разочарование ми донесе ти, мой стари приятелю – бавно каза той. – Очаквах, че ще ме подкрепяш... Докато силите ти достигаха, работеше честно, но след това започна да си служиш с непозволени работи...

Мермеров остави вилицата и с несдъвкан кренвирш погледна Мечков.

– Аз!?...

– Преди известно време даде едно обещание – наведе се над масата Мечков. – Пред мене и Рангел заяви, че ако пробите с автоматите излязат сполучливи, ти ще си промениш името и ще си дадеш оставката.

Мермеров се дръпна назад.

– Какво да направя?

– Смятам, че трябва да изпълниш обещанието си. Аз мога да го забравя, но друг ще ти го напомни. Човек трябва да знае кога да се изтегли от играта. Заводът сега изпълнява плана си, ще има похвали и всеки ще предположи, че този успех до известна степен се дължи на главния инженер. Тогава главният инженер трябва да каже: "Радвам се, че изпълних дълга си, и моля да ме освободите от длъжност, понеже съм уморен..."

– За това ли ме покани?

– Да.

– Да ми се надсмееш ли?

– Познавах един боксьор. Добър боксьор, имаше много победи, обаче не можа да разбере кога да напусне ринга и започнаха да му разкървавяват носа. Беше амбициозен и може би смяташе, че ще стане световен шампион, но не разбра, че не му достигат сили за това. Умря от сърце на третия рунд срещу един хлапак...

– Плаща! – извика Мермеров.

* * *

Скромният банкет свърши и Рангел пожела на инженер Мермеров успех в новата му служба – директор на проектантска организация. Той се утешаваше с това, че проектантската работа е по-спокойна и че няма да губи време в дългия път до завода.

Мермеров вдигна чаша за здраве и успех на заводския колектив, но никой не знаеше какво мисли. След това Мечков му предложи колата да го отведе до дома му.

Беров чувстваше, че присъства на погребение, за което отчасти и той е виновен.

След като Мермеров си отиде, директорът мълчеше и бавно чупеше няколко клечки за зъби.

– Мъчно ти е за него, нали? – попита го Рангел.

– Наистина, мъчно ми е – призна Мечков.

– Той беше добър инженер...

Мечков изненадано погледна.

– ... беше добър инженер, но не можа да намери верния път – допълни Рангел.

– Донякъде това е вярно.

– И сега кой ще го замести?

– А ти кой смяташ?

– Не е зле пред Управлението да предложиш да бъде назначен...

– Беров.

– Щом казваш, аз съм съгласен.

– Няма ли пак да избяга на село?

– И да избяга, ще се намери кой... Няма незаместими.

– А мене кой ще замести? – обърна се цял към Рангел директорът. – И аз вече се чувствам уморен...

– Умората е дребно нещо – каза Рангел. – Омразата е по-лоша от умората... Инженер Мечков, тебе те обичат, ти имаш опит и си мъдър.

– Не мъдър, а може би вече стар и предпазлив – въздъхна Мечков. – Това подхожда на възрастта ми. Лошото е, когато младите станат предпазливи, тогава няма да има прогрес...

Двамата запушиха и замълчаха.

XXIII

Бяха закъснели и, след прегледа, когато лампите в салона светнаха, се съблякоха. Рангел внимателно разстла новото палто на Рилка върху своите и нейните колена, а щом филмът започна, хвана ръката ѝ. Киноартистът се мъчеше да разсмее мълчаливата публика. Рангел беше доволен и се изсмя, но зад себе си чу недоволно кашляне...

Като дете той беше уловил птичка и здраво я стискаше да не избяга. Сега трепкащото юмруче на Рилка приличаше на тази малка птичка. И птичката и юмручето бяха топли и немощни... Стори му се, че тя гледа филма със затворени очи. Отпусна ръката си и започна да гали нейните тънки, почти детски пръсти.

Филмът свърши и той я попита дали ѝ е харесал. Тя отговори, че много ѝ харесал, и се изчерви.

Рангел настоя да отидат в голям и луксозен ресторант. В "България" не се намериха празни маси и келнерът ги настани при двама възрастни мъже.

– Донесете ни нещо хубаво. Това, което вие бихте си поръчали – каза Рангел на келнера без да погледне листа, и същевременно искаше да си припомни къде беше виждал сухия като паздерка старец, който седеше срещу него.

– Да си продължим разговора – каза паздерката на приятеля си, също старо, но дебело човече.

Рангел неволно се заслуша в разговора, а Рилка обикаляше с поглед масите.

– И на този човек му поднасят таратор – каза с патос сухото старче. – А представи си, той се възмущава. "Аз – казва – не мога да разбера, защо най-напред ми сервирате десерта, а след това печеното..." Каква дълбока профанщина – да се мисли, че тараторът е десерт!

Старчето хвърли хитър поглед към Рангел и Рилка, с края на ножа взе малко хайвер и го намаза на хапка хляб.

– И това, което сега правя, не е много протоколно – като че ли упрекващ себе си, продължи той. – Хайверът би трябвало да се намаже на цяла филийка хляб и да се яде във вид на сандвич, но проклетниците не ми направиха свестни зъби, та не мога да ръфам.

Дебелото старче гледаше към тавана и едва забележимо поклащаше глава.

– Когато бях при Одрин... – започна пак сухото старче.

Пред очите на Рангел се дигна завеса и той видя строени войници на една поляна край границата. "Та това е генерал Молчев!" – извика в себе си той и му стана весело.

– Кога си бил при Одрин? – усъмни се дебелото старче.

– Когато ти лежеше в щаба на Говедарци, аз край Одрин отстоявах интересите на нашата скъпа родина – накокошини се Молчев. – И ако не бяха станали събитията, тогава моите лъвове...

– Да не говорим за стари работи – нервно каза дебелото старче.

– Винаги трябва да се говори за нашата бойна история. Поколенията трябва да знаят за подвизите на техните деди и бащи. Аз командвах дивизия...

Дебелото старче го прекъсна като го бутна по лакътя и хвърли плах поглед към Рилка и Рангел.

– Не се знае какви хора седят срещу тебе – прошепна той и извади бакелитена кутийка с начупени захарни бучки. – Винаги си нося – захарта действа добре на сърцето – повиши глас и поднесе кутийката към Молчев.

– Сърцето ми е камък – гордо каза запасният генерал. – Такива сърца, като моето, вече рядко се срещат – ще издържи да си направиш едновременно операция на херния и на простатната жлеза... А вие, млади хора – обърна се той към Рилка и Рангел, – сгрешихте като предоставихте на келнера да ви избира меню. Обзалагам се, че той ще ви нагости с някакъв глупав специалитет на ресторанта, някаква нескопосана измишльотина на главния готвач.

– Не вярвам – каза Рангел.

– Трябваше да ме попитате какво да си поръчате.

Келнерът пристигна и сервира риба, телешко с гъби и салата.

Молчев ехидно се усмихна. Той сложи очила и впи поглед в ръцете на Рилка, която посегна към ножа.

– Моля, моля, искам да ви избавя от нещо досадно. Бъдете любезна и оставете ножа на спокойствие.

Рилка въпросително го изгледа.

– Предстои ви да ядете риба. Въпреки че не е доброкачествена, но тя е все пак риба и вие нямата право да пипате ножа... А след това хванете ли ножа, дори и фасул да ядете, вие не трябва да го изпускате от ръката си до края на яденето... Аз смятам, че като младо семейство, вие имате крайната необходимост да притежавате една чудесна, вече изчерпана книжка. Само срещу десет лева вие спокойно ще можете да импонирате в обществото.

Молчев извади книжката и я поднесе на Рангел.

– Когато бях на турската граница имах един командир на дивизия, който за нищо друго не се интересуваше, освен войниците да бъдат ниско остригани, а офицерите гладко обръснати и леко напарфюмирани. Този смешен генерал се казваше Молчев.

– Плаща! – извика Молчев и стана. Сухото му лице беше добило земен цвят.

– Смятам, че по-важно е всички да имат какво да ядат, а не, как ще го ядат – допълни Рангел и върна книжката...

– Ядоса старците – упрекна го Рилка, когато Молчев и приятелят му излязоха.

– Не очаквах, че някога ще срещна тази археологична находка... Наистина рибата не е хубава.

– Малките ресторанти са по-уютни и там човек може по-добре да се нахрани – каза Рилка. – А най-добре човек си хапва вкъщи...

– Ти знаеш да готвиш?...

– Всяко момиче, на което майка му е рано умряла, умее да готви. И все пак, който вкуси от моето ядене, ще каже дали е хубаво.

– Мъжът ти?

– Няма да се омъжвам. Минало ми е времето...

Тя наведе глава и усърдно започна да събира трохи с ножа.

– Аз съм вдовец и още не смятам, че времето ми е минало – каза Рангел и почувства как виното сгрява гърдите му.

– На мъжете времето не минава.

– Още си млада и...

– Недей да казваш, че съм и хубава. Не съм хубава.

– Ти си хубава.

– Лъжеш и се заядаш.

– Ти си хубава, умна и добра. Ти много ми харесваш...

– Бате Рангеле!

– Старият ни помисли за семейство. Той пророкува.

От вълнение Рилка не можеше да отговори.

Не искаше да отиде у тях, но той настоя и тя не можа да му откаже. Виолета още я нямаше.

– Съблечи си палтото – каза той.

– Ще стане късно.

– Няма значение. Ти ще спиш тука.

Рилка направи крачка към вратата, но Рангел й препречи пътя.

– Знаеш, че те обичам – несмело прошепна той.

– Не знаех...

Рангел я грабна и притисна към гърдите си.

– Ако искаш да ми бъдеш съпруга, кажи ми го с целувка.

Стискаше я през кръста и тя дърпаше тялото си назад. Продължително се погледнаха и лицата им започнаха да се приближават. Рилка сви устните си на фунийка и ги издаде напред.

– Аз не зная да целувам. Досега никога не съм целувала – каза смутено тя.

Той я издигна високо и наново я притисна към себе си. Нищо не виждаха, не чуваха, дишаха задъхано и не усетиха Виолета, която се беше върнала.

– О, какво виждам! – започна да разтрива очите си тя.

Рилка се отскубна от прегръдките на Рангел и се хвърли на миндера.

Виолета се помъчи да повдигне главата й. Приятелките се прегърнаха и едновременно се разплакаха.

Рангел решеше косата си с пръсти.

– Жените винаги плачат: плачат при раждане, при смърт и когато се омъжват – мърмореше той, без да знае какво друго да каже.

Преди да се разпишат в райсъвета, отидоха на гроба на Латинка. Рилка постави букет и мълчаливо се дръпна до Рангел.

Гузни от своето щастие те дойдоха да се извинят на покойната.

"Животът е по-силен от смъртта. Смъртта е безкрайна и безлична, а животът е пълен с труд и любов – внушаваше си Рангел".

В Райсъвета Щерьо им каза:

– Направихте добре. Животът се състои от мъжко и женско. Ако женско загуби мъжкото, става злобно и завистливо, а ако мъжко загуби женското – избира ракията за свой другар... Впрочем, пожелавам ви цял живот да бъдете здрави и едновременно да умрете...

Щерьовица беше умряла рано.

Йото Иванов каза, че Рилка е добър плановик и не се съмнява добре да планира и семейния живот.

– Днес узаконихте обичта си и нека тя да бъде трайна – пожела им Цочо Димитров.

И другите издекламираха с подходяща тържественост предварително намислени поздравления.

Както подобава на вдовец и на не съвсем млада булка, те не направиха шумна сватба. Поканиха най-близките, изпяха няколко песни, изядоха печеното агне, изпиха две дамаджани с вино и си отидоха.

След като Рангел изпрати гостите, стисна ръцете на Рилка.

– Голямата и шумна сватба не гарантира щастлив брачен живот... Но може би ти, като жена, мечтаеше за пищна сватба, за която да си припомняш до дълбоки старини?

– Искам да се разходим – отвърна тя. – Искам да те хвана под ръка и да се почувствам горда, че съм омъжена.

– Аз много ще те обичам – каза й той. – Ти трябва да знаеш, че аз много ще те обичам...

XXIV

Производството на завода вървеше добре. Всички трудности бяха преодолени...

Беров смяташе, че със смъртта на Валентин ще се успокои, но необикновеното погребение дразнеше съвестта му, тайната го пареше и не му даваше спокойствие. Безсилен да се бори с призрака, който денонощно го безпокоеше, той потърси лек в алкохола.

Тази вечер Виолета пак го намери изправен пред тезгяха на аперитива. Посягаше към четвъртата чаша с ракия.

– Нали ми обеща, че вече няма да пиеш? – упрекна го тя.

– Обещах, защото ти искаше... Аз те обичам и нищо не мога да ти откажа – отвърна Асен и прокара ръка по мокрия, обшит с цинкова ламарина тезгях. – Да те запознае с един добър приятел – хлъцна той и се обърна към подпухнал мъж.

– Приятно ми е. Чест ми прави... – каза пиянски непознатият и бавно облиза с език устни.

В аперитива миришеше на лош тютюн, на вкиснато вино и клозет.

– Апропò, приятелят ме питаше, защо пия прав и защо си поръчвам едновременно пет чаши с ракия? – каза весело Асен и устните му конвулсивно се дръпнаха. – Много просто – пак хлъцна той. – Щом пиеш по този начин, няма нужда от мезе. Нямаш нужда и от компания. С минимум количество алкохол получаваш максимум ефект; не губиш ценно време и избягваш неприятни разговори. Това е мой стил... Едно, две, три... и докато усетиш, че ти припари на стомаха, вече си пиян...

Виолета грабна четвъртата, неначената чаша, и я плисна на пода.

– Тръгвай! – хвана го за ръката тя.

– Да, стил. Всичко се свежда да пиеш със стил – изфъфла непознатият и със съжаление погледна излятата по пода ракия.

Тя го държеше под ръка и той пак се клатеше.

– Ти си главен инженер... Не трябва да се излагаш.

– Аз съм главен инженер на важно предприятие и това предприятие цъфти и планът се преизпълнява... Моля, друго?

– Но ти се похабяваш!

Беров се спря разкрачен. Погледът му припламна.

– Можете да ме упрекнете, ако не съм направил нещо за завода. Можете да ме упрекнете, ако не си изпълнявам добре длъжността, но да ме обвинявате, че пия – това няма да разреша. Аз разполагам с тялото си и мога да правя с него каквото искам. За да ти докажа, сега ще се хвърля под трамвая...

Той говореше високо и гражданите се обръщаха.

Ръмеше дъжд и беше хладно, но тя го поведе към парка.

– Място за любов и мечти... – огледа се Асен. – Вали дъжд и гаси мечтите... и любовта. Предпочитам топла стая. Разбираш ли? Топла стая и в нея една жена с дълги коси. Разбираш ли? Дълги коси и аз искам да се завия с тях... Аз съм главен инженер, на върха на своята кариера, щастлив съм и затова ще пия...

Седнаха на една пейка. Продължаваше да ръми и тя вдигна яката на шлифера му. Забеляза, че връзката му виси и й стана неприятно.

– Асене, ти грешиш – опита се наново да го съветва тя.

– *Ераре хуманум ест*[13]...

[13] *Човешко е да се греши. (лат.)*

– Но да продължаваш да грешиш е позорно – отвърна Виолета. – Алкохолът ти вреди, той те обезличава и ти ще свикнеш с него.

– Ще се помъча да свикна – каза той. – Аз мразя нощите, а след като изпия моите пет чаши, веднага заспивам. Аз съм много примерен: рано се прибирам и рано си лягам, за да мога да набера сили за завода. Аз съм един честен и съзнателен главен инженер. Ако смяташ, че излагам завода, аз ти обещавам, че от утре ще започна да пия вкъщи. Ще си приготвям всеки ден по половин литър ракия и ще я изпивам като лекарство... Ти пила ли си рибено масло? Когато бях малък, майка ми ме караше да пия рибено масло. То беше отвратително и аз го взимах със сок от зеле, а сега ракията я пия без нищо... Защо не ми даваш да взимам моето лекарство? Ти ме мразиш...

– Не те мразя – меланхолично пошепна Виолета.

Студеният дъжд го ободри и той започна да говори по-свързано.

– Имах приятел и той се раболя от рак. Знаехме, че ще умре след месец. Моят приятел искаше да пие и да пуши, милосърдната сестра не му позволяваше и той страдаше. Аз му донесох шише с ракия и цигари. Скрихме се в клозета на болницата и той се напи и изпуши цигарите. "Също, както пушехме като гимназисти" – казваше той и беше щастлив.

Аз му донесох още цигари и още ракия.

– Спаси ли го?

– Той умря пиян и запази добър спомен за живота...

– Не разбирам защо ми разказваш тази история?

– В същата болница младеж умираше от рак, но не в кръвта, а в стомаха, и много страдаше. Лекарят му предписа морфин. Майката на болния се възмути и изхвърли морфина. Тя каза, че не иска да има син морфинист. Този умря в страшни мъки...

– Няма ли да настинеш?

– Идва пролет и времето ще се стопли... Аз съм уверен, че ние сме родени един за друг, обичаме се и дори сме женени, без да сме се целунали. Жалко е, че ти ще останеш вдовица без да те е целунал мъжът ти...

– Асене, защо не говориш със собствения си глас?

– Защото е нощ, а не – ден. Нощта е подла като жената; тя иска много да знае и щом научи тайната, започва да измъчва мъжа...

– Страдам. Ти не можеш да разбереш колко страдам... за тебе.

– Аз спя върху пресен гроб, покривам се с черна тайна и когато светне денят, отивам в завода и виждам тебе, Рангел, Мечков, Димитров и всички други. Аз ги обичам, взирам се в очите им и се питам дали и те мразят нощта...

С разкопчано палто той се надвеси над нея.

– Виолета, нощта е пълна с тайни. Да вървим! Има опасност да изтрезнея и тогава нощта ще ми отмъсти.

– Ела! – каза той, когато стигнаха до тях, и я помъкна към мазето.

Пред купчината въглища бе клекнала Чардаклиева.

– На гроба ли си дошла, мамо? – с хрипкав глас попита Асен. – Няма с молитви да прогониш призрака!

Старата жена духна свещта и като сянка се промъкна край изтръпналата Виолета.

– Аз вече съм трезвен и тази нощ искам да спя. Нали утре главният инженер на завод "Метал" трябва да бъде бодър?

Той силно стисна ръката на Виолета и посочи въглищата.

– Тук зарих Валентин Чардаклиев.

* * *

Сутрин и следобед главният инженер обикаляше цеховете. Минаваше край машините, както лекарят минава на визитация между болните. Спираше се, ослушваше се, измерваше пулса им, и доволен от такта на колелата, мълчаливо се отправяше към други машини. Цеховете бяха намерили своя подходящ ритъм и забавянето или засилването му дразнеше слуха.

Мина покрай десетте малки крана, които трябваше да се завършат заедно с големия, и те му заприличаха на рибки пред кит.

Беров влезе в заварочния цех и видя Виолета с бележник в ръка да изчислява скоростта на автоматите за заварка. Лицето й бе посърнало.

" И на нея сега тежи тайната – помисли той. – Но щом е любопитна!"

Попита я дали навреме ще бъде готова третата серия от кранове.

– Според графика.

– Надявах се да ме зарадваш. Не могат ли да излязат поне два дни по-рано?

– Трудно идва радостта... – каза двусмислено тя и заби поглед в бележника.

Няколко работника се похвалиха, че автоматите работят прецизно.

– Щом специалистът по заварките е инженер Лазова, можете ли да се съмнявате, че няма да работят идеално – с насмешка каза той и погледна намръщеното й лице.

Не можеше да прецени дали Виолета е сърдита или вече го мрази.

Този ден той беше спокоен, като човек, взел неотменно решение, независимо какъв резултат ще последва. В джоба му лежеше написана цялата тайна, която реши да изкаже. Със смъртта на Валентин се скъсаха тежките вериги, които стягаха душата му. Останаха дълбоките белези. Той сега реши и тях да излекува... Може би щяха да го разпитват, да се усъмнят в неговите показания, да го подведат за укривателство, но това вече не го интересуваше. Затова, преди да напусне цеха, каза:

– Виолета, ти ще ме зарадваш, ако изкараш третата серия кранове два дни по-рано.

Тя едва мръдна устни и той не разбра какво му отговори.

Сметна за свой дълг първо да отиде при партийния секретар. Подаде му четири ситно изписани с мастило листа, запали цигара, метна крак върху крак и зачака.

Лицето на Рангел Лазов не ставаше нито по-строго, нито по-отпуснато. Той внимателно четеше и дори подчертаваше с червен молив, сякаш откриваше някаква граматическа грешка.

Беров запали нова цигара и погледна часовника си.

Рангел сгъна листовете и сложи ръка върху тях.

– Ти искаше да го убиеш, той сам се уби, а аз го зарових – каза Беров и собственият глас му се стори чужд.

Беров очакваше упреци.

Рангел отвори чекмеджето на бюрото, извади пакетче и взе цигара.

– Аз вече знаех. Виолета не може да носи черни тайни и ми съобщи. Не на нея, а на мене трябваше да кажеш това...

– Не бих желал да ми бъдеш изповедник.

– Аз нямам бог, в името на когото да обвинявам и прощавам – отвърна Рангел. – Трябваше да потърсиш истински другар, на когото да се довериш.

Рангел изтърси пепел от цигарата.

– Ти, Асене, винаги си търсил най-кривите пътеки, за да излезеш на правия път.

– Семейна чест и родителска любов... Аз бях уверен, че брат ми вече не съществува.

"И наистина, не е съществувал – мислеше Рангел. – Умрял е така, както никой не можеше да го убие."

– Благодаря ти, че ми даде показанието да го прочета. Ще го занеса в милицията.

– А с мене...? – попита Беров и се надигна.

– Гледай работата в завода.

* * *

Пристигнаха двама инспектори. Качиха се на тавана и направиха снимки. Слязоха в мазето, разровиха въглищата и пак направиха снимки. Поискаха вещите, с които напоследък си е служил мъртвия. Извадиха показанията на Беров и го попитаха дали подписът под написаното е негов и си отидоха.

След седмица Асен Беров получи препоръчано съобщение с печат на милицията. Разтвори го с разтреперани ръце и прочете:

"*От показанията ви се вижда, че в мазето на вашия дом се намира трупът на Валентин Добрев Чардаклиев. Съгласно хигиенните разпоредби в страната, трупът не може повече да остане в мазето и затова вземете грижата същият да се пренесе в гробищата. При разравянето на трупа ще присъства наш представител...*"

Беше неделя. Беров изтича стълбите и задъхан влезе в сутерена. Без да чука, нахлу в стаята и завари Рангел да боядисва прозорците.

– Чети!

Рангел остави четката и взе съобщението.

– Е, какво? – попита след малко той.

– Само това ли е? – недоумяваше Беров.

– Трупът се разлага, може да прчини замърсяване.

– Само това ли? – попита пак Беров.

– Да не искаш да възкресят брат ти?

– А няма ли да ме викат...?

– Нали сам даде показания? Аз и Виолета потвърдихме истинността им. Майка ти вече може да пали свещи на гробищата, няма защо да се крие по мазетата...

Рангел започна да го упреква, че не е добър стопанин и още от бомбардировките не са боядисвали прозорците. Беров грабна четката и я натопи в кутията с боя.

– Каква чест! Главният инженер на завода да ни боядисва прозорците – изсмя се Рилка.

Беров застрашително настъпи с четка към нея и се опита да я мацне по носа. Рилка избяга и наново се изсмя.

– Колко просто било! – шепнеше Беров и размазваше боята по зажаднялото за безир дърво.

– Просто, като боядисването – каза Рангел. – Ето, старата боя се излющила и дървото е започнало да се напуква. Когато боядисаме черчеветата, те ще изглеждат нови...

Те избърсаха ръцете си и запушиха.

– Плановичке, за кога си запланирала обяда? – извика Рангел.

– За един часа – чу се от кухнята глас.

– Дотогава ще умра от глад.

– Докато не боядисаш, няма да ти дам да ядеш.

– Лоша е – каза Рангел.

– Чух – показа се на вратата Рилка. На две вилици тя носеше набодени кюфтета. – Отваряйте си устата!

– Ох! Ох! Много пари – заподскача Рангел.

– Мъжете винаги си остават деца – каза важно Рилка и се запъти към кухнята.

XXV

В завода настъпи празник. Големият кран беше завършен и натоварен на клекналото на седемдесет и две гуми 300–тонно ремарке. Веригите на трактора се опънаха, няколко дървени павета изхвърчаха под неговите нокти и тежката колесарка бавно се придвижи към вратата на халето.

Всички участваха при натоварването и сега присъстваха на тръгването.

– Цял параход – с възхищение извика Йото Иванов.

Смрачаваше се, но от редовната смяна не мислеха да си отидат. Те за последен път искаха да видят своята рожба.

Кранът спря пред административната сграда и голямото хале сякаш се освободи от бременност.

На крана предстоеше дълъг път до язовира. Когато столицата щеше да заспи, трябваше да мине извънгабаритният товар. Улиците бяха установени и паркираните по тях коли бяха дигнати.

Кранът щеше да се придружава от началника на експедицията, двама шофьори и петима работници. Георги Плевенски и най-добрите монтажници, заедно със специалиста по заварките Виолета Лазова, щяха да пътуват до язовира с влака.

Влекачът млъкна и на ремаркето се качи директорът Мечков.

– Това, което смятахме за невъзможно, е пред нас – провикна се той. – Горд съм, че съм българин и че българи направиха това, което досега се смяташе за немислимо да се построи в нашата страна...

Работниците наобиколиха крана. Всеки сложи ръка на хладното метално тяло и устреми поглед към директора.

– Преди няколко месеца инженер Беров, който е завършил в Германия, писа до един завод там и поиска някои практически съвети по изработката на тежки кранове от свои състуденти. Сега ще ви прочетем техния отговор.

Беров скочи на ремаркето, извади лист и започна да превежда:

"*Драги колега, навярно има някакво недоразумение. Вие пишете, че в България ще изработвате 200–тонен кран. Предполагаме, че се отнася за 20–тонен...*"

Работниците изръмжаха.

"*Ако наистина вие сте решили да изработвате 200–тонен кран, то искрено ви казваме, че няма да успеете...*"

Чу се дюдюкане.

"*По-добре ще направите да поръчате този кран в нашия завод, който след седем месеца от деня на поръчката ще можем да ви доставим...*"

– Е–хе–е, седем месеца – изсмяха се всички.

– Пиши им да си поръчат тристатонен кран в завод "Метал" и ние ще им го изработим за пет месеца – извика Йото Иванов.

Мощен спонтанен вик раздра нощта.

Кранът потегли, за да се отправи на юг, където го чакаха нетърпеливите монтажници от язовира.

Щерьо и директорът влязоха в халето. На мястото на големия кран вече се бяха настанили заварѐните конструкции на третата серия типови кранчета.

– Природата не търпи празно пространство – засмя се Мечков.

– Заводът е жив организъм. И той има сърце, което тупти, страда и се радва... – отвърна Щерьо. – Обичаш ли го?

– Мъчно ми е, че ще се разделя с него...

Преди няколко дни министърът повика Мечков и му възложи да ръководи нов завод, който щеше да бъде гордостта на българската индустрия. Завод, в който от едната страна ще влизат вагони с руда и въглища, а от другата страна ще излиза чугун, ламарина и профилна стомана.

Мечков мислеше вече да се пенсионира, когато ненадейно му възложиха новата голяма работа. Той още се колебаеше да приеме ли предложението, или да се уволни, но Щерьо му каза:

"Ти си опитен ръководител. Нима докато другите работят, ти ще убиваш времето с карти и шах?"

Тогава Мечков отиде при министъра и прие. Посочи за свой заместник Рангел.

Двамата седнаха на дървени трупчета, на такива трупчета, на които често си почиват работниците; дишаха напоения с машинно масло въздух на халето. Те мълчаливо беседваха със себе си и им беше приятно, че са в завода и че са един до друг.

Сфинксът е мълчал и е бил мъдър...

Мечков мислеше за стълбата на живота, която човек изкачва докато е млад, и слиза, след като остарее.

"Не, човек никога не слиза... – уверяваше се той. – Човек може да спре на едно стъпало, до което са го довели силите му, и от това стъпало започва да се изкачва с мисълта си. Човешката мисъл не се уморява и ние никога не можем да я догоним..."

Те продължаваха да седят и да мълчат.

"Ето, сякаш беше вчера, когато Тина се роди, а вече очаква дете!" – мислено се учудваше Щерьо и радостна мъка изпълваше сърцето му – мъката, че остарява, и радостта, че се ражда нов живот...

Минаваха работници от втора смяна, учудваха се, че виждат директора да седи на дървено трупче, и им ставаше приятно.

– Ей, има ли някой цигари? – извика Щерьо и към тях се протегнаха десетки ръце с разтворени кутии.

* * *

Георги Плевенски си тръгна от завода късно и се отправи към малката си мансардна квартира в индустриалния квартал.

Плевенски подготви куфарчето си и седна на старовремския железен креват с големи месингови топки и изписани по таблите лодки. Повече от десет години той живееше в тази скромна, с нисък таван стая, със старомоден скрин и чертожна дъска, прикрепена на грубо скован от него статив. Никой не идваше в тази стая освен хазайката, стара и глуха жена.

Отвори прозореца и се облегна на рамката. Отдавна уличните лампи бяха загасени през една и отнякъде свистеше маркуч на уличните миячи. Градът беше притихнал в пролетна нега; от дворовете се носеше дъх на люляк и лунната светлина нашепваше за нещо приятно и очаквано.

Оставаха му още няколко изпита. Знаеше, че скоро ще стане инженер, но сякаш не се радваше, защото тази радост беше вече изживял в мечтите си...

Цочо Димитров много пъти го беше упреквал, че живее еснафски, че пуска живота да преминава край него, без да го вкусва.

Искаше да си легне, но знаеше че мислите му ще го споходят и в леглото. Познаваше тези мисли, които идваха след труден ден и безкрайно се повтаряха в нощта...

Усмихна се и притвори очи. От тази мисъл най-много се страхуваше – наричаше се Виолета.

Никой не знаеше, че притежава нейната снимка. На никого не беше казвал, че Тя, многоочакваната Тя, беше дошла... А може би ревността на Беров и насмешливите очи на Цочо Димитров знаеха това?

Веднъж Беров улови погледа му, който, безучастен към останалите, търсеше само Виолета. Беше на някакво събрание. Тогава Георги Плевенски се смути и наведе глава. А завчера Цочо Димитров без всякакво основание му каза:

"*Кауза пердута, брат*! Тя му е дала отдавна кръвта и сърцето си..."

Сигурно и Виолета разбираше, че я обича. Жените са радари, усещат кой с какви намерения пристъпва към тях. Тя може би знаеше, но въпреки това Плевенски трябваше да й го каже. Той предчувстваше какво ще му отговори, дори беше уверен в нейния отговор, и все пак се надяваше...

"Те пак са скарани и утре Виолета заминава с мене" – помисли той и тази мисъл го стопли.

Десетина дни щяха да бъдат заедно и той трябваше да й каже всичко, което чувстваше.

Плевенски се оживи, обиколи няколко пъти стаята. Отвори гардероба и извади спестовна книжка, изпъстрена с дати и числа и най-накрай под чертата стоеше петцифрена сума.

"Ако се съгласи, първо ще купим една хубава спалня. След това..."

Дълго време не можа да заспи и когато зората се промъкна в малката мансардна стая, той все още стоеше с отворени очи, пълни с надежди.

XXVI

Виолета и Плевенски изкачиха стръмната пътека, под която с кълба от пяна бучеше реката, стъпиха на подпорната язовирна стена и задъхани се облегнаха на парапета.

Стотици метри от камък, желязо и бетон преграждаха вековния път на реката, която дни наред като затворен звяр опитваше здравата преграда, за да намери път и да избяга. Разярените води се надигаха, шибаха стената, опитваха се да я подкопаят, напираха гърди, мъчеха се да я отместят, но човекът я беше иззидал дебела и основите й лежаха дълбоко върху гърба на едри каменни масиви. Реката се умори и утихна. Напълня, разля се, запълзя по баирите и старите борове започнаха да се оглеждат в нейното бистро лице. Водата пое пътя, който човекът й определи. Понякога тя стигаше преливника на язовира, пенеше се в бели дантели, падаше на сребърен прах, чупеше слънцето в хиляди цветове и огласяше планината със своята песен. Втурваше се в тъмни каменни тунели, прокънтяваше в грамадни стоманени тръби и се блъскаше в черните перки на турбини, които я въртяха, къдреха и, сломена и измъчена, изхвърляха в циментовите корита, за да тръгне по нови, непознати пътища в полето.

Виолета се надвеси от парапета и уплашена се дръпна. Под язовирната стена се бе образувала тъмна и влажна пропаст, над която минаваше шосето, по надвиснала каменна дантела на стотици сводове. Долу като бял лебед бе кацнала централата. Със своите мраморни колони и строги очертания тя приличаше на древен гръцки храм. Такъв храм, какъвто елините са строили в чест на богинята *Ника*[14]... В него големият кран бе намерил своя дом. Той тържествено раздвижваше своето стоманено тяло, с кралимарковска сила поемаше многотонните турбини и кротко ги поставяше там, където му посочваше руса кранистка от стъклената будка...

Когато Плевенски покани Виолета да се разходят, тя се съгласи и изви лице, за да не гледа неговата радостна усмивка. Тези дни той

[14] *Богиня на победата.*

беше много внимателен към нея и от погледа й не можа да убегне онова, което той чувстваше.

Плевенски отвърза лодката и й подаде ръка, за да скочи в нея. Запали мотора, лодката вирна нос и се плъзна по водата.

Минаха край борови гори, от които лъхаше хлад и дъх на смола. Видяха сгушени между дърветата поляни, изпъстрени с непознати цветя, летяха край скали, грейнали от милионни слюдени огледалца...

Вятърът разиграваше косите на Виолета, Георги Плевенски стискаше кормилото и гърдите му се изпълваха с любов.

Стигнаха там, където реката учудено се спираше зад едри обли камъни и страхливо пристъпваше към язовира. Тук растяха папрати и камъните бяха обвити с кадифен мъх. Кривоклюни птички прехвръкваха между клоните на боровете, люща люспите на шишарките и звънливата им песен потъваше в ромона на реката.

– На онзи връх има още сняг – посочи Виолета на север.

– И той не ти ли прилича на старец със сребърна глава?... А другите, рошави върхове, не са ли неговите внуци?

– Колко е красива нашата страна! – възкликна Виолета.

– И колко по-красива я правим ние...

Оттук те не виждаха язовирната стена. Не виждаха и долината, но гледаха небето над нея, по което се движеха трептящи триъгълници на прелетните птици.

– Те вече пристигат и навярно много ще се учудят на новото езеро – каза Георги Плевенски. – Тази пролет тук ще дойдат нови гости. Къдроперести жерави ще обходят бреговете, диви патици ще свият гнезда в мъха, лъскави видри ще покажат хитрите си муцуни и шарени пъстърви ще подскочат да клъвнат някое непредпазливо водно конче. Ще зацари нов живот, защото хората и животните обичат водата...

– Тя е много дълбока и много судена – потопи ръката си Виолета.

– Студена е, както някои сърца... – несигурно прошепна Плевенски.

Тя не му отвърна.

– И твоето сърце е така студено – окуражен от мълчанието й добави той и почувства, че хлад обгръща тялото му.

– Не е вярно – каза замислено Виолета. – Няма защо да обиждаш моето сърце. То може би не е щастливо, но не е студено.

– Какво му пречи да е щастливо?

– Искаш много да знаеш – засмя се тя. – И особено ме гледаш. Това не е поглед на приятел...

– Аз съм ти приятел и те обичам – смело каза Плевенски. – От скоро те познавам, но отдавна те обичам. Зная, че ще се възмутиш или ще ме упрекнеш, но, може би в тази лодка, аз трябва да ти го кажа, за да ми олекне... Любовта е тайна, която грижливо пазим, но идва момент, когато тя трябва да се разкрие...

– Аз не искам да науча твоята тайна. Моето сърце може да събере само една любов...

– Знам, не мога да се сравнявам с него, но не мога и да си обясня...

– Мълчи!

– Той не заслужава твоята любов. Аз не съм виновен, че те обичам...

– Ти ми поверяваш една тайна – тихо каза Виолета. – Ти си ми приятел; приятно ми е да те виждам, ценя твоя ум и упоритост, но не съм полюбопитствала да надзърна в твоята душа, а с любопитството у жената идва и любовта й...

Тя хвана ръката му и я помилва.

Плевенски знаеше, че ще бъде само това...

– Запали мотора и да тръгваме!

Той стоеше бездеен и я гледаше с укор и желания.

– Моля ти се, да вървим. Аз трябва по-скоро да отида до стената!

Плевенски сви устни, дръпна въжето и моторът загърмя.

* * *

Откакто Виолета замина, животът се стори на Асен безсмислен... Работата в завода вървеше добре и това успокояване го дразнеше. Сновеше из цеховете, търсеше да открие някоя грешка, да викне, да излее събралия се яд, но всичко беше както трябва.

– Малко правим. Заводът има неизползвани сили – каза той на директора.

– Не си спокоен – отвърна му Мечков.

– Откакто големият кран излезе, сякаш всички трудности отпаднаха. След него останалите кранове ми се струват играчки.

– Не са чак толкова малки – засмя се Мечков.

– Трябва да дойде нещо особено, на пръв поглед непреодолимо, което пак да ни разтърси, да ни накара отново да заживеем пълноценно.

– Ти ми приличаш на кокаинист, на когото дозата е вече малка... Аз пък съм доволен – облегна се назад Мечков. – Спокойният, сигурен ритъм на завода, без прекъсване, без форсиране, ме радва и аз като шофьор слушам равномерния такт на машината. В този ритъм има нещо солидно, трайно. Нещо мъдро...

– ... еснафски спокойно.

– Щом искаш, така го кажи – не се разсърди Мечков.

– Но признай, че големите успехи не идват с бавния, приспиващ ритъм. Хваща ме яд, когато вървя наравно с времето. Драго ми е, когато го надбягвам.

– Никога времето не може да се надбяга. То е костенурката, която рано или късно ще настига скокливия заек.

– Мъдростта е предпазлива.

– Затова е мъдрост – отвърна Мечков. – Младежът е смел, но е нямал достатъчно време да мисли, а мислите са, които правят човека мъдър.

Мечков беше разположен да разговаря.

– Младежът има здрави зъби, здрав стомах и силни крака – продължи гласно мислите си той. – Но идва оня миг, когато му се счупва първият зъб. Това сигурно е станало от малко камъче, попаднало в ориза или от твърд бонбон. Младежът отваря уста пред огледалото, попипва с езика острото счупено място и се замисля... Друг път той препива и стомахът го боли. Взема предписаните от лекаря лекарства и се замисля... Веднъж иска да прескочи някакъв ров, засилва се, прескача го, всички го хвалят, той се усмихва, а кракът го боли. Навехнал е глезена си и се замисля...

Беров чукаше цигара върху нокъта си.

– И така този младеж започва внимателно да се храни, не препива, не скача повече, отколкото е необходимо – става възрастен.

– Докато дойде артериосклерозата.

– Природата си знае работата – дава в последните дни на човека опиум. Преди да го прибере, тя постепенно къса земните му впечатления и така човекът изгасва по-безболезнено.

– Но днес човекът иска да надхитри природата и тя му отмъщава – не се съгласи Беров. – Някога между духа и тялото е нямало конфликти, те едновременно са стареели и умирали... В нашия век духът е силен, дълголетен и човек не се примирява с бързостареещото тяло; ужасява се при вида на побелялата си глава, страхува се от затлъстелия черен дроб, от бръчките и сините, изсъхнали вени. Духът се чувства още млад, крещи, иска да живее, а сърцето вече прескача, дробовете се задъхват, краката са уморени... От нас започва трагедията на бъдещите поколения и ако човечеството не успее да намери елексир за подмладяване, ще умира в страшни мъки... И все пак – заключи той – бих желал да умра при пълно съзнание, за да си дам равносметка за всичко което съм извършил през живота си.

– Да, всеки един от нас е обречен и му се полага да има последно желание – отвърна Мечков.

Беше краят на април. Наново природата се раждаше и животворен сок бликаше от набъбналата й гръд.

Двамата се приближиха към отворения прозорец и слънцето ги помилва. То вече не беше онова плахо зимно слънце, не се криеше зад планините, а гордо изкачваше небосклона, топеше последния сняг на върховете и разкъсваше ледената прегръдка на планинските потоци.

Работниците бяха хвърлили тежките памуклии и през дочения плат на сините комбинезони усещаха топлината на пролетта. В градините, перуниките пукнаха кадрави листа, теменужките се кокореха и очакваха първата пчела. Домакинът махна пълния със слама сандък от водоскока и от десетки медни уста изхвръкваха бели струи.

Слязоха на двора. Щерьо даваше последни нареждания за украсата на завода.

– Как ви се струва? – попита Щерьо.

– Хубава... Цяла сутрин не виждам Рангел, да не би да е нещо болен – сети се Мечков.

– Нищо му няма – извика Щерьо. – Преди малко се обади от министерството с един глас, като на директор...

Мечков се изсмя.

– Драго ти е, че ни напускаш, нали? – упрекна го Щерьо.

– Преди малко Беров ми се оплакваше, че в завода настъпило спокойствие. Само след няколко месеца ще се хване за главата. Ще струпам един камион с чертежи и заповед да се изработят в най-къс срок.

– Да не ни провалиш! – погледна го строго Щерьо.

– Зная силите на завода, зная и мечтите на главния му инженер...

Беров не го чу.

"Нима и за Първи май няма да си дойде? – питаше се той. – Може би е станало някакво нещастие. Не вярвам, че кранът работи добре... Те сигурно крият нещо..."

– Не слушаш какво ти говоря – упрекна го Мечков.

– Мисля за крана. Хората се забавиха.

– Плевенски се обади. Всичко е в ред...

– Имам предчувствие, че нещо е станало – настоя Беров. – Трябва да отида, да видя на място...

Мечков се усмихна.

– Иди! Няма защо да се измъчваш от разни предположения... но на Първи май искам да се чукна с тебе.

Слезе от влака, не дочака омнибуса за язовира, а се метна на един камион, натоварен с цимент.

"Какво от това, че идвам – мислеше Беров. – Безпокоя се, искам да проверя монтажа. Това не е малка работа – двестатонен кран е..."

Легна върху брезента, покрил торбите с цимент, и се загледа в синята лента, отрязана на небето от настръхналите край шосето борове... Без да иска си спомни за старата работилница, за Жана, за Валентин, за Талигаров и турската граница; войната, болницата и ледения въздух на полето, в което искаше да заспи... След това за Рангел,

Виолета и всички които работеха в завода. На тях той беше дал своите познания, а те – сърцата си. И му се стори, че е техен длъжник...

Камионът изсвири три пъти и спря. Беров скочи.

Шофьорът му показа пътя, който водеше за язовира, огледа ресорите и с подритване изпита твърдостта на гумите. Помощникът му разгъна брезентено ведро и се запъти към близкото поточе. От радиатора на мотора се надигаше топла, миришеща на масло пара.

Беров преметна шлифера на рамо и закрачи по стръмния път.

Влезе в централата и пръв го посрещна кранът.

Тук работниците още не бяха хвърлили памуклиите. Те го обиколиха. Стисна ръцете им и погледна нагоре, където по стоманения път се плъзгаше огромното тяло на крана.

Научи, че Плевенски и Виолета са тръгнали към язовирната стена.

Изскочи от залата, мина покрай тежките стълбове, с разперени към небето стоманени конзоли, и се затича по пътеката. Спря при парапета и хвърли поглед към водата. Тя лъщеше и гората се оглеждаше в нея. Беше пусто и в гърдите му нахлу тиха меланхолия, мислите му се разляха и сякаш потънаха в дълбоката вода.

На хоризонта се появи малка точка и се чу моторен шум. Впи поглед в точката и сърцето му нетърпеливо затупка.

Лодката се приближи до малкия кей. Виолета го видя. Плевенски й подаде ръка, тя скочи на брега и се затича към стената. Плевенски завърза лодката и се изгуби между боровете.

Нищо не си казаха. Те всичко знаеха и целувката им беше дълга...

XXVII

На язовира те разбраха, че щастието им не може да бъде пълно, ако не е споделено с другите, и тръгнаха за София...

В този пролетен ден на Виолета й се струваше, че всички хора са добри и тя ги обича. Искаше да прегърне разцъфналите, обсипани с бели и розови пуканки дървета; да погали орляка рошави врабчета, които дживкаха по люляка... Нейните гърди се разтваряха и вдъхваха целия аромат на пролетта. В душата си чуваше хиляди приятни мелодии, внимателно се вслушваше в тях и й се струваше, че любовта се целува с щастието.

Виолета не искаше да мисли, защото нямаше вече какво да търси. Тя бе толкова богата и не искаше да бъде по-богата, отколкото е. Душата й бе пълна със съкровища от любов и радост, а в очите й цъфтяха всичките цветя на май.

Виолета и Асен бяха останали сами – след като Валентин легна в семейния гроб, измъчените старци се успокоиха и заминаха на почивка в Банки... Тя му показа неговата звезда и писмата, които бе писала, без да му ги изпраща. Той целуна едрите, по детски написани редове... Асен плачеше, ставаше му леко и не се срамуваше от сълзите си, защото Виолета се радваше на тях.

Сутринта той излезе да купи закуска и Виолета вече чувстваше неговото отсъствие. Тя искаше той винаги да е при нея, пак да милва косите й, да я гледа продължително и любопитно в очите.

Виолета оправи завивките на кревата и влезе в банята. При първата струя потръпна, но след това със затворени очи изпита наслада от хладната вода, която на тънки ручейчета се плъзгаше по раменета й, правеше красиви извивки по тялото и се втурваше по стройните й гладки крака. Водата пиеше руменината на бузите и устните й.

Виолета изскочи от душа лека, неземна с тежестта единствено на капчиците вода по клепките си. Погали голото си тяло и почувства, че освен Асен, друг не може да се допре до него... Асен я обичаше, тя беше уверена в това... Сега тя не мислеше. Тя се радваше и тази радост искаше да бъде вечна.

Той донесе закуска и й каза, че е много добра.

– Защо очите толкова мъчно виждат щастието?

– И колко воля е необходима, за да се достигне до него.

– Ти си права – колко воля е необходима!

Рилка и Рангел, облечени празнично, ги чакаха на тротоара. По улицата граждани с цветя в ръце се отправяха към сборните места за манифестацията.

Трамваите вече бяха спрели. Четиримата бързаха и от измитите през нощта улици се носеше свежест. Знамена се спускаха от балконите и ранните слънчеви лъчи святкаха по грижливо измитите стъкла на прозорците. Високоговорителите тържествено тръбяха и празничната глъчка се засилваше.

Колективът на завод "Метал" бе определен да мине пръв в първата колона. Асен и Виолета стигнаха Лъвовия мост и видяха плаката с изрисуван кран.

Около медните лъвове на моста се вееха копринени знамена. Зад тях със светнало лице Борис Фердов държеше знамето на Министерския съвет. Той грижливо решеше златните пискюли. До него, с наедрялата си снага и червени бузи, Тина грееше като второ слънце.

Заводците ги забелязаха, Виолета се смути и пусна ръката на Асен.

– Честито! – й пожела Георги Плевенски.

– Но да не остане само с честитки... – закани им се Анто Белев. – Аз не признавам сватба без хапване, пийване и хорце, иначе животът няма да е на хаирлия.

– От профкомитета хапването, а от мене пиенето – извика Мечков. – След манифестацията – всички в завода! – и той здраво раздруса ръцете на младоженците.

Мечков манифестираше за последен път с хората от завода. За последен път той ги водеше и искаше този ден да бъде много дълъг.

Те тръгнаха по широкия булевард и най-отпред вървеше Борис Фердов със знамето. Видяха затихналия в очакване площад. Гръмна марш и се разнесе баритона на спикера:

"*В този момент на площад "Девети септември" навлизат бодрите редици на работниците от завод "Метал", които...*"

Заводците поеха въздуха на площада и тяхното "ура" изригна като вулкан...

– Може ли човек да се чувства щастлив, ако другите не са щастливи? – притисна се до него Виолета.

– Не! – отвърна й Асен. – Щастието не идва само...

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВА ЧАСТ 5

ВТОРА ЧАСТ 180

ДИМО КИСЬОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

Том 14

РОМАНИ ЗА ОБЩЕСТВОТО И ИНДУСТРИЯТА

Книга 14(1)

ЩАСТИЕТО НЕ ИДВА САМО

Роман, 357 стр.; София - 2018

Българска , Второ издание, нецензурирано, сравнено с авторовия ръкопис.

Съставители: Райна Кисьова Веселин Кисьов

Copyright ©Димо Кисьов. Всички права запазени

Copyright ©Dimo Kissyov. All rights reserved

*Нито една част от тази книга, както и в нейната цялост,
не може да бъде сканирвана, отпечатвана и/или размножавана,
на веществен или друг носител и среда, под никаква форма или начин,
без писменото разрешение на издателя, или на държателя на авторските права.*